

АРМАН МКРТУМЯН ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ РА	2
ЕЛИЗАВЕТА ДАНИЕЛЯН ОРГАНЫ САМОУПРАВЛЕНИЯ СУДЕЙ	5
ГАГИК АВETICЯН КОНТРАБАНДА ЯДЕРНЫХ И РАДИОАКТИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ	13
ՏԻԳՐԱՆ ՄՈՒԿՈՒՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԻՆ ՈՒ ԴՐԱՆՅ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ	20
ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՕՒԳԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՓՈԽՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՀԵՏ ՕՐԵՆՍԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՆԹԱՅՈՒՄ	30
ՈՍՅԱՅԵԼ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՋԱՏՄԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔԻ ԴԱՄԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՋԱՐԳԱՅՄԱՆ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ	34
ՏԻԳՐԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԵՆԹԵՐ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ	44
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՍԱԲԻՆԱ ՄԱԳՈՅԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՏԱՐԱՃԻ ՆԿԱՏՄԱՄԻ ՏԻՏՎՈՍԻ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՄԻՋՈՑ	52
ՀՐԱԶԻԿ ՅԱՐՄԱՆՈՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ՝ «ԲԱՐՍԵԼՈՆԱ ԹՐԱՔՇՆ» ԳՈՐԾՈՎ ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԼՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՅՂ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՏԵՂԾՄԱՆ ՀԱՎԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՄԱՆԿՅՈՒՆԻՑ	58
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՈՈՒՆ ԶԵԻՊԵՐ ԲԱՐԵԽՂՃՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐԴԱՐԱՅՎԱԾ ՎՍՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԿԶԲՈՒՆՔ	66
ՇՈՒՇԱՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ՄԱՀՄԱՆՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	76
ԱՆՆԱ ԹՈՐՈՍՅԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՄԱՆԿՑԻԱՆԵՐԸ ՖԻՆԱՆՍԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ ՏԵՍԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ	82
ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԱՐՄԻՆԵ ԶՈՐԱՆՅԱՆ ԿՈԼԵԿՏԻՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՎԵՃԵՐԻ ՄԻՆՉԴԱՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՐՅԵՐ	86
ՕՎՏԱՆՆԱ ԱԴԱՄՅԱՆ ОСНОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ	92
ՔՐԵԿԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՄԻԳԱ ԹԱԳԵՎՈՍՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՅԱՌՈՂ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԻՆ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԿԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ	102
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ ՀՀ ՎՃՈՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ	112

Арман МКРТУМЯН

Председатель Кассационного суда РА

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ РА

Уважаемые дамы и господа, уважаемые коллеги и друзья.

Рад приветствовать Вас в Ереване, на международной научно-практической конференции, посвященной современным проблемам независимости судебной власти. Конференция организована Ассоциацией Судей Республики Армения, при содействии Германского Фонда Международного Сотрудничества. Пользуясь возможностью, хочу высказать благодарность коллегам из Германского Фонда Международного Сотрудничества за готовность поддержать нашу инициативу и организовать данную конференцию в рамках встреч участников "Меморандума о взаимодействии по вопросам многостороннего сотрудничества между ассоциациями судей Армении, Грузии, Казахстана, Польши, Украины, Эстонии, Молдовы и Германии".

Работы последних лет показали, что подписанный в 2009 году Меморандум был востребован и сейчас можно говорить об эффективности сотрудничества в рамках Меморандума. Не случайно, что сторонами Меморандума являются те страны, которые имеют схожие правовые системы, которые прошли похожий путь развития правовой и законодательной системы. Более того схожи и те закономерности и принципы, а также трудности которым подверглись судебно-правовые системы наших стран. Однако для любого правового государства обеспечение независимости судей является важным направлением государственной деятельности и своеобразным барометром измерения эф-

фективности правосудия.

На примере Республики Армения можно убедиться в том, какая колоссальная работа была проведена в законодательном и организационно-правовом плане в деле становления независимой судебной власти. Основой создания независимой судебной власти стало принятие Конституции РА 1995г. (с изменениями и дополнениями 2005г.), где впервые, на основе принципа разделения властей (статья 5), закреплено понятие "Судебная власть", которой посвящена отдельная 6 глава с одноименным названием.

Главным действующим лицом судебной системы и единым носителем судебной власти является профессиональный судья. Статус судьи означает обеспечение компетентности, независимости и беспристрастности, которых любой человек законно ожидает от судебных органов и от каждого судьи, которому доверена защита его прав (Европейская хартия о статусе судьи, пункт 1.1). Отдельные положения международно-правовых стандартов обеспечения независимости судей и судебной власти нашли свое отражение в Стратегической программе "Судебных и правовых реформ 2012-2016гг." утвержденным Указом Президента РА от 30 июля, 2012г. В рамках указанной стратегической программы в Республике Армения осуществляются судебно-правовые реформы, призванные способствовать повышению гарантий независимости судей в соответствии с международными стандартами.

Значение судебной власти в любом государстве велико и определять си-

туацию в ближайшем и более отдаленном будущем будет именно кадровый потенциал судейского корпуса. Решение встающей в ближайшем будущем проблемы кадрового обеспечения будет, мягко говоря, затруднительным, если не будет решен вопрос материального обеспечения судебной власти. На наш взгляд судебная власть должна финансироваться вне зависимости от воли и желания иных ветвей государственной власти. Профессиональное выполнение судебных полномочий судьи должно оплачиваться, а уровень оплаты должен устанавливаться таким образом, чтобы защитить судью от всякого влияния и давления. Судья должен иметь неограниченную свободу беспристрастно принимать решения, руководствуясь только нормами права, толкования фактов и своей совестью.

Исходя из данной предпосылки в последних законодательных изменениях урегулирован вопрос пенсий судей, посредством установления пенсионного индекса, который составляет 55% зарплаты на последней должности.

Как известно, для обеспечения деятельности судьи необходимы гарантии трех основополагающих принципов: независимости, неприкосновенности и несменяемости.

В Конституции РА закреплены положения о том, что при осуществлении правосудия судья независим и подчиняется только Конституции и закону. Независимость суда гарантируется Конституцией и законами. Гарантии деятельности, а также основы и порядок ответственности судьи устанавливаются Конституцией и законом. Судья несменяем и занимает свою должность до достижения 65 лет.

Конституцией РА провозглашено, что полномочия судьи прекращаются только в случаях и в порядке, предус-

мотренных Конституцией и законом. Судья не может быть арестован, привлечен в качестве обвиняемого, а также по отношению к нему не может быть возбужден вопрос о привлечении в судебном порядке к административной ответственности без согласия Совета правосудия (В связи с этим было правильно отмечено, что “Судейская неприкосновенность является не личной привилегией гражданина, занимающего должность судьи, а средством защиты публичных интересов, и прежде всего интересов правосудия. Следует также учитывать особый режим судейской работы, повышенный профессиональный риск, наличие различных процессуальных и организационных средств контроля за законностью действий и решений судьи”. (М.И.Клеандров. ”Статус судьи”. Новосибирск. “Наука”. 2000., с.64)).

В настоящее время в состав Совета правосудия входят 9 судей, избранных тайным голосованием на общем собрании судей РА сроком на 5 лет и по 2 ученых-юриста, назначаемых Президентом Республики и Национальным Собранием. Особенно следует отметить, что заседание Совета правосудия во всех случаях ведет председатель Кассационного суда (без права голосования).

Хочу отметить, что Совет правосудия не является судом вышестоящей инстанции, который рассматривает акты судов в контексте материально-правовых или процессуально-правовых нарушений. Совет правосудия действует как дисциплинарный суд и рассматривает только вопросы грубых и очевидных материально-правовых или процессуально-правовых нарушений судей, которые были допущены в процессе осуществления правосудия.

Нарушение не может быть квалифицировано как грубое или очевидное, если не содержит таких сущест-

венных, неоспоримых и непровержимых нарушений, которые привели к ограничению прав человека и постановлению необоснованного судебного решения.

Применительно к рассматриваемой теме следует отметить также следующие полномочия Совета правосудия: составляет и представляет на утверждение Президента Республики список кандидатур судей и списки служебного продвижения судей, на основании которых производятся назначения, предлагает кандидатуры председателей, судей Кассационного суда, его палат, председателей апелляционных, первой инстанции и иных судов, подвергает судей дисциплинарной ответственности, представляет предложение Президенту Республики о прекращении полномочий, о дачи согласия на арест, привлечении судьи в качестве обвиняемого или привлечения в судебном порядке к административной ответственности (статья 95).

В рамках последних законодательных изменений дискутируется вопрос оснований дисциплинарной ответственности судей. Тенденция направлена на ограничение основ дисциплинарной ответственности судей. В проекте законодательных изменений Судебного кодекса РА как основание дисциплинарной ответственности судей предлагается рассматривать только те случаи материально-правовых или процессуально-правовых нарушений, которые были допущены злоумышленно или в результате грубой халатности. Кроме того, основанием дисциплинарной ответственности может стать только грубое или систематичное нарушение этических норм со стороны судьи.

На основании вышеизложенного можно смело утверждать, что по сравнению с положением даже десятилетней давности прогресс очевиден. Од-

нако утверждать, что принцип независимости судей повсеместно соблюдается и даже то, что он гарантированно обеспечен соответствующими законами, думаю было бы преждевременно. Нельзя довольствоваться достигнутым, нужно целенаправленно продолжать начатую работу. Благо “велосипед” изобретать не нужно, а нормативного материала, закрепляющего основные принципы независимой судебной власти и его носителя — судьи, более чем достаточно. В первую очередь имеются ввиду одобренные 40-й сессией Генеральной Ассамблеи ООН (Резолюция 40/146 от 13 декабря 1985г.) “Основные принципы независимости судебной власти”, Рекомендация N R (94) 12 принятая Комитетом министров государств - членов Совета Европы от 13 октября 1994г. “О независимости, эффективности и роли судьи”, а также Европейская хартия о статусе судьи.

Заканчивая выступление, хочется вспомнить пророческое замечание великого юриста Анатолия Федоровича Кони о том, что “К судье следует предъявлять высокие требования не только в смысле знания и умения, но и в смысле характера, но требовать от него героизма невозможно. Отсюда необходимость оградить его от условий, дающих основание к развитию в нем малодушия и вынужденной угодливости” (Кони А.Ф. Нравственные начала в уголовном процессе. М., 1956, с. 26.)

Желаю Вам эффективной работы и успехов в дальнейшей профессиональной деятельности. Мы надеемся, что обобщенные результаты конференции станут основанием для унификации законодательств наших государств в соответствии с общепринятыми международными стандартами.

Благодарю за внимание.

Елизавета ДАНИЕЛЯН
Судья Кассационного суда РА

ОРГАНЫ САМОУПРАВЛЕНИЯ СУДЕЙ

Одним из приоритетных вызовов, требующих скорейшего разрешения из проблем, стоящих перед Республикой Армения, является установление справедливости в обществе.

Действительно, самое большое недовольство нашего общества — от несправедливости, а самое главное его требование — справедливость, которая, в первую очередь, должна удовлетворяться в системе судебной власти.

Основная цель происходящих ныне судебно-правовых реформ, на наш взгляд, в том, чтобы судебная система и ее институциональная структура соответствовали и уравнивали интересы справедливости, общества и каждого его члена.

Формирование гражданского общества и построение правового демократического государства настоятельно требуют наличия сильной, независимой и доступной для населения судебной власти. Среди основополагающих принципов организации и деятельности судебной власти необходимо выделить важнейший принцип, реализация которого в значительной степени способна обеспечить эффективность и объективность правосудия — исключение постороннего воздействия на судей при осуществлении ими правосудия. Это, несомненно, принцип независимости судей и подчинения их только закону, определяющий статус суда в современном правовом государстве.

Принцип независимости судебной власти является одним из краеугольных камней, который лежит в фундаменте любого демократического государства, поскольку именно он обеспечивает существование реальной Конституции и проведение в жизнь идеи верховенства Закона.

Судейская независимость и беспристрастность являются важными элементами отправления правосудия. Судейская независимость должна быть закреплена в законе, и должна касаться функциональной и финансовой сторон деятельности судьи. Она должна быть гарантирована для других ветвей государственной власти, для тех, кто ищет правосудия, для других судей и для общества в целом. Государство и каждый судья в отдельности ответственны за поддержание и охрану судебской независимости. Судейская независимость должна быть гарантирована в отношении деятельности судов, в частности в том, что касается вопросов назначения, выхода на пенсию, повышения в должности судей, их несменяемости, повышения квалификации, судейского иммунитета, дисциплины, вознаграждения и финансирования судебной системы.

Представляется, что судебская независимость — это независимость судьи от любого внешнего влияния на его решение, гарантия того, что гражданам будет обеспечен беспристрастный суд в соответствии с законом. Это означает, что судья должен быть защищен от возможности давления и другого воздействия со стороны законодательной и исполнительной власти государства, так же как и со стороны СМИ, бизнеса, общественного мнения и т.д. Но, кроме того, это также означает и защиту от давления со стороны самой судебной системы, а надлежащее администрирование судебной системы должно создавать и гарантировать условия, необходимые для судебской независимости.

Основываясь на таком понимании значения независимости судей госуда-

рство должно решить, каким именно образом гарант обеспечения этой независимости будет выполнять свою важнейшую роль. В свете европейских стандартов и лучших практик, одним из главных инструментов для обеспечения и поддержания независимости судебной системы является самоадминистрирование судебной системы, т.е. ее самоуправление.

По нашему мнению, только через внедрение и эффективное функционирование самоуправления всей системы правосудия можно достичь высокого уровня независимости, как судей, так и судебной системы в целом.

Во второй половине XX-ого века во многих странах министерства юстиции утратили былую ведущую роль в области управления юстицией. Отчетливо проявилась тенденция передачи соответствующих функций в особые органы судейского самоуправления, которые предусмотрены многими новейшими конституциями, в том числе конституциями постсоциалистических стран, включая бывшие республики в составе СССР.

Эти органы носят различные наименования например во Франции, Румынии, Португалии, Алжире, Италии, Молдове - Высший Совет магистратуры; в Испании - Генеральный Совет судебной власти; в Болгарии и Казахстане - Высший судебный Совет; в Польше - Всепольский Судебный Совет (Krajowa Rada Sadownictwa); в Колумбии - Высший совет судейского корпуса (Judicatura), в Венгрии - Всевенгерский совет юстиции, на Украине - Высший Совет Юстиции.

Несмотря на различные наименования вышеперечисленных органов судейского самоуправления задача этих органов, в общем, заключается в представительстве и защите интересов судейского сообщества, а также участие в решении кадровых вопросов.

Как известно после приобретения

независимости в 1991 году в Армении произошли существенные политические и экономические преобразования, которые стали базисом для основания и развития новой Армянской правовой культуры.

Как в постсоветских странах, так и в Армении судебное администрирование, находилось в ведении Министерства юстиции, что не делало возможным проявление независимости или неподчинения исполнительной власти. Преобладающая часть общественных отношений регулировалась подзаконными актами. Действовали лишь немногие законы и кодексы, а нормативные акты, регламентирующие права и свободы человека, принимались министерствами и другими органами исполнительной власти.

Но уже принятой в 1995 году Конституцией были заложены основы реформирования судебно-правовой системы Армении. Конституция в соответствии с требованиями построения демократического и правового государства, провозгласила принцип разделения властей, одновременно закрепив основные принципы формирования судебной власти, а именно — осуществление правосудия исключительно судами — в соответствии с Конституцией и законами, и независимость судов.

В течение 1998 года Национальным Собранием РА были приняты законы РА «О судоустройстве», «О статусе судьи», «О прокуратуре», «Об адвокатской службе», «О третейских судах и третейском судопроизводстве», «О принудительном исполнении судебных актов», «О службе принудительного исполнения судебных актов», Гражданский, Гражданско-процессуальный, Уголовно-процессуальный кодексы РА.

Таким образом, согласно новому законодательству, была сформирована и начала действовать новая судебная система: вместо двухзвенной системы, состоящей из народных судов и Вер-

ховного Суда, была создана трехзвенная — состоящая из судов первой инстанции, апелляционных судов и кассационного суда. Верховный Суд с его надзорной функцией был упразднен, а между различными судебными звеньями были установлены такие функциональные отношения, которые обеспечивали независимость нижестоящих судов перед вышестоящими, во-вторых — были заложены основы института апелляции, что с точки зрения выявления истины и защиты прав человека является не менее важной гарантией осуществления правосудия.

Другой важной инновацией первого этапа судебно-правовой реформы явилась замена принципа выборности судей принципом назначаемости, с обеспечением таких гарантий их независимости, как принципы несменяемости и неприкосновенности, а также создание института Совета Правосудия, ведавшего вопросами назначения судей, повышения их в должности, привлечения их к ответственности/ в том числе дача согласия для привлечения в судебном порядке к административной или уголовной/ и пр.

Далее в процессе выполнения обязательств, взятых Арменией перед Советом Европы, большое место заняли конституционные реформы, которые имели важное политическое значение не только в контексте международных обязательств, но и потому, что призваны принести позитивные развития именно внутри страны в более длительной для нашего народа перспективе. Конституционные реформы Армении осуществились в ходе референдума 27-го ноября 2005 года.

Конституционная реформа способствовала повышению эффективности взаимодействия всех ветвей власти, с учетом специфичности судебной власти, состоящей в ее постоянности и нейтральности по отношению к остальным властям государства. Приня-

тие обновленной Конституции стало краеугольным камнем второго этапа судебно-правовой реформы. Принцип независимости судей был зафиксирован на уровне конституционных положений в качестве существующей данности.

С точки зрения усовершенствования судебной системы новым Основным законом, прежде всего, были созданы все предпосылки для реального обеспечения независимости судебной власти, о чем свидетельствует положение о том, что независимость судов Армении гарантируется Конституцией и законами (ст. 94). Обеспечению независимости способствовали также закрепленные в Конституции новый порядок формирования и деятельности Совета Правосудия (ст. 94.1-95), такие основополагающие принципы, как подчинение только Конституции и законам, несменяемость и неприкосновенность при отправлении правосудия.

Конституционные положения о судебной власти получили дальнейшую детализацию и закрепление в важнейшем нормативном акте второго этапа судебно-правовой реформы — Судебном кодексе РА, принятом 22 февраля 2007 года, после вступления в силу которого потеряли силу законы РА «О судостроительстве», «О Совете правосудия» и «О статусе судьи», были внесены соответствующие поправки и дополнения в процессуальные кодексы РА.

Новые положения Судебного кодекса на законодательном уровне закрепили принцип самоуправления судебной власти в процессе своей деятельности. Органами самоуправления судебной власти были признаны Общее собрание судей РА и Совет председателей судов, которые наделены соответствующими полномочиями с оговоркой, что деятельность органов самоуправления никоим образом не должна ограничивать независимость судей (статья 70-74).

В частности, в статье 9-ой Судебного кодекса автономность судебной власти была воздвигнута на уровень основополагающего принципа деятельности судебной власти, данная статья предусматривала новый феномен - самоуправление судебной власти.

Самоуправлению судебной власти новым законом была посвящена целая глава, которая регулировала вопросы, связанные с созывом органов самоуправления их полномочиями и др.

Как было отмечено выше, в Республике Армения, согласно Судебному кодексу, органы судейского самоуправления - это Общее собрание судей и Совет председателей судов.

Полномочия этих двух органов установлены соответственно в статьях 71-ой и 72-ой Судебного кодекса РА.

Так, согласно статье 71-ой Общее собрание судей, состоящее из всех судей РА, является высшим органом самоуправления судебной власти. Постановления общего собрания превосходят постановления Совета председателей судов.

Общее собрание судей является высшим органом самоуправления судебной власти, в состав которого входят все судьи Республики Армения. Председательствующим на Общем собрании судей является председатель Кассационного суда. Очередное Общее собрание судей Республики Армения созывается председателем Кассационного суда не реже чем один раз в год. Также законом установлен порядок созыва внеочередного собрания по мере необходимости.

Что касается полномочий Общего собрания судей, то тут важно выделить, что он рассматривает любой вопрос, касающийся обеспечения нормальной деятельности судебной власти, в том числе отнесенный к компетенции Совета председателей судов; избирает судей-членов Совета правосудия, а решения данного органа являются приори-

тетными по отношению к решениям Совета председателей судов. Общее собрание судей действует в соответствии с утвержденным им регламентом.

Довольно-таки широкими полномочиями наделен также и Совет председателей судов, обусловленное тем фактором, что он является постоянно действующим органом самоуправления и призван осуществлять такие функции, которые гарантируют независимость судебной власти. Они подробным образом изложены в статье 72-ой Судебного кодекса РА.

Следующий орган судейского самоуправления, как было отмечено, является Совет председателей судов, который является постоянно действующий самоуправляемым органом судебной власти. Его членами являются председатели судов общей инстанции и апелляционных судов, Кассационного суда и его палат, а председателем Совета в силу должности является председатель Кассационного суда. Совет председателей судов действует в соответствии с утвержденным регламентом, а заседания Совета председателей судов созываются по необходимости, но не реже одного раза в квартале.

Полномочия данного органа сводятся к следующему:

- осуществляет самоуправление судебной власти Республики Армения,
- рассматривает любой вопрос, касающийся обеспечения нормальной деятельности судебной власти, за исключением вопросов, отнесенных законом к компетенции комиссий Совета председателей судов;
- разрабатывает мероприятия и предложения, направленные на улучшение деятельности судов, представляет аналогичные предложения в компетентные государственные органы;
- представляет в компетентные государственные органы предложения о совершенствовании законов и иных

правовых актов;

- утверждает связанные с судебными разбирательствами правила, обеспечивающие исполнение требований судопроизводственного законодательства;

- утверждает правила делопроизводства в судах;

- выносит решения, подлежащие обязательному исполнению Судебным департаментом;

- утверждает подготовленную Судебным департаментом бюджетную заявку;

- распределяет средства резервного фонда судов; разрабатывает программу среднесрочных расходов на основании представленных судами заявок и другое.

Важным представляется то, что Совет председателей судов формирует из своего состава следующие комиссии: по вопросам этики и по учебным вопросам, а также Совет правомочен создавать другие комиссии. При этом полномочия комиссий отведены им Судебным Кодексом и делегированы решением Совета председателей судов.

Существование всех вышеназванных органов дает возможность при решении вопросов организации деятельности судов и их функционирования воздерживаться от возможного влияния органов исполнительной власти.

Однако, наиболее значимой институциональной гарантией принципа независимости судебной власти является Совет правосудия.

На начальном этапе (до конституционных изменений 2005 года) в состав Совета правосудия входили назначаемые Президентом Республики сроком на 5 лет 14 членов, из которых двое — ученые юристы, девять — судьи, трое — прокуроры. Совет правосудия возглавлял Президент Республики, а министр юстиции и главный прокурор были заместителями Председателя Совета.

Однако, в дальнейшем за основу

была принята та принципиальная позиция, согласно которой включение в Совет правосудия названных должностных лиц противоречит принципу независимости судов.

Соответственно, на основании ст. 94.1 конституционных изменений 2005 года, в состав Совета правосудия входят девять судей, избранных Общим собранием судей в предусмотренном законом порядке сроком на пять лет, а также по двое ученых-юристов, назначенных Президентом Республики и Национальным собранием. На заседаниях названного Совета председательствует председатель Кассационного суда без права голосования, то есть он не наделен статусом Председателя Совета правосудия и не должен вмешиваться в его деятельность с намерением перераспределения решений.

На протяжении семи лет деятельности органов судейского самоуправления в Армении были сделаны значительные шаги по улучшению эффективности работы органов судебного самоуправления, но, несмотря на это на практике возникают вопросы и проблемы, которые можно решить только адекватными законодательными поправками.

По нашему мнению, явным недостатком законодательства РА в сфере судейского самоуправления является то, что ни в одном из конституционных или законодательных актов главная основная функция органов судейского самоуправления не выражена достаточно четко. В Судебном кодексе отсутствует общее определение главной функции органов самоуправления, а вместо этого дается детальное описание их полномочий. Такая детальность является основой того, что в недостаточной степени оценены основные принципы судейского самоуправления. Если есть понимание, что роль органов судейского самоуправления — защищать независимость судебной системы,

то по нашему мнению, оно должно найти свое четкое законодательное закрепление.

Считаю необходимым отметить, что Генеральная дирекция по вопросам прав человека и верховенства права в докладе на тему “Органы судейского самоуправления” /Страсбург, Сентябрь 2011 г./ в своих рекомендациях и заключении указала, что в Армении законодателю следует рассмотреть вопрос об объединении функций.

Совета правосудия и Совета председателей судов. До тех пор, пока Совет председателей судов наделен полномочиями по судейскому самоуправлению, он должен быть открыт для участия рядовых, т.е. не председательствующих, судей, избранных своими коллегами.

Распоряжением Президента Республики Армения от 30 июня 2012 года был утверждена стратегическая программа “Правовых и судебных реформ Республики Армения на 2012-2016гг.”, целью которой является то, чтобы система и структура судебной власти были такими, чтобы удовлетворяя социально-правовые требования общества, одновременно уравновешивала бы их с интересами правосудия. Вышесказанное предполагает осуществление комплекса законодательных, институциональных, судебно-правовых и материально-технических мероприятий. Однако, для того, чтобы их не постигла незавидная судьба очередных “судебно-правовых” реформ, необходимо проведение определенной подготовительной работы. В частности, необходимо изучить и осмыслить мировой и национальный опыты, всесторонне обсудить и проанализировать проведенные “реформы” в положительном и отрицательном аспектах, и, наконец, на основе результатов проведенных исследований, сформулировать научно-обоснованные предложения и рекомендации, направленные на обеспечение правосудия, соответствующего

международным стандартам.

Программа провозгласила, что оценивая прогресс, полученный в результате реформ, надо констатировать, что полученные результаты не могут считаться полными, поскольку много вопросов еще не нашли свои адекватные разрешения, более того в процессе реформирование ряд новых законодательных положений не совершенны и нуждаются в коррекции.

Далее согласно программе, после конституционных реформ в Армении были приняты ряд законов, в том числе, как мы отметили Судебный кодекс, но они не решили самые главные проблемы судебной системы, в частности создание правовых гарантий и их применение на практике для реального обеспечения независимости судебной системы и судей. Причем ограничение независимости осуществляется как результате воздействия извне, так и изнутри системы, а причины этого носят системный характер - как функциональный, так и институциональный.

Программа, ссылаясь на важность института судейского самоуправления и рассматривая его как один из самых главных гарантий судейской независимости, выдвигает следующую основополагающую идею, согласно которой необходимо обеспечить такую систему судейского самоуправления в свете системы сдержек и противовесов, чтобы, с одной стороны, она давала возможность всем судьям принять участие в решении существенных вопросов системы, а с другой стороны, чтобы Совет председателей судов будет наделен только такими полномочиями, которые вытекают из статуса и функций председателей судов.

Судебном кодекском предусмотрено, что постоянно действующим органом судейского самоуправления является Совет председателей судов, который наделен ключевыми функциями в области судейского самоуправления.

Как было отмечено выше, из числа представителей данного органа формируются комиссии по вопросам этики и по учебным вопросам. В результате функции судейского самоуправления сосредоточены в данном органе, более того опосредованно осуществляются председателями судов.

Согласно Программе такая централизация судейского самоуправления противоречит концепциям независимости судей и судейского самоуправления в целом и необходимо пересмотреть систему органов судейского самоуправления с целью обеспечения независимости судей от председателей судов.

Программа предлагает четко установить и разграничить функции двух органов судейского самоуправления Общего собрания судей и Совета председателей судов.

Более того, разграничение должно осуществляться на основе такого подхода, что Совет председателей судов должен выполнять только управление бюджета, судебных служащих и других вопросов, связанных с нормальным функционированием судебной системы.

В тоже время Программа предлагает установить более частый порядок созыва Общего собрания судей, а также формировать в его составе комиссии по вопросам этики, дисциплинарным производствам и по учебным и вопросам с целью децентрализации системы судебного самоуправления.

В конце своего доклада, считаю необходимым отметить, что Решением главы армянского государства Сержа Саргсяна 4 сентября 2013 года была создана профессиональная комиссия при президенте, которая должна заниматься конституционными реформами. Комиссии до 1 июля 2014 года представит президенту концепцию конституционных реформ. После того, как она будет утверждена президентом, в десятимесячный срок главе государства

должен быть представлен разработанный комиссией проект реформ.

Одними из важнейших вопросов процесса являются проблемы, касающиеся судебной власти.

В главе 2.6 Концепции, посвященной судебной власти, в частности отмечается, что в конституционной системе разделения и балансирования властей, судебная власть в основном целом имеет стабилизирующую роль.

Основной предпосылкой реализации этой миссии является защищенность судебной власти от любых незаконных воздействий или вмешательств в форме независимости судебной защиты.

В Концепции отмечено, что несмотря на то, что Республика Армения, руководствуясь международно признанными принципами, принятием в 1995 году Конституции и произведенными в 2005 году реформами, продолжает осуществление шагов, направленных на формирование и развитие независимой судебной системы и правосудия, однако в последние годы в этой сфере были выявлены или подчеркнуты ряд стержневых проблем, которые на конституционном уровне требуют своих решений в созвучии в лучшими традициями демократических и правовых государств.

Подвергается критике в основном низкий уровень функционирования судебной власти, что в основном обусловлено функциональной неопределенностью судебной власти, институциональной нестабильностью, не достаточной независимостью, процессуальными недостатками, а также рядом отрицательных явлений, обусловленных субъективными факторами.

Первоочередной задачей опять таки представлено становление независимой, самостоятельной и подотчетной судебной власти. В этом смысле результативность реформ связывается не с созданием новых институтов, а с со-

вершенствованием уже существующих.

Авторы проекта подчеркивают важность повышения роли и результативности деятельности Совета Правосудия. Этот Конституционный орган в первую очередь должен иметь такой уровень структурной независимости, которым он был бы застрахован от неправомерного или усмотрительного влияния. Кроме того, Совет Правосудия следует наделить такими полномочиями, с помощью которых он мог бы влиять на независимость и самостоятельность судебной власти. В этом смысле, необходимость нового правового регулирования имеют такие важные институты как формирование Совета, взаимоотношения с другими институтами /в том числе с Национальным Собранием, Президентом РА, Правительством и др./.

Как справедливо отмечает доктор юридических наук, профессор Сержик Аветисян, Совет Правосудия преимущественно воспринимается орган для наказания судей. Тогда как в целях переосмысления роли Совета правосудия, повышения эффективности его деятельности, действительно, необходимо провести ряд мероприятий, в частности, обеспечить конкретизацию оснований привлечения судей к дисциплинарной ответственности, предсказуемость и единообразие в подходе, обеспечить обязательность постановлений названного органа для других правоприменяющих органов, возможность пересмотра постановлений Совета Правосудия, предусмотреть возможность представления особого мнения члена Совета. В качестве важнейшей гарантии независимости судей необходимо обеспечить невозможность возбуждения дисциплинарных производств в случаях не вступивших в законную силу судебных актов, а также предусмотреть возможность приостановления судебных полномо-

чий членов Совета на период их функционирования с обеспечением их заработных плат и других гарантий.

В связи с этим свою озабоченность выразил также и член профессиональной комиссии Конституционных реформ господин Гагик Казинян, отметивший, что проблема, по его мнению, заключается в том, что действующие судьи, входящие в состав Совета, не могут быть достаточно беспристрастными, учитывая, что по роду своей деятельности они взаимодействуют с многочисленными субъектами. В этой связи обсуждается вопрос о назначении в Совет судей, вышедших на пенсию либо людей, которые в данный момент не работают в качестве судей.

Обобщая доклад, хотелось бы подчеркнуть, что Анализ судебных систем показывает, что судебные системы развитых государств являются саморазвивающимися и самостоятельными системами, содержащими могучий потенциал и ценностные качества, которые сформировались путем долгих, естественных развитий / например, Англия, США, Франция и другие развитые судебные системы/. Судебные системы как правило, формируются и состоятся в результате целенаправленных и последовательных работ в конкретные исторические периоды развития государства и общества.

Судебные системы как жизнеспособные социальные организмы, содержат саморегулирующие факторы, благодаря которым они выделяются своей организационной структурой, огромным потенциалом саморазвития и самодовления.

Постулат независимости судебной власти предполагает в первую очередь, ее проявление при осуществлении их функциональных полномочий, а также в сфере кадровой политики и обеспечении материально-технических условий.

Гагик АВETИСЯН

Судья Апелляционного уголовного суда РА

КОНТРАБАНДА ЯДЕРНЫХ И РАДИОАКТИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ

Уважаемые дамы и господа!

В первую очередь я хотел бы поблагодарить организаторов регионального диалога, в частности американское посольство, и лично посла мистера Джона Хеферна, за организацию и проведение столь важного мероприятия.

Сегодня в моем выступлении речь пойдет о ядерной контрабанде, об обороте радиоактивных материалов и о применении профилактических мер для их предотвращения в практике.

Выше указанный вопрос является актуальным и важным, учитывая что на данном этапе, когда огромными темпами развивается область использования атомной энергии, могут возникнуть серьезные проблемы в области хранения ядерных материалов и отходов. Возникает опасение их незаконной передачи отдельным гражданским лицам, преступной среде или террористическим организациям, с вытекающими отсюда негативными последствиями.

Потребление ядерных веществ нецелесообразно и неперспективно в Республике Армения по той причине, что Армения не является производителем ядерного оружия и страной, имеющей таковое. Изучение судебной практики показывает, что основной целью незаконного оборота является экспорт этих веществ из Армении и их продажа. Борьба против ядерной контрабанды находится в повестке актуальных вызовов властей Республики Армения, и судебной власти-в частности, и государство делает все в направлении того, чтобы сделать эту борьбу более эффектив-

ной и всесторонней.

Учитывая вышеизложенное, власти и правоохранительные органы Республики Армения уделяют приоритетное внимание этому вопросу.

Учитывая важность вопроса по борьбе с ядерной контрабандой, в МИД Армении в начале апреля 2014 года прошли встречи, посвященные оценке «Совместного плана действий США и Армении по борьбе с ядерной контрабандой»¹. В заседании приняли участие представители ведомств Армении и США.

В ходе встречи стороны обсудили дальнейшие действия по укреплению сотрудничества в борьбе с ядерной контрабандой. Состоялся обмен информацией о современных угрозах и тенденциях ядерной контрабанды. Стороны также обсудили применение инструментов по обнаружению, расследованию и криминалистике в области ядерной контрабанды².

Подводя итоги, армянская сторона высоко оценила помощь США и отметила важность продолжения сотрудничества. В свою очередь глава делегации США выразил удовлетворение в связи с проделанной работой и достигнутым прогрессом. Стороны наметили дальнейшие шаги.

Обе стороны обменялись мнениями о современных угрозах и тенденциях в контрабанде ядерных материалов, информацией об обнаружении ядерных материалов, усовершенствованных в сфере разведки и правоохранительных органов, о применяемой практике для профилактики контрабанды ядерных материалов, их предупреждения и выявления.

ՀՊՄԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

В Саммите по ядерной безопасности³, проведенном в 2010 году, обсуждался вопрос о повышении ядерной безопасности и предотвращении угрозы ядерного терроризма, а также были намечены конкретные меры, которые помогли бы в будущем полностью обезопасить хранение ядерных материалов.

У Армении никогда не было проблем с радиоактивными отходами. Об этом заявил президент Армении Серж Саргсян на Саммите по ядерной безопасности в Гааге. Президент подчеркнул, что все программы данной отрасли Армения координирует с МАГАТЭ.

Президент напомнил, что после Саммита в Сеуле Армения предприняла ряд шагов для достижения общих целей мирового сообщества. В мае 2013г. Армения ратифицировала дополнение к «Конвенции о физической защите ядерного материала» и совместную конвенцию «О безопасности управления отработанным топливом и ядерных отходов». Изменения по учету ядерного топлива и его контроля были приняты в Законе «Об использовании ядерной энергии в мирных целях».

В январе 2013г. при поддержке США в Армении была основана техническая и экспертная лаборатория ядерных и радиологических веществ. Она в заметной мере способствовала возможности противостоять ядерным угрозам. Кроме того, в июне 2012 года с соседней Грузией были проведены учения по борьбе с оружием массового уничтожения.

В 2010г. в Саммите в Вашингтоне по ядерной безопасности Армения присоединилась к 46 другим странам, гарантируя свое содействие Рабочей программе, согласно которой «страны-участницы, в случае необходимости, постараются улучшить свое уголовное законодательство с целью об-

ретения полномочий, необходимых для расследования случаев незаконного трафикинга ядерных материалов и всех видов случаев ядерного терроризма и берут на себя обязательство осуждать подобные преступления по всей строгости закона⁴.

В организации борьбы в этой области также помогает и способствует информация, размещенная в средствах массовой информации, в том числе в зарубежной прессе.

В 2013 году британская газета «Гардиан» напечатала статью, посвященную факту ядерной контрабанды из Армении в Грузию.

В статье были указаны факты о продаже оружейного урана двум контрабандистам, пойманым в Грузии при попытке продать уран на черном рынке.

Службой национальной безопасности Армении был арестован Гарик Дадаян, ранее отбывший (в 2005 году) несколько месяцев в исправительном учреждении за попытку контрабанды высокообогащенного урана. Это стало возможно благодаря информации средств массовой информации и с сотрудничеством с грузинскими правоохранительными органами.

Грант Оганян и Сумбат Тоноян признались на суде в Тбилиси, что они пытались продать в грузинской столице высокообогащенный уран человеку, которого они считали представителем радикальной исламистской организации. Продажа должна была состояться 11 марта, однако потенциальный покупатель оказался агентом грузинских спецслужб. По их словам, они провезли 18 граммов урана в Грузию, поместив их в пачку из-под сигарет и обложив свинцом. Пачку они спрятали между вагонами поезда, едущего из города Еревана.

Грузинским следователям они рассказали, что получили оружейный уран от мелкого торговца Дадаяна.

Это была третья попытка контрабанды высокообогащенного урана, пресеченная в Грузии за семь лет. Она заставляет задуматься о безопасности запасов ядерных материалов, оставшихся на территории бывшего Советского Союза.

Дадаян был задержан в 2003 году, когда 200 грамм оружейного урана, которые он пытался провезти через армяно-грузинскую границу, заставил среагировать датчик радиоактивности. Позднее Дадаян был арестован армянскими властями и приговорен к двум с половиной годам лишения свободы. Контрабандисты хотели продать образец по 50 тысяч долларов за грамм.

Уважаемые участники регионального диалога, мною было изучена судебная практика Республики в связи с обсуждаемым вопросом в период с 2010 года по апрель 2014 года.

В первую очередь хочу представить содержание статей 215, 233 и 234 Уголовного кодекса Республики Армения³. Последние две статьи Уголовного кодекса не связаны со статьей контрабанды, однако, по моему мнению, относятся к рассматриваемому вопросу.

Уголовная ответственность за контрабанду ядовитых, отравляющих, радиоактивных или взрывчатых веществ, вооружения, взрывных устройств, боеприпасов, огнестрельного оружия, ядерного, химического, биологического или других видов оружия массового поражения, либо материалов, оборудования или технологий двойного назначения, которые могут быть использованы также при создании оружия массового поражения или ракетных систем, при доставке, стратегически важных сырьевых товаров или культурных ценностей, для перемещения которых установлены специальные правила, предусмотрена частью второй статьи 215 Уголовного

кодекса РА. Санкция данной статьи предусматривает наказание в виде лишения свободы сроком от четырех до восьми лет с конфискацией имущества или без таковой.

Данные действия, совершенные должностным лицом с использованием служебного положения, или лицом, освобожденным от определенных форм таможенного контроля, или лицом, уполномоченным на перемещение через таможенную границу отдельных товаров или транспортных средств, освобожденных от установленных форм таможенного контроля, с применением насилия к лицу, осуществляющему таможенный контроль, - наказываются лишением свободы на срок от шести до десяти лет с конфискацией имущества или без таковой.

Данные действия, совершенные организованной группой, по части четвертой статьи 215 УК РА -наказываются лишением свободы на срок от восьми до двенадцати лет с конфискацией имущества или без таковой.

Уголовная ответственность за незаконное приобретение, хранение, использование, транспортировку, передачу, сбыт, уничтожение или нанесение вреда радиоактивных материалов предусмотрена частью 233 Уголовного кодекса РА. Санкция данной статьи предусматривает следующее наказание штраф от 50.000-150.000 драм /от 125-400 долларов США/ либо лишение свободы на срок не выше двух лет.

Те же действия, причинившие по неосторожности тяжкий или средней тяжести вред здоровью человека, наказываются штрафом от 100.000-200.000 др. /от 250-500 долларов США/, либо лишением свободы сроком не выше пяти лет.

Действия, повлекшие по неосторожности смерть человека или иные тяжкие последствия, наказываются

лишением свободы на срок от четырех до десяти лет.

Уголовная ответственность за хищение или вымогательство радиоактивных материалов предусмотрена частью второй статьи 234 Уголовного кодекса РА. Санкция данной статьи предусматривает наказание лишением свободы на срок от трех до пяти лет.

Те же действия, совершенные группой лиц по предварительному сговору, с использованием должностного положения; с применением насилия, не опасного для жизни или здоровья, или с угрозой его применения, - наказываются лишением свободы на срок от четырех до семи лет.

Выше указанные действия, совершенные организованной группой, с применением насилия, опасного для жизни или здоровья, или с угрозой его применения, наказываются лишением свободы на срок от пяти до двенадцати лет с конфискацией имущества или без таковой.

По статистическим данным судебного департамента РА в судах первой инстанции РА в 2010-2013гг. по статьям 233, 234 и 215 Уголовного кодекса РА было рассмотрено следующее количество уголовных дел.

* В 2010 году в судах первой инстанции РА по статьям 215, 233 и 234 УК РА уголовных дел не было рассмотрено.

* В 2011 году в судах первой инстанции РА по части второй статьи 38-215, 233 УК РА было рассмотрено одно уголовное дело.

* В 2012 году в судах первой инстанции РА по статье 233 УК РА было рассмотрено три уголовных дела, а по статьям 234, 215 УК РА уголовных дел не было рассмотрено.

* В 2013 году в судах первой инстанции РА по статьям 233 и 234 УК РА уголовных дел не было рассмотрено, а по статье 215 УК РА было рас-

смотрено одно уголовное дело, по которому подсудимому было предъявлено обвинение за то, что он путем контрабанды переместил 17 граммов урана через таможенную границу Республики Грузия с намерением продать.

* С 2010 по апрель 2014 года по признакам состава преступления по части третьей и четвертой статьи 215 Уголовного кодекса РА судами республики уголовных дел не было рассмотрено.

Ссылаясь на судебную практику, хочу привести несколько примеров, касающихся ядерной контрабанды и незаконному обороту радиоактивных материалов.

Согласно предъявленному обвинению, 62-летний житель Еревана Грант Оганян в начале марта 2010г. получил от своего знакомого Сумбата Тонояна предложение реализовать в Грузии сверхобогатенный уран и достать его с этой целью посредством гражданина Гарика Дадаяна с тем, чтобы поставлять его грузинским заказчикам.

С этой целью Грант Оганян связался по телефону и условился с находящимся в то время в Москве Гариком Дадаяном. По требованию последнего от имени Сумбата Тонояна, посредством банковского перечисления, он отправил Гарику Дадаяну 1000 долларов США.

Встретившись 10 марта 2010г. с прибывшим в тот же день в Ереван Гариком Дадаяном, Грант Оганян получил от него незаконно добытый сверхобогатенный уран весом 17 граммов, после чего с Сумбатом Тонояном 11 марта 2010г. контрабандным путем переправил через армянскую границу радиоактивное вещество в столицу Грузии. В тот же день С. Тоноян попытался сбыть товар, однако был пойман сотрудниками правоохранительных органов Грузии. Гран-

ту Оганяну было предъявлено обвинение по части второй статьи 215 Уголовного кодекса Армении (“контрабанда радиоактивных веществ”). В отношении него была избрана мера пресечения в виде заключения под стражу.

Расследованием этого громкого дела занималось следственное управление Службы нацбезопасности Армении. Отметим, что Гарик Дадаян ранее был судим за контрабанду и сбыт радиоактивного вещества урана.

Гарик Дадаяну было предъявлено обвинение по части второй статьи 38-215 (содействие контрабанде радиоактивных веществ) и частью первой статьи 233 (незаконный оборот радиоактивных веществ).

Часть дела, в отношении Г. Дадаяна, была направлена в отдельное производство. Судом первой инстанции Тавушского марза, приговором от 25 мая 2011г. Г. Дадаян был осужден к лишению свободы сроком на 7 лет с конфискацией имущества.

Апелляционные протесты стороны защиты были отклонены, а кассационный протест был возвращен.

Отметим, что С. Тоноян и Г. Оганян были осуждены также в Грузии. В 2010г. грузинская Фемида признала их виновными в контрабанде и незаконном обороте радиоактивных веществ и приговорила их соответственно к 14 и 13 годам лишения свободы.

Суд общей инстанции Тавушского марза, согласно вердикту от 16 января 2014 года, признал Гранта Оганяна виновным по части второй статьи 215 Уголовного кодекса РА, то есть в контрабанде радиоактивных веществ, и приговорил к лишению свободы сроком на 4 года.

Отметим, что до начала судебного процесса подсудимый Грант Оганян ходатайствовал о проведении судебного разбирательства в ускоренном

порядке, заявив, что согласен с обвинением. По решению суда дело рассматривалось в ускоренном порядке.

Назначив наказание подсудимому, суд учел, что он признал себя виновным, раскаивается в содеянном, прежде не был судим, страдает болезнью - «рак щитовидной железы».

Апелляционный суд РА 14 апреля 2014 года изменил приговор в соответствии с назначенным наказанием Г.Оганяна. К назначенному наказанию судом первой инстанции Тавушского марза (сроком на четыре года) частично добавились три месяца неотбытой части наказания, вынесенного Тбилиским апелляционным судом, и таким образом Г.Оганян получил назначено наказание в виде четырех лет, и трех месяцев лишения свободы⁶.

2. Попытка незаконной реализации радиоактивных материалов была выявлена и пресечена в результате оперативно-розыскных мероприятий, проведенных сотрудниками Службы национальной безопасности Армении. Жители Еревана Армен Унанян и Альфред Бзнуни были задержаны при попытке реализации вещества «стронций-90, иттрий-90».

По данному факту было возбуждено уголовное дело на основании признакам статьи 233 (незаконный оборот радиоактивных материалов) Уголовного кодекса Армении.

Приговором суда первой инстанции административных районов Арабкир и Канакер-Зейтун от 18 июля 2012 года 233 статьей УК РА Армен Унанян и Алфред Бзнуни были приговорены (каждый) к одному году лишения свободы.

А.Унанян и А.Бзнуни были осуждены за то, что А.Унанян незаконным путем приобрел и держал в подвале здания своей квартиры опасные для окружающей среды и человечества «стронций - 90, иттрий - 90» - радио-

активный материал, который 13 апреля 2012 года отдал гражданину Альфреду Бзнуни с намерением дальнейшей реализации за рубежом.

Уголовное дело не было обжаловано, приговор вступил в силу⁷.

1. По еще одному делу о незаконном приобретении из лаборатории завода «Масло-мыло» г. Еревана с целью сбыта являющейся ядовитым веществом металлической ртути, весом около двух килограммов перед судом предстали Григорий Абовян и Акоп Каноян.

Приговором суда первой инстанции административного района Шенгавит г.Еревана от 16 мая 2013 года Григорий Абовян и Акоп Каноян были осуждены по пункту первому, части второй, статьи 275 Уголовного кодекса РА и приговорены к лишению свободы сроком на два года. С применением статьи 70 Уголовного кодекса наказание Г.Абовяна и А.Канояна было отменено.

Григор Абовян в неустановленный день и месяц в 1999г., работая на заводе «Масло-мыло», расположенном в ереванском районе Шенгавит, из лаборатории вышеупомянутой компании незаконно приобрел с целью реализации и хранил у себя металлическую ртуть, после чего, вступив в предварительный сговор со своим другом Акопом Канояном, отдал ему ртуть в целях сбыта. Последний, в свою очередь, для реализации ядовитого вещества незаконно хранил его под мостом, прилегающим к их зданию, где 22.01.2013г. вещество было обнаружено сотрудниками полиции.

Григорий Абовян и Акоп Каноян были осуждены по признакам действия, предусмотренного пунктом первым, части второй статьи 275 Уголовного кодекса РА- «незаконный оборот сильнодействующих или ядовитых веществ в целях сбыта группой лиц по предварительному сговору».

Правда, они не были осуждены за контрабанду, но их окончательной целью было незаконное вывозение ядовитого вещества за границу и его сбыта.

В Апелляционном суде уголовное дело рассматривалось под моим председательством. По решению Апелляционного суда РА от 13 июля 2013г приговор был отменен. И наказание им (два года лишения свободы) оставлено.

Апелляционный суд учел то обстоятельство, что суд первой инстанции в отношении Г.Абовяна и А.Канояна, применяя статью 70 Уголовного кодекса РА, не учел степени общественной опасности и особенности их действий.

Решением Кассационного суда РА от 13 сентября 2013 года протест защитника осужденных на вышеизложенное решение Апелляционного суда РА от 13 июля 2013 года был возвращен⁸.

Судом первой инстанции Тавушского марза от 11 декабря 2012 года подсудимый Саргис Геворгян был осужден по части первой статьи 233 Уголовного кодекса РА и приговорен к одному году лишения свободы.

Саркис Геворгян был осужден за то, что вместе со своим другом, ныне покойным Вазгеном Овакимяном, в 2008 году с целью незаконного сбыта приобрел радиоактивное вещество «Цезиум-137», незаконно перевезли вещество в дом Л.Пирузян, а там его держали под полом гаража, скрывая до июня 2012 года. После чего Левон Пирузян добровольно представился в отдел полиции Тавушского марза РА.

Уголовное дело не было обжаловано в высшестоящие судебные инстанции, и приговор вступил в законную силу.

В результате проведенных органами Службы национальной безопасности оперативно-следственных ме-

роприятий 10 ноября 2012 года была пресечена незаконная попытка сбыта радиоактивного вещества.

Приговором суда первой инстанции Котайкского марза (от 17 февраля 2013 года), Карен Даниелян, Ара-рат Акопян, Карен Едигарян, Тигран Ованисян и Славик Асрян были осуждены по первому пункту статьи 233 Уголовного кодекса РА.

Решением Апелляционного суда РА от 18 апреля 2013 года апелляционные протесты подсудимых были отклонены, приговор не был обжалован в кассационном порядке и вступил в законную силу.

Вышеуказанным уголовным делом апелляционные протесты подсудимых были рассмотрены в составе коллегии судьей под моим председательством.

В этом деле достоин внимания тот факт, что органы безопасности РА, имея соответствующую информацию о том, что реальный покупатель вещества, запрещенного к обороту, имеет желание контрабандным путем экспортировать его из Армении, приняли все меры по разоблачению всех

участников этого преступления, проверке их преступных связей, держа под контролем умысел преступников и управляя последовательностью их действий в направлении раскрытия всех обстоятельств дела. Доказательством сказанного является то, что последние не ограничились только обезвреживанием звена продавец-покупатель, а провели работы в направлении обнаружения лиц, пособничающих разными способами.

В результате указанных действий были разоблачены не только лица, которые ранее были судимы за аналогичное преступление, но в деле имелось лицо, которое являлось должностным лицом в системе Налоговой инспекции РА.

В качестве логического завершения данного дела, суд признал виновным и всех участников преступления и приговорил их к лишению свободы на разные сроки. В связи с указанными судебными сроками лишения свободы обвиняемые обратились в Апелляционный суд, однако приговор остался без изменения⁹.

1. «Совместный план действий США и Армении по борьбе с ядерной контрабандой» (Совместное соглашение о предотвращении, обнаружении и пресечении ядерной контрабанды) 15 июля 2008 года.

2. <http://iipdigital.usembassy.gov/st/russian/texttrans/2008/07/20080715092122xjsnomis03215753.html#ixzz31IRC1tra>.

3. Nuclear Security Summit.

4. После этого в Гааге открывается Саммит по ядерной безопасности. В нем примут участие представители более 50 стран. Российскую делегацию возглавляет министр иностранных дел Сергей Лавров. В этом году, основное внимание прессы

уделено встречам, где будут обсуждать ситуацию на Украине.

5. Подробно смотрите: Уголовный кодекс РА, принят 18.04.2003.

6. Уголовное дело No ТД/0093/01/13.

7. Уголовное дело No ЕАКД/0066/01/12.

8. Уголовное дело No ЕШД/0041/01/13

9. Данная статья является речью судьи Уголовного апелляционного суда Республики Армения Г.Н.Аветисяна в региональном диалоге о судебном преследовании случаев контрабанды ядерных материалов 30 апреля-2 мая 2014г. Тбилиси, Грузия.

**PARTICULAR FUNCTIONS CASSATION COURT OF THE
REPUBLIC OF ARMENIA AND PROBLEMS
FOR THEIR IMPROVEMENT**

**TIGRAN MUKUCHYAN
CHAIRMAN OF THE CENTRAL ELECTORAL COMMISSION**

No one court, except of the Court of Cassation, has any authority to consider the interpretations of the law, their development, presenting a new interpretation of the law. That is, in case of interpretation of the relevant norm of the law, a certain court, incidentally under the threat of the possibility of applying unavoidable punishment, will be deprived of judicial legislation. The provision stating that the court may not apply the interpretation of the Court of Cassation, if it argues them, regards only to the fact that there are different circumstances of the case. It turns out an incomprehensible situation, since if the factual circumstances of the case are substantially different, so not only the law interpretation, but also the norm should not be applicable to the legal relationship. This problem today is really of particular importance. We think that the lower court should have right to deviate from the interpretation of the law of the Court of Cassation and to reinterpret the law, if it does agree with the interpretation of the law issued by the Court of Cassation. The judicial act's unconditional obligation issued by a higher court also has been reasoned by opponents by unnecessary circulation of cases from instance to instance, which was assessed as a serious obstacle from the point of view of efficiency of justice. The specified thing in the circumstances of the acting legal regulation is unjustified, since according to article 60 of the Judicial Code of the Republic of Armenia, the Court of Cassation has broad powers, up to the making of a new legal act in the course of a dispute, while finally resolving the dispute. That is, at any time the Court of Cassation can put an end to the dispute. Even in this context is meaningless the setting up of obligation of legal provisions of the Court of Cassation.

The author proposes to revise the approaches of the article 15 of the Judicial Code of the Republic of Armenia, to make radical reforms in them and in the choice of the case-law model in the domestic judicial system to take as a basis the continental European model - Jurisprudence constante.

Keywords: Cassation court, legal relationship, uniformity in the implementation of the law, judicial control, judicial practice

**ОТДЕЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ КАССАЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ ПО ИХ
УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ**

**ТИГРАН МУКУЧЯН
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ КОМИССИИ РА**

Ни один суд, кроме Кассационного суда, не обладает полномочиями для рассмотрения толкований закона, их развития (разработки), представления нового толкования закона. То есть, при наличии толкования соответствующей нормы закона, какой-либо суд, кстати, под угрозой возможности применения неизбежного наказания, лишается судебного правотворчества. Положение о том, что суд может не применить толкования Кассационного суда, если он их аргументирует, относится лишь к обстоятельству, что неличеству различных обстоятельства дела. Получается непонятная ситуация, поскольку если фактические обстоятельства дела существенно отличаются, то не только толкование закона, но и норма не должна быть применима к правоотношению. Данная проблема на сегодняшний день действительно имеет существенное значение. Мы считаем, что суд более низкой инстанции должен быть вправе отклониться от толкований закона Кассационного суда и по-новому интерпретировать закон, если не согласен с толкованием закона, данным Кассационным судом. Безусловная обязательность судебного акта вышестоящей инстанции оппонентами аргументировалась также ненужным оборотом дел из инстанции к инстанции, что оценивалось как серьезное препятствие с точки зрения эффективности юстиции. Указанное, при обстоятельствах действующего правового регулирования, является необоснованной причиной, так как, согласно статье 60 Судебного кодекса РА, Кассационный суд обладает широкими полномочиями, вплоть до принятия нового судебного акта при рассмотрении спора, при этом окончательно разрешив спор. То есть в любой момент Кассационный суд может поставить точку в споре. Даже в этом аспекте лишается смысла закрепление обязательности правовых положений Кассационного суда.

Автор предлагает пересмотреть подходы статьи 15 Судебного кодекса РА, внести в них радикальные реформы и в вопросе выбора прецедентной модели в отечественной судебной системе в качестве основы взять материковую европейскую модель — Jurisprudence constante.

Ключевые слова: Кассационный суд, правоотношение, единообразное применение закона, судебный контроль, судебная практика

Բանալի բառեր - Վճռարելի դատարան, իրավահարաբերություն, օրենքի միատեսակ կիրառություն, դատական վերահսկողություն, դատական արակտիվիզ

ՀՈՒՆԻՍՏՈՒՄ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱՇԱՆՆԵՐ
Ի ՀԻՄՆԱՆՈՒԹՅԱՆ

Տիգրան ՍՈՒԿՈՒՉՅԱՆ

ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի նախագահ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐՆ

ՈՒ ԴՐԱՆՅՈՒ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ

Ռատական իշխանությունը, ինչպես նաև ընտանիքի անդամները, ինչպես նաև պետության և իր քաղաքացիների հանդեպ պարտավորված է հատուկ տեղ: Քննարկումները հիմնականում վերաբերում են գործադիր և օրենսդիր իշխանությունների հետ փոխհարաբերություններում նախապատվությանը: Գատական իշխանության գործառնությունները հստակորեն առանձնացված են, սակայն դրանք չի կարելի բացարձակացնել¹: Այդ առումով միանշանակ ընդունելի է Լ. Ն. Չավաթսկայայի դիտարկումը. «Գատական իշխանության հարցը դա սահմանադրական և ոչ թե դատական բարեփոխման հարց է, որովհետև միայն Սահմանադրությունն է նախապես կանխորոշում դատական իշխանության տեղն ու դերը»²:

Ցանկացած պետական մարմին պետական իշխանությունն իրացնում է իր գործառնությունների կատարման միջոցով: Գատարանի կողմից իրականացվող գործառնությունները տարբեր հետազոտողների կողմից ներկայացվում են որպես իրավապահպան³, իրավակարգի պահպանության⁴, իրավակարգի, սեփականության բոլոր ձևերի, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների պահպանության⁵, սահմանադրական կարգի պահպանության, իրավակարգի և օրինականության, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների ապահովման⁶: Եվ որպեսզի չառաջանան տարածայնություններ և կասկածներ կապված պետական մարմին՝ կոնկրետ պարագայում դատարանի, գործառնության վերաբերյալ անհրաժեշտ է, ինչպես համոզմունք է հայտնում Վ. Բիբիլոն, հստակորեն սահմանել նրա գործառնությունը⁷: Հայաստանի Հանրապետությունը, առաջնորդվելով հենց այս մոտեցմամբ, շատ երկրների պես հենց Սահմանադրությամբ է ամրագրել, որ արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները (91-րդ հոդված):

Վ. Նախնույի կարծիքով արդարադատության սահմանման մեջ չպետք է պարունակվեն պարտադիր հղումներ դատարանին⁸: Սակայն

այս մոտեցումն առաջացրեց բազմաթիվ հետազոտողների արդարացի քննադատությունը, որոնք գտնում էին, որ «Արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները» բանաձևն արդարացված չէ. քանզի արդարադատությունն ունի նաև այլ հատկանիշներ և, քան այն կյանքի կոչող «մարմնի հատկանիշն է»: Միաժամանակ գտնելով, որ «Գատարան եզրույթը չի կարելի հանգեցնել բացառապես արդարադատության իրականացման գործառնության»⁹: Միանշանակ արդարացված համարելով մեր երկրում սահմանադրական մոտեցման ճշմարտացիությունը՝ փաստենք, որ արդարադատության իրականացումը դատարանի թերևս հիմնական և կարևորագույն գործառնություն է, և այսօր մեծ վերապահումներով պետք է վերաբերել դատարանին երբեմնի վերագրված այնպիսի գործառնություններին, ինչպիսիք էին դատարանական և իրավապահպան գործառնությունները¹⁰: Ինչպես արդարացիորեն նկատում է Ա. Կոզլովը. «Արդարադատության իրականացումը ներառում է երեք հիմնական գործառնություն՝ գործի քննարկումն ըստ էության, ընդունված որոշումների օրինականության ստուգումը մինչև դրանց օրինական ուժի մեջ մտնելը և օրինական ուժի մեջ մտած որոշումների օրինականության ստուգումը»¹¹:

Նշված մոտեցման մարմնացումն է համարվում այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետության դատական համակարգը Սահմանադրության ընդունումից ի վեր սահմանվել է որպես եռաստիճան: Հայաստանի Հանրապետությունում որպես ընդհանուր իրավասության դատարաններ գործում են առաջին ատյանի դատարանները, վերաքննիչ դատարանները և վճռաբեկ դատարանը: ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածը հնարավոր է համարում մասնագիտացված դատարանների առկայությունը: Առաջին ատյանի դատարանները քննում են քաղաքացիական և քրեական գործերը, իսկ առաջին ատյանի մասնագիտացված դատարանը՝ վարչական գործերը: Առաջին ատյանի

ՀՈՒՆԻՍ - ԳԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

դատարանները գործը քննում են ըստ էության: Այս փուլում է, որ դատարանը պարտավոր է արդարության բոլոր պահանջների պահպանմանը ընդունել և ուսումնասիրել կողմերի ներկայացրած ապացույցներն իրենց համակցության մեջ և վեճը լուծել ըստ էության¹²:

Իրավաբանական գրականության մեջ արդարացիորեն առաջ է քաշվում այն տեսակետը, որ արդարադատության իրականացման գործառնությունը զատ դատարաններն իրականացնում են մաս դատական վերահսկողության գործառնությամբ, որն արդարադատությունից առանձնացված գործառնությամբ է, սակայն սերտորեն կապվում է նրան¹³: Ն. Չեպուրովան, առանձնացնելով արդարադատությունը և դատական վերահսկողությունը, նշում է, որ արդարադատությունն ունի առաջնային բնույթ: Դատական քննության բուն առարկան են կազմում հասարակական հարաբերությունները: Դատարանը, վերացական իրավանորնը կիրառելով կոնկրետ իրավահարաբերության նկատմամբ, այն կարգավորում է իր դատական ակտով: Դատական վերահսկողություն իրականացնելով՝ դատարանը չի լուծում իրավունքի վեճը: Քննության առարկա է կայացված դատական ակտի օրինաչափության հարցը¹⁴: Նկարագրելով դատական համակարգի կառուցվածքը՝ Ա. Սկրտունյանը նկատում է. «Մնացած դատարանները (խոսքը վերաբերում է վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարաններին-Տ.Մ.) գործն ըստ էության չեն քննում, այլ ստուգում են ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների կայացրած ակտերի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը»¹⁵:

Դատական հսկողությունը միանշանակ կարևորագույն գործառնությամբ է, և ինչպես գտնում է Վ. Բիբիլոն, այն մաս «սոցիալական հսկողության մաս է»¹⁶:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են վերաքննիչ դատարանները և վճռաբեկ դատարանը, որոնք գործն ըստ էության քննող դատարաններ չեն: Այս դատարանները գործը քննում են համապատասխան բողոքի առկայության դեպքում և սահմանափակված են բողոքում ներառված հարցերով: Հայաստանում գործում են երեք վերաքննիչ դատարաններ և մեկ վճռաբեկ դատարան:

2005թ. սահմանադրական բարեփոխումներով կյանքի կոչված ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածը սահմանում էր Հայաստանի իրավական համակարգի համար շրջադարձա-

յին փոփոխություն. «Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն դատական ատյանը, բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից, վճռաբեկ դատարանն է, որը կոչված է ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը»: Մեկ կարևորագույն հանգամանք՝ կապված նշված իրավադրույթի հետ: Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 1995 թվականի փետրվարի 7-ի թիվ R (95) 5 հանձնարարականում ուղղակի նշված է, որ վճռաբեկ վարույթում բողոքները պետք է վերաբերեն այնպիսի գործերի, որոնք, բխելով դատական տվյալ ատյանի կարգավիճակից, կարող են նպաստել իրավունքի զարգացմանը, կարող են նպաստել օրենքի միատեսակ մեկնաբանմանը, վերաբերում են իրավունքի հարցերին, որոնք կարևոր նշանակություն ունեն հանրության համար¹⁷: Այդ նպատակով չի թույլատրվում երրորդ ատյանի դատարանի վերաձուլում սովորական դատական ատյանի քննության առարկայի շրջանակներից դուրս թողնելով կարևորություն չներկայացնող գործերը¹⁸: Ենթադրվում է, որ այս մոտեցումների հիմքով է ձևակերպվել ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածը: Սակայն տեղեկանքանական առումով հոդվածը պարունակում է սխալ, որն էլ իր հերթին նպաստել է ինստիտուցիոնալ խառնաշփոթի: ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածում նշվում է, որ վճռաբեկ դատարանը կոչված է «ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը»: ՀՀ իրավական համակարգում դատական նախադեպի մոտքը նախանշող այս նորմով ամրագրված «օրենքների միատեսակ կիրառություն ապահովելու» և հանձնարարականի «օրենքի միատեսակ մեկնաբանությանը նպաստելու» ինստիտուցիոնալ միանգամայն այլ բովանդակային ծանրաբեռնում ունեն: Տարբերությունը լիակատար արտացոլելու նպատակով հիշենք ՀՀ դատական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետի դրույթը, ըստ որի՝ վճռաբեկ դատարանը բողոքն ընդունում է վարույթ այն դեպքում, երբ ստորադաս դատարանի կողմից թույլ տրված դատավարական կամ նյութական իրավունքի խախտման արդյունքում հնարավոր դատական սխալը կարող է առաջացնել ծանր հետևանքներ:

«Ծանր հետևանքներ» հասկացությունը բավական սուբյեկտիվ է, քանզի սուբյեկտիվ (գնահատողի) գնահատման արդյունքում է այն դառնում այդպիսին: Ուստի, ոչ միատեսակ կիրառված օրենքի պայմաններում արդյոք Սահմանադրությունը թույլ է տալիս վճռաբեկ դատարան-

նին որոշելու, թե ինչն է ծանր և ինչը՝ ոչ, և արդյո՞ք այս «ոչ ծանր դեպքում» արժե՞ ասպահովել օրենքների միատեսակ կիրառություն, թե ոչ: Կարծում ենք, որ «օրենքների միատեսակ կիրառություն ասպահովելը» սահմանադրական իմպերատիվ պահանջ է և ոչ թե հայեցողական լիազորություն, սակայն նշված հոդվածի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ առկա է սահմանադրական պահանջն օրենքով ներազնեցելու միտում, քանի որ, ինչպես պարզ դարձավ վերը բերված վերլուծությունից, օրենքի միատեսակ կիրառության չի կարելի հասնել հայեցողական լիազորությամբ իրավունք զարգացնելով, ըստ այդմ, ընտրելով թե ո՞ր գործը կարող է քննվել վճռաբեկ դատարանի կողմից, որը եթե չքննվի, ապա կառաջացնի ծանր հետևանքներ¹⁹:

Կիրառված ոչ ճիշտ եզրույթն է նաև պատճառը, որ դատական իշխանության կայացման կատարյալ, ինչ-որ տեղ՝ իդեալիստական նպատակ է ընկալվում դատական ակտերի հարյուր տոկոսանոց կայունությունը:

Ի դեպ, մի ուշագրավ դիտարկում ևս: ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2007 թվականի ապրիլի 9-ին կայացրել է ՄԴՈ 690 որոշումը: Չանդրադրառնալով որոշման մանրամասներին՝ նշենք, որ Սահմանադրական դատարանի որոշման մեջ հղում է կատարվել վերը հիշատակված Եվրախորհրդի Նախարարների կոմիտեի 1995 թվականի փետրվարի 7-ի թիվ R (95) 5 հանձնարարականին և ՀՀ վճռաբեկ ատյանի իրավասությունների վերաբերյալ սահմանադրական դրույթի մեկնաբանության հարցում փորձ է արվել օգտագործել ոչ թե Սահմանադրության, այլ 1995 թվականի փետրվարի 7-ի թիվ R (95) 5 հանձնարարականում նշված «...կարող են նպաստել իրավունքի զարգացմանը կամ կարող են նպաստել օրենքի միատեսակ մեկնաբանմանը» արտահայտությունը²⁰:

Այսպիսով, իրավունքի ռեցեսայիայի արդյունքում ՀՀ օրենսդրություն մուտք գործած որոշ եզրույթների թարգմանչական անճշտությունների հետևանքն ակնհայտ է, որի օրինակ էր նաև վերոհիշյալը: Կարծում ենք, որ տերմինաբանական առումով բոլոր նմանատիպ բառ-հասկացություն հանդիսացող եզրույթները կամ իրավական որոշակի իմաստ արտահայտող արտահայտությունները կարիք ունեն միասնականացման, որպեսզի այլ իրավական համակարգերում գործող կամ միջազգային իրավական փաստաթղթերում արտահայտված բառ-հասկացությունները և արտահայտությունները մեր

օրենսդրություն ներմուծվեն իրենց լիակատար բովանդակային իմաստով:

Վերոգրյալի հիմքով կարծում ենք՝ ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածում «ասպահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը» ինստիտուցիոնալ նշանակության եզրույթը պետք է փոխարինվի «օրենքի միատեսակ մեկնաբանությանը նպաստելու» եզրույթով:

Ինչևէ, ՀՀ Սահմանադրության համապատասխան դրույթի ամրագրումը հիմք է դրել Հայաստանի իրավական համակարգի զարգացման այնպիսի ուղղության կանխորոշման, որի վերաբերյալ միանջ հակադիր և նույնիսկ իրարամերժ դիրքորոշումներն այսօր առկա են մայրցամաքային իրավական համակարգի բազմաթիվ այլ երկրներում: Ակնհայտ է, որ սահմանադրական դրույթի հիման վրա դատական նախադեպի կիրառման կապակցությամբ հակադիր կարծիքների բախում առկա է նաև Հայաստանում:

Ի՞նչն էր մայրցամաքային իրավական համակարգ ունեցող Հայաստանում նախադեպի գործնական կիրառության վերաբերյալ քայլերի ձեռնարկման հիմքը, եվրոպական իրավամտա-ծողության զարգացման միտումները և դրա անխուսափելի ազդեցությունը, թե՞ անգլո-ամերիկյան իրավահամակարգի ինստիտուտների կրկնօրինակման ձգտումը: Այս առումով խիստ տեղին է Օ.Ու. Հոլմսի դիտարկումը. «Ոչ թե կյանքը գոյություն ունի հայեցակարգերի համար, այլ հայեցակարգերը՝ կյանքի: Տրամաբանականն այն չէ, ինչը կոչված է գոյություն ունենալ, այլ այն, ինչը պահանջված է կյանքում» սոցիալական հարաբերություններով, արդարության հաստատման նպատակով, իսկ տրամաբանական անհրաժեշտությունը կամ տրամաբանական անհրաժեշտությունը ոչ էական են»²¹:

«Նախադեպ» եզրույթը (լատ. *praecedens* – նախորդ) ունի գործածական տարբեր ընկալումներ, սակայն նախադեպի բոլոր տեսակներն այս կամ այն կերպ առնչվում են դատական պրակտիկային: Բանն այն է, որ արդարադատության իրականացումը թե՛ ընդհանուր իրավունքի և թե՛ մայրցամաքային իրավունքի համակարգերում, վերջին հաշվով, «արդարադատություն» բարդ բառի մեջ պարփակված արդարության գաղափարի հաստատումն է, որին չի կարելի հասնել այլ կերպ, քան օրենքների միատեսակ կիրառություն, արդյունքում՝ միատեսակ փաստական հանգամանքներ ունեցող գործերով կայացվող վճիռների միատեսակություն, կամ, ինչպես կվեր-

լուծվի ավելի ուշ, արդարադատության միասնականությունն ապահովելով: Հատկանշական է, որ անգլերեն «justice» բառը, որը հայերեն «արդարադատություն» բառի թարգմանությունն է, անգլերենում ունի մի քանի հավասարագոր իմաստներ՝ «արդարություն», «ճշտություն», «դատավոր», «արդարադատություն» և այլն²²:

Ի տարբերություն հռոմեական իրավունքի, որն իր պատմական զարգացման մեջ զգալի փոփոխությունների է ենթարկվել, ընդհանուր իրավունքը, ի դեմս անգլիական իրավունքի, ենթարկվել է հռոմեական իրավունքի միայն աննշան ազդեցությանը²³:

Դատական համակարգի վերջնական ձևավորումից հետո անգլիացի դատավորների և իրավաբանների կողմից սահմանվեց դատական նախադեպի հայեցակարգը: Դրա հիմքում դրված է «stare decises» սկզբունքը, ըստ որի՝ բարձր աստիճանի դատարանների վճիռները, որպես նախադեպ, պարտադիր են ավելի ցածր աստիճանի դատարանների համար²⁴: Դրանով հանդերձ, պետք է նկատի ունենալ, որ ընդհանուր իրավունքի երկրներում դատարանների ոչ բոլոր որոշումներն են հանդիսանում նախադեպ: Ընդհակառակը, դատական, ներառյալ՝ բարձրագույն դատական ատյանների որոշումների մեծ մասը նախադեպ չէ, ուստիև պարտադիր են միայն դատական վեճի կողմերի համար: Իրավունքի երկու համակարգերում դատական ակտը կոչված է լուծելու կոնկրետ վեճը, կոնկրետ անձին պատասխանատվության ենթարկելու հարցը, սակայն ընդհանուր իրավունքի երկրների դատարանի դատական ակտը որոշ դեպքերում կարող է ստեղծել համընդհանուր կանոն («binding case»)²⁵: Այդուհանդերձ, վարքագծի կանոնը չի սահմանվում մայրցամաքային իրավունքի նորմի օրինակով (հիպոթեզ, դիսպոզիցիա, սանկցիա), այլ վերլուծվում են գործի փաստական հանգամանքները, որոնցից բխեցվում են որոշակի կանոններ, սկզբունքներ, մոտեցումներ («ratio decidenti»), որոնց կիրառումը հանգեցնում է վեճի լուծմանը: Վարքագծի նոր կանոն սահմանող մասն դատական ակտը ratio decidenti-ի մասով պետք է կիրառվի ստորադաս ատյանի կողմից (ուղղահայաց նախադեպ) կամ էլ նույն դատարանի կամ նույն աստիճանական արգաման այլ դատարանի կողմից (հորիզոնական նախադեպ) մասնատիպ հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ: Այդ դեպքերում փաստական հանգամանքների համեմատումը համանմանության աստիճանի որոշման առու-

մով տարբեր երկրներում ունի տարբեր նշանակություն²⁶:

Նախկինում քննված գործի հետ համանմանության հարցի որոշումը հեշտ խնդիր չէ: Էական նշանակություն է ձեռք բերում նաև նույն փաստական հանգամանքների վերաբերյալ տարբեր նախադեպեր սահմանող դատական ակտերից (հավանականությունը մեծանում է քննված գործերի քանակական աճին զուգահեռ) կոնկրետ գործով կիրառման ենթակա ակտի ընտրության խնդիրը: Հայտնի ամերիկյան գիտնական և օրինագծեր մշակող Գրանտ Հիլմորի բնորոշմամբ, երբ հրապարակված դատական ակտերի քանակը հիշեցնում է ծովափնյա ավազահատիկների քանակը, նախադեպային իրավունքն անկարող է աշխատել²⁷:

Հեշտ չէ նաև նախադեպային որոշմամբ սահմանվող բուն կանոնի որոշումը: Ընդհանուր իրավունքի երկրներում նախադեպային որոշումներն ամբողջ ծավալով չէ, որ պարտադիր բնույթ են կրում, այլ միայն ratio decidenti-ի ratio մասով: Նախադեպային որոշման մնացած մասը՝ obiter dictum, պարտադիր չէ: Ի դեպ, միասնական մոտեցում կամ կանոններ ratio decidenti-ին obiter dictum-ից առանձնացնելու վերաբերյալ առկա չեն²⁸, հետևաբար նման տարանջատումը խիստ բարդ է²⁹: Ընդհանուր իրավունքի երկրների նախադեպի սխեմատիկ պատկերը խարսխվում է «stare decisis et non quita movere» դոկտրինի վրա, որ թարգմանաբար նշանակում է «հետևել նախկինում որոշվածին»: Այդ եզրույթը, կարծում ենք, շատ հաջողված չէ, քանզի դրանով տպավորություն է ստեղծվում, որ ընդհանուր իրավունքի նախադեպով ստեղծվածից չի կարելի հրաժարվել կամ ապագայում այն չի կարող մերժվել: Սահմանված նախադեպը դրոճա չէ: Նախկինում սահմանված նախադեպը կարող է փոփոխվել նույն ատյանի դատարանի կամ ավելի բարձր ատյանի դատարանի կողմից (overruling) կամ, այսպես կոչված, «տարբերակման մեխանիզմով» (tool of distinguishing), որը կարող են իրականացնել նաև առաջին ատյանի դատարանները:

Իհարկե, դատական նախադեպին պարտադիր հետևելու և դրանցից շեղվելու դեպքերի հստակ տարանջատման կամ որոշման միասնական կանոն ընդհանուր իրավունքի երկրների համար անհնար է գտնել: Ընդհանուր բովանդակությունից ընկալելի է, որ չի կարելի դատարաններին պարտավորեցնել անվերապահորեն հետևելու նախկինում ընդունվածին, հակառակ

պարագայում տեղին կլինեն Ջոնսթան Սվիֆթի սատիրան. «Այդ դատական ընտանիքում սահմանվել է կանոն, որ մի անգամ տեղի ունեցած ամեն ինչն օրինական կարգով կարող է տեղի ունենալ կրկին և այդ հիմքով դատարանները մեծ հոգածությամբ պահպանում են հին որոշումները որպես ամուրջ բանականության միտք: Այդ որոշումները, որոք հայտնի են նախադեպ ընդհանուր անվամբ և որոնք վկայակոչվում են որպես հեղինակություն, նպատակ ունեն արդարացնելու ամենասնարդար մտքերը, և դատավորները բաց չեն թողնում ամիսը դրանք վկայակոչելու»³⁰:

Ի դեպ, ժամանակակից իրավական համակարգերում դատական նախադեպի դոկտրինը շատ կոշտ կամ խիստ չէ: Մասնավորապես, Կարլ Լվեյդին առանձնացնում է նախադեպի կիրառումից խուսափելու 12 հնարք³¹: Ամենապարզ հնարքը, անգամ անենասկնառու դեպքերում դատական նախադեպի չկիրառումն է տարբերակման հիմքով, ելնելով այն հանգամանքից, որ յուրաքանչյուր գործ կարելի է մյուսից տարբերակել առարկայով կամ հանգամանքներով³², որը Է. Մալոցի խոսքերով ծանոթ է անգամ յուրաքանչյուր ուսանողի³³: Դատարանները, որպես կանոն, հրաժարվում են նախադեպի կիրառումից, երբ գտնում են, որ այն հնացել է, չի հասպատասխանում հասարակության նոր պահանջներին³⁴:

Հաճախ հնչում են տեսակետներ, թե անգլո-սաքսոնական նախադեպը, ի տարբերություն մայրցամաքայինի, ապահովում է վեճի լուծման առումով ավելի մեծ կանխատեսելիություն և որոշակիություն: Դա այդպես չէ: Այդ հարցին անդադարձել է անգամ 18-րդ դարավերջի անգլիացի գիտնական Ջերեմի Բենտամը, որը անգլո-սաքսոնական նախադեպով սահմանվող կանոնը համեմատել է շան համար տիրոջ սահմանած կանոնի հետ. «Երբ դուք ցանկանում եք շանը սովորեցնել, ինչ-որ բան եք ասում, ապա սպասում եք, երբ այն շունը կանի, և հետո միայն խփում եք նրան այդ բանի համար»^{35,36}: Բացի այդ, միշտ էլ կա հավանականություն, որ գործի քննության ընթացքում դատարանը կշեղվի նախադեպով սահմանված կանոններից: Հետևաբար միայն որոշակի հավանականությամբ է հնարավոր խոսել կանխատեսելիության մասին: Դրա համար ընդհանուր իրավունքի երկրների բազմաթիվ գիտնականներ քննադատաբար են վերաբերում անգլո-սաքսոնական նախադեպին, իսկ ոմանք անգամ պնդում են, որ

այն «հարվածում է կայծակի կանխատեսելիությանը»³⁷: Վերոգրյալի համատեքստում տեղին են համարում հիշատակել ամերիկացի նշանավոր գիտնական Կարլ Լվեյդի կարծիքն օրենքի և նախադեպի հարաբերակցության մասին. «Օրենքների ընդունմամբ դատական պրակտիկան ապահովում է լրացնել մեկնաբանման բացը, հետևաբար, թե ինչ է ասում օրենքը, կարելի է իմանալ միայն դատարանի մեկնաբանումից հետո»³⁸:

Ինչպես տեսնում ենք, դատական պրակտիկայի դերի մասին Լվեյդի գաղափարներն ավելի հիշեցնում են մայրցամաքային իրավունքում նախադեպի դերը: Մայրցամաքային իրավունքում դատական նախադեպի ինստիտուտն ընկալվում է որպես դատական պրակտիկայի կայունություն (jurisprudence constante): Մայրցամաքային երկրների դատարանները դատական նախադեպով չեն կարող ստեղծել իրավունքի նորմեր, սակայն օրինաստեղծությունը չի սահմանափակվում նորմատիվային տեքստերի շարադրանքով, այլ իրենում ներառում է նորմի մեկնաբանումն ու կիրառումը: Մայրցամաքային նախադեպի էական տարբերությունն անգլո-սաքսոնական նախադեպից այն է, որ վերջինս կարող է ստեղծվել մեկ դատական ակտով, այն դեպքում, երբ մայրցամաքային նախադեպն ավելի ժողովրդավար է, քանզի ծնունդ է մի շարք դատական ակտերի³⁹: Այլ կերպ ասած՝ չի «պարտադրվում» մեկի կողմից, այլ ծնվում է եթե ոչ կոնսենսուսի⁴⁰, ապա գոնե իրավաբանական հանրության մեծամասնության իրավական ընկալման արդյունքում: Հետագոտողները հանգում են այն եզրակացության, որ jurisprudence constante դոկտրինում նախադեպն ավելի ճկուն է, քան stare decisis համակարգում⁴¹:

Իհարկե, իրավունքի երկու համակարգերում էլ նախադեպը չի տալիս բացարձակ իրավական որոշակիության հնարավորություն, դատական ակտերի հարյուր տոկոսանոց կանխատեսելիություն: Ի դեպ, կարծում ենք, չի էլ կարելի ձգտել իրավական բացարձակ որոշակիության կամ կանխատեսելիության, քանզի այն կդառնար իրավունքի զարգացման ամենամեծ խոչընդոտը: Իրականում կա հասարակական պահանջ՝ որոշակի ողջամտության տիրություն ապահովելու դատական ակտերի կանխատեսելիությունը, ոչ ավելի:

Երկու իրավական ընտանիքների երկրներում գոյություն ունի նաև նրանց համար ընդհանուր նախադեպի տեսակ, այսպես կոչված, համոզիչ նախադեպ (persuasive precedent), առան-

ծին դատական ակտեր, որոնք իրենցով նախադեպ չեն ստեղծում, այնուամենայնիվ, դրանք ընդունող դատարանի հեղինակության շնորհիվ զգալիորեն ազդում են այլ դատարանների պրակտիկայի վրա, թեև պարտադիր չեն նրանց համար: Մասնավորապես, վերադաս դատարանի կողմից սահմանված նախադեպը ստորադաս դատարանի համար կարող է ունենալ համոզիչ նախադեպի նշանակություն: Համոզիչ նախադեպը կարող է սահմանվել օտարերկրյա դատարանի որոշմամբ, և ազդել ազգային դատական պրակտիկայի վրա, ինչը հատկապես տարածված է ընդհանուր իրավունքի երկրներում: Մայրցամաքային երկրների իրավունքում համոզիչ նախադեպեր են համարվում բարձրագույն դատարանների առանձին որոշումները, որոնք հող են ստեղծում կայուն դատական պրակտիկայի հետագա զարգացման համար: Իսկապես, յուրաքանչյուր դատավոր, ում այս կամ այն հարցով հայտնի է վերադաս դատական ատյանի իրավական դիրքորոշումը, չի կարող այն հաշվի չառնել, ելնելով ինչպես վերադաս դատական ատյանի հեղինակությունից, այնպես էլ հաշվի առնելով իր որոշումը բողոքարկելու և փոփոխելու հնարավորությունը⁴²: Դրա հետ միաժամանակ ստեղծվում է մի իրավիճակ, երբ օրինակ առաջին ատյանի դատարանի դատավորը համաձայն չէ վերադաս դատարանի տեսակետին (կարծիքին) և իր որոշումն ընդունում է հակառակ այդ կարծիքի, վտանգելով իր որոշումը, որը կարող է հետագայում վերացվել: Նշվածը ոչ միայն նորմալ է, այլև համոզված ենք, քիտում է ՀՀ Սահմանադրությունից, և ավելին՝ դա անհրաժեշտ է: Առանց դրա դատական պրակտիկան, ինչու չէ, իրավունքը չի կարող զարգանալ⁴³:

Վերլուծելով մայրցամաքային երկրների իրավական համակարգում դատական նախադեպի ձևավորման և դրա կիրառության հարցերը՝ կարելի է արձանագրել, որ չունենալով պարտադիր ուժ, դատական նախադեպի կիրառության ավելի ու ավելի ընդլայնվող աճը պայմանավորված է այդ երկրների դատական համակարգերի հիերարխիկ կառուցվածքով և իրավական մշակույթով: Մասնավորապես, Գերմանիայի հինգ Դաշնային գերագույն դատարանների և Ֆրանսիայի վճռաբեկ ատյանի որոշումները, որպես դատական համակարգի բուրգի գլուխ, օժտված են առավել հեղինակությամբ, քան ստորադաս դատարանների դատական ակտերը: Սակայն նկատելի միտումն այն է, որ դատարանները սեփական նախորդ վճիռներով ամ-

րագրված մոտեցումների նախադեպին (դատական նախադեպի հորիզոնական կիրառմանը) ավելի հաճախ են դիմում: Սեփական վճիռներում կամ վերադաս ատյանի դատական ակտերում արտահայտված ռացիոնալ տեսակետը նախընտրելի է դառնում հետագայում նմանատիպ գործ քննելիս, եթե տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող օրենքը չի համապատասխանում զարգացում ապրած հասարակական հարաբերությանը, և տվյալ գործը քննող դատավորը վերլուծական կամ ընկալման խոչընդոտի է հանդիպում տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող օրենքը կամ այլ իրավական ակտը մեկնաբանելիս: Սակայն չլինելով պարտադիր, միաժամանակ պետք է նկատել, որ օրինակ՝ դատական նախադեպից շեղվելու դեպքում դատարանը պետք է հիմնավորի համապատասխան պատճառաբանություններով: Դատական նախադեպն իրավունքի աղբյուր լինելու կողմնակիցների և հակառակորդների հիմնական փաստարկները կապված են դրա պարտադիր լինել-չլինելու հետ: Որոշ հեղինակներ պնդում են, որ դատական նախադեպն իրավունքի աղբյուր է, որովհետև իրականում նա ունի այնպիսի պարտադիր բնույթ, որն ընկած է պաշտոնական պարտադիր ուժ ունենալու և գուտ լուսաբանման նշանակություն ունենալու միջև⁴⁴:

Սրանից բացի, ոչ Գերմանիայում և ոչ էլ Ֆրանսիայում չկա որևէ այլ օրենսդրական նորմ, որով վերադաս ատյանի դատարանների դատական ակտերը պարտադիր ուժ ունենան ստորադաս դատարանների համար: Դատական նախադեպի «նորոգիչ» կիրառությանը ընդհանուր «կանոնը» մայրցամաքային իրավական ընտանիքի մեջ մտնող երկրների մեծամասնությունում այն է, որ ստորադաս դատարանները պարզապես գիտակցելով վերադաս ատյանի հեղինակությունը, և այն, որ վերադաս ատյանը, հաշվի առնելով առկա նախադեպը, կարող է բեկանել իր դատական ակտը, հաշվի է նստում դրա հետ⁴⁵:

Նախադեպի՝ որպես իրավունքի աղբյուրի վերաբերյալ վերաբերմունքը մեզանում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումների գործընթացում ևս էականորեն փոխվեց⁴⁶: Կան մի շարք գիտնականներ, որոնք փորձում են հիմնավորել վերադաս դատական ատյանների որոշումներին նախադեպային նշանակություն տալու անհրաժեշտությունը⁴⁷:

Պետք է նշել, որ դատական նախադեպի՝ որ-

պես իրավունքի աղբյուրի լայն ակադեմիական ճանաչումը բնավ չի նշանակում նրա համընդհանուր ճանաչում: Մի շարք հեղինակներ կտրականապես դեմ են դատական նախադեպը որպես իրավունքի աղբյուր դիտելուն: Ս.Ջագայնովան, չընդունելով դատական նախադեպը որպես ռուսական իրավունքի աղբյուր, նշում է. «Մեր երկիրն ունի զարգացման սեփական պատմությունը, օրենսդրության կայացման և զարգացման սեփական ուղին, այլ իրավական մտածողություն, այդ պատճառով պետք է խուսափել չմտածված կերպով արտասահմանյան օրենսդրության ինստիտուտներն առանց կշռադատելու փոխառնելուց»⁴⁸:

Մյուս կողմից, ինչպես նշում է Գ. Հարությունյանը. «Իշխանության տարանջատման եվրոպական իրավամտածողության չափանիշներից ելնելով արմատական վերանայման անհրաժեշտություն ունեն դատական պրակտիկայի՝ որպես իրավունքի աղբյուրի մասին նախկին պատկերացումները: Խորհրդային իրավական համակարգը հիմքերից մերժում էր նման հնարավորությունը, ձևախեղել էր իրավունքի անմիջական գործողության իրավական բովանդակությունը: Դատական պրակտիկան որպես իրավունքի աղբյուր ճանաչելու միայն հնարավորություն կտա ընկալել ու հասկանալ, որ դատական իշխանությունը ոչ թե միջոց է իշխանության, այլ ինստիտուտների առաքելություն իրականացնելու համար, այլ ինքնուրույն առաքելությամբ օժտված իշխանություն»⁴⁹:

Միանշանակ և անվիճելի է, որ դատական նախադեպի ճանաչման դեպքում, դատավարության մասնակիցը, գտնելով վճռաբեկ դատարանի կողմից իր գործին համանման մեկ այլ գործով կայացրած որոշում, կարող է կանխատեսել ստորադաս դատարանի որոշման բովանդակությունը, նրանց համար առկա կլինի դատական գործի ելքը կանխատեսելու կոնկրետ կողմնորոշիչ: Դատական նախադեպի ճանաչման և դատական գործի ելքի կանխատեսման հնարավորությունն ուղղակիորեն կնպաստի դատական իշխանության հեղինակության բարձրացմանը և անկախ դատական իշխանության կայացմանը, առանց որի անհնար է իրավական պետության կառուցումը և քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը: Դատական նախադեպը հնարավորություն է տալիս անձանց կանխատեսելու գործի ելքը՝ դրա կոնկրետության շնորհիվ: Իրոք, օրենքը, ոչ բարդ գործերով և որոշ առավել կոնկրետ նորմերի շնորհիվ, նույնպես հնարավոր

ություն է տալիս կանխատեսելու գործի ելքը, սակայն, անվիճելի է, որ օրենքներում դատական նախադեպի համեմատ, արտացոլվում են առավել ընդհանուր բնույթի վերացական նորմեր: Այս առումով տեսության մեջ նշվում է, որ ոչ բավարար չափով վերացական նորմերը չեն կարող ստեղծել երաշխիքներ ընդդեմ մարդու իրավունքների անհարկի սահմանափակումների, ապահովել գործով ճշմարտության բացահայտումը և քրեական դատավարության այլ խնդիրների իրականացումը⁵⁰:

ՀՀ դատաիրավական բարեփոխումների արդյունք Դատական օրենսգիրքը, ևս կարևորելով նշված խնդիրը և միանշանակ նպատակ ունենալով նպաստել դատական ակտերի որոշակիությանը և արդարադատության կանխատեսելիությանը, ամրագրեց նոր իրավակարգավորում՝ հայրենական իրավական մշակույթում ներդնելով նոր ինստիտուտ: Դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք իր գործի քննության ժամանակ որպես իրավական փաստարկ իրավունք ունի մատնանշելու նույնանման փաստական հանգամանքներով մեկ այլ գործով Հայաստանի Հանրապետության դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի հիմնավորումները (այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները):

Որոշակի փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով վճռաբեկ դատարանի կամ մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտերի հիմնավորումները (այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները) պարտադիր են դատարանի համար նույնանման փաստական հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վերջինս ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ»:

Կասկածից դուրս է, որ Դատական օրենսգրքի նշված նորմը ենթադրում է և՛ ուղղահայաց, և՛ հորիզոնական դատական նախադեպի կիրառում Հայաստանի դատական համակարգի բոլոր օղակներում, սակայն ի տարբերություն հորիզոնական նախադեպի՝ ուղղահայաց նախադեպը պարտադիր է:

Ավելին, նույն Դատական օրենսգրքի 153-րդ հոդվածը որպես դատավորի կարգապահական պատասխանատվության (ի դեպ, որոնց թվում է նաև դատավորի լիազորությունների դադարեցումը – 157-րդ հոդված) հիմք է սահմանել նյու-

թական օրենքի նորմի ակնհայտ և կոպիտ խախտումը: Անվիճելի համարելով այն հանգամանքը, որ Գատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածը համարվում է նյութական իրավունքի նորմ, պարզ է դառնում, որ ուղղահայաց նախադեպը մեզանում ուղղակի պարտավորեցվում է ավելի ցածր ատյանի դատարանին սանկցիայի սպառնալիքով: Հարկ է նկատել, որ անգամ խորհրդային իրավունքում, որում ավելի պատրանքային բան, քան դատավորի անկախության սկզբունքը, դժվար էր գտնել, չկային ձևականորեն սահմանված սանկցիաներ, որոնք կստիպեին ստորադաս դատարաններին ենթարկվելու Գերագույն դատարանի ցուցումներին: Պրակտիկայում դեմ գնալով Գերագույն դատարանի ցուցումներին խորհրդային դատավորները դիմում էին մեծ ռիսկի՝ կապված հետագայում կրկին անգամ չընտրվելու հետ՝ ունենալով բեկանումների մեծ քանակ⁵¹:

ՀՀ դատական օրենսգրքի վերոհիշյալ 15-րդ հոդվածը թույլ է տալիս շեղվելու վճռաբեկ դատարանի հիմնավորումներից և օրենքի մեկնաբանումներից միայն մեկ դեպքում, երբ վերջինս ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ:

Այլ կերպ ասած՝ օրենքի մեկնաբանումներին անդրադառնալու, դրանք զարգացնելու, օրենքի նոր մեկնաբանում տալու որևէ լիազորություն, բացի վճռաբեկ դատարանից որևէ դատարան չունի: Այսինքն՝ օրենքի համապատասխան նորմի մեկնաբանման առկայության դեպքում, որևէ դատարան, ի դեպ անխուսափելի պատժի կիրառման հնարավորության սպառնալիքով, զրկվում է դատական իրավաստեղծությունից: Դրույթն առ այն, որ դատարանը կարող է չկիրառել վճռաբեկ դատարանի մեկնաբանումները, եթե պատճառաբանում է դրանք, վերաբերում է սոսկ այն հանգամանքին, որ առկա են գործի տարբեր հանգամանքներ: Ստացվում է անհասկանալի իրավիճակ, քանզի եթե էականորեն տարբեր են գործի փաստական հանգամանքները, ուստի օրենքի ոչ միայն մեկնաբանությունը, այլև նորը կիրառելի չպետք է լինի իրավահարաբերության նկատմամբ: Հիշյալ խնդիրն այսօր իրավամբ էական նշանակություն ունի: Կարծում ենք, ավելի ցածր ատյանի դատարանը պետք է իրավունք ունենա շեղվելու վճռաբեկ դատարանի օրենքի մեկնաբանություններից և նորովի մեկնաբանի օրենքը, եթե համաձայն չէ օրենքի այն մեկնաբանությանը, որը տրվել է վճ-

ռաբեկ դատարանի կողմից: Ընդդիմախոսների կողմից, վերադաս ատյանի դատական ակտի անվերապահ պարտադիրությունը հիմնավորվում էր նաև գործերի անհարկի շրջանառությամբ ատյանից ատյան, ինչը որակվում էր լրջագույն խոչընդոտ արդարադատության արդյունավետության տեսանկյունից: Նշվածը գործող իրավակարգավորումների պարագայում չհիմնավորված պատճառաբանություն է, քանզի ՀՀ դատական օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի համաձայն՝ վճռաբեկ դատարանն ունի խիստ լայն լիազորություններ, ընդհուպ վեճի քննությամբ կայացնելու նոր դատական ակտ՝ վերջնականապես լուծելով վեճը: Այսինքն՝ ցանկացած պահի վճռաբեկ դատարանը կարող է դնել վեճի վերջակետը: Անգամ այս առումով իմաստազրկվում է վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների պարտադիրության ամրագրումը:

Միաժամանակ հարկ է նկատել, որ ՀՀ դատական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու սահմանադրական առաքելությունն իրականացնելիս վճռաբեկ դատարանը պետք է ձգտի իրավունքի զարգացմանը: Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի կանոնակարգման համատեքստում 50-րդ հոդվածի՝ իրավունքի զարգացման վճռաբեկ դատարանի առաքելությունը դառնում է ոչ միայն անհասկանալի, այլև անիրագործելի դեկլարացիա, քանզի վճռաբեկ դատարանը կոնկրետ գործերով է ապահովում իրավունքի միատեսակ կիրառումը և, եթե օրենքի «սպառնալիքով» ստորադաս դատարանները զրկված են «սզատ իրավանդանոցությունից», ազատորեն ու անկաշկանդ նոր մոտեցումներ առաջադրելուց, սպա անընկալելի է, թե որն է լինելու վճռաբեկ դատարանի «մտավոր շարժիչ սնուցման բազան»: Եզրակացությունը մեկն է՝ վերադաս դատական ատյանի մեկնաբանումները պետք է պարտադրվեն միայն ու բացառապես վճռաբեկ ատյանի հեղինակության ուժով, այլ ոչ երբեք օրենքի ուժով և օրենքով սանկցիայի կիրառման սպառնալիքով:

Վերոգրյալի ամփոփմամբ, առաջարկվում է վերանայել ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի մոտեցումները, դրանցում իրականացնել արմատական բարեփոխումներ և հայրենական դատական համակարգում նախադեպի մոդելի ընտրության հարցում որպես հիմք ընդունել մայրցամաքային եվրոպական մոդելը՝ *Jurisprudence constante*:

1. **Библо В.Н.** Судебная власть в уголовном судопроизводстве. — Б59 Минск: Издательство «Право и экономика», 2001, с. 18.

2. **Завадская Л. Н.** Становление независимой и самостоятельной судебной власти (Государственно-правовой аспект) // Теория права: новые идеи. М., 1992. Вып. 2, с. 55.

3. **Петрухин И. Л.** Правосудие в системе государственных функций // Правоведение. 1983. №3, с. 36. **Филлипов П. М.** Судебная защита и правосудие в СССР. Саратов, 1987, с. 10. **Комаров С. А.** Общая теория государства и права: Учебник. 3-е изд. М., 1997, с. 87.

4. **Черноголовкин Н. В.** Теория функций социалистического государства. М., 1970, с. 104. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. 2-е изд. М., 2002, с. 151—155.

5. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. М., 1997, с. 70.

6. **Вишневский А. Ф., Горбатов Н. А., Кучинский В. А.** Общая теория государства и права: Курс лекций / Под общ. ред. В. А. Кучинского. Москва: Издательство деловой и учебной литературы, 2004, с. 104.

7. **Библо В.Н.** Судебная власть в уголовном судопроизводстве. — Б59 Минск: Издательство «Право и экономика», 2001, с. 53-54.

8. **Нажимов В. П.** Суд как орган правосудия по уголовным делам // Вопросы организации суда и осуществления правосудия в СССР: Труды кафедры правосудия. Калининград, 1970, Т. 1, с. 6.

9. **Боннер А. Т.** Правосудие как вид государственной деятельности. М., 1973, с. 9. **Чечина Н. А., Элькинд П. С.** Проблемы правосудия развитого социалистического общества // Государство и право развитого социализма в СССР (к 60-летию Великой Октябрьской социалистической революции). Л., 1977, с. 306. **Бойков А. Д.** Сущность социалистического правосудия и его виды // Вопросы борьбы с преступностью. М., 1982. №37, с. 38.

10. **Библо В.Н.** Судебная власть в уголовном судопроизводстве. — Б59 Минск: Издательство «Право и экономика», 2001, с. 57-63. Моршакова Т. Г. Судебная реформа: Сборник обзоров /АН СССР, Институт научных информаций по общественным наукам; Отв. ред. Л. Л. Ананиан. М., 1990, с. 35. **Адаменко В. Д.** Субъекты защиты обвиняемого. Красноярск, 1991, с. 131.

11. **Козлов А. Ф.** Суд первой инстанции как субъект советского процессуального права. Томск, 1983, с. 6.

12. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնարկները, քննարկումը խմբագրությունը Գ. Հարությունյանի և Ա. Վարդարյանի, Իրավունք 2010, էջ 906:

13. **Гагапан И. А., Основин В. С.** Судебный и арбитражный контроль // Социальный контроль в СССР. Воронеж, 1981, с. 98-107.

14. **Чепурнова Н. М.** Судебный контроль в Российской Федерации: проблемы методологии, теории и государственно-правовой практики. Ростов н/Д., Изд. СКНЦВШ 1999, с. 64-65.

15. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնարկները, քննարկումը խմբագրությունը Գ. Հարությունյանի և Ա. Վարդարյանի, Իրավունք 2010, էջ 906-907:

16. **Библо В.Н.** Судебная власть в уголовном судопроизводстве. — Б59 Минск: Издательство «Право и экономика», 2001, с. 63.

17. www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_43424.html.

18. **Рожкова М.А.** Об исключительности стадии излора и основных свойствах надзорных определений. www.szrf.ru/doc.phtml?nb=edition07&issid=2012011000&docid=22.

19. **Կալիբրյով Ը.** Կատալան նախադեպը որպես իրավունքի աղբյուր Հայաստանի Հանրապետության և այլ երկրների իրավական համակարգերում: Իրավախանձատան վերլուծություն: Ի.գ.բ. ստանդատություն, Երևան, 2009թ., էջ 59-67:

20. ՀՀՊՏ 2007/22 (546), 25.04.2007:

21. Comparative Legal Cultures. The international Librery of Essays in Law and Legal Theory, Legal Cultures 1 New York University Press, Washington Square, New York NY 10003, 1992, p. 437.

22. Англо-Пусский юридический словарь, Русский Язык, издательство РЕЯ, Москва, 1993.

23. **Марченко И.М.** Источники права. Изд. Проспект, Москва, 2005, с. 524.

24. **Апарова Т.В.** Суды и Судебный Процесс Великобритании. Москва, 1996, с. 9-13. **Апарова Т.В.** Прецедент в современном английском праве и судебное правотворчество//Труды ВНИИСЗ. 1976. Вып. 6., **Апарова Т.В.** Основные исторические тенденции английского прецедентного права//Ученые записки ВЮЗИ. 1968. Вып. 17. Ч. 3.

25. **Кросс Р.** Прецедент в английском праве (Р. Кросс; под общ. ред. доктора юридических наук, профессора Ф. М. Решетникова. — М.: Юрид. лит., 1985, с. 239).

26. **Gilmore G.** Legal realism: its cause and cure // Yale L.J. - 1961. — v. 70, p. 1037-1048.

27. Gilmore G. Legal realism: its cause and cure // Yale L.J. - 1961. — v. 70, p. 1037-1048.

28. **Малишев Е. В.** Судовый прецедент у правовой системы

Англии (теоретико-правовой аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Б. В. Малишев. — К., 2002, с. 14.

29. **Slapper G.** The English legal system / Slapper G., Kelly D. — London : Cavendishpublishing, 2004, p. 725.

30. **Свифт Дж.** Путешествия Гулливера / Свифт Дж. — М.: АСТ, 2003, с. 416.

31. **Llewellyn K.** The Common Law Tradition: Deciding Appeals / Llewellyn K. — Boston : Little, Brown and Company, 1960, - p. 77-91 (Bhala R. The power of the past: towards de jure stare decisis in WTO).

32. **Lindquist S. A.** Empirically testing Dworkin's chain novel theory: studying the path of precedent / Lindquist S. A., Cross F. B. // N.Y.U. L. Rev. - 2005. — v. 80, p. 1156-1206.

33. **Maltz E.** The Nature of Precedent / Maltz E. // N.C. L. Rev. - 1988. — v. 66, p. 367-393.

34. **Schauer F.** Precedent / Schauer F. // Stan. L. Rev. - 1987. — v. 39, p. 571-605.

35. **Wacks R.** Law: a very short introduction / Wacks R. — Oxford : Oxford University Press, 2008. — 172 p., p. 33.

36. **Dinwiddy J. R.** Bentham: selected writings (p.54) / Dinwiddy J. R. — Stanford: Stanford University Press, 2004, 190 p., p. 54.

37. **Monaghan H. P.** Our Perfect Constitution / Monaghan H. P. / N.Y.U. L. Rev. — 1981. - v. 56. (Lindquist S.A. Cross F.B. Empirically testing Dworkin's chain novel theory: studying the path of precedent (p.1160) // N.Y.U. L. Rev. — 2005, p. 353.

38. **Ponoroff L.** The dubious role of precedent in the quest for first principles in the reform of the bankruptcy code: some lessons from the civil law and realist traditions / Ponoroff L./ Am. Bankr. L.J. — 2000. — v. 74, p. 173-226.

39. **Knight K. M.** The total and absolute pollution exclusions are neither total nor absolute, at least for now: Doerr v. Mobil oil corporation / Knight K. M. // Loy. L. Rev. — 2001. — v. 47, p. 1153-1174.

40. **Markel A. W.** Law in translation: Language, Legitimacy and Conflicts of Law / Markel A. W. // Ariz. Att'y. — 2008. — v. 44-JUN, p. 24-30.

41. **Haazen O. A.** Book Review: Precedent in the world court / Haazen O. A. // Harv. Int'l L.J. — 1997. — v. 38, p. 587-602.

42. **Callens C. P.** Louisiana civil law and the Uniform Commercial Code: interpreting the new Louisiana U.C.C. - inspired sales articles on price) / Callens C. P. // Tul. L. Rev. - 1995. — v. 69, p. 1649-1687.

43. Հայտնի անգլիացի դատավորներ յոթըրդ Դեկտեմբերի և Ուիլիերիսի կարծիքով. «Պայտրյուն չունի բացարձակորեն պարտադրող նախադեպ» (Judging the World: Law and Politics in the World's Leading Courts. Sydney, 1988. էջ 16):

44. Comparative Legal Cultures. The international Librery of Essays in Law and Legal Theory, Legal Cultures 1 New York University Press, Washington Square, New York NY 10003, 1992, p. 29- 31.

45. Այս կապակցության հետաքրքիր օրինակներ են ներկայացված Ի.գ.բ. Ա. Կալիբրյովի ստանդատությունում: 1986թ. Գերմանիայի Հյուսիսային Ռայն-Մետախիայի Բայեր վարչական դատարանի կողմից Թամի փորձամանրյանը բաղադրական ապատան տրամադրելու գործով կայացրած դատական ակտը շուրջ 160 անգամ բեկանվել է և վերադառնալուստյան միշտ մնացել է իր նախորդ դիրքորոշմանը: Սակայն այն բանի հետև, երբ Կալիբրյով վարչական դատարանը վերադարձրել է գործը շուրջ 160 անգամ, Բայեր վարչական դատարանը ստիպված է եղել բնօրինակ վերադառնալուստյան դիրքորոշումը՝ սահմանելով հետևյալը՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Կալիբրյով վարչական դատարանը, որպես բողոքարկման պատշաճ առյույն, գործի փաստացի և իրավական հանգամանքների շարունակական վերանայումների արդյունքում կայացված ֆունդամենտալ վերոնորմ էկել է Թամիների համար ոչ բարենպաստ որոշման, բազմակի վարդյուններով վերանայելով կայացված վճիռները և մերժելով ապաստարանի իրավունքի գոյությունը, դատարանը գտնում է, որ դատական վճիռների միաստեպարյան ապահովման սեանկյունից բարձրագույն դատավորների կայացրած որոշումներին բնօրինակային այլևս թույլատրելի չէ: Comparative Legal Cultures. The international Librery of Essays in Law and Legal Theory, Legal Cultures 1 New York University Press, Washington Square, New York NY 10003, 1992, p. 37. Կալիբրյով Ա. «Կատալան նախադեպը որպես իրավունքի աղբյուր Հայաստանի Հանրապետության և այլ երկրների իրավական համակարգերում: Իրավախանձատան վերլուծություն», Երևան, 2009թ., էջ 112-117:

46. Հարցադրույց դատաիրավական բեաններից հասկացողների համար. - «Կատալան իշխանություն», Սեպտեմբեր-հոկտեմբեր, 2005թ., №9-10, էջ 24-25:

47. **Грант Н.Л.** Источник права/Юрист, №9, 1998, с. 9. **Иванов С.А.** Судебная практика как источник права. М-2000, с. 124.

48. **Загайнова С.К.** Судебный прецедент: проблемы правоприменения. М., НОРМА 2002, с. 158.

49. **Հարությունյան Գ.** Իրավունքի գերակայության սահմանադրական երաշխիքները. Եր.: ԵՍԻՊ, 2003, էջեր 67-68: Butler W.E. Russian Law (2nd edition). Oxford, New York, 2003, p. 94.

50. **Зорькин В.Д.** Верховенство права и конституционное правосудие. - В кн.: Наш трудный путь к праву: Материалы философско-правовых чтений памяти академика В.С. Нерсесянца. Сост. В.Г. Графский. М., 2006, с. 12-34.

51. **Верецкая А. Н.** Судебное правотворчество России. Сравнительно правовые аспекты: М. Междунар. отношения, 2004, с. 154. **Демидов В.П.** О роли и значении постановлений Пленума Верховного Суда/Бюллетень Верховного Суда РФ. 1988, с. 21-24.

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

**RELATIONSHIP BETWEEN THE PRESIDENT AND THE
NATIONAL ASSEMBLY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA IN
LEGISLATIVE PROCESS**

OLGA PETROSYAN
**PHD DEGREE APPLICANT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION
ACADEMY OF THE RA**

In his activity the President of Armenia has a close relationship with the National Assembly. There are two institutes in state power - the President and the National Assembly, which are directly elected by the principle of democracy and carry out the power mechanisms of the democracy, based on system of public administration.

In article the reference is made on omissions and shortcomings of this sphere and it's possible to pay attention to the following: as the constitutional practice shows a role and participation of the President are essential in legislative activity of legislature.

Keywords: legislative process, Constitution, President of the Republic, bill, National Assembly, legislative initiative.

**ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПРЕЗИДЕНТА
И НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
В ЗАКОНОДАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ**

ОЛЬГА ПЕТРОСЯН
СОИСКАТЕЛЬ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА

В своей деятельности Президент РА находится в тесных взаимоотношениях с Национальным собранием. В системе государственной власти два института — Президент и Национальное собрание, избираются непосредственно принципом народовластия и осуществляют власть механизмами демократии, основанных на системе государственного управления.

В статье сделана ссылка на упущения и недостатки в данной сфере, и нужно обратить внимание на следующее: как показывает конституционная практика, роль и участие Президента существенны в законотворческой деятельности законодательного органа.

Ключевые слова: законодательный процесс, Конституция, Президент Республики, законопроект, Национальное Собрание, законодательная инициатива.

Բանալի բառեր - օրենսդրական գործընթաց, Սահմանադրություն, Հանրապետության Նախագահ, օրինագիծ, Ազգային ժողով, օրենսդրական նախաձեռնություն

ՀՈՒՆԻՐԱ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՀՈՒՆԻՐԱ
Ինֆորմացիոն

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՓՈԽՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՀԵՏ ՕՐԵՆՍՊՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ

Վերջին երկու հարյուրամյակում Լիբավաքաղաքական միտքը հանգել է այն եզրակացության, որ քաղաքական յուրաքանչյուր վարչակարգի բնութագիրը մեծապես պայմանավորված է օրենսդիր և գործադիր իշխանության մարմինների լիազորությունների հարաբերակցությամբ: Հատկապես ժողովրդավարության պայմաններում պահանջվում է իշխանության ճյուղերի միջև որոշակի հավասարակշռություն, ինչպես նաև՝ փոխադարձ վերահսկողության ապահովում:

Նախագահն իր գործունեության ընթացքում սերտ փոխհարաբերությունների մեջ է Ազգային ժողովի հետ: Նախագահն ընտրվում է անմիջականորեն ժողովրդի կողմից, ունի առաջնային մանդատ և իրավագործ է ներկայացնել ժողովրդի համապետական կամքն ու շահերը: Ժողովրդից առաջնային մանդատ է ստանում նաև Ազգային ժողովը: Փաստորեն, պետական իշխանության համակարգում երկու ինստիտուտներ՝ Նախագահը և Ազգային ժողովն ընտրվում են անմիջական ժողովրդաիշխանության սկզբունքով ու իշխանությունն իրականացնում են ժողովրդավարական կառուցակարգերով և դրանց վրա հիմնված պետական կառավարման համակարգով:

2005թ. բարեփոխված Սահմանադրությունը լրջորեն փոփոխեց ՀՀ Նախագահ-Ազգային ժողով փոխհարաբերությունները՝ Նախագահի մի շարք լիազորություններ վերապահելով Ազգային ժողովին ու կառավարությանը: Իշխանության կենտրոնացումը Նախագահի ձեռքում խախտում է հավասարակշռության հաշվեկշիռը: Այս առումով դժվար է չհամաձայնվել Գ.Հարությունյանի

հետ, ով գրում է. «Բավարար հստակեցված չէ նախագահական ինստիտուտի տեղը պետական իշխանության համակարգում, երկրորդ՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունները՝ բերված բոլոր չափանիշների տեսանկյունից, անհրաժեշտ գործառնական անկախության ու դինամիկ հավասարակշռված վիճակ չունեն, երրորդ՝ խախտված հավասարակշռության բացահայտման, գնահատման ու վերականգնման կառուցակարգերն անկատար են» [1, էջ 48]:

Խորհրդարանի հետ ունեցած փոխհարաբերություններում Նախագահի լիազորությունների ծավալը, ըստ էության, պայմանավորված է երկրի կառավարման ձևով:

Կվերյուծենք ՀՀ Նախագահ - Ազգային ժողով փոխհարաբերություններն օրենսդրական գործընթացում:

Տեսության մեջ Նախագահի մասնակցությունն օրինաստեղծմանը ընդունված է բաժանել երկու տեսակի՝ անմիջական և միջնորդավորված: Մասնակցության անմիջական ձևերից է օրինագծերի ներկայացումը և օրենքի ստորագրումը: Միջնորդավորված ձև կարելի է համարել նորմատիվ հրամանագրերի ընդունումը:

Կարծում ենք, որ այն հանգամանքը, որ ՀՀ Նախագահը չի օգտվում օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքից, սահմանափակում է օրենսդրական գործընթացում Նախագահի լիազորությունները: Այսպիսի կարգավորում է գործում նաև Ֆրանսիայում. «Օրենսդրական նախաձեռնությունը պատկանում է վարչապետին և կառավարության անդամներին» (հոդ. 39): ԱՄՆ-ում նույնպես Նախագահը զրկված է այդ իրավունքից: Այստեղ օրենսդրական նախաձեռնությունը

Սահմանադրական իրավունք

պատկանում է միայն Կոնգրեսի պալատների անդամներին: Նախագահին իրավասու է ներկայացնել միայն բյուջեի մասին օրինագիծը: Պալատի անդամները, հակառակը, այդպիսի իրավունք չունեն: Բայց գործնականում օրենսդրության ոլորտում քաղաքականությունը որոշվում է նախագահի ամենամյա դիմումներով Կոնգրեսին, իսկ Կոնգրեսի անդամները հաճախ են օրենսդրական ակտեր մտցնում Կոնգրես՝ գործադիր իշխանության հանձնարարությամբ [2, c. 147]:

Ինչպես արդեն նշվեց, ՀՀ Սահմանադրությամբ Նախագահը օժտված չէ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքով: Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի համաձայն, «Ազգային ժողովում օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը պատկանում է պատգամավորներին և կառավարությանը»: Մինչ 2005թ. սահմանադրական բարեփոխումների անցկացումը, նախագահ-կառավարություն փոխհարաբերությունների տրամաբանությունը միանշանակ հուշում էր, որ կառավարության ցանկացած օրենսդրական նախաձեռնություն համաձայնեցվում էր Նախագահի հետ: Սակայն, սահմանադրական փոփոխություններով Նախագահը միայն առանձին դեպքերում կարող է հրավիրել և վարել կառավարության նիստեր, իսկ կառավարության որոշումներն այլևս վավերացնել չի կարող: Այս քայլով կառավարությունն անկախանում է Նախագահից:

Հետևաբար, անհրաժեշտություն է առաջանում Նախագահին վերապահել օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք: Ուստի, կարծում ենք, ճիշտ կլիներ, Սահմանադրության 75-րդ հոդվածը ձևակերպել հետևյալ կերպ. «Օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը պատկանում է Հանրապետության Նախագահին, ԱԺ պատգամավորներին և կառավարությանը»:

Հանրապետության Նախագահը և վարչապետը ԱԺ-ում ունեն արտահերթ ձայնի իրավունք: Հանրապետության Նախագահը և կառավարությունը կարող են անհետաձգելի համարել իրենց կողմից ԱԺ ներկայացված օրենքների նախագիծը:

Հանրապետության Նախագահը և կա-

ռավարությունը կարող են սահմանել իրենց ներկայացրած օրենքների նախագծերի քննարկման հաջորդականությունը և պահանջել, որ դրանք քվեարկության դրվեն միայն իրենց համար ընդունելի ուղղումներով»:

ՀՀ Նախագահի և ԱԺ-ի անմիջական փոխհարաբերությունների ձևերից կարելի է համարել նաև օրենքների ստորագրումը և հրապարակումը: Գրականության մեջ այս երկու գործողությունների համակցությունը կոչում են **պրոմուլգացիա** [3, c. 513]: Այս լիազորությունը Նախագահի՝ օրենսդիր իշխանության ոլորտում ունեցած հիմնական լիազորություններից մեկն է, որով նա, ըստ էության, եզրափակում է օրենքի ընդունման գործընթացը՝ դրանով իսկ հնարավորություն ընձեռելով բոլոր պետական և ոչ պետական կազմակերպություններին ու քաղաքացիներին ձեռնամուխ լինելու օրենքի կատարմանը [4, էջ 516]:

որհրդարանից ստանալով օրենքը՝ Նախագահը կարող է ստորագրել կամ չստորագրել այն և, օգտագործելով իր վետոյի իրավունքը, փորձել կասեցնել դրա ուժի մեջ մտնելը և վերադարձնել օրենքը նոր քննարկման՝ իր դիտողություններով հանդերձ (վետոյի իրավունքը դա Նախագահի իրավունքն է չհամաձայնվել խորհրդարանի կողմից ընդունված, սակայն դեռ ուժի մեջ չմտած օրենքի հետ):

Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ խորհրդարանի ընդունած օրենքն ստանալուց հետո քսանմեկ օրյա ժամկետում **Նախագահն ստորագրում և հրապարակում է այն**: Այդ ժամկետում նա կարող է Ազգային Ժողովի կողմից ընդունված օրենքն առարկություններով, առաջարկություններով վերադարձնել Ազգային Ժողով՝ պահանջելով նոր քննարկում: Նախագահը հնգօրյա ժամկետում ստորագրում և հրապարակում է Ազգային Ժողովի կողմից վերստին ընդունված օրենքը: Ընդ որում, Սահմանադրության 72-րդ հոդվածով ԱԺ-ին իրավունք է վերապահվում հաղթահարել Նախագահի արգելաբան և կրկին հաստատել իր տեսակետը տվյալ օրենքի վերաբերյալ. «Հանրապետության Նախագահի առարկություններն ու

առաջարկությունները չընդունելու դեպքում ԱԺ-ը վերադարձված օրենքը վերստին ընդունում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ», այն դեպքում, երբ Սահմանադրության 71-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքի առաջին ընդունման համար, որոշ բացառություններով, բավարար է **քվեարկությանը մասնակցած** պատգամավորների ձայների մեծամասնությունը, եթե քվեարկությանը մասնակցել է պատգամավորների ընդհանուր թվի կեսից ավելին [4, էջ 516]:

Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ օրենքն ստորագրելու և հրապարակելու համար նախատեսվում է 21 օրյա ժամկետ: Դա, մեր կարծիքով, երկար ժամկետ է, կարելի է բավարարվել **տասնչորս** օրով: Եթե Նախագահն արգելք կիրառի օրենքի նկատմամբ, ապա մոտավորապես երկու ամսով ուշանում է առանց այն էլ երեք ընթերցմամբ (մոտավորապես երեք ամիս) ընդունված օրենքի ուժի մեջ մտնելու պահը: Եթե նաև հաշվի առնենք, որ օրենսդրական նախաձեռնության մշակումը, ներկայացումը, շրջանառության մեջ դնելը ևս տևում է մոտ երեք ամիս, ապա օրենքը վերջնական տեսքով կարող է կիրառվել միայն 8-10 ամիս հետո: Սա բավականին մեծ ժամկետ է հասարակական այս կամ այն հարաբերությունը կարգավորելու համար, առավել ևս, որ այդ հարաբերության օրենսդրական կարգավորումը կարող է սոցիալական հրատասակ պահանջ լինել [5, էջ 515]: Ի դեպ, հե-

տաքրքրական է նաև, որ ՌԳ-ում Նախագահը ստորագրում և օրենքը հրապարակում է **տասնչորս** օրվա ընթացքում (հոդ. 107, կետ 2):

Վետոյի իրավունքից բացի, Ազգային ժողով-Նախագահի փոխհարաբերության ոլորտին է առնչվում նաև այն, որ Նախագահը (Սահմանադրության 101-րդ հոդված) իրավունք ունի որևէ օրենքի սահմանադրականության հարցը ճշտելու համար դիմել սահմանադրական դատարան:

Օրենսդրական գործունեություն իրականացնելիս՝ Ազգային ժողովի և Նախագահի գործառույթները հիմնականում տարանջատված են, սահմանադրորեն նախատեսված են զսպումների և հակակշիռների կառուցակարգերը: Տեղին է հիշել Ա. Բլանկենագելի այն միտքը, ըստ որի՝ իշխանությունների տարանջատումը նոր ու նորագույն ժամանակներում սահմանադրական պետության զարգացման հիմնական ձեռքբերումներից է [6, ? . 5]:

Այսպիսով, քննարկելով ու վերլուծելով Նախագահի և Ազգային ժողովի փոխհարաբերությունների այս բարդ ոլորտը՝ պարզեցինք, որ պառլամենտարիզմի կայացման, ժողովրդավարության հաստատման պայմաններում այն գտնվում է դինամիկ զարգացման գործընթացի մեջ, և հանգեցինք այն եզրակացության, որ Նախագահի դերը և մասնակցությունն օրենսդրական մարմնի օրինաստեղծ գործունեությանն էական է: Այդ է վկայում նաև սահմանադրական պրակտիկան:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Հարությունյան Գ.**, «Սահմանադրությունից սահմանադրականություն», Երևան, 2004:
2. **Мишин А.А., Власихин В.А.** Конституция США. Политико-правовой комментарий. Изд-во «Юридическая литература», М., 1993.
3. Конституционное Государственное право зарубежных стран. /Под. Ред. Б.А. Страшуна, Общая часть, Изд. «БЕК», М. 1996.
4. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք, պատ.խմբ.՝ **Ն.Ա. Այվազյան**, Երևան, 2008:
5. **Հակոբյան Հ.Հ.**, «Պառլամենտը և պառլա-

- մենտարիզմը ՀՀ-ում», Երևան, 2007:
6. Конституционный суд как гарант разделения властей, Сборник докладов. М., 2004.
7. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (առ 27 նոյեմբերի 2005թ. փոփոխություններով):
8. Ֆրանսիայի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունված 4 հոկտեմբերի 1958թ.):
9. ԱՄՆ Սահմանադրություն (ընդունված 12 դեկտեմբերի 1787թ.):
10. Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրություն (ընդունված 12 դեկտեմբերի 1993թ.):

**THE DEVELOPMENT EVOLUTION AND LEGAL-POLITICAL
SIGNIFICANCE OF THE CLASSICAL THEORY OF POWER
SEPARATION PRINCIPLE**

RAFAYEL VARDANYAN

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF THE NAS OF THE RA**

After a long journey of development, the idea of separation and balance of powers served as basis for the implementation of complex task of establishing democracy in modern states. Theory is a nationwide aspect, which to some extent may be used in any type of historical countries. Being an achievement of progressive social concept and universal value, it serves the purpose of the development of democracy in the state structure.

The mentioned concept which was originated as a political and ideological rejection of absolute monarchy and total centralization, logically and actually led to the denial of constitutional monarchy and to proclamation of the republican system as the sole consistently democratic form of government. However, the concept of separation of powers has become a theoretical design of interests, needs and orientation of the different social strata, and its practical implementation opened the way for their economic, social, political, and spiritual fulfillment.

The concept became one of the means of approval and formation of political civil society, its exemption from total dependence on the state, and the rights and freedoms of citizens.

Keywords: The concept of separation of powers, Sh.L. Montesquieu, John Locke, The United States Constitution, The Federalist Papers, A.Hamilton, J. Madison, J. Jay

**ПРАВОПОЛИТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ И ЭВОЛЮЦИЯ
РАЗВИТИЯ КЛАССИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ПРИНЦИПА
РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ**

РАФАЕЛ ВАРДАНИЯ

**СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА**

Пройдя долгий путь развития, идея равновесия и разделения властей послужила основой для осуществления сложной задачи построения демократии в современных государствах. Теория представляет собой общенародный аспект, который в той или иной степени может быть использован в любых странах исторического типа. Выступая в качестве достижений передовой общественной мысли и общечеловеческих ценностей, она служит целям развития демократии в структуре государства. Рассматриваемая концепция, зародившись как идейно-политическое отрицание абсолютной монархии и тотальной централизации, логически и фактически вела к отрицанию в определенной мере и конституционной монархии, провозглашению республиканского строя в качестве единственной последовательно демократической формы государственного правления. Вместе с тем, концепция разделения властей стала теоретическим оформлением интересов, потребностей и ориентации различных социальных слоев общества, а практическая ее реализация открыла путь для их экономической, социально-политической и духовной самореализации. Концепция явилась одним из средств утверждения и политического оформления гражданского общества, его освобождения от полной зависимости от государства, обеспечения прав и свобод граждан.

Ключевые слова: Концепция разделения властей Ш.Л.Монтескье Джон Локк, Конституция США, Записки Федералиста, А.Гамильтон, Дж.Мэдисон, Дж. Джей

Բանալի բառեր - իշխանությունների տարանջատման սկզբունք, Շ.Լ.Մոնտեսքյո, Ջոն Լոկ, ԱՄՆ Սահմանադրություն, ֆեդերալիստ, Ա.Համիլթոն, Ջ.Մեդիսոն, Ջ.Ջեյ

ՀՈՒՆԻՐԱ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊՍՏԱՎԱԿԱՆ
Իշխանություններ

34

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՉԱՏՄԱՆ ՍԿՉԲՈՒՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պետական իշխանության գաղափարի տեսական գիտակցումը և մեկնաբանությունը, պետության տարբեր մարմինների միջև այն բաժանելը մտածողներին խորհելու առիթ էր տալիս ոչ մեկ հարյուրամյակ: Ներկայումս հետազոտողները նույնպես զբաղվում են այս խնդիրների ուսումնասիրությամբ՝ պետական կառավարման, իրավագիտության, քաղաքագիտության, հասարակական փիլիսոփայության ընդհանրացման մակարդակով:

Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման գաղափարը, անցնելով զարգացման երկար ճանապարհ, հիմք հանդիսացավ ժամանակակից պետություններում ժողովրդավարության կառուցման դժվարին խնդրի իրականացման համար:

Իշխանությունների տարանջատման տեսությունը համաժողովրդական հայեցակետ է, որն այս կամ այն չափով կարող է օգտագործվել ցանկացած պատմական տիպի պետություններում: Իրենից ներկայացնելով առաջավոր հասարակական մտքի նվաճում, համամարդկային արժեք, այն ծառայում է պետական ղեկավարման մեջ ժողովրդական զարգացման նպատակներին¹, որը յուրաքանչյուր երկրի սահմանադրական լուծումների համար, անտարակույս, ունի հիմնաքարային նշանակություն²:

Սահմանադրորեն այս սկզբունքի առաջին ամրագրումից անցել է 220 տարուց ավելի, սակայն կյանքը վկայում է, որ, անկախ տարաբնույթ մեկնաբանու-

թյուններից, իշխանությունների տարանջատումն իրավական պետության համար եղել ու շարունակում է մնալ որպես անկյունաքարային արժեք: Խորհրդային իրավունքը 25-30 տարի առաջ իշխանությունների տարանջատումը դիտարկում էր որպես «բուրժուական սկզբունք»՝ բնորոշ արտասահմանյան սահմանադրական մոդելներին: Սա է անցյալի իրավամտածողության ժառանգությունը, որի հաղթահարումը դյուրին գործ չէ: Մինչդեռ, ինչպես իրավագիտորեն նշում է Բեռլինի համալսարանի պրոֆեսոր Ա.Բլանկենագելը, իշխանությունների տարանջատումը նոր ու նորագույն ժամանակներում սահմանադրական պետության զարգացման հիմնական ձեռքբերումներից է³: Այդ սկզբունքի էությունը, վերջին հաշվով, այն է, որ առաջադրվում է պետական իշխանության սահմանափակման գաղափարը՝ դրա տարանջատված ճյուղերի փոխադարձ զսպման ու հակակշռման միջոցով⁴:

Պետության՝ որպես օրենքի հիման վրա իր գործունեությունն իրականացնող կազմակերպության մասին պատկերացումները սկսեցին ձևավորվել արդեն մարդկային քաղաքակրթության զարգացման վաղ փուլերում: Անտիկ աշխարհի գիտնականները գտնում էին, որ առավել բանական և արդարացի է միայն մարդկանց համակեցության այն քաղաքական ձևը, որի դեպքում օրենքը պարտադիր է ինչպես քաղաքացիների, այնպես էլ պետության համար:

Իրավունքը ճանաչող և, միաժամա-

Սահմանադրական իրավունք

նակ, նրանով սահմանափակված պետական իշխանությունը, հին մտածողների կարծիքով համարվում է արդարացի պետականություն: Հին Հունաստանի և Հռոմի պետաիրավական գաղափարներն ու ինստիտուտները զգալի ազդեցություն են ունեցել իրավական պետության մասին ավելի ուշ շրջանում կազմավորվող և զարգացող առաջադեմ ուսմունքների վրա: «Այնտեղ, ուր բացակայում է օրենքի իշխանությունը,- գրել է Արիստոտելը,- գոյություն չունի նաև պետական կարգի որևէ ձև»⁵: Ցիցերոնը պետության մասին խոսում էր որպես «ժողովրդի գործի» մասին, որպես իրավական կապի և «ընդհանուր իրավակարգի» մասին:

Իշխանությունը հասարակական կյանքի կարևորագույն և մշտապես գոյություն ունեցող երևույթներից է: Պատահական չէ, որ սկսած հնագույն ժամանակներից, տարբեր դարաշրջանների և ժողովուրդների մտածողները մեծ ուշադրություն են նվիրել իշխանության հիմնահարցերին: Նրանցից շատերը փորձեցին բացահայտել իշխանության էությունը, գտնել նրա արմատները, սահմանել բնույթը, պարզաբանել նրա իրականացման մեխանիզմը, միջոցներն ու մեթոդները: Եվ հնում արդեն առանձին մտածողներ իշխանության մասին իրենց դատողություններում ճիշտ էին նկատում այդ երևույթին բնորոշ շատ տարրեր (օրինակ՝ Արիստոտել⁶, Պլատոն, Էպիկուր, Պոլիբիանոս):

Սակայն իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի ձևավորումը երբեմն, առանց բավականաչափ հիմքեր ունենալու, կապում են պատմության, մասնավորապես՝ անտիկ պատմության հետ:

Վ.Վ.Աբաշմաձեն «Ուսմունք պետական իշխանության տարանջատման և այն քննադատելու մասին» աշխատանքում գրում է. «Պետք է ընդունել, որ պետական իշխանության տարանջատման մասին ուսմունքը պետության և իրավունքի մասն հին է: Դասային և ներդասային առանձնահատկություններին համապա-

տասխան, անտիկ դարաշրջանից սկսած, պետական իշխանության տարանջատման մասին ուսմունքն աստիճանաբար զարգանում է, և միայն ամբողջատիրության դարաշրջանում դառնում է գերիշխող»⁷: Որպես իր հետևության ապացույց՝ Վ. Վ. Աբաշմաձեն վկայակոչում է Շ. Մոնտեսքյոյին, որը պետական իշխանության տարանջատման մասին ուսմունքի պատմության ուսումնասիրությունը «սկսում է անտիկ դարաշրջանից»⁸:

Նշված պնդումը, որի համաձայն՝ պետական իշխանության տարանջատման ուսմունքի հիմնադիրներն են եղել անտիկ մտածողներ Պլատոնը, Արիստոտելը, Պոլիբիանոսը, ժամանակին հիմնավորված քննադատության է ենթարկվել Վ. Ս. Ներսեսյանցի կողմից. «Իհարկե, Պլատոնի մոտ չի եղել իշխանությունների տարանջատման գաղափար, բայց խառը կառավարման առավելությունների մասին պլատոնյան պատկերացումը ներկա է Մոնտեսքյոյի իշխանությունների տարանջատման մասին ուսմունքում, մասնավորապես՝ տարբեր իշխանությունների հավասարակշռության պահանջի հիմնավորման պարագայում»⁹:

Մենք գտնում ենք, որ աշխատանքի բաժանման՝ որպես պետություն կառուցելու հիմնական սկզբունքի, պլատոնյան մեկնաբանությունն անկասկած կարևոր տեսական գործոն է հանդիսացել և իր զգալի ազդեցությունն է թողել նոր ժամանակներում իշխանությունների տարանջատման տեսության հայեցակարգի ձևավորման վրա: Սակայն ինքը՝ Պլատոնը, նման տեսություն չունի: Ինչպես նշում է Գ. Ն. Չերտոտարյովը. «Աշխատանքի բաժանման պլատոնյան կառուցվածքում իդեալական պետության տարբեր դասերի միջև իշխանությունների տարանջատումը բացառվում է, այլ ոչ թե ճանաչվում»¹⁰: Մեր կարծիքով, տվյալ դրույթը չի փոխվում նրանից, որ կառավարողները հերթականությամբ մեկ օրենք են ընդունում, մեկ կառավարում են, մեկ դատում:

Սահմանադրական իրավունք

Ֆունկցիոնալ արտահայտման նրանց այդ բազմազանությունը միայն այն լիազորությունների լայնության ցուցանիշն է, որոնց միասնությունը, և ոչ թե բաժանումն են նրանք մարմնավորում:

Հենց այս դիրքերից է Վ. Ներսեսյանցը վերլուծում Արիստոտելի դիտարկվող խնդրին առնչվող քաղաքացիաիրավական հայացքները: Հայտնի է, որ Արիստոտելը Պլատոնից ավելի հստակ և հետևողական էր միմյանցից տարբերում ցանկացած պետական կարգի «երեք տարրերը»: «առաջինը՝ պետության գործերի մասին օրինախորհրդակցական մարմինը, երկրորդ՝ մագիստրատուրայի, այսինքն՝ ինչպիսի՞ մագիստրատուրաներ պետք է լինեն ընդհանրապես, նրանցից որո՞նք են գլխավորները և ինչպիսի՞ն պետք է լինի նրանց փոխարինման եղանակը, և երրորդ՝ դատական մարմինները»¹¹: Բայց թեպետև վերը նշված երեք տարրերը, ըստ Արիստոտելի, պետական կարգի յուրաքանչյուր ձևի հիմքն են կազմում և «պետական կարգի ձևերի տարբերությունը պայմանավորված է այդ տարրերից յուրաքանչյուրի տարբեր կազմակերպվածությամբ», այնուամենայնիվ, այդ տարրերը Արիստոտելի ուսմունքի մեջ բնութագրվում են ոչ որպես տարբեր իշխանություններ, ոչ որպես միասնական պետական իշխանության հարաբերակամորեն ինքնուրույն դրսևորումներ (այսինքն՝ ոչ իշխանությունների բաժանման տեսակետից), այլ որպես ձև կազմող տարրեր¹²:

«Եթե Արիստոտելը ելներ իշխանությունների բաժանման գաղափարից, ապա նա պետք է ասեր, որ պետական կարգի տարբեր ձևերի տարբերությունը պայմանավորված է ոչ միայն (և ոչ այնքան) այդ տարրերից յուրաքանչյուրի տարբեր կազմակերպվածությամբ, այլ, նախևառաջ, և գլխավորապես, տվյալ տարրերի միջև հարաբերությունների բնույթով, նրանց փոխկապակցվածության եղանակով, պետության իշխանական լիազորությունների ամբողջության

իրականացման հարցում նրանց մասնակցության ձևով և չափով: Բայց հենց այս թվարկածները բացակայում են Արիստոտելի մոտ»¹³:

Մենք համակարծիք ենք Վ. Ս. Ներսեսյանցի այն մտքի հետ, որ Արիստոտելի մոտ խոսքը գնում է ոչ թե պետական իշխանության երեք ճյուղերի մասին, այլ պետական ձևի երեք տեսակների մասին:

Պետական կառուցվածքի բանական մոդելի ձևավորման ուղղվ առաջին քայլն արվեց անգլիական լուսավորության ներկայացուցիչների կողմից, որոնք այն պետաիրավական կոնցեպցիայի հիմքն են դրել, որի մի մասն է հանդիսանում նաև իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը:

17-րդ դարի կեսերին Անգլիայում կատարվող բուռն հեղափոխական իրադարձությունները ոչ միայն արագացրին տնտեսական և սոցիալական փոփոխությունները, այլ նաև զգալիորեն հարստացրին քաղաքական գիտակցությունը, անհնարին ուժով խթանեցին բանական, լավագույն պետական կառուցվածքի գաղափարների մշակումը: Սի կողմից եվրոպական հասարակական միտքն արդեն յուրացրել էր վերածննդի դարաշրջանի ժառանգությունը՝ անձի հանդեպ իր ընդգծված ուշադրությամբ, մյուս կողմից՝ 17-րդ դարի առաջին կեսը նշանավոր էր զինված ընդհարումներով, որոնք կենտրոնական եվրոպայում բերեցին տնտեսական, քաղաքական, մշակութային արհավիրքի: Այդ փաստը չէր կարող չդրդել այնպիսի կառուցվածքի որոնման, որը կկանխեր այդպիսի արհավիրքների կրկնությունը:

Պետաիրավական և գաղափարատեսական ոլորտներում ավանդական կառուցվածքների հետագա քայքայումը, իշխանությունների տարանջատման ժամանակակից տիպի կոնցեպցիայի կայացումը կապված էին 17-րդ դարի վերջին քառորդի Անգլիայում տեղի ունեցող իրադարձությունների հետ: Ռեստավրացիայի վերջին տարիներին ընդարձակված

Սահմանադրական իրավունք

պայքարն արագացրեց անգլիական հասարակության քաղաքական կառուցվածքների արդիականացման տեմպերը: Լույս աշխարհ եկան բրիտանական սահմանադրական կարգի հիմքը կազմող օրենսդրական ակտերը: Այսպես, 1689թ. ընդունված «Իրավունքների մասին բիլլն» իր 13-րդ հոդվածներում հստակ սահմանել է ամբողջ պառլամենտի սահմանադրական երաշխիքները: Թագավորի լիազորությունները օրենսդրական, ֆինանսական, ռազմական և դատական ոլորտներում սահմանափակվել էր հոգուտ պառլամենտի: Սակայն իշխանությունների տարանջատման գաղափարի ձևավորման համար նշանակություն ունեին ոչ այնքան կոնկրետ իրավական ակտերը, որքան այն ժամանակվա ոգին: Կարելի է ասել, որ այդ ժամանակ որոշված ռեժիմն իրենից ներկայացնում էր փոխզիջում՝ հզորացող բուրժուազիայի և արդեն բավականաչափ բուրժուականացված հասարակության միջև:

Այսպիսի փոխզիջումը Ջ. Լոկի կողմից ձևակերպված կոնցեպցիայի առաջացման կարևորագույն նախադրյալ դարձավ: Հենց ամենակարգից Լոկը հրաժարվեց Հոբսից եկող միապետության հանդեպ վերաբերմունքից: Նա ուղղակիորեն հերքում էր այն. «...Բացարձակ միապետությունը, որին շատերը համարում են աշխարհում միակ կառավարման ձև, իրականում անհամատեղելի է քաղաքացիական հասարակության հետ և, հետևաբար, չի կարող լինել քաղաքացիական կառավարման ձև»¹⁴: Լոկը միջնադարյան միապետությունը ժամանակակից ռելսերի վրա շրջելու կողմնակից էր և չէր վախենում հրաժարվել իրեն սպառած ավանդույթներից:

Գիտարկելով իշխանությունների հարաբերակցությունը՝ Լոկն անվիճելի առաջնություն էր տալիս օրենսդրական իշխանությանը՝ այն ճանաչելով «ոչ միայն որպես պետության գերագույն իշխանություն, այլ նաև սուրբ և անփոփոխ նրանց ձեռքում, ում հասարակությունը

նրան վստահել է»¹⁵: Նման «ենթակարգություն» որոշելով՝ Ջ. Լոկը կարծես միմյանց հետ հավասարեցնում էր գործող իշխանության տարբեր մասերը՝ դարձնելով այն միաժամանակ արդյունավետ և անվտանգ. արդյունավետ արտաքին քաղաքական գործերում և միաժամանակ անընդունակ իր արտաքին հզորությունն օգտագործելու ներքին խնդիրների լուծման համար՝ իշխանության մյուս ճյուղերին իրեն ենթարկելու նպատակով: Իշխանության երեք ճյուղերի փոխադարձ հավասարակշռությունը հանդիսանում է Ջ. Լոկի ամբողջ կոնցեպցիայի առանցքային դրույթներից մեկը:

Պետաիրավական կոնցեպցիաների մշակմանն ավելի շատ դրամատիկ մոտեցումներով և այլ նոր հանգամանք դարձավ աճող մասշտաբային սոցիալ-քաղաքական ընդհարման զգացողությունը, որն սկսվեց 1776 թվականից և շարունակվեց մինչ 1815 թվականը: Հզորագույն սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ցնցումների, հեղաշրջումների և պատերազմների դարաշրջանը ստացավ «ժողովրդավարական հեղափոխությունների շրջան» անվանումը: Մեծ ցնցումների այս շրջանի անմիջական սահման դարձավ Յոթնամյա պատերազմը, որը համաշխարհային մասշտաբի հզորագույն ընդհարում էր: Իր գլխավոր մասնակիցների համար այն ծառայեց որպես ուժեղագույն ներքին ընդհարումների խթանիչ՝ սկսվեց պատերազմ Բրիտանական Կայսրությունում հյուսիսամերիկյան գաղութների անկախության համար, իսկ Ֆրանսիայում՝ հեղափոխական ճգնաժամ: Անխուսափելի ընդհարման աճող այս զգացողությունն ավելի էր սրում գաղափարատեսական որոնումները՝ նրանց տալով արդիականություն և ուղղվածություն: Այս պայմաններում ապագա պետության մոդելի մշակումը դարձավ Լուսավորության ժամանակաշրջանի քաղաքացիաիրավական ուսմունքների հիմնական թեմաներից մեկը: Շ. Մոնտեսքյոյի մոտ այս թեման մարմնավորվեց իշխանությունների բա-

ժամանակ հայեցակարգի վրա հիմնված ազատ պետության նախագծում: Տեսության նպատակը նրա մեկնաբանությունն է՝ ապահովել քաղաքացիների անվտանգությունը իշխանության կամայականությունից և շարաշահումից, պաշտպանել նրանց քաղաքական ազատությունը և իրավունքը դարձնել քաղաքացիների և կառավարության միջև հարաբերությունների կարգավորիչ:

Հանդես գալով ազատությունը ժողովրդավարության հետ նույնականացման դեմ՝ Մոնտեսքյոն քննադատում էր քաղաքական ազատության ցանկացած հասկացողություն, որը ծագում էր ոչ թե իրավունքից, այլ ուզածն անելու հնարավորությունից¹⁶: Այստեղ վճռող է «Օրենքների ոգու մասին» տրակտատի 11-րդ գրքի 6-րդ գլուխը, որը նվիրված է Անգլիայի պետական կառուցվածքին: Անգլիայի մեջ մի կողմից նա տեսավ մի պետություն, որը ձգտում է իրական քաղաքական ազատության, իսկ մյուս կողմից՝ քաղաքական ներկայացուցչության փաստը և գաղափարը: Մտածողն ընդհանրացնում է. «Յուրաքանչյուր պետություն ունի իշխանության երեք տեսակ՝ օրենսդրական իշխանություն, որը հետևում է միջազգային իրավունքի հարցերին, գործադիր իշխանություն, որը հետևում է քաղաքացիական իրավունքի հարցերին և դատական իշխանություն: Առաջին իշխանության դեպքում թագավորը կամ հաստատությունը ժամանակավոր կամ մշտական օրենքներ է ստեղծում, ինչպես նաև ուղղում է կամ վերացնում գոյություն ունեցող օրենքները: Երկրորդի պարագայում նա պատերազմ է հայտարարում կամ խաղաղություն կնքում, ուղարկում է և ընդունում դեսպաններին, ապահովում է անվտանգությունը, կանխում է ներխուժումները: Երրորդ իշխանության դեպքում նա պատժում է հանցագործությունները և լուծում է մասնավոր անձանց բախումները»¹⁷:

Մեկ անձի կամ հաստատության մեջ օրենսդրական կամ գործադիր իշխանու-

թյունների համախմբումը սպառնում է ինչպես բռնապետական օրենքների առաջացմամբ, այնպես էլ նրանց բռնապետական օգտագործմամբ: Մոնտեսքյոնի հասկացած հոգեկան հանգստություն արտահայտող ազատությունը, որը հիմնված է անվտանգության վրա և որի դեպքում ոչ մի քաղաքացի մյուսից չի վախենում, չի լինի նաև այն դեպքում, եթե դատական իշխանությունն առանձնացված չէ գործադիրից: Եթե դատական իշխանությունը միացած է օրենսդրականին, ապա դատավորն ստանում է օրենսդիր մարմնի լիազորություններ և քաղաքացիները հայտնվում են կամայական իշխանության ներքո: Դատական իշխանության գործադիրին միանալը վտանգավոր է նրանով, որ դատավորը կարող է դառնալ կեղեքիչ: Բոլոր իշխանությունների մեկ անձի կամ մեկ հաստատության մեջ միավորելը տալիս է ամենավատ արդյունքը: Շ. Մոնտեսքյոն ժամանակակից եվրոպական պետություններից շատերում «կառավարման չափավոր պատկերի» գոյությունը բացատրում է նրանով, որ այնտեղ թագավորներն ունեին օրենսդրական և գործադիր իշխանություն, բայց երրորդ իշխանությունը նրանք թողնում էին իրենց հպատակներին:

Իշխանության ճյուղերից յուրաքանչյուրի կոնկրետ բնութագրություններն արժանի են հատուկ ուշադրության: Այսպես, օրինակ, Շ. Մոնտեսքյոն առաջարկում էր դատական իշխանությունը հանձնել ոչ թե մշտապես գործող մարմնին, այլ ժողովրդի միջից ընտրված անձանց՝ որոշակի ժամկետով: Այս պարագայում դատական իշխանությունը չէր կապվի ոչ դիրքի, ոչ մասնագիտության հետ: Դատական իշխանությունն այդպիսով չի անձնավորվում: «Մարդիկ կսկսեն վախենալ ոչ թե դատավորից, այլ դատարանից: Դատական իշխանության գործունեության մեջ ամենակարևորը պետք է դառնա օրենքի կատարումը: Եթե դատարանի կազմը չպետք է լինի անփոփոխ, ապա նրա դա-

Սահմանադրական իրավունք

տավճիռների մեջ պետք է իշխի անփոփոխությունը, այնպես որ նրանք միշտ լինեն միայն օրենքի տառի ճշգրիտ կիրառում»¹⁸:

Մոնտեսքյոն օրենսդրական իշխանությունը տեսնում էր, նախևառաջ, հստակ հիմքի վրա ընտրվող ներկայացուցչական մարմնի տեսքով, օրենսդիր ժողովի անդամներին նա առաջարկում է ընտրել ոչ թե ամբողջ երկրի բնակչության կազմից, այլ միայն խոշոր շրջանների բնակիչները պետք է ընտրեն իրենց ներկայացուցիչներին: Հենց այս ընտրվող ներկայացուցիչներն են ընդունակ լավագույն արդյունքով քննարկել գործերը և ներկայացնել ժողովրդի մեծամասնության կամքը, սակայն գլխավորը այն պնդումն է, որ ներկայացուցչական ժողովը «պետք է ընտրել... օրենքներ ստեղծելու համար կամ հետևելու արդեն իսկ ստեղծված օրենքների պահպանմանը...»¹⁹:

Բնորոշ է, որ օրենսդրական իշխանությունը ներկայացվում է երկպալատ մարմնում, որը կազմված է և՛ «ազնվականների ժողովից» և՛ «ժողովրդի ներկայացուցիչների ժողովից»: Մի կողմից դա հավասարակշռում է իշխանությունը՝ թույլ չտալով նրան վերածվել բռնապետության, մյուս կողմից՝ Մոնտեսքյոն հանդես է գալիս ոչ միայն որպես պարզապես գիտնական-տեսաբան, այլ նաև՝ որպես քաղաքական ռեալիստ, որը ձգտում էր հաշվի առնել բոլոր իրապես գոյություն և ազդեցություն ունեցող սոցիալական խմբերի և դասերի շահերը՝ խուսափելով ցնցումներից և խռովություններից:

Շ. Մոնտեսքյոն գտնում էր, որ օրենսդրական ժողովը չպետք է անընդհատ գործի, քանի որ դա կարող էր ոչ միայն դառնալ խոչընդոտ նրա կազմի կրկնակի ընտրվելու և գործելու, կազմի թարմացման և փոփոխության համար, այլ նաև կթուլացներ ժողովրդի հետաքրքրությունը նրա գործունեության հանդեպ: Միաժամանակ այն պետք է ունենա իրավունք հավաքվել և արձակվել սեփական հայեցողությամբ: Շ. Մոնտեսքյոն նախատե-

տում էր օրենսդրական և գործադիր իշխանությունների հարաբերությունների բավականին խիստ կանոնակարգում: Գործադիր իշխանության իրավունքը դադարեցնելու օրենսդրական իշխանության լիազորությունները դիտվում էր որպես բռնակալության հնարավոր սպառնալիք, այն ժամանակ, երբ օրենսդրական իշխանությունը չպետք է դադարեցնեք գործադիր լիազորությունները, քանի որ «գործադիր իշխանությունն իր բնույթով սահմանափակ է, սպա այն կրկին սահմանափակելու անհրաժեշտություն չկա»²⁰: Միաժամանակ նշմարված էին օրենսդրական և գործադիր իշխանությունների բաժանման համակարգի համար սկզբունքայնորեն կարևոր փոխադարձ համագործակցության սկզբունքները՝ ֆինանսների և զինված ուժերի հսկողության հստակ պարբերականությունը:

Գործադիր իշխանությունը նա դիտում էր որպես միապետություն, քանի որ կառավարման այդ կողմը պահանջում է արագություն, գործողության կենտրոնացում, այն ժամանակ, երբ օրենսդրական իշխանությունն իրականացվում է շատերի կողմից:

Շ. Մոնտեսքյոնի առաջարկած պետական կառուցվածքը հիմնված էր իշխանությունների հստակ և ոչ երկիմաստանի տարանջատման վրա, սակայն նրանց համագործակցության սկզբունքները գնահատվում են տարբեր ձևերով: Այսպես, օրինակ, կարծիք է արտահայտվում, որ հաշվի առնելով իրավունքի գերիշխանությունը նրա սահմանադրական նախագծում, անհրաժեշտություն չկա խոսել իշխանությունների հավասարակշռության մասին, քանի որ օրենսդրական իշխանությունը խաղում է գերիշխող դեր՝ ստեղծելով ընդհանուր կամք արտահայտող օրենքներ: Իշխանության մյուս երկու ճյուղերը միայն իրականացնում և կատարում են օրենքները, այսինքն՝ նրանց գործունեությունը կրում էր ենթաօրենսդրական բնույթ: Եթե Մոնտեսքյոնի նախագծի մեջ չկա իշխանությունների հա-

վասարակչության մասին հստակ ձևակերպված դրույթ, ապա քաղաքական ուժերի հավասարակշռությունը նրա կողմից իրապես բացահայտված փաստ էր՝ 18-րդ դարի կեսի ֆրանսիական կյանքի օրինակով, «երբ ընթանում էր պայքար թագավորի, ազնվականության և բուրժուազիայի միջև: Սոցիալական ուժերի հավասարակշռության որոնումները իշխանությունների տարանջատման տեսության մեջ արտացոլում են նրա քաղաքաիրավական կոնցեպցիայի փոխզիջողականությունը և չափավորությունը»²¹:

Մյուս կողմից կարծիք է արտահայտվում, որ «Մոնտեսքյոյի հիմնական գաղափարն է ոչ թե իշխանությունների տարանջատումը՝ այդ տերմինի իրավաբանական իմաստով, այլ այն, ինչը կարելի է անվանել սոցիալական ուժերի հավասարակշռություն, որպես քաղաքական ազատության պայման»²²: Միաժամանակ ենթադրվում է, որ ուսումնասիրելով անգլիական Սահմանադրությունը՝ նա իր առջև նպատակ էր դնում բացահայտել այդ միապետության էությանը համապատասխանող դասերի և շերտերի հարաբերակցությունը, տարանջատումը և սոցիալական տարբերակումը, այսինքն՝ նրա իրական սոցիալական բազան: Դրանով իսկ կատեղծվեին նախադրյալներ ռեժիմի իրական էվոլյուցիայի համար՝ մեղմացնելով այն: «Ինչ վերաբերում է բուն Սահմանադրությանը, ապա Շ. Մոնտեսքյոն մանրամասնորեն ցույց է տալիս, թե ինչպիսի իրավունքներից է օգտվում իշխանության այս կամ այն ճյուղը և ինչպես պետք է իշխանության տարբեր ճյուղերը համագործակցեն միմյանց հետ: Բայց այս սահմանադրական ձևը հանդիսանում է ազատ պետության... ազատ հասարակության ինքնարտահայտում: Այստեղ ոչ մի իշխանություն չի կարող դառնալ սահմանափակ, քանի որ նրան կզսպեն իշխանության մյուս ճյուղերը»²³:

Մեր կարծիքով, համաձայնվելով այս պնդումների հետ, կարելի է հստակ ասել, որ իշխանությունների տարանջատման

սկզբունքը, լինելով կայուն սկզբունք, լրացվել էր նրանով, ինչը կարելի է համոզված անվանել իշխանությունների համագործակցության սկզբունք՝ նրանց տարանջատման և օրենքի գերիշխանության պայմաններում: Այդպիսի սկզբունք դարձավ նրանց փոխադարձ զսպվածությունը:

18-րդ դարի քաղաքաիրավական հայեցակարգերի տեսական զարգացման ինքնատիպ արդյունք դարձան Հյուսիսային Ամերիկայում գաղութների անկախության համար պատերազմները և Միացյալ Նահանգների ստեղծման հետ կապված իրադարձությունները, որոնց ընթացքում 1787 թվականին ընդունվել էր ԱՄՆ Սահմանադրությունը: Տվյալ փաստաթղթի վավերացման համար պայքարի հետ էր կապված «Ֆեդերալիստի» առաջացումը, որն իրենից ներկայացնում էր հողավածների շարք՝ տպագրված 1787 թվականի հոկտեմբերից 1788 թվականի մայիսին: Հողավածների հեղինակներն էին՝ Ա. Համիլթոնը, Ջ. Մեդիսոնը և Ջ. Ջեյը: Իշխանությունների տարանջատման հայեցակարգի մշակման հարցում այս հրապարակումների տեղը և դերը հասկանալու համար անհրաժեշտ է մի քանի նախնական նկատողություններ անել: Առաջին՝ անկախության համար պայքարի ընթացքում նահանգներում ընդունվել էին սահմանադրություններ, որոնք ավելի ժողովրդավարական էին այն ակտերից, որոնք մինչ այդ կարգավորում էին առանձին գաղութների ներքին կյանքը: Ընդլայնվեց ընտրողների շրջանակը, մի շարք նահանգներում ստեղծվեցին մեկպալատանի օրենսդրական ժողովներ, որոնք ունեին լուրջ լիազորություններ: Երկրորդ՝ անկախության համար պայքարող ժամանակներից ամերիկացիները լուրջ անվտանգություն ունեին ուժեղ կենտրոնական իշխանության հանդեպ: Երրորդ՝ չնայած հեղափոխությանը և քաղաքական կյանքի ընդհանուր ժողովրդավարացմանը՝ նահանգներում դեռ պահպանվում էին գաղութային դարաշր-

Սահմանադրական իրավունք

ջանի շատ մնացորդներ: Վերջապես, պետք է ուշադրություն դարձնել այն գաղափարաքաղաքական իրավիճակի, այն տեսական մթնոլորտի վրա, որի ներքո ստեղծվել է «Ֆեդերալիստը»: Ա. Համիլթոնը, Ջ. Մեդիսոնը և Ջ. Ջեյը ստիպված էին բանավիճել հակառակորդների հետ, որոնք նույնպես կողմ էին գաղափարատեսական ժառանգությանը, հատկապես Շ. Մոնտեսքյուն, երբ խոսքը գնում էր իշխանությունների տարանջատման մասին: Այսպիսի գաղափարային ընդհանրությունը պահանջում էր ֆրանսիական դասականի ժառանգության ստեղծագործական մտքի կիրառում՝ իր տեսակետն ասպացուցելու համար:

Պետք է նշել նաև, որ այդ ժամանակ ձևավորվեց որոշակի արժեքային համակարգ՝ մասնավոր սեփականության պաշտպանություն, պաշտպանության կարգ՝ համեմատորեն լայն քաղաքական ազատության առկայության պարագայում, և երկրի տարածքային ամբողջականություն: Այսպիսով, «Ֆեդերալիստի» հեղինակներն իրենց առջև դնում էին ոչ թե իդեալական, այսինքն՝ ուտոպիական, այլ տվյալ սոցիալական և տնտեսական իրականությանը բոլոր առումներով համապատասխանող պետական կառուցվածքի ստեղծման նպատակներ:

Ա. Համիլթոնի, Ջ. Մեդիսոնի և Ջ. Ջեյի մեծ փորձառու քաղաքական գործիչների համար դժվար չէր ժխտել փաստարկներն այն մասին, որ իրենց կողմից առաջարկված Սահմանադրության նախագիծը շեղվում է Շ. Մոնտեսքյոյի կոնցեպցիայից: Նրանք նշում էին, որ բրիտանական պետական կառուցվածքը «Մոնտեսքյոյի համար նույնն էր, ինչ Հոմերոսը՝ էպիկական պոեզիան մեկնաբանող քննադատների համար»²⁴: Միաժամանակ Բրիտանիայի պետական կառուցվածքի վրա անգամ սահուն հայացք գցելիս երևում էր, որ օրենսդրական, գործադիր և դատական իշխանություններն ամբողջովին բաժանված չեն և ընդհանրապես ինքնավար չեն: Շ. Մոնտեսքյուն «բո-

լորովին նկատի չունեի, որ իշխանության այդ երեք ճյուղերը չպետք է մասնակի գործողություն կամ հսկողություն ունենան միմյանց գործունեության նկատմամբ»²⁵: Գիտարկելով առանձին նահանգների սահմանադրությունները՝ Ջ. Մեդիսոնը կարողացավ ցույց տալ, որ օրենսդիր և գործադիր իշխանությունները «իրականում տարանջատված և ինքնուրույն չեն»²⁶, բայց դա հանդիսանում է ոչ այնքան սկզբունքների խախտման արդյունք, որքան արտակարգ հանգամանքների հետևանք: Այդ իսկ պատճառով նահանգների սահմանադրություններում իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը մնում էր գուտ թղթի վրա: Ուշագրավ էր նաև այն փաստը, որ «Ֆեդերալիստի» հեղինակների փաստարկման աղբյուրներից մեկը դարձավ ինչպես առանձին նահանգների, այնպես էլ տեղական ինքնակառավարման ղեկավարման կոնկրետ փորձը:

Գիտարկվող հայեցակարգը, ծնունդ առնելով որպես բացարձակ միապետության և համապարփակ կենտրոնացման գաղափարաքաղաքական ժխտում, տրամաբանորեն և փաստացի տանում էր դեպի սահմանադրական միապետության ժխտում և որպես պետական կառավարման միակ ժողովրդավարական ձև՝ հանրապետական կարգի հռչակում: Միաժամանակ իշխանությունների բաժանման գաղափարը դարձավ հասարակության տարբեր սոցիալական շերտերի շահերի, կարիքների և կողմնորոշման տեսական ձևակերպում, իսկ նրա գործնական իրականացումը ճանապարհ բացեց նրանց տնտեսական, սոցիալ-քաղաքական և հոգևոր ինքնաիրականացման համար:

Հայեցակարգը դարձավ քաղաքացիական հասարակության հաստատման և քաղաքական ձևակերպման, պետության կախվածությունից նրա ազատվելու, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների ապահովման միջոցներից մեկը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհ. խմբ.՝ Գ.Հարությունյանի, Ա.Վաղարշյանի, Երևան, 2010թ.:
2. **Խաչատրյան Հ.** Իշխանությունների տարանջատում և պառլամենտարիզմ.-Երևան.-Արեգ.-1994թ.:
3. Конституционный Суд как гарант разделения властей: Сборник докладов. М., 2004.
4. **Аристотель** Политика, Москва 1911г.
5. **Кечекян С.Ф.** Учения Аристотеля о государстве и праве. М., -Л.,1947г.
6. **Абашмадзе В.** Учение о разделении государственной власти и его критика / В. Абашмадзе. - Тбилиси, 1972г.
7. **Нерсисян В. С.** Политические учения Древней Греции. М., 1979г.
8. **Чеботарев Г. И.** Принцип разделения властей в государственном устройстве Российской Федерации / Г. И. Чеботарев. Тюмень, 1997г.
9. **Локк Дж.** Сочинения в 3-х тт. / Дж. Локк. М., Мысль, 1988г., 63, т. 3.
10. **Монтескье Ш.** Избранные произведения / Ш. Монтескье. М., 1955г.
11. **Жан-Жак Руссо** О причинах неравенства, Москва, 1967г.
12. **Жан-Жак Руссо** Об общественном договоре, или принципы политического права, Трактаты. М., 1969г.
13. **Федералист** Политическое эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. ДЖея. Перевод с англ. М., 1993г.
14. **Токвиль А.** Демократия в Америке / А. Токвиль. М., 1992г.
15. Նույն տեղում, էջ 188:
16. Նույն տեղում:
17. **Локк Дж.** Сочинения в 3-х тт. / Дж. Локк. М., Мысль, 1988, 63, т. 3, с. 312.
18. Նույն տեղում, էջ 339:
19. **Монтескье Ш.** Избранные произведения / Ш. Монтескье. М.,1955, 75, с. 293-294.
20. **Монтескье Ш.** Избранные произведения / Ш. Монтескье. М., 1955, 75, с. 290.
21. Նույն տեղում, էջ 292:
22. **Монтескье Ш.** Избранные произведения / Ш. Монтескье. М., 1955, 75, с. 293.
23. Նույն տեղում, էջ 296:
24. **Монтескье Ш.** Избранные произведения / Ш. Монтескье. М., 1955, 48, с. 113.
25. Նույն տեղում, էջ 48:
26. **Монтескье Ш.** Избранные произведения / Ш. Монтескье. М.,1955, 13, с. 49.
27. Федералист. Политическое эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. ДЖея. Перевод с англ. М., 1993, 113, с. 324-325.
28. Նույն տեղում, էջ 330:
29. Նույն տեղում, էջ 330:

ՀՈՒՆԻՐԱՆՆԵՐ - ՕԳՏԱԳՈՐԾՆԵՐ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՕՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

**SOME ACTUAL PROBLEMS OF FORMATION AND ACTIVITY OF
PUBLIC ADMINISTRATION BODIES UNDER
THE GOVERNMENT OF RA**

TIGRAN GRIGORYAN

**PH.D. STUDENT OF THE CONSTITUTIONAL CHAIR OF LAW
DEPARTMENT OF YSU, LISTENER OF THE JUSTICE ACADEMY**

In this article it is spoken about some problems of formation and activity of public administration bodies under the Government of RA especially stressing the self-willed and non-legislative regulations of their formation and restructuring, it is also analyzed the examples of foreign countries suggesting the appropriate solutions. The question of necessity of including above-mentioned bodies in the field of parliamentary control is raised.

Keywords: public administration body, republican executive body, parliamentary control

**НЕКОТОРЫЕ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ
И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПРИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ РА**

ТИГРАН ГРИГОРЯН

**СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ,
СЛУШАТЕЛЬ АКАДЕМИИ ПРАВОСУДИЯ**

В данной статье говорится о некоторых актуальных проблемах формирования и деятельности органов государственного управления при Правительстве РА, особенно делая акценты на произвольные и незаконодательные регулирования их формирования и реструктуризации, а также анализируются примеры иностранных государств, предлагая соответствующие решения. Также поставлен вопрос необходимости включения вышеназванных органов в сферу парламентского контроля.

Ключевые слова: орган государственного управления, республиканский исполнительный орган, парламентский контроль

Բանալի բառեր – պետական կառավարման մարմին, հանրապետական •ործադիր մարմին, խորհրդարանական վերահսկողություն

ՀՈՒՒԽՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Տիգրան ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,
ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի ունկնդիր

ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ

ՀՀ Սահմանադրության 85-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ կառավարության կառուցվածքը կառավարության առաջարկությամբ սահմանվում է օրենքով, իսկ *կառավարության և նրան ենթակա պետական կառավարման այլ մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը վարչապետի ներկայացմամբ սահմանվում է Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով*:

ՀՀ կառավարությանը, ինչպես նաև նրան առընթեր պետական կառավարման մարմիններին վերապահված լիազորությունների իրականացման, կազմակերպման, ստեղծման, վերակազմակերպման և լուծարման հիմունքները սահմանված են ՀՀ Նախագահի հրամանագրով¹: Մասնավորապես՝ ՀՀ Նախագահի հիշյալ հրամանագրով սահմանված կարգի (այսուհետ՝ Կարգ) 7-րդ կետը սահմանում է, որ *կառավարության քաղաքականությունն առանձին բնագավառներում մշակում և իրականացնում են հանրապետական գործադիր մարմինները (այսուհետ՝ ՀԳՄ), որոնք ստեղծվում, վերակազմակերպվում և լուծարվում են վարչապետի առաջարկությամբ*: Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով: Կարգի 8-րդ կետը հռչակում է, որ ՀԳՄ-ներն են՝ Հայաստանի Հանրապետության նախարարությունները և կառավարման մարմինները:

Կարծում ենք, նշվածը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ ՀՀ Նախագահի հիշյալ հրամանագիրը չի համընկնում սահմանադրաիրավական նորմերի տրամաբանությանը,

քանի որ ՀՀ Նախագահի հրամանագրով ՀՀ Նախագահին առավել լայն իրավասության շրջանակ է տրված, քան դրանք նախատեսված են ՀՀ Սահմանադրության 85-րդ հոդվածի 6-րդ մասում: Խոսքը վերաբերում է նրան, որ ՀՀ Սահմանադրության վերը նշված իրավանորմերում խոսվում է միայն այն մասին, որ ՀՀ Նախագահի հրամանագրով պետք է սահմանվի միայն ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը, մինչդեռ ՀՀ Նախագահի հիշատակված հրամանագրով անդրադարձ է առկա նաև դրանց ստեղծմանը, վերակազմակերպմանը և լուծարմանը:

Սահմանադրաիրավական նորմերի տրամաբանությունն ակնհայտորեն հանգեցնում է նրան, որ ժողովուրդն իր իշխանությունը պետք է իրականացնի ընտրությունների, հանրաքվեների և բացառապես Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջոցով: Այսինքն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում պետք է գործեն միայն այնպիսի պետական կառավարման մարմիններ, որոնք նախատեսված կլինեն ՀՀ Սահմանադրությամբ:

Ներկայումս, ըստ ՀՀ Նախագահի 16.03.2002թ. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուցվածքը սահմանելու մասին» թիվ ՆՀ-1063 հրամանագրի 2-րդ կետի՝ սահմանված է, որ, մինչև պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների գործընթացի ավարտը, գործում են ՀՀ կառավարությանն առընթեր պե-

ՀՈՒՒԽ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

տական կառավարման հետևյալ մարմինները. ազգային անվտանգության ծառայությունը, անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեն, ՀՀ ոստիկանությունը, պետական գույքի կառավարման վարչությունը, քաղաքացիական ավիացիայի գլխավոր վարչությունը և միջուկային անվտանգության կարգավորման պետական կոմիտեն:

ՀՀ Սահմանադրության գիտագործնական մեկնաբանությունների ժողովածուի հեղինակները նշում են, որ «ՀՀ կառավարության կառուցվածքի վերաբերյալ թվարկված հրամանագրերում, միաժամանակ, սահմանվել են կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների ցանկերը, որոնք, ըստ դրանց, գործելու են մինչև պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների գործընթացի ավարտը՝ ձևակերպումով, որոնց թիվը հաճախակի փոփոխության է ենթարկվել: Միաժամանակ, փաստենք, որ սահմանադրորեն նախատեսված չեն գերատեսչությունների՝ որպես գործադիր իշխանության մարմինների, կազմակերպման կարգն ու կարգավիճակը: Մինչդեռ, ինչպես նախարարությունները, այնպես էլ գերատեսչություններն ստեղծվում, վերակազմակերպվում և լուծարվում են վարչապետի առաջարկությամբ՝ Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով, մշակում և իրականացնում են կառավարության քաղաքականությունն առանձին բնագավառում, հանդիսանում են հանրապետական գործադիր մարմիններ և այլն»³:

Ներկայումս, պետական կառավարման մարմինների վերաբերյալ սահմանադրական համապատասխան իրավանորմերով ամրագրում պահանջող կարգավորումների բացակայության պարագայում գոյություն ունի ՀՀ Նախագահի հրամանագիր, ըստ որի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են մի շարք պետական կառավարման մարմիններ: Ավելին, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինները, ընդգրկված չլինելով ՀՀ կառավարության կազմի մեջ՝ փաստորեն դուրս են մնացել նաև ՀՀ Ազգային ժողովի վերահսկողությունից: Ճիշտ է, վերը նշված մարմինները ենթակա են ՀՀ կառավարությանը, այնու-

ամենայնիվ, չունենալով նախարարության կարգավիճակ և միաժամանակ ընդգրկված չլինելով որևէ մարմնի ենթակայության տակ՝ ի տարբերություն ՀՀ կառավարության՝ պատասխանատվություն չեն կրում ՀՀ Ազգային ժողովի առջև³:

Սահմանադրական պրակտիկային հայտնի են խորհրդարանի կողմից գործադիր իշխանության գործունեության վերահսկողության հետևյալ ձևերը՝ կառավարության քաղաքականության հիմնական ուղղությունների, բյուջեի և դրա կատարման հաշվետվության քննարկում, *խորհրդարանական հարցումներ*, մշտական հանձնաժողովների, ինչպես նաև խորհրդարանի և նրա պալատների կողմից ներկայացվող խորհրդարանի այլ հատուկ մարմինների և հատուկ պաշտոնատար անձանց վերահսկողական գործունեություն, կառավարությանը կամ նրա առանձին նախարարներին անվտանգության հայտնում: *Վերստիտուցիան հատուկ տարատեսակ է համարվում պատգամավորական հարցման ինստիտուտը*, որն ընդհանուր առմամբ ուղղված է կառավարությանը կամ առանձին նախարարի⁴: Բացատրական բառարանում խորհրդարանական հարցումը բացատրվում է որպես խորհրդարանի կամ նրա պալատներից մեկի դիմումը պետական մարմնին կամ պաշտոնատար անձին՝ խորհրդարանի իրավասության շրջանակում տեղեկատվության տրամադրման համար⁵: Համաշխարհային սահմանադրաիրավական պրակտիկայում, գիտական և ուսումնական գրականության մեջ պատգամավորական հարցումը պարզաբանվում է որպես օրենսդիր իշխանության հսկողական գործառույթի դրսևորման արտահայտում⁶: Մինչդեռ, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինները, արդեն իսկ նշված հիմնավորմամբ, չեն մասնակցում ՀՀ Ազգային ժողովի և ՀՀ կառավարության շփումներին՝ հետևապես, նաև դուրս են պատգամավորական վերահսկողության այդ բաղադրիչի շրջանակից:

Հատկանշական է նաև այն հարցադրումը, թե որքանով է արդարացված ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառա-

Սահմանադրական իրավունք

վարման մարմինների՝ տվյալ կարգավիճակով գոյությունը և, արդյոք, վերջիններս պետք է առանձին բնագավառներում մշակեն և իրականացնեն ՀՀ կառավարության քաղաքականությունը՝ փաստացի օրենսդիր մարմնի առջև չկրելով համարժեք պատասխանատվություն: Մասնավորապես, առանձին բնագավառներում, մշակելով ՀՀ կառավարության քաղաքականությունը, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների դեկավարները, նույնիսկ ՀՀ կառավարության հրաժարականի կամ անվտանգության հայտներու դեպքում, շարունակում են պաշտոնավարել և իրագործել իրենց կողմից մշակված քաղաքականությունը: Ավելին, եթե նույնիսկ ընդունելի համարենք այն տեսակետը, ըստ որի՝ ՀՀ կառավարության քաղաքականությունն առանձին բնագավառներում պետք է մշակվեն և իրականացվեն ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների միջոցով, այնուամենայնիվ, այս կարգավորման պարագայում նույնպես առկա են բացթողումներ: Մասնավորապես՝ ՀՀ Սահմանադրության 89-րդ հոդվածի ուսումնասիրությունից պարզ է, որ ՀՀ կառավարությունն է իրականացնում ֆինանսատնտեսական, վարկային և հարկային միասնական պետական քաղաքականությունը, ապահովում է Հանրապետության պաշտպանության, ազգային անվտանգության և արտաքին քաղաքականության իրականացումը և այլն: Նշվածից ակնհայտ է, որ ՀՀ Նախագահի 18.07.2007թ. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և նրան ենթակա պետական կառավարման այլ մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը սահմանելու մասին» թիվ ՆՀ-174-Ն հրամանագրով սահմանված այն կարգավորումը, ըստ որի՝ *կառավարության քաղաքականությունն առանձին բնագավառներում մշակում և իրականացնում են հանրապետական գործադիր մարմինները (այդ թվում՝ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինները)* լրացուցիչ հստակեցման կարիք ունեն, քանի որ ներկայիս կարգավորմամբ, ՀՀ Նախագահի վերը նշված հրամանագրով ՀՀ կառավարությանն առըն-

թեր պետական կառավարման մարմինների համար, քաղաքականության մշակման և իրականացման տեսանկյունից, կարծում ենք, առավել լայն սահմաններ են ընդգծված, քան դրանք թույլատրված են ՀՀ Սահմանադրության 89-րդ հոդվածի լույսի ներքո:

Կարծում ենք, որ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների վերը նշված կարգավիճակը չի բխում արդյունավետ խորհրդարանական վերահսկողության էությունից: Արդյունքում անհրաժեշտ է, որպեսզի գործադիր իշխանության հիմնական գործառույթներ իրականացնող մարմինները կամ ունենան նախարարության կարգավիճակ և դրանով հանդիսանան կառավարության մաս, կամ ընդգրկված լինեն նախարարությունների կազմում՝ այդպիսով հանդիսանալով կառավարության մի մասնիկը՝ պատասխանատվություն կրելով նաև խորհրդարանի առջև:

Ուշագրավ է, օրինակ, Ճապոնիայի փորձը, մասնավորապես, 2006թ. առկա իրավակարգավորումներից ակնհայտ է, որ վարչապետի անմիջական ենթակայությամբ գործում է գրասենյակը: Նշված գրասենյակին առընթեր գործում են մի շարք վարչություններ և կոմիտեներ, որոնցից մի քանիսը դեկավարվում են պետական նախարարների կողմից: Մասնավորապես՝ ներքին գործերին վերաբերող բազմաթիվ գործառույթներ դրված են տեղական ինքնակառավարման գործերով նախարարի վրա, որը միաժամանակ գլխավորում է նաև հասարակական անվտանգության պետական կոմիտեն:

Ճապոնական օրինակը ցույց է տալիս, որ կառավարությունը, որպես համահավաք միավորում չի առանձնանում բազմաթիվ նախարարությունների առկայությամբ, հակառակը, նախարարությունների թվաքանակի առումով այն բավականին համեստ է, քանի որ գործադիր իշխանության հիմնական գործառույթներ իրականացնող ոչ բոլոր մարմիններին է շնորհված նախարարության կարգավիճակ, սակայն, հիմնական գործառույթներ իրականացնող այն մարմինները, որոնք չունեն նախարարության կարգավիճակ՝ ընդգրկված են այս կամ այն նախարարության կառուցվածքում,

ՀՈՒԼԻՍ - ԾԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

հետևաբար, դուրս չեն մնում օրենսդիր մարմնի վերահսկողության շրջանակից:

Մասնավորապես՝ ճապոնիայում 2010թ. Յուկո Հատոյամայի կաբինետի մեջ մտել են վարչապետը, նախարարի կարգավիճակ ունեցող կառավարության 10 անդամ, կաբինետի քարտուղարության ղեկավարը և պետական նախարարի կարգավիճակ ունեցող 5 նախարար⁸:

Ուշագրավ է նաև Մեծ Բրիտանիայի փորձը, որտեղ ի տարբերություն ճապոնիայի, որպես կանոն, նախարարների թիվը տատանվում է 80-ից 100-ի շրջանակներում: Ըստ Ջոն Ադլերի՝ նախարարը բնութագրվում է որպես Նորին Մեծության ենթակայության տակ գործող կառավարության պաշտոնատար անձ: Գոյություն ունեն շուրջ 100 նախարարներ, որոնք բաժանվում են հետևյալ խմբերի՝ կաբինետի նախարարներ, պետական նախարարներ, խորհրդարանական նախարարների տեղակալներ, խորհրդարանական քարտուղարներ, խորհրդարանական անձնական քարտուղարներ, խորհրդարանական կուսակցական կազմակերպիչներ և բարձրագույն դատական պաշտոնատար անձինք⁹:

Այսպիսով, ինչպես ճապոնիայի, այնպես էլ Մեծ Բրիտանիայի բերված օրինակներից հատկանշական է այն հանգամանքը, որ գործադիր իշխանության մարմինները, որպեսզի լինեն մեկ կազմավորման մասնիկ և իրենց իրավասության սահմաններում հաշվետու լինեն նաև երկրի խորհրդարանի առջև՝ դրանք կամ կենտրոնացված են կառավարության կազմում ընդգրկված նախարարություններում կամ հանդես են գալիս առանձին նախարարությունների տեսքով: Այսինքն, տրամաբանությունն այնպիսին է, որ հնարավորինս ոչինչ դուրս չմնա խորհրդարանական վերահսկողության շրջանակից:

Ուշագրավ է նաև ՌԴ կանոնակարգումները, նկատի ունենալով առկա որոշակի նմանությունները Հայաստանի Հանրապետության հետ: Սակայն ի տարբերություն մեր երկրի՝ ՌԴ սահմանադրական կարգավորումներն այլ են, մասնավորապես, ՌԴ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մա-

սի համաձայն՝ ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է անմիջականորեն, ինչպես նաև *պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջոցով*: ՌԴ Սահմանադրության մեկ այլ՝ 110-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ՌԴ կառավարությունը կազմված է ՌԴ կառավարության նախագահից, ՌԴ կառավարության նախագահի տեղակալից և դաշնային նախարարներից: Իսկ «Ռուսաստանի Գաշնության կառավարության մասին» դաշնային սահմանադրական օրենքի¹⁰ 1-ին հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ՌԴ կառավարությունը հանդիսանում է կոլեգիալ մարմին՝ ղեկավարելով ՌԴ միասնական գործադիր իշխանության համակարգը:

Այսինքն, ՌԴ Սահմանադրության կարգավորումները վկայում են այն մասին, որ ժողովուրդն իր իշխանությունը կարող է իրականացնել նաև *պետական մարմինների միջոցով*:

Արդյունքում ՌԴ կառավարությունը ղեկավարում է գործադիր իշխանության միասնական համակարգը, որում ներառված են նախարարություններ և գերատեսչություններ¹¹:

Անդրադառնալով Հայաստանի Հանրապետությանը՝ հարկ է նշել, որ մինչև 2008թ. կառավարության կառուցվածքը պարբերաբար էական փոփոխությունների է ենթարկվել¹²: Արդյունքում, ներկայիս ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինները մի դեպքում հանդես են եկել նախարարությունների կարգավիճակով, մեկ այլ դեպքում՝ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների կարգավիճակով, իսկ դրանցից որոշներն էլ նույնիսկ որոշակի ժամանակահատվածում միացված են եղել մեկ նախարարության կազմում:

Մասնավորապես, ՀՀ Նախագահի 25.07.1995թ. թիվ ՆՀ-456 հրամանագրի 1-ին կետով, ի թիվս այլոց, սահմանվել է ՀՀ կառավարության հետևյալ կառուցվածքը՝ Ազգային անվտանգության նախարարություն, Ներքին գործերի նախարարություն, Պետական եկամուտների նախարարություն: Այսինքն, 1995թ-ից ՀՀ ազգային անվտանգու-

թյան ծառայությունը, ՀՀ ոստիկանությունը, ինչպես նաև պետական եկամուտների կոմիտեն ունեցել են նախարարությունների կարգավիճակ, ինչը տարբեր ժամանակահատվածներում, որոշակի փոփոխություններով հանդերձ, փաստացի շարունակվել է մինչև 2002թ., երբ ՀՀ Նախագահի «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուցվածքը հաստատելու մասին» թիվ ՆՀ-1063 հրամանագրով, ի թիվս այլոց, վերը նշված նախարարությունները վերակազմավորվել են ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների, իսկ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեն 2014թ. ընդգրկվել է ՀՀ ֆինանսների նախարարության կազմում:

Այստեղ ևս ուշագրավ է ՀՀ Սահմանադրության գիտագործնական մեկնաբանությունների ժողովածուի հեղինակների ներկայացրած մյուսը. «Մինչև Սահմանադրության փոփոխությունները, Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով հաճախակի էր փոփոխությունների ենթարկվում կառավարության կառուցվածքը, եթեմն է՝ առանց պատշաճ հիմնավորումների: Օրինակ՝ ՀՀ Նախագահի 2000թ. փետրվարի 28-ի հրամանագրով ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը և ՀՀ բնապահպանության նախարարությունը վերակազմվել են ՀՀ բնապահպանության և բնօգտագործման նախարարության, իսկ ընդամենը երկուսուկես ամիս հետո, այսինքն՝ նույն թվականի մայիսի 20-ի հրամանագրով առանձնացվել են»¹³:

ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման այլ մարմինները կարևոր տեղ են գրավում ամբողջ պետական կառավարման մարմինների համակարգում, որը պայմանավորված է նրանց՝ Հայաստանի Հանրապետության առջև ծառայած մի շարք կարևոր խնդիրների լուծման գործում ունեցած ծանրակշիռ մասնակցությամբ, որն ամանցվում է նրանց լիազորություններից: Հետևաբար, ոչ պակաս կարևորություն է ներկայացնում նրանց, ՀՀ Ազգային ժողովի առջև հաշվետու լինելու հանգամանքը, ինչպիսի կարգավիճակում ներկայումս գտնվում են նախարարությունները:

Ավելին, եթե ուսումնասիրենք ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում առկա նախարարությունների, դրանց կառուցվածքային և առանձնացված ստորաբաժանումների, ինչպես նաև ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների կանոնադրությունները, ապա բազմաթիվ նմանություններից բացի, ակնառու կլինի նաև այն փաստը, որ, ըստ էության, նախարարությունների և կառավարությանն առընթեր մարմինների միջև որևէ լուրջ տարբերություն չկա, ինչը հիմք է տալիս ենթադրելու դրանց կամայական կազմավորման մասին՝ մի դեպքում նախարարության, մյուս դեպքում՝ կառավարությանն առընթեր մարմինների, իսկ մեկ այլ դեպքում՝ նախարարության ստորաբաժանման: Այսինքն՝ բացակայում է պետական կառավարման մարմինների վերաբերյալ համապատասխան միասնական կարգավորումներ և առկա չէ որևէ չափանիշ, որը հիմք կտար ենթադրելու, որ դրանցից որոշները պետք է ունենան նախարարության կարգավիճակ, որոշները՝ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների կարգավիճակ, իսկ մի մասն էլ պետք է ընդգրկված լինեն նախարարությունների կազմում:

Սահմանադրապես՝ ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության կանոնադրության¹⁴ ուսումնասիրությունից ակնհայտ է, որ այն, որպես հանրապետական պետական կառավարման մարմին, ըստ էության, ունի բավականին մույնական կանոնադրական կարգավորումներ, ինչ, օրինակ, ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայությունը¹⁵: Ճիշտ է, հիշյալ երկու մարմինների կանոնադրական ընդհանուր կարգավիճակը բնորոշող դրույթները դեռևս մույնականության ցուցիչ չեն հանդիսանում, այնուամենայնիվ, անհասկանալի են, թե նախարարությունների և ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների տարանջատումն ինչպիսի փաստական հանգամանքների վրա է կառուցված: Ըստ այդմ, ինչպես ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը, այնպես էլ ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայությունը Հայաստանի Հանրապետու-

Սահմանադրական իրավունք

թյան գործադիր իշխանության հանրապետական մարմիններ են, ունեն զինանշանի պատկերով և իրենց հայերեն անվանմամբ կլոր կնիք, ձևաթղթեր, խորհրդանիշ ու այլ անհատականացման միջոցներ, ունեն իրենց նպատակները և խնդիրները, ինչպես նախարարին այնպես էլ տնօրենին պաշտոնի է նշանակում և պաշտոնից ազատում է ՀՀ Նախագահը և այլն: Ավելին, եթե համեմատենք նախարարի տեղակալների և Ազգային անվտանգության ծառայության տնօրենի տեղակալների պաշտոնի նշանակման և պաշտոնից ազատման կարգը, սպա կտեսնենք, որ ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարի տեղակալներին պաշտոնի է նշանակում և ազատում ՀՀ վարչապետը՝ խորհրդակցելով նախարարի հետ, իսկ ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության տնօրենի տեղակալներին՝ ՀՀ Նախագահը: Արդյունքում ստացվում է մի իրավիճակ, երբ իր բնույթով առավել ցածր սանդղակի վրա գտնվող պետական կառավարման մարմնի ղեկավարի տեղակալներին պաշտոնի է նշանակում և ազատում երկրի բարձրագույն պաշտոնատար անձը, իսկ իր բնույթով առավել բարձր գտնվող պետական կառավարման մարմնի ղեկավարի տեղակալներին՝ նրանից ցածր պաշտոն զբաղեցնող անձը:

Փաստորեն, անհայտ է, թե ինչով է պայմանավորված, որ նշված պետական կառավարման մարմիններից մեկն ունի նախարարության կարգավիճակ, իսկ մյուսը՝ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմնի, առկա չէ որևէ իրավական կամ փաստական հիմք, որը հնարավորություն կտար պատկերացում կազմել նշված երկու պետական կառավարման մարմինների կարգավիճակների տարբերության մասին՝ ելնելով դրանցից մեկի առավել կամ նվազ կարևորությունից¹⁶:

Ուշագրավ է նաև այն հանգամանքը, թե ինչով է պայմանավորված, որ բազմաթիվ պետական կառավարման մարմիններ ընդգրկված են նախարարությունների կազմում, իսկ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմիններն ունեն այլ կարգավիճակ: Անհայտ է նրանց սովոր կերպով կատարված սահմանագատ-

ման հիմքը, նամանավանդ, երբ իսպառ բացակայում է որևէ հիմնավորում: Կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ, ըստ էության, ինչպես առանձին նախարարությունների և ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների վերաբերյալ վերը նշված տեսակետներում ներկայացված, այնպես էլ նախարարությունների կազմում ընդգրկված պետական կառավարման մարմինների կանոնադրությունների ուսումնասիրությունից պարզ չդարձավ, թե ինչով է պայմանավորված, նրանց, ներկայիս կարգավիճակի առկայությունը, այլ ոչ թե, օրինակ, նրանց՝ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմնի կարգավիճակով գոյությունը¹⁷:

Վերը նշված իրավական կանոնակարգումները և փաստական հանգամանքները վկայում են, որ Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են գործադիր իշխանության այնպիսի հանրապետական մարմիններ, որոնք նախատեսված չեն ՀՀ Սահմանադրությամբ, ավելին, դրանք ստեղծվում, վերակազմակերպվում և լուծարվում են ՀՀ Նախագահի հրամանագրի հիման վրա:

ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմիններն առանձին բնագավառներում մշակելով և իրականացնելով ՀՀ կառավարության քաղաքականությունը՝ ՀՀ Ազգային ժողովի առջև համարժեք պատասխանատվություն չեն կրում դրա համար: Նույնիսկ ՀՀ կառավարության պաշտոնանկության դեպքում նրանց ղեկավարները շարունակում են իրենց գործունեությունը և իրագործում մշակված քաղաքականությունը:

Կարևորելով խորհրդարանական վերահսկողության ընթացակարգերի իրագործումն իրավակիրառ պրակտիկայում՝ առաջարկվում է ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմիններին ներառել խորհրդարանի վերահսկողության ներքո: Այս առումով կարող ենք նշել, որ առավել ընդունելի է Մեծ Բրիտանիայի օրինակը, որտեղ առկա են բազմաթիվ նախարարություններ, սակայն դրանցից ոչ բոլորն են ընդգրկված կարիներտում: Այնուամենայնիվ, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետա-

կան կառավարման մարմիններին նախարարության կարգավիճակ տալը կամ նախարարությունների կազմում ընդգրկելու նպատակը, այսինքն՝ ուղղակիորեն կամ

անուղղակիորեն կառավարության կազմում ընդգրկված լինելը՝ պետք է ուղղված լինի արդյունավետ խորհրդարանական վերահսկողության իրագործմանը:

1. ՀՀ Նախագահի 18.07.2007թ. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և նրան ենթակա պետական կառավարման այլ մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը սահմանելու մասին» թիվ ՆՀ-174-Ն հրամանագիրը, ՀՀ ՊՏ 2007/37(561), 25.07.07:

2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, Գ. Հարությունյանի և Ա. Վաղարշյանի ընդհանուր խմբագրությամբ, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 850:

3. ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների վերաբերյալ արքեին իսկ վերը նշված հանգամանքներից բացի, կարևորվում է նաև այն փաստը, որ որոշակի խնդիրներ են առկա նաև կառավարության կառուցվածքը սահմանող իրավաճարտարապետական ակտերում, քանի որ ՀՀ Սահմանադրության 85-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կառավարությունը կազմված է վարչապետից և նախարարներից, իսկ նույն հոդվածի 6-րդ մասը սահմանում է, որ կառավարության կառուցվածքը կառավարության առաջարկությամբ սահմանվում է օրենքով, մինչդեռ «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուցվածքի մասին» 17.06.2008թ. ՀՀ օրենքով ամրագրված է, որ կառավարության կազմում ընդգրկված են 18 նախարարություններ և միայն մեկ նախարար:

ՀՀ Սահմանադրության հետ հակասություններ են առկա նաև առանձին նախարարությունների կանոնադրություններում, որոնց կանոնակարգումների համաձայն նախարարությունները ստեղծվում, վերակազմակերպվում և լուծարվում են ՀՀ Նախագահի հրամանագրով: Մասնավորապես, ի թիվս այլոց, տե՛ս ՀՀ կառավարության 05.09.2002թ. «Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարության աշխատակազմ» պետական կառավարչական հիմնարկի ստեղծելու ՀՀ ՊՏ 2002/44 (219), 16.10.02, ՀՀ կառավարության 28.11.2002թ. «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության աշխատակազմ» պետական կառավարչական հիմնարկի ստեղծելու, Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կանոնադրությունը և աշխատակազմի կառուցվածքը հաստատելու մասին» թիվ 1516-Ն որոշումը, ՀՀ ՊՏ 2002/55.1 17.12.02:

4. Конституционное право зарубежных стран, под общ.ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Ентина, М., «Норма», 2004, с. 252.

5. Иванец Г. И., Калининский И. В., Червонык В. И. Парламентский запрос, Конституционное право России: Энциклопедический словарь / Под общ. ред. проф. В. И. Червоныка. – М.: Юридическая литература, 2002, с. 224.

6. «Способен ли депутатский запрос быть средством парламентского контроля?». М. А. Краснов, журнал «Право». М., «ГУ ВШЭ» 4/2009, с. 16.

Հատկանշական է նաև այն հանգամանքը, որ նշված աշխատության մեջ հեղինակը ուշադրություն է հրավիրում այն հանգամանքի վրա, քան որի, իրավիճակը սրվածի կայուն առկա չէ որևէ տեսանկյունից հիմնավորում, որի համաձայն պատգամավորական հարցման հասցեատերերն ամբողջովին լուրջ են վերաբերվում պատգամավորական հարցմանը:

7. <http://www.cultline.ru/archiv/k/3113/>.

8. http://info-japan.ru/index.php?view=news_articles_full&newsId=39.

9. John Alder, General principles of constitutional and administrative law, fourth edition «Palgrave Macmillan» 2002, p. 315-317.

10. «Ռուսաստանի դաշնության կառավարության մասին» 17.12.1997թ. թիվ 2-ՂՍՕ ռազմային սահմանադրական օրենքը, սկզբնաղբյուր՝ http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_146121/:

11. <http://govcmcent.ru/>.

12. ՀՀ կառավարության կառուցվածքի և գործունեության կարգի վերաբերյալ ՀՀ Նախագահի հրամանագրերից, ի թիվս այլոց տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուց-

վածքը և գործունեության կարգը սահմանելու մասին» ՀՀ Նախագահի 25.07.1995թ.թիվ ՆՀ-456 հրամանագիրը, ՀՀ ԱԺՏ 1995/1-2, «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուցվածքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ Նախագահի 10.06.1997թ.թիվ ՆՀ-747 հրամանագիրը, ՀՀ ՊՏ 1997/13, 11.06.97, «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուցվածքում լրացում և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ Նախագահի 17.11.1998թ. թիվ ՆՀ-150 հրամանագիրը, ՀՀ ՊՏ 1998/28 (61) 17.11.98, «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուցվածքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ Նախագահի 31.01.2002թ. թիվ ՆՀ-1037 հրամանագիրը, ՀՀ ՊՏ 2002/7(182) 14.02.02:

13. Նույն տեղում, էջ 848:

14. «Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարության աշխատակազմ» պետական կառավարչական հիմնարկի ստեղծելու ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության կանոնադրությունը և աշխատակազմի կառուցվածքը հաստատելու մասին ՀՀ կառավարության 05.09.2002թ. թիվ 1516-Ն որոշումը, ՀՀ ՊՏ 2002/44 (219), 16.10.02:

15. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայության կանոնադրությունը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 17.04.2003թ. թիվ 433-Ն որոշումը, ՀՀ ՊՏ 2003/30 (265), 29.05.13:

16. ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության և ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության վերաբերյալ նշված օրինակները նույնպես են նաև ՀՀ այլ նախարարությունների և ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման այլ մարմինների դեպքում, մասնավորապես, նրանցից յուրաքանչյուրի կանոնադրությունից պարզ չէ, թե ինչով է պայմանավորված, որ հիշյալ մարմինները մի դեպքում պետք է ունենան նախարարության կարգավիճակ, իսկ մեկ այլ դեպքում ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմնի կարգավիճակ, եթե հիշյալ պետական կառավարման մարմնի վերաբերյալ կանոնադրություններում առկա իրավակարգավորումները, որն է կերպ չեն տարանջատում մեկի կարևորությունը մյուսից և այլն: Օրինակ, ի թիվս այլոց տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության աշխատակազմ» պետական կառավարչական հիմնարկի ստեղծելու, Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կանոնադրությունը և աշխատակազմի կառուցվածքը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 28.11.2002թ. թիվ 1917 որոշումը, ՀՀ ՊՏ 2002/55.1 17.12.02, «Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր պետական եկամտների կոմիտեի կանոնադրությունը և աշխատակազմի կառուցվածքը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 04.09.2008թ. թիվ 1005-Ն որոշումը, ՀՀ ՊՏ 2008/57 (647), 10.09.08, «Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի աշխատակազմ» պետական կառավարչական հիմնարկի ստեղծելու, Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի կանոնադրությունը և աշխատակազմի կառուցվածքը, գույքի կազմը և չափը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 28.11.2002թ. թիվ 1930-Ն որոշումը, ՀՀ ՊՏ 2003/2 (237), 08.01.03:

17. Մասնավորապես, ի թիվս այլոց՝ խտրել վերաբերվում է ՀՀ արդարադատության նախարարության քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման գործակալությանը, ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության մտավոր սեփականության գործակալությանը, ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության քաղաքաշինական պետական տեսչությանը, պետական ռեգիստրին: Հիշյալ մարմինների կանոնադրություններից կա անհասկանալի է, թե ինչով է պայմանավորված նշված մարմինների՝ նախարարությունների կազմում գտնվելը, և ինչով է բացատրվում ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների՝ նախարարությունների կազմից դուրս գտնվելը:

ՀՈՒՆԻՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

SELF-DETERMINATION OF PEOPLES AS BASIS FOR TITLE TO TERRITORY

**SABINA MADOYAN
PHD STUDENT AT CHAIR OF EUROPEAN
AND INTERNATIONAL LAW,
LAW FACULTY OF YEREVAN STATE UNIVERSITY**

In the article in the result of analysis of international instruments, case-law and doctrine the historical and theoretical foundations of self-determination of peoples as a legal basis of the title to territory in international law is discussed.

Keywords: Self-Determination of Peoples, Title to Territory, Territory in International Law, Territorial Disputes

САМООПРЕДЕЛЕНИЕ НАРОДОВ КАК СРЕДСТВО УТВЕРЖДЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ТИТУЛА

**САБИНА МАДОЯН
АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО
И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

В статье рассматриваются исторические и теоретические основы признания самоопределения народов как основы возникновения территориального титула, приводится анализ соответствующих международно-правовых актов, международной практики и доктрины.

Ключевые слова: самоопределение народов, территориальный титул, территория в международном праве, территориальные споры

Բանալի բառեր - ժողովուրդների ինքնորոշում, տարածքային տիտղոս, տարածքը միջազգային իրավունքում, տարածքային վեճեր

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ
Իշխանություն

Ժողովուրդների Ինքնորոշման Իրավունքը՝

ՈՐՊԵՍ ՏԱՐԱԾՔԻ ԵԿԱՏՄԱՄԲ ՏԻՏՂՈՍԻ ՀԱՏԱՏՄԱՆ ՄԻՋՈՑ

Թերևս հնարավոր չէ գտնել միջազգային իրավունքի որևէ սկզբունք կամ վարքագծի կանոն, որն իր գոյության պատմության ընթացքում առաջացրած լինի առավել շատ տարածայնություններ, քան ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքն է: Նախևառաջ այս տարածայնությունների հիմնական պատճառն այն է, որ ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը կայացել է երկու տարբեր հարթություններում՝ որպես քաղաքական դոկտրին և որպես իրավական սկզբունք¹: Եվ անգամ ավելին՝ որպես քաղաքական դոկտրին ինքնորոշման իրավունքն ունի տարբեր կշիռներ, երանգներ և նշանակություն արևմտյան գրականությունում մեկ կողմից և խորհրդային ու հետխորհրդային գրականությունում՝ մյուս կողմից:

Արևմտյան քաղաքական գաղափարախոսությունում ուիլսոնյան ինքնորոշման իրավունքը հենվում էր ժողովրդավարական արժեքների, ինքնակառավարման և ներկայացուցչության սկզբունքների վրա: Այստեղ կենտրոնականը կառավարողների և կառավարվողների միատարրության, ազգային պետության հասկացություններն էին²: Փոխարենը խորհրդային ժողովուրդների և ազգերի ինքնորոշման իրավունքը ենթադրում էր նախևառաջ գաղութացված ազգերի ազատագրումը կապիտալիստական իշխանություններից և ժողովուրդների ազատագրումը իշխանական դասակարգային լծից³:

Վերջին հաշվով այս երկու գաղափարախոսություններն էլ իրենց ազդեցությունն են բողել այն միջազգային-իրավական փաստաթղթային բազայի վրա,

որը վերաբերում է ինքնորոշման իրավունքին, և զգալիորեն նպաստել են նաև այս հասկացության երկակիության և հակասականության հաստատմանը: Մույն պարագրաֆի շրջանակներում մենք քննարկելու ենք ոչ թե այն հակասությունները, որոնք գոյություն ունեն ժամանակակից միջազգային իրավունքի տեսությունում և քաղաքականությունում խնդրո առարկա սկզբունքի բովանդակության վերաբերյալ, այլ այն, թե ինչպես է ինքնորոշման իրավունքը գործում որպես իրավական տիտղոսի հիմք՝ ապահովելով պետությունների իրավունքները և ինքնիշխանությունը տարածքի նկատմամբ: Մեր հետազոտության ընթացքում մենք գերծ կմնանք նաև ինքնորոշման իրավունքի և սկզբունքի զարգացման պատմության մանրամասն վերլուծությունից, չենք խոսի նաև ինքնորոշման իրավունքի մասին որպես մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի նորմերի ամբողջության բաղադրատարրի մասին՝ փոխարենը կենտրոնանալով վերջինս ամրագրող միջազգային-իրավական փաստաթղթերի վրա և խոսելով ինքնորոշման՝ որպես տարածքի նկատմամբ տիտղոսի հիմքի մասին:

Այս տեսանկյունից արժանահիշատակ են Միջազգային դատարանի դատավոր Հարդի Դիլարդի խոսքերը՝ արտահայտված Արևմտյան Սահարայի վերաբերյալ Դատարանի խորհրդատվական եզրակացության իր հատուկ կարծիքում. «Ժողովուրդն է որոշում տարածքի ճակատագիրը, այլ ոչ թե տարածքը՝ ժողովրդի»⁴: Այս ձևակերպումը ցայտուն կերպով ընդգծում է միջազգային իրավունքում ժողովուրդների ինքնորոշման

Միջազգային իրավունք

իրավունքի դերն ու նշանակությունը, որը գործում է ոչ միայն որպես ապագադու-թացման գործիք, այլ նաև տիրոջ սպասելիությունը նորանկախ պետությունների իրավունքների ամբողջությունն իրենց կայացման համար անհրաժեշտ տարածքների նկատմամբ և դրանց անձեռնմխելիությունն այլ պետությունների հավակնություններից:

Առաջին միջազգային-իրավական փաստաթուղթը, որը հստակորեն ամրագրում է ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրությունն է: Վերջինիս 1-ին հոդվածի 2-րդ մասը հիշատակում է ժողովուրդների հավասարության և ինքնորոշման իրավունքը ՄԱԿ-ի հիմնարար սկզբունքների շարքում: Ինքնորոշման սկզբունքն այնուհետև վերահաստատվում է Կանոնադրության XII գլխում («Միջազգային խնամակալության համակարգ»)՝ որի 76-րդ հոդվածի (b) կետի համաձայն՝ խնամակալության կենտրոնական նպատակներից մեկն էր «նպաստել խնամարկյալ տարածքների բնակչության քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և կրթական առաջընթացին և նրանց պրոգրեսիվ զարգացմանը դեպի ինքնակառավարում կամ անկախություն, այնպես, ինչպես դա կարող է հարիր լինել յուրաքանչյուր տարածքի և ժողովրդի առանձնահատուկ պայմաններին և խնդրո առարկա ժողովուրդների ազատ արտահայտված կամքին և ինչպես կարող է նախատեսված լինել յուրաքանչյուր խնամակալության պայմանագրի պայմաններով»:

Սույն ձևակերպումն, իհարկե, ցույց է տալիս, որ ինքնորոշման սկզբունքը XX դարի կեսերին դեռևս կրում էր խիստ սահմանափակ բնույթ և որ (1) վերաբերվում էր միայն խնամակալության համակարգի ներքո գտնվող գաղութացված ժողովուրդներին, (2) անգամ նրանց դեպքում ենթարկվում էր սահմանափակ կիրառման, քանի որ կախված էր ոչ միայն համապատասխան ժողովրդի կամքից,

այլ նաև վերջինիս «առանձնահատուկ պայմաններից» և համապատասխան խնամակալության պայմանագրի դրույթներից: Սակայն, ինչպես բազմիցս դա ճանաչվել է միջազգային դատական ատյանների կողմից, պայմանագրերը «ապրող գործիքներ են» («living instruments») և հարմարվում են հետագա հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը⁶: Ուստի պատահական չէ, որ հակառակ Անվտանգության խորհրդի 276-րդ բանաձևի, Նամիբիայում (Հարավ-Արևմտյան Աֆրիկա) Հարավային Աֆրիկայի շարունակական ներկայության իրավական հետևանքները պետությունների համար խորհրդատվական եզրակացությունում Միջազգային դատարանը նշում է. «Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրությունում ամրագրված ոչ ինքնակառավարվող տարածքների վերաբերյալ միջազգային իրավունքի հետագա զարգացումը դարձրել է ինքնորոշման սկզբունքը կիրառելի նրանց բոլորի նկատմամբ»⁷:

Այդ հետագա զարգացումը նախևառաջ վերաբերում է Գլխավոր ասամբլեայի 1514-րդ բանաձևով հաստատված Գաղութային պետություններին և ազգերին անկախություն շնորհելու վերաբերյալ հռչակագրում⁸: Վերջինս ընդունվել է 89 կողմ և ոչ մի դեմ ձայնով (թեպետ անհրաժեշտ է նշել, որ ինը պետություններ էլ մնացել են ձեռնպահ քվեարկության ընթացքում, որոնց թվում էին նաև այդ ժամանակահատվածում դեռևս ակտիվ գաղութարար արևմտյան պետությունները) և համընդհանուր ճանաչում է ստացել որպես սովորութային միջազգային իրավունքի արտացոլում⁹:

Հռչակագիրն արձանագրում է «գաղութային տիրապետությանը՝ իր բոլոր ձևերում և դրսևորումներում արագ և առանց նախապայմանների վերջ տալու անհրաժեշտությունը» և ընդգծում է ՄԱԿ-ի ելակետային սկզբունքների և գաղութային համակարգի միջև գոյություն

Միջազգային իրավունք

ունեցող հակասությունը. «Ժողովուրդներին օտարերկրյա ճնշման, գերակայության և չարաշահման ենթարկելը հանդիսանում է հիմնարար իրավունքների մերժում, հակասում է Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրությանը և խոչընդոտ է միջազգային խաղաղության և համագործակցության համար»: Հռչակագրի երկրորդ պարագրաֆն արձանագրում է. «Բոլոր ժողովուրդներն ունեն ինքնորոշման իրավունք. այդ իրավունքի ուժով նրանք ազատորեն որոշում են իրենց քաղաքական կարգավիճակը և հետամուտ լինում իրենց տնտեսական, սոցիալական և մշակութային զարգացմանը»:

Փաստորեն, Գաղութային պետություններին և ազգերին անկախություն շնորհելու վերաբերյալ հռչակագիրն առաջին քայլն է ինքնորոշման իրավունքի որպես տարածքի նկատմամբ տիրուղտ շնորհող ինստիտուտի կայացման ուղղությամբ: Այսուհետև, ո՛չ խնամակալության վերաբերյալ պայմանագրերը, ո՛չ տարածքի և ժողովուրդի առանձնահատուկ պայմանները, այլ գաղութացված ժողովուրդներն են որոշում տարածքի նկատմամբ տիրող սիստեմի հարցը՝ ստեղծելով առանձին պետություն և փաստացի չեզոքացնելով օկուպացիայի միջոցով գաղութարար պետության կողմից ձեռք բերված տիրտոսը:

Պետությունների և միջազգային կառույցների պրակտիկան սակայն թույլ է տալի ենթադրել, որ ինքնորոշման իրավունքը ապահովում է գաղութացված ժողովուրդի՝ տարածքի նկատմամբ տիրտոսը միայն այն դեպքերում, երբ տարածքը հանդիսացել էր terra nullius մինչև դրա գաղութացումը: Միջազգային պրակտիկան հարուստ է դեպքերով, երբ գաղութացված տարածքը, որը պատկանել է մեկ այլ պետության մինչև գաղութացումը, ոչ թե վերածվում է նորանկախ պետության, այլ վերադարձվում է տարածքի նախկին տիրոջը: Անդրադառնանք այս դեպքերին:

Նման տարածքներից մեկն է այսօր Մարոկկոյին պատկանող ծովափնյա Իֆնին, որը գտնվել է բերբերների վերահսկողության ներքո սկսած XV դ., սակայն վերածվեց իսպանական գաղութի 1860թ.: Տարածքը սակայն ետ նվաճվեց Մարոկկոյի կողմից 1957թ. և վերջնականապես ճանաչվեց Իսպանիայի կողմից որպես Մարոկկոյի տարածք 1969թ.¹⁰: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ խնդրո առարկա տարածքը չէր հանդիսացել terra nullius նախքան գաղութացումը՝ վերջինիս անկախ պետականության կայացման հարցը երբևիցե չի բարձրացվել Միավորված ազգերի կազմակերպության կողմից:

Իֆնիի օրինակին նման է նաև այսօր Հնդկաստանին պատկանող Դիո-Դաման և Գոա էքսկլավների օրինակը: Վերջիններս պատմականորեն պատկանել են Հնդկաստանին, սակայն գաղութացվել էին Պորտուգալիայի կողմից և գտնվել վերջինիս տիրապետության ներքո շուրջ 450 տարի: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ եվրոպական պետություններից Պորտուգալիան առավել դժվարությամբ էր հրաժարվում իր գաղութային ժառանգությունից՝ Հնդկաստանը 1961թ. խնդիրը շտկեց ուժի գործադրման միջոցով¹¹: Ուժի գործադրման փաստն իհարկե ինքնին ենթարկվեց սուր քննադատության միջազգային հանրության կողմից, սակայն նույնը չի կարելի ասել տարածքային ձեռքբերումների մասին (կամ թերևս ավելի ճիշտ կլինի ասել՝ տարածքի վերականգնման մասին). խնդրո առարկա տարածքները մինչ օրս գտնվում են Հնդկաստանի ինքնիշխանության ներքո և դրանց բնակչության ցանկությունները հստակեցնելու հարցը երբևէ չի բարձրացվել միջազգային ատյանների ամբիոններում:

Սակայն առավել ցայտուն կերպով քննարկվող մոտեցումն արտացոլված է Ֆոլկլենդյան կղզիների համար հակամարտության համատեքստում ընդունված Գլխավոր ասամբլեայի 2353-րդ

Միջազգային իրավունք

(XXII) բանաձևում. վերջինիս համաձայն. «Ցանկացած գաղութային իրավիճակ, որը մասնակիորեն կամ ամբողջությամբ խախտում է պետության ազգային միասնությունը և տարածքային ամբողջականությունը, անհամատեղելի է Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրության սկզբունքների և նպատակների հետ»¹²:

Հետաքրքրական է նաև այն փաստը, որ Գլխավոր ասամբլեան չի օգտագործում «ժողովուրդ» եզրույթն այն տարածքների բնակչության նկատմամբ, որը հաստատվել է տարածքի գաղութացումից հետո միայն¹³, այսինքն՝ այն տարածքների, որոնք հանդիսացել են terra incognita հայտնաբերման և բնակեցման պահին: Այս մասին են վկայում, մասնավորապես, նույն Ֆոլկլենդիան կղզիների վերաբերյալ ԳԱ բանաձևերը, որոնք չեն անվանում տեղի բնակչությանը ժողովուրդ և միայն կոչ են անում հակամարտության կողմերին հաշվի առնել այդ բնակչության ցանկությունները¹⁴:

Այս բոլոր բանաձևերի և պետությունների պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ են տալիս եզրակացնել, որ ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքն ապագա դրությամբ համատեքստում կատարում է տարածքի նկատմամբ տիրույթի վերաբաշխման յուրօրինակ գործառույթ: Այսպես՝ ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը փաստացի չեզոքացնում և անվավեր է դարձնում օկուպացիայի շնորհիվ ձեռք բերված տիրույթը, եթե այն վերաբերվում է մինչև օկուպացումը բնակեցված, սակայն պետականություն չճանաչած տարածքներին՝ մյուս կողմից այդ տարածքների բնակչությանն ընձեռելով պետականություն ստեղծելու և այդ տարածքների նկատմամբ տիրույթ հաստատելու ունակությամբ: Մինչև օկուպացումը բնակեցված և պետականություն ճանաչած տարածքները փաստացի դուրս են մնում ինքնորոշման իրավունքի ազդեցության ոլորտից՝ վերադառնալով նախկին ինքնիշխաններին: Ինքնորոշման

իրավունքի ազդեցության ոլորտից դուրս են մնում նաև օկուպացիայի պահին terra incognita հանդիսացող պետությունները, որոնց նկատմամբ փաստացի արդյունավետ վերահսկողության միջոցով հաստատվում է գաղութարար պետության ինքնիշխանությունը:

Այս ամենի հետ մեկտեղ, իհարկե, առավել բարդ և վիճելի է շարունակում մնալ ինքնորոշման իրավունքի կիրառման ապագա դրությամբ համատեքստից դուրս: Այս տեսանկյունից թերևս միակ վերաբերելի միջազգային փաստաթուղթը ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 2625 (XXV) բանաձևով հաստատված ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը համապատասխան պետությունների միջև բարեկամական հարաբերությունների և համագործակցության վերաբերյալ միջազգային իրավունքի սկզբունքների հռչակագիրն է (այսուհետև՝ Միջազգային իրավունքի սկզբունքների հռչակագիր)¹⁵: Վերջինս հստակ ընդգծում է, որ «ժողովուրդներին օտարերկրյա ճնշման, գերակայության և չարաշահման» ենթարկելու երևույթը, որը սկիզբ է դնում ինքնորոշման իրավունքին, գոյություն ունի նաև գաղութային համակարգից դուրս»¹⁶ և որ «ինքնորոշման իրավունքի վերաբերյալ ոչ մի դրույթ չպետք է մեկնաբանվի որպես թույլտվություն կամ խրախուսում որևիցե գործողության, որը կտրոհի կամ ամբողջովին կամ մասամբ կվնասի այն ինքնիշխան և անկախ պետությունների տարածքային ամբողջականությունը կամ քաղաքական միասնությունը, որոնք գործում են ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման սկզբունքի հիման վրա, այնպես, ինչպես դա շարադրված է վերը, և արդյունքում ունեն կառավարություն, որը ներկայացնում է տարածքին պատկանող ողջ ժողովուրդը՝ առանց ռասայական, կրոնական կամ մաշկի գույնի տարբերակման»:

Միջազգային իրավունքի բազմաթիվ հեղինակավոր մասնագետների կողմից սույն դրույթը մեկնաբանվել է որպես ժո-

ղվուրդների հնարավորություն ստեղծելու ինքնուրույն անկախ պետականությունն ան այն դեպքերում, երբ նրանք ենթարկվում են գրկանքների, խախտվում են նրանց հիմնարար իրավունքները, չի երաշխավորվում ժողովրդի ներկայացուցչությունը կառավարման համակարգում¹⁷: Սակայն նույն հեղինակների կողմից հարցականի տակ է դրվում այս դրույթի սովորության բնույթը¹⁸: Եվ, թեև, Միջազգային դատարանը Միջազգային իրավունքի նորմերին Կոտվոյի անկախության միակողմ հռչակագրի համապատասխանության վերաբերյալ խորհրդատվական եզրակացությունում ընդգծել է Միջազգային իրավունքի սկզ-

բունքների հռչակագրի սովորության բնույթը¹⁹, սակայն շարունակվում են տարածայնությունները և քաղաքական շահարկումները խնդրո առարկա իրավունքը կրող սուբյեկտի վերաբերյալ:

Սակայն ակնհայտ է, որ նման իրավունքը կերաշխավորեր տարածքի նկատմամբ տիտղոսի անցումը մայր պետությունից անջատվող, սեցեսիայի ենթարկվող պետությանը՝ ապահովելով յուրովի կապ մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու անհրաժեշտության և տարածքի նկատմամբ տիտղոսի միջև, որում տիտղոսը ծառայում է որպես միջոց մարդու իրավունքների պաշտպանության համար:

1. **Shaw M. Peoples** Territorialism and Boundaries // European Journal of International Law, vol. 3 (1997), p. 492-479.

2. **Pomerance M.** The United States and Self-Determination: Perspectives on the Wilsonian Conception // American Journal of International Law, Vol. 70 (1976), p. 2.

3. **Cassese A.** Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal. Cambridge University Press, 1995, p. 16.

4. **Western Sahara**, op. cit. P. 122, Separate Opinion of Judge Dillard.

5. **McWhinney E.** Self-Determination of Peoples and Plural-Ethnic States: Secession and State Succession and the Alternative, Federal Option // Collected Courses of the Hague Academy of International Law. Vol. 294 (2002), p. 180.

6. Tyrer v. United Kingdom. European Court of Human Rights, Application no. 5856/72. Judgment of 25 April 1978. § 31. Soering v. United Kingdom. European Court of Human Rights, Application no. 14038/88. Judgment of 7 July 1989. § 102.

7. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding the Security Council Resolution 276 (1970) (Advisory Opinion) // International Court of Justice Reports 16 (1971), p. 52.

8. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. GA Resolution 1514. UN Doc. A/Res/1514. 14 December 1960.

9. **Hannum H.** Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights. Revised ed. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996, p. 34.

10. **Crawford J.** The Creation of States in International Law. 2nd ed. Clarendon, Oxford

University Press. Oxford. 2006, p. 624.

11. **Wright Q.** The Goa Incident // American Journal of International Law, vol. 56 (1962), p. 617-632.

12. General Assembly Resolution 2353 (XXII). UN Doc. A/Res/2353 (19 December 1967). Preamble.

13. **Higgins R.** The Development of International Law through the Political Organs of the United Nations. Oxford University Press. Oxford. 1963, p. 104.

14. General Assembly Resolution 2065 (XX). UN Doc. A/Res/2065 (16 December 1965). § 1.

15. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. General Assembly Resolution 2625 (XXV). UN Doc. A/Res/2625 (24 October 1970).

16. **McWhinney E.** Self-Determination of Peoples and Plural-Ethnic States: Secession and State Succession and the Alternative, Federal Option // Collected Courses of the Hague Academy of International Law, vol. 294 (2002), p. 182.

17. **Crawford J.** The Creation of States in International Law. 2nd ed. Clarendon Press. Oxford. 2006, ?? 126: Franck T. Postmodern Tribalism and the Right to Secession // Brulmann C. Peoples and Minorities in International Law. Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht. 1993, p. 13-14. **Cassese A.** Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal. Cambridge University Press. Cambridge. 1995, p. 120.

18. **Cassese A.** Op. Cit., p. 90-99.

19. Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion // International Court of Justice Reports 403 (2010), p. 437, § 80.

ANALYSIS OF BARCELONA TRACTION CASE OF UN INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE ON THE LIGHT OF THE POSSIBILITY OF LAW CREATION BY THAT COURT

**HRACHIK YARMALOYAN
PHD STUDENT AT CHAIR OF EUROPEAN AND INTERNATIONAL LAW,
LAW FACULTY OF YEREVAN STATE UNIVERSITY**

Barcelona Traction case is one of the most discussed cases brought before International Court of Justice. The case deals with the concept of diplomatic protection but is known also as the origin of the concept of erga omnes obligations. Those authors of common law doctrine, who have expressed opinion in favor of possible law creation by International Court of Justice, bring forth the Barcelona Traction Case as an example of law creation by International Court of Justice. Hence, the author analyses the abovementioned case to see whether when deciding upon the Barcelona Case by the court there where already signs or any practice on erga omnes obligations or the court created a new concept of erga omnes obligations. The purpose of the article is to study three phases of the development of international law: before the decision of International Court of Justice on Barcelona Traction case, in the decision and after the decision. In the end the author comes to the conclusion that International Court of Justice didn't function in legal vacuum when rendering its decision on Barcelona Traction case where it spoke about the concept of erga omnes obligations. Moreover there was already some practice on that direction and beside that erga omnes can be considered as functional international law only due to or as a part international customary law. That means that the decision itself didn't create new concept and even if it created it wouldn't become international law if it were not accepted by the states as international customary law.

Keywords: International Court of Justice, Barcelona Traction case, erga omnes obligations, international law creation, diplomatic protection, third party, International Law Commission, international responsibility, state practice, international customary law

АНАЛИЗ ДЕЛА «БАРСЕЛОНА ТРЕКШН» МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ООН С ПЕРСПЕКТИВЫ ВОЗМОЖНОСТИ ПРАВОТВОРЧЕСТВА ДАННЫМ СУДОМ

**ГРАЧИК ЯРМАЛОЯН
АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

Дело Барселона Трекшн один из самых обсуждаемых дел, которое было представлено Международному суду ООН. Дело касается концепции дипломатической защиты, но оно так же известно, как начало концепции эрга омнес обязательств. Те авторы правовой системы общего права, которые выразили мнение в защиту возможного правотворчества международным судом ООН, приводят дело Барселона Трекшн как пример правотворчества данным судом. В статье автор анализирует дело Барселона Трекшн, чтобы выяснить, были ли уже во время принятия решения знаки или практика эрга омнес обязательств или суд создал новую концепцию? Цель статьи изучение трех фаз развития международного права: до принятия решения по делу Барселона Трекшн, во время процесса дела и после. В конце анализа автор приходит к выводу, что Международный суд не действовал в правовом вакууме во время принятия решения по делу Барселона Трекшн о концепции эрга омнес обязательств. Уже тогда существовала некоторая практика в этом направлении и кроме этого эрга омнес можно считать действующим международным правом только в виде или как часть международного обычного права. Это значит, что суд сам по себе не создал новой концепции и даже если бы создал, то эта концепция не стала бы международным правом, пока государства не приняли бы ее как международное обычное право.

Ключевые слова: Международный суд ООН, дело «Барселона Трэкшн», эрга омнес обязательства, международное правотворчество, дипломатическая защита, третья сторона, Комиссия международного права ООН, международная ответственность, государственная практика, международное обычное право

Բանալի բառեր - Արդարադատության միջազգային դատարան, Բարսելոնա Թրաքշն գործ, էրգա օմնես պարտականություններ, միջազգային իրավունքի ստեղծում, դիվանագիտական պաշտպանություն, երրորդ պետություն, Միջազգային իրավունքի հանձնաժողով, միջազգային պատասխանատվություն, պետական պարտական, միջազգային սովորության իրավունք

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ՝

«ԲԱՐՍԵԼՈՆԱ ԹՐԱԲՇՆ» ԳՈՐԾՈՎ ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՅՂ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՃ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՍՏԵՂԾՄԱՆ

ՀԱՎԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՃ

Եթե մենք ուզում ենք ուսումնասիրել, թե ինչպիսի պատճառական ազդեցություն ունեն դատական որոշումները պետության կողմից իրավունքի ընկալման վրա, մենք կարող ենք վերլուծել ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանի մի քանի հայտնի գործ և փորձել հասկանալ, թե դատարանն այդ որոշումներում միջազգային իրավունքում որևէ նոր տարր ներմուծել է, թե ոչ: Մյուս կողմից՝ պետությունների և իրավաբան գիտնականների իրավական կարծիքի փոփոխությունը, որը կարող է հաջորդել դատարանի որոշմանը, կարող է նաև պարզապես պատահականություն լինել, որը տեղի է ունենում նաև այլ գործոնների պատճառով և կարող է անհրաժեշտաբար պատճառական կապի մեջ չլինել դատարանի որոշման հետ:

Այս դեպքում մենք կփորձենք կատարել ոչ թե տարբեր դատական որոշումների միջև համեմատություն, այլ ընդհակառակը՝ մենք այդ համեմատությունը կկատարենք կոնկրետ գործի շրջանակներում (ներշրջանակային համեմատություն) և կհետևենք իրավունքի որևէ կանոնի զարգացմանը մինչև կոնկրետ դատական որոշումը, այդ որոշման շրջանակներում և այդ որոշումից հետո, այսինքն՝ կփորձենք հասկանալ, թե ինչպիսի դերակատարություն է ունեցել կոնկրետ դատական որոշումը իրավունքի որևէ կանոնի ձևավորման (զարգացման) վրա:

Կուսումնասիրենք Բարսելոնա Թրաքշնի գործը Բելգիայի և Իսպանիայի միջև: Այս գործում ՄԱԿ-ի Արդարա-

դատության միջազգային դատարանն արտահայտեց դիրքորոշում, որը հետագայում լայն տարածում գտավ գիտնականների և պետությունների իրավական դիսկուրսում:

Բարսելոնա Թրաքշնի վերաբերյալ ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանի որոշումը վերաբերում է ընկերությունների դիվանագիտական պաշտպանությանը¹: Դատարանը պետք է որոշեր, թե արդյոք դիվանագիտական պաշտպանություն իրականացնող պետության դատավարական իրավունակությունը կախված էր ընկերության ազգային պատկանելությունից, թե բաժնետերերի մեծամասնության ազգային պատկանելությունից: Այնուամենայնիվ, դատարանի որոշումը հայտնի է մեկ այլ պատճառով. վճռի «obiter dictum»-ում դատարանն առաջին անգամ խոսեց միջազգային իրավունքում էրգա օմնես պարտականությունների մասին²:

Գործը վերաբերում էր Բարսելոնա Թրաքշն ընկերությանը, որն ստեղծվել էր կանադական իրավունքին համապատասխան, գործում էր Իսպանիայում, իսկ այդ ընկերության բաժնետերերի մեծամասնությունը բելգիացի էր: Իսպանական քաղաքացիական պատերազմից հետո Բարսելոնա Թրաքշն ընկերությանն անհրաժեշտ էր թույլատրություն Իսպանիայի իշխանություններից՝ ներմուծելու արտասահմանյան կապիտալ, որպեսզի ընկերությունը կարողանար սպասարկել ստերլինգով պարտատոմսեր: Իսպանական իշխանությունները

Միջազգային իրավունք

հրաժարվեցին տալ այդպիսի թույլատրություն: Հետևաբար ընկերությունը չէր կարող սպասարկել իր պարտատոմսերը: Արդյունքում այդպիսի պարտատոմսերի երեք իսպանացի տերեր սնանկության գործ հարուցեցին իսպանական դատարանում, որն այդ ընկերությանը սնանկ ճանաչեց 1948թ. փետրվարի 12-ին: Հետևելով դատարանի որոշմանը՝ սնանկության կառավարիչն արձակեց ընկերության ղեկավարությանը և նշանակեց իսպանացի տնօրեններ: Մի քանի երկիր, ներառյալ՝ Կանադան և Բելգիան, բողոքեցին այս միջոցների դեմ: Դիվանագիտական բանակցությունների ձախողումից հետո Բելգիան դիմում ներկայացրեց ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարան:

Դատարանը պետք է պատասխաներ այն հիմնական հարցին, թե արդյոք Բելգիան ուներ բավարար իրավունք ներկայացնելու Բարսելոնա Թրաքշնը Դատարանի առաջ: Մինչ դիվանագիտական պաշտպանության մանրամասնություններին և նրբություններին անդրադառնալը Դատարանն ընդհանուր նշեց. «Երբ պետությունը իր տարածքում ընդունում է արտասահմանյան ներդրումներ կամ օտարերկրյա քաղաքացիներ՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձինք, այն կաշկանդված է նրանց վրա տարածել պաշտպանության իրավունքը և ստանձնում է նրանց հետ վարվելու վերաբերյալ պարտականություններ: Այս պարտականությունները, այնուամենայնիվ, ո՛չ բացարձակ են, ո՛չ էլ անսահմանափակ: Պետք է տարբերակել մի կողմից միջազգային համայնքի նկատմամբ պետության պարտականությունները, և մյուս կողմից՝ մեկ այլ պետության հանդեպ «vis-a-vis» առաջացող պարտականությունները դիվանագիտական պաշտպանության ոլորտում: Առաջին տեսակի պարտականություններն իրենց բնույթով բոլոր պետությունների մտահոգության առարկան են: Հաշվի առնելով ներգրավված իրավունքների կարևորությունը՝ բո-

լոր պետությունները կարող են ունենալ իրավական հետաքրքրություն դրանց պաշտպանության գործում. դրանք էրգա օմնես պարտականություններ են»:

«Էրգա օմնես» արտահայտությունն առաջին անգամ այստեղ է հիշատակվել: Այն նախկինում չէր հայտնվել որևէ իրավական տեքստում, միջազգային դատարանների կամ տրիբունալների որոշումներում կամ միջազգային իրավունքի գիտական աշխատություններում: Չնայած կոնցեպցիայի նորարարությանը՝ Դատարանի փաստարկումը ամփոփ է և ընդգրկում: Այն հղում չի անում պետական պրակտիկայի կամ իրավական նախադեպերի վրա: Այն նույնիսկ չի փորձում դեդուկցիայի միջոցով էրգա օմնես պարտականությունների սկզբունքը բխեցնել արդեն իսկ ձևավորված, ավելի վերացական իրավական սկզբունքներից, այլ Դատարանը պարզապես ամբողջում է, որ միջազգային իրավունքին համապատասխան կան ոչ միայն առանձին պետությունների հանդեպ պարտականություններ, այլ կան միջազգային-իրավական պարտականություններ, որոնք ուղղված են միջազգային համայնքին՝ որպես այդպիսին: Հենց այս գործում փաստարկման բացակայության պատճառով է, որ ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանի այս որոշումը հաճախ դիտարկում են որպես միջազգային իրավաստեղծման օրինակ: Այնուամենայնիվ մինչ այդպիսի եզրահանգում անելը մենք նախ պետք է վերլուծենք, թե արդյոք էրգա օմնեսի հայեցակարգն իսկապես նորարարություն էր, թե պարզապես նախկինում գոյություն ունեցող երևույթի նոր արտահայտություն, և թե ինչպիսի ազդեցություն ունեցավ դատարանի որոշումը իրավաբան գիտնականների և պետությունների իրավական դիսկուսի վրա:

Չնայած «էրգա օմնես» արտահայտությունն առաջին անգամ հիշատակվեց Բարսելոնա Թրաքշն գործում, այնուամենայնիվ կան վկայություններ, որ

այն ամբողջությամբ նոր հասկացություն չէր⁴: Էրզա օմնեսն իրականում վերաբերում է իրավասության հարցին, թե արդյոք պետությունն իրավասու է ներկայացնելու որոշակի իրավական պահանջ միջազգային դատարանի կամ տրիբունալի առաջ կամ էլ անմիջապես որոշակի միջոցներ ձեռնարկել: Ավանդաբար պետություններն իրավասու են իրավախախտման դեմ միջոցներ ձեռնարկել, եթե այդ իրավախախտումը խախտում է այդ պետության սուբյեկտիվ իրավունքները կամ իրավական շահերը կամ էլ այդ պետության քաղաքացիների շահերը⁵: Հետաքրքիր է, որ Բարսելոնա Թրաքշնի գործով որոշումից չորս տարի առաջ ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը մերժել է աֆրիկյան երկու պետությունների իրավասությունը, որոնք վկայակոչում էին միջազգային իրավունքի խախտումը Հարավային Աֆրիկայի ապարտեիդի ռեժիմով⁶: Սակայն նույնիսկ Բարսելոնա Թրաքշնի որոշումից առաջ կային որոշակի բացառություններ այս կանոնից:

Այս բացառությունները վերաբերում էին, մասնավորապես, մարդասիրական և մարդու իրավունքի չափորոշիչների իմպլեմենտացմանը⁷: Մի կողմից առկա էին մի քանի բազմակողմ միջազգային պայմանագրեր այս ոլորտում, որոնք ճանաչում էին փոքրամասնությունների կամ մարդու իրավունքների պաշտպանության համար բողոք ներկայացնելու կամ որոշ հակընդդեմ միջոցներ ձեռնարկելու իրավունքը⁸: Որպես օրինակ կարող է ծառայել Ցեղասպանության մասին 1948թ. կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը, որը հռչակեց, որ ցանկացած կողմ կարող է ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարան բողոք ներկայացնել ցանկացած այլ կողմի խախտման դեմ⁹: Մյուս կողմից մինչ Բարսելոնա Թրաքշնի գործով որոշումը բանավեճ է եղել մարդասիրական միջամտության թույլատրելիության վերաբերյալ, ինչպես նաև մար-

դասիրական պատճառներով պետությունների դեմ հակընդդեմ միջոցներ ձեռնարկելու վերաբերյալ, որոնք ձեռնարկվում են այնպիսի պետությունների կողմից, որոնք հատուկ չեն առնչվում խախտումներին, այլ այդ միջոցները ձեռնարկում են՝ պաշտպանելու համար որևէ երրորդ պետության բնակչությանը կամ բնակչության որոշակի խմբին¹⁰:

Կարելի է հանդիպել նաև պետական պրակտիկայի օրինակների¹¹: 1960թ. Մալազիան և Գանան տնտեսական սանկցիաներ կիրառեցին Հարավային Աֆրիկայի ապարտեիդի ռեժիմի դեմ որոշակի սահմանափակումների տեսքով՝ 1947թ. Սակագների և առևտրի մասին համաձայնագրի (ԳԱՏՏ) 11-րդ հոդվածին համապատասխան: Քանի որ այդ սահմանափակումները չէին ընկնում ԳԱՏՏ համաձայնագրի 20-րդ և 21-րդ հոդվածների ներքո, ապա դրանք կարող էին արդարացվել, միայն եթե դիտարկվեին որպես հակընդդեմ միջոցներ: Ընդ որում՝ որոշակի հակասական մտքեր են արտահայտվել այն մասին, թե արդյոք ԳԱՏՏ-ը հնարավորություն է տալիս կիրառել այնպիսի ընդհանուր հակընդդեմ միջոցներ, որոնք չեն ընկնում ԳԱՏՏ համաձայնագրի 20-րդ և 21-րդ հոդվածների ներքո¹²: 1967թ. Եվրոպական համայնքների անդամ պետությունները մասնակիորեն կասեցրին Հունաստանի հետ ասոցացման համաձայնագիրը որպես հունական ռազմական ռեժիմի կողմից մարդու քաղաքական իրավունքների խախտումներին ուղղված արձագանք: Այս գործողությունը չէր ընկնում համաձայնագրի ռեժիմի ներքո և, այդպիսով, կարող էր արդարացվել միայն որպես հակընդդեմ միջոց: Այդպիսի մթնոլորտում, բնականաբար, զարմանալի չէ, որ ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանի՝ Հարավ-Արևմտյան Աֆրիկայի վերաբերյալ 1966թ. որոշումն արժանացավ քննադատության իրավական գրականությունում: Բազմաթիվ մեկնաբաններ կողմ էին, որ համաձայնագրի՝ իրավասության

Միջազգային իրավունք

վերաբերյալ դրույթն ավելի լայն մեկնաբանության արժանանար և թույլ տար այդ երկու բողոք ներկայացնողներին՝ (Լիբերիա և Եթովպիա) բողոքարկելու Հարավային Աֆրիկայի կողմից մարդու իրավունքների խախտումների դեմ¹³: Նույնիսկ Հարավ-Արևմտյան Աֆրիկայի որոշումից առաջ որոշ գիտնականներ ցանկություն են արտահայտել՝ ճանաչելու երրորդ պետությունների իրավասությունը որոշ դեպքերի համար¹⁴:

Հետևաբար ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը չէր գործում իրավական անօդ տարածությունում, երբ կայացնում էր Բարսելոնա Թրաքշնի որոշումը: Իրավասության այնպիսի ընդարձակումը, այնպես որ պետությունները, որոնք ուղղակիորեն չեն տուժել, կարողանան ավելի լավ արձագանքել մարդու իրավունքների խախտմանը, նախկինում ևս եղել են: Պարզապես միանշանակ հստակ չէր, թե երրորդ պետություններն իրավասություն կարող էին ստանալ միայն պայմանագրի միջոցով, թե նաև «ընդհանուր միջազգային իրավունքի միջոցով»¹⁵, օրինակ՝ սովորության իրավունքի միջոցով: Դատարանն այդ պատճառով իրավական դիսկուսիոն տարավ հատուկ ուղղությամբ այնպիսի վիճակում, որտեղ հնարավոր չէր առանձնացնել գերակա իրավական տեսակետ:

ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը վերահաստատեց էրզա օմնեսի կոնցեպցիան հաջորդ մի քանի որոշումներում: 1995թ. «East Timor» որոշման մեջ ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը հարգելը որակեց որպես էրզա օմնես պարտականություն¹⁶: 2004թ. Դատարանը «Israeli Wall» որոշման մեջ ինքնորոշման իրավունքի այս որակումը վերահաստատեց որպես էրզա օմնեսի հետ առնչվող իրավունք¹⁷: Դատարանն ինքնորոշման սկզբունքի էրզա օմնես սկզ-

բունքից բխեցրեց եզրահանգում, որ բոլոր պետությունները պարտավոր էին «չճանաչել անօրինական վիճակը, որն առաջացել էր օկուպացված Պաղեստինյան տարածքներում պատի կառուցմամբ»¹⁸:

Այնուամենայնիվ, էրզա օմնես պարտականությունների սկզբունքի ազդեցությունը չսահմանափակվեց ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանի դատական պրակտիկայով: Այն իր արտահայտությունը գտավ պետությունների պատասխանատվության իրավունքի զարգացումներում՝ Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի կողմից պետության պատասխանատվության հողվածների մշակման ժամանակ: 1976թ. Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովն ընդունեց նոր 19-րդ հողվածը, որը տարբերակում էր երկու տեսակի սխալ արարքներ՝ միջազգային հանցագործություններ և միջազգային զանցանքներ¹⁹: Այս տարբերակումն առաջարկվել է հատուկ զեկուցող Բոբերտո Ագոյի կողմից իր զեկույցում²⁰: Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովը, այնուամենայնիվ, չսահմանեց, թե կոնկրետ ինչ հետևանքներ կարելի է բխեցնել պետությունների պատասխանատվության հողվածների նախագծից կամ դրա վերաբերյալ մեկնաբանություններից²¹. տարածված մեկնաբանություններից էր այն, որ յուրաքանչյուր պետություն իրավունք ունի արձագանքելու միջազգային հանցագործություններին²²: Ազոն ինքը հղում էր անում Բարսելոնա Թրաքշնի obiter dictum-ին, երբ տարբերակում էր միջազգային հանցագործություններն ու զանցանքները՝ մատնանշելով, որ յուրաքանչյուր պետություն պետք է իրավունք ունենա պահանջել պետության պատասխանատվություն այն դեպքում, երբ վերջինս միջազգային հանցանք է գործում:

1984թ. հատուկ զեկուցող Վիլեմ Ռիպագենն առաջարկեց նոր 5-րդ հողված, որի համաձայն՝ բոլոր պետությունները

պետք է դիտարկվեն որպես տուժած երկրներ, եթե միջազգային սխալ արարքն առաջացնում է միջազգային հանցագործություն²⁴: Այս հատկեցումը դրականորեն ընկալվեց պետությունների միջազգային համայնքի կողմից: Երեսունհինգ պետություն ուղղակիորեն և անուղղակիորեն ողջունեց երրորդ պետությունների իրավունքների ընդլայնումը միջազգային անօրինական գործողությունների առնչությամբ և միայն երկու պետություն՝ Շվեդիան և Մադագասկարը դեմ արտահայտվեցին²⁵: Նույնիսկ այն պետությունները, որոնք չէին ցանկանում ճանաչել միջազգային հանցագործությունների կոնցեպցիան, այնուամենայնիվ ընդունեցին Բիպագենի կողմից առաջարկված էրզա օմնես պարտականությունների կոնցեպցիան: Օրինակ՝ Գերմանիան դեմ արտահայտվեց միջազգային հանցագործությունների հասկացության դեմ²⁶, բայց կողմ էր երրորդ պետությունների օգտին իրավունքների ընդլայնմանը: Ֆրանսիան 1976թ. հայտարարեց, որ ցանկացած «*actio popularis*» պետք է դիտարկվի անօրինական միջազգային իրավունքի ներքո²⁷: Մյուս կողմից՝ այն ողջունեց հատուկ զեկուցող Բիպագենի առաջարկությունը²⁸:

Միջազգային հանցագործության հասկացության սուր քննադատությունից հետո Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովը վերացրեց միջազգային հանցագործությունների և միջազգային զանցանքների միջև տարբերակումն իր վերջնական նախագծում 2001թ.: Դրա փոխարեն նա ներկայացրեց տարբերակում պետության պատասխանատվությունը պահանջելու առնչությամբ: Վերջնական նախագծի 48-րդ հոդվածի համաձայն՝ միջազգային համայնքի բոլոր անդամները կարող են բարձրացնել պետության պատասխանատվության հարց, եթե խախտված պարտականությունն ուղղված է միջազգային համայնքին որպես ամբողջություն²⁹: Այսպիսով՝ այդ դրույթը

հիմնականում կողմնակալացնում է էրզա օմնես պարտականությունների կոնցեպցիան³⁰: Երրորդ պետություններին հնարավորություն տալ՝ պատասխանատվության կանչելու որևէ այլ պետության էրզա օմնես պարտականությունների խախտման համար՝ հավանության արժանացավ բազմաթիվ պետությունների ներկայացուցիչների մեկնաբանություններում, հատկապես՝ Ավստրիա, Գանիա, Ֆինլանդիա, Իսլանդիա, Նորվեգիա, Շվեդիա, Հոլանդիա, Հարավային Կորեա, Սլովակիա, Մեծ Բրիտանիա և Միացյալ Նահանգներ³¹: Չինաստանը միակ պետությունն էր, որը բացահայտորեն դեմ արտահայտվեց այն բանին, որ երրորդ պետություններին իրավունք տրվի պատասխանատվության կանչել այն պետություններին, որոնք խախտել էին էրզա օմնես պարտականությունները³²:

Չնայած Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի հոդվածների նախագիծը դեռևս վերջնականորեն չի ընդունվել, այդ հոդվածների նախագծման պատմությունը և պետությունների ներկայացուցիչների բազմաթիվ դրական մեկնաբանությունները ցույց են տալիս, որ այսօր զգալի թվով պետություններ ընդունում են էրզա օմնես պարտականությունների կոնցեպցիան, որի խախտումը երրորդ պետություններին հնարավորություն է տալիս պատասխանատվության կանչել այլ պետությունների: Այս եզրահանգումը հաստատվում է Բարսելոնա Թրաքշից հետո պետական պրակտիկայի վերլուծությամբ: Այս ոլորտում ամենահամապարփակ ուսումնասիրությունը հավանաբար Քրիստիան Տամի ատենախոսությունն է, որում հեղինակը գալիս է եզրահանգման, որ պետական պրակտիկան կողմ է, որ երրորդ պետությունները կարողանան հակընդդեմ միջոցներ ձեռնարկել էրզա օմնես պարտականությունների խախտման համար³³: Հակընդդեմ միջոցներ ձեռնարկվել են բազմաթիվ դեպքերում և չեն սահմանափակվել արևմտյան

Միջազգային իրավունք

երկրներով³⁴:

Էրգա օմնես պարտականությունների կոնցեպցիան ընդունվեց ոչ միայն պետությունների դիսկուսում: Բարսելոնա Թրաքշնի որոշման «obiter dictum»-ի հանդեպ իրավաբանական գրականությունում հնչեցված արձագանքը ևս առավելապես դրական էր³⁵: Մինչ Ֆրանսիայում սկզբնական կարծիքներն արտահայտում էին որոշակի տարակարծություն³⁶, էրգա օմնես պարտականությունների կոնցեպցիան լայն տարածում գտավ գերմանական և անգլիական իրավաբանական գրականությունում³⁷: Չնայած ներկայումս դեռևս առկա է քննարկում էրգա օմնես կոնցեպցիայի շրջանակների և մանրամասնությունների վերաբերյալ, բայց, կարծես թե, առկա է կոնսենսուս այն պարտականությունների կոնցեպցիայի վերաբերյալ, որոնք հնարավորություն են տալիս նույնիսկ անմիջապես չտուժած պետություններին արձագանքել միջազգային անօրինական արարքներին³⁸:

Այսպիսով՝ էրգա օմնես պարտականությունների կոնցեպցիայի պատմական զարգացման վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը չի ստեղծել այդ կոնցեպցիան, Դատարանի որոշման համար եղել են հիմքեր: Մինչ այդ արդեն առկա էին բազմաթիվ քննարկումներ, թե արդյոք երրորդ պետություններին պետք է տալ իրավունք որոշակի դեպքերում որոշակի գործողություններ ձեռնարկելու համար: Նույնիսկ առկա էին պետական պրակտիկայի մի քանի օրինակներ: Այնուամենայնիվ, էրգա օմնես պարտականությունների ճանաչումը դեռևս իրենից չէր ներկայացնում իշխող տեսակետ: Մեծամասնությունը դեռևս արտահայտում էր այն կարծիքը, որ սահմանվել էր ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանի Հարավ-Արևմտյան Աֆրիկայի վերաբերյալ գործով³⁹, որի համաձայն՝ միայն ուղղակիորեն տուժած պետու-

թյուններն էին կարող բարձրացնել այլ պետության պատասխանատվության հարց: Բարսելոնա Թրաքշնի վերաբերյալ որոշումը, այսպիսով, կարելի է դիտել որպես շրջադարձային կետ, որի հետևանքով պետությունների և գիտնականների մեծամասնության կարծիքը պետությունների պատասխանատվության վերաբերյալ վերափոխվեց ավելի լայն կոնցեպցիայի, ըստ որի՝ երրորդ պետություններն իրավունք ունեին բարձրացնել այլ պետությունների պատասխանատվության հարց որոշակի իրավական սկզբունքների խախտման համար:

Հարց է առաջանում, թե ինչու Բարսելոնա Թրաքշնի վերաբերյալ որոշումը այդպիսի ազդեցություն ունեցավ պետությունների հետագա պրակտիկայի և իրավական դիսկուսի վրա: Իրավասության հարցը, որն առաջին հայացքից դատավարական հարց է, թվում է, թե քիչ բարոյական ազդեցություն ունի: Այնուամենայնիվ, այդ նորմը հսկայական ազդեցություն ունի մարդու իրավունքների բնագավառում: Բարսելոնա Թրաքշնի որոշման մեջ էրգա օմնես պարտականությունների համար դատարանի կողմից բերված բոլոր օրինակները ծագում են մարդու իրավունքների ոլորտից⁴⁰: Այս կոնցեպցիան պետություններին թույլ է տալիս բարձրացնել այլ պետությունների կողմից մարդու իրավունքների խախտման հարցը, եթե նույնիսկ իր սեփական քաղաքացիները չեն տուժել: Այսպիսով՝ այն մեխանիզմ է, որն ավելի արդյունավետ է դարձնում մարդու իրավունքների վերաբերյալ նորմերի խախտումներին արձագանքելը:

Ներկայումս Բարսելոնա Թրաքշնի վերաբերյալ որոշումը հանդիսանում է ամենագլխավոր նյութը, որի վրա հիմնված են էրգա օմնես պարտականությունների վերաբերյալ բոլոր ուսումնասիրությունները⁴¹: Ավելին՝ Միջազգային իրավունքի հանճնաժողովը, երբ մշակում էր պետությունների կողմից միջազգային հանցագործությունների⁴² և միջազգային

համայնքի՝ որպես ամբողջության հանդեպ պարտավորությունների⁴³ հասկացությունները, հղում էր կատարում Բարսելոնա Թրաքշնի վերաբերյալ որոշմանը:

Այսպիսով՝ Բարսելոնա Թրաքշնի վերաբերյալ որոշումը կարելի է դիտել որ-

պես առաջնային օրինակ, երբ Գատարանը զարգացնում է միջազգային իրավունքը և միաժամանակ ներագրում պետությունների կողմից միջազգային իրավունքի ընկալման վրա:

1. Stu Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain), ICJ Reports 1970, § 3:
2. Stu նույն տեղը, § 33:
3. Stu Alan E. Boyle, C. M. Chinkin, The making of international law, Oxford University Press, 2007, էջ 271:
4. Stu Maurizio Ragazzi, The Concept of International Obligations Erga Omnes (1997), էջ 18-42. Christian J. Tams, Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law (2005), էջ 69-96:
5. Stu Hersch Lauterpacht, Oppenheim's International Law (1955), էջ 347-348. Ian Brownlie, Principles of public International law (1966), էջ 386-390:
6. Stu South West Africa case, (Ethiopia v. South Africa, Liberia v. South Africa), Second Phase, Judgment of 18 July 1966, ICJ Reports 1966, էջ 6:
7. Stu South West Africa case, (Ethiopia v. South Africa, Liberia v. South Africa), First Phase, Separate Opinion of judge Jessup of 21 December, 1962, ICJ Reports 1962, էջ 387, 425:
8. Stu Lauterpacht, "The Development of International Law by the International Court", Cambridge University Press, 1982, էջ 348:
9. Stu Convention on the Prevention and Punishment of the crime of Genocide, 9 December 1948, UNTS, vol. 78, էջ 277:
10. Stu Lauterpacht, "The Development of International law by the International Court", Cambridge University Press, 1982, էջ 312-323. Richard B. Lillich, Forcible Self-Help by States to Protect Human rights, 53 Iowa Law review 325 (1967), Myres McDougal & William Michael Reisman, Rhodesia and the United Nations, The Lawfulness of International Concern, 62 AJIL 1 (1968):
11. Stu Christian J. Tams, Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law (2005), էջ 90-91:
12. Stu Joel Trachtman, The Domain of WTO Dispute Resolution, 40, Harvard International Law Journal (1999) էջ 333. Gabrielle Marceau, WTO Dispute Settlement and Human Rights, 13 EJIL (2002), էջ 753. Joost Pauwelyn, Conflict of Norms in Public International Law. How WTO Law Relates to Other Rules of International Law (2003), Martti Koskeniemi, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from Diversification and Expansion of International Law, 4 April 2006, UN Doc. A/CN. 4/L. էջ 682:
13. Stu Dietrich Kappeler, La recente decision de la Cour internationale de Justice dans les affaires du Sud-Quest africain; 85 Zeitschrift für Schweizerisches recht 335 (1966), Brian Flemming, South West Africa Cases, 5 The Canadian Yearbook of International Law (1967), էջ 241:
14. Stu Wilhelm Wengler, 1 Völkerrecht (1964) էջ 580-581. Michael Akhurst, Reprisals by Third States, 44 British Yearbook of International Law (1967), էջ 241:
15. Stu Barcelona Traction Case, para. 34:
16. Stu East Timor (Portugal v. Australia), Judgment of 30 June 1995, ICJ Reports 1995, para. 29, 15 90:
17. Stu Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion of 9 July 2004, ICJ Reports 2004, paras 155-156:
18. Stu նույն տեղը para. 159:
19. Stu 1 Yearbook of the International Law Commission 1976, էջ 253:
20. Stu Fifth Report on State Responsibility by Mr. Roberto Ago, Special Rapporteur- the internationally Wrongful act of the State, Source of International Responsibility, UN Doc. A/CN. 4/291, 2 Yearbook of the International Law Commission 1976, Pt. 1, 3, 24:
21. Stu Bernhard Graefrath, International Crimes- A specific Regime of International Responsibility of States and its Legal Consequences, in: International Crimes of State – A Critical Analysis of the ILC's Draft Article 19 on State Responsibility, (Joseph H. H. Weiler, Antonio Cassese & Marina Spinedi eds, 1989), էջ 161:

22. Stu Giorgio Gaja, Obligations Erga Omnes, International Crimes and Jus Cogens: A tentative Analysis of Three Related Concepts, in: International Crimes of State – A Critical Analysis of the ILC's Draft Article 19 on State Responsibility, (Joseph H. H. Weiler, Antonio Cassese & Marina Spinedi eds, 1989), էջ 151, 156:
23. Stu Fifth Report on State Responsibility, էջ 28-29:
24. Stu Fifth Report on the Content, Forms and Degrees of International Responsibility (part two of the draft articles), by Mr. Willem Riphagen, Special Rapporteur, UN Doc. A/CN. 4/380, 2 Yearbook of the International Law Commission 1984, Pt. 1, 1, 3:
25. Stu Marina Spinedi, International Crimes of State: The Legislative History, in: International Crimes of State, - A Critical Analysis of the ILC's Draft Article 19 on State Responsibility (Joseph H. H. Weiler, Antonio Cassese & Marina Spinedi eds, 1989), էջ 7, 72:
26. Stu UN Doc. A/CN. 4/342 and Add. 1-4, 2 Yearbook of the International Law Commission 1981, Pt. 1, 71, 75:
27. Stu UN Doc. A/C. 6/31/SR. 26 para. 6:
28. Stu UN Doc. A/C. 6/37/SR. 38 para. 13:
29. Stu Responsibility of States for International Wrongful Acts (2001), U.N. Doc. A/56/49 (Vol. I) Corr. 4:
30. Stu James Crawford, The International Law Commission's Articles on State Responsibility (2002), էջ 276:
31. Stu UN Doc. A/CN.4/515, (2001), էջ 62-64, 69-71:
32. Stu նույն տեղը:
33. Stu Christian J. Tams, Enforcing Obligations Erga Omnes in International law (2005), էջ 207-251. Jochen Abr. Frowein, Reactions by not Directly Affected States to Breaches of Public International Law, էջ 248. Recueil des Cours (1994), էջ 345, 416:
34. Stu Christian J. Tams, Enforcing Obligations Erga Omnes in International law (2005), էջ 250:
35. Stu Frowein, Die Verpflichtungen erga omnes im Völkerrecht und ihre Durchsetzung, էջ 408:
36. Stu Brigitte Bollecker-Stern, Le Préjudice dans la Théorie de la Responsabilité Internationale (1973), էջ 83-90. Prosper Weil, Towards Relative Normativity in International Law?, 77 AJIL (1983), էջ 413:
37. Stu Oscar Schachter, International Law in Theory and Practice, 178 Recueil des Cours (1982), էջ 9, 182: Jochen Abr. Frowein, Die Verpflichtungen erga omnes im Völkerrecht und ihre Durchsetzung, in: Völkerrecht als Rechtsordnung – Internationale Gerichtsbarkeit – Menschenrechte. Festschrift für Hermann Mosler, 241 (Rudolf Bernhardt, Wilhem Karl Geck, Günter Jaenicke & Helmut Steinberger eds, 1983), Alfred Verdross & Bruno Simma, Universelles Völkerrecht (1984), էջ 907:
38. Stu Karin Oellers-Frahm, Comment: The Erga Omnes Applicability of Human Rights, 30 Archiv des Völkerrechts(1992), էջ 28. Olivia Lopes Pegna, Counter-claims and Obligations Erga Omnes before the International Court of Justice, 9 EJIL(1998) էջ 724: Andreas Paulus, Die Internationale Gemeinschaft im Völkerrecht (2001), էջ 381-382: Christian J. Tams, Enforcing Obligations Erga Omnes in International law (2005), Santiago Villalpando, L' Émergence de la Communauté Internationale dans la Responsabilité des États (2005):
39. Stu South West Africa Cases:
40. Stu Barcelona Traction Case, para. 34:
41. Stu Maurizio Ragazzi, The Concept of International Obligations Erga Omnes (1997), էջ 1-4:
42. Stu Fifth Report on State Responsibility:
43. Stu Preliminary Report on the Content, Forms and Degrees of International Responsibility (Part 2 of the draft articles on State responsibility), Mr. Willem Riphagen, Special Rapporteur, UN Doc. A/CN.4/330, 2 Yearbook of the International Law Commission 1980, Pt. 1, 107, 119. Fourth Report on State Responsibility, Mr. James Crawford, Special Rapporteur, UN Doc. A/CN.4/517, para. 49 (2001):

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

**THE PROTECTION OF GOOD FAITH
AND LEGITIMATE EXPECTATIONS
AS A MODERN PRINCIPLE OF CIVIL LAW**

**PROF. DR. ROLF KNIEPER
PROFESSOR EMERITUS UNIVERSITY OF BREMEN**

The article describes the increasing importance of the concept of good faith and protection of legitimate expectations in national codifications and international model laws, taking into account that Armenia, England and Russia are exceptions. The author tries to reveal the so-cial, legal. Philosophical and economic aspects of this development, and finds them in a para-digm shift, away from a self-controlled individual and toward social control. The result is transferred to the central legal institutions, such as the bona fide acquisition of movable and immovable property, the estoppel or the duty to provide clarification.

Keywords: duty to provide clarification, Philosophy of Enlightenment, possession, good faith, bona fide acquisition, individualism, institutional economics, public register, codes of conduct, protection of legitimate expectations, estoppel

**ЗАЩИТА ДОБРОСОВЕСТНОСТИ И ЗАКОННЫХ ОЖИДАНИЙ
КАК СОВРЕМЕННЫЙ ПРИНЦИП ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА**

**ПРОФЕССОР РОЛЬФ КНИПЕР
ПРОФЕССОР ЭМЕРИТУС БРЕМЕНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА**

Статья описывает возрастающую важность концепции добросовестности и защиты закономерных ожиданий в национальных кодификациях и в между-народных типовых законах принимая во внимание, что Армения, Англия и Россия составляют исключение. Автор пытается выискать социальные, пра-вовые, философские и экономические аспекты этого развития и находит их в смене парадигмы - от самостоятельно контролируемой личности к социаль-ному контролю. Результат перемещается на такие центральные правовые институты, как, например, добросовестное приобретение движимого и нед-вижимого имущества, эстоппель (потеря) или обязательство предоставить информацию.

Ключевые слова: обязательство представить информацию, философия просветления, владение, добросовестность, добросовестное приобретение, индивидуализм, институциональная экономика, государственный регистр, кодексы поведения, защита закономерных ожиданий, потеря, эстоппель

Բանալի բառեր - տեղեկացնելու պարտականություններ, լուսավորչության փիլիսո-փայություն, տիրապետում, բարեխղճություն, բարեխիղճ ձեռքբերում, ինդիվիդուալիզմ, ինստիտուտների էկոնոմիկա, պետական ռեգիստր, վարքագծի չափորոշիչներ, վստա-հույթյան պաշտպանություն, կորուստ

ՀՈՒՆԻՐԱ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՔԱՐԵԽՂՃՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐԴԱՐԱՅՎԱԾ ՎԱՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ ՍԿՉԲՈՒՆՔ

Գերմանիայի Քաղաքացիական օրենսգրքի վերաբերյալ ամենահայտնի կոմենտարում ասված է. «Դատական պրակտիկան և տեսությունը «242¹-ից արտածել են ամբողջ իրավական կյանքի վրա որոշիչ կնիք դրած այն սկզբունքը, որ յուրաքանչյուր ոք, իր իրավունքներն իրագործելիս ու պարտականությունները կատարելիս, պարտավոր է գործել բարեխղճորեն: §242-ի հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ ցանկացած իրավունքին ներհատուկ են սոցիալ-էթիկական սահմաններ»:² «Բարեխղճորեն» տերմինը գերմաներենում բառակապակցություն է, որի երկու տարրերից մեկը, որը բառացի նշանակում է «հավատարմություն», (Treu) բնութագրում է հուսալիության, անկեղծության և ուշադիր վերաբերմունքի վրա հիմնված գործելակերպ, իսկ երկրորդ տարրը, որը բառացի նշանակում է «հավատ» (Glaube), մատնանշում է այդպիսի գործելակերպի նկատմամբ արդարացված վստահություն:

Այս միտքը Գերմանիայում հաստատվիսում է իրավաբանների գերակշռող մեծամասնությունը, և այն հիմք է հանդիսանում՝ պետությանը գործելու պարտավորեցնող հիմնական իրավունքներում և պարտավորությունները կատարելու պարտականություններում դատարանների կողմից զգալի փոփոխությունների կատարելու համար: Ենթադրվում է, որ այս սկզբունքը համապարփակ բնույթ ունի և իշխող է ինչպես մասնավոր իրավունքում, այնպես էլ հանրայինում և ինչպես նյութական իրավունքում, այնպես էլ դատավարականում:

Հիշյալ սկզբունքն այսօր կգտնենք բազմաթիվ ուրիշ կողիֆիկացիոն տեքստերում՝ հոլանդական Քաղաքացիական օրենսգրքի (wetboek) 11-13-րդ հոդվածներում ճիշտ

այնպես, ինչպես և վրացական Քաղաքացիական օրենսգրքի 8-րդ ու 361-րդ հոդվածներում, Մասնավոր իրավունքի ունիֆիկացիայի միջազգային ինստիտուտի (UNIDROIT) Միջազգային առևտրային պայմանագրերի սկզբունքների (Principles of International Commercial Contracts) 1.7-րդ հոդվածում ճիշտ այնպես, ինչպես և Ընդհանուր սկզբունքների եվրոպական մախագծի (European Draft Common Frame of Reference / DCFR)-ի 1:103-րդ հոդվածում:

Կա ընդհանուր համաձայնություն այն բանի շուրջ, որ այդ սկզբունքներն օբյեկտիվ չափացույցներ (մասշտաբ) են, որ ինչպես մի կողմից բարեխիղճ վարքագծի, այնպես էլ մյուս կողմից վստահության չափանիշները պետք է սահմանվեն կողմերի կամքից ու իրավական շրջանառության մասնակիցների սուբյեկտիվ դիրքորոշումներից անկախ:

Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական օրենսգիրքը բարեխղճության սկզբունքին կողիֆիկացիոն կշիռ չի տվել: Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածը սահմանում է, որ բոլոր անձինք իրենց իրավունքներն իրականացնում են «իրենց հայեցողությամբ»: Ռուսաստանի Քաղաքացիական օրենսգիրքը ևս չի ամրագրել հիշյալ սկզբունքը: Այն պարունակում է 10-րդ հոդվածում սոսկ իրավունքի չարաշահման արգելք:

Իրենց այս դիրքով Հայաստանն ու Ռուսաստանը մենակ չեն: Եվրոպայի համեմատաբար հին ազգային օրենքների մեծ մասում նույնպես բարեխղճության սկզբունքն էքսպլիցիտ կերպով արտահայտված չէ: Անգլիական common law-ն ևս մինչև այսօր չի ճանաչել բարեխղճության դոկտրինը,³ ի դեպ, ի տարբերություն ամերիկյան (ԱՄՆ)

Քաղաքացիական իրավունք

common law-ի, որի շրջանակում «good faith and fair dealing»-ով գործելու պարտականությունն ուղղակիորեն տեղ է գտել ինչպես Uniform Commercial Code-ում, այնպես էլ Restatement (Second) of Contracts-ում, ինչը 1982 թվականին համարվեց «վերջին 50 տարիներին ամերիկյան պայմանագրային իրավունքի առաջընթացի իսկապես խոշոր քայլերից մեկը»:⁴

Անգլիացիների կողմից այդ դոկտրինի մերժման (ինչպես նաև վերջին տասնամյակներին գնալով ավելի հաճախ հանդիպող նոր դիրքորոշման) Իուան *Մքենդրիքի* հիմնավորումը մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում իմ մտորումների համար: *Մքենդրիքն* ասում է, որ այդ մերժումը մի կողմից հիմնված է անգլիական իրավունքի ընդհանուր թերահավատության վրա ընդհանուր սկզբունքների և վերապահումների հանդեպ, որոնք անխուսափելիորեն հանգեցնում են ամորոշության և դատարանների վճիռների անկանխատեսելիության, բայց որ այն մյուս կողմից հիմնված է այն «վայրի ինդիվիդուալիզմի» հիմնարար համոզման վրա, «ըստ որի կողմերից սպասվում է, որ նրանք իրենք կհոգան իրենց շահերը ու կանեն ամեն ինչ, որպեսզի բանակցություններում հասնեն իրենց համար ամենապատվավոր պայմանագրային պայմաններին»:⁵

Մի կողմից սա հիշեցնում է Հռոմեական իրավունքի «*caveat emptor*» սկզբունքը, ըստ որի գնորդի պարտականությունն է ստուգել ապրանքի վիճակը, և որ այդ իսկ պատճառով հենց ինքն է կրում վատ որակի ռիսկը, իսկ մյուս կողմից դա հիշեցնում է *Ադամ Սմիթի* «անտեսանելի ձեռքը», որի ներգործության շնորհիվ, նրա ասելով, հանրության բարօրության համար ամենանպաստավորն է, երբ յուրաքանչյուր որ փորձում է հետապնդել սեփական շահերը և մեծացնել սեփական շահույթը, առանց ուրիշի, էլ չասած՝ հանրության մասին մտածելու:⁶

Ստորև շարադրված մտորումներով, դատողություններով և փոքր էքսկուրսներով դեպի շուկայի մասին տնտեսական տեսությունները ես կփորձեմ հասկանալ, թե ինչու են վստահության պաշտպանության և բարեխիղճ գործելու պարտականությունը հատկապես վերջին տասնամյակներում այդպիսի հսկայական նշանակություն ստացել՝ հետ մղելով այն դասական սկզբունքը, ըստ որի յուրաքանչյուր որ իրավունք ունի առաջ տանելու իր շահերը, առանց հաշվի առնելու շուկայում իր գործընկերոջ կամ ավելի ճիշտ՝ շուկայում իր հակառակորդի շահերը:

Իմ դատողությունների ելակետը նեոդասական կամ նեոլիբերալիզմի դեռևս շատ տարածված ու ազդեցիկ տնտեսական տեսությունն է: Այդ տեսությունն ասում է, որ այն տնտեսական համակարգերն են գործում ամենաարդյունավետ կերպով, ստեղծում ամենամեծ բարեկեցությունը և ամենաարդյունավետ եղանակով բաշխում սուղ ռեսուրսները, որոնցում յուրաքանչյուր անհատ (ամբողջովին Ադամ Սմիթի ոգով) կարողանում է ազատորեն ու իրավաչափորեն հետապնդել իր սեփական օգուտը շուկայում:

Այդ համակարգում ոչ որ պարտավոր չէ հաշիվ տալ այն մասին, թե ինչու է նախընտրում այս կամ այն տարբերակը, ինչու է ընտրում հենց այս և ոչ մի ուրիշ ապրանք և թե ինչպե՞ս է ուզում որոշած լինել, թե ո՞րն է իր օգուտը: Յուրաքանչյուր որ ինքնուրույն է որոշում, թե շուկայի մասնակիցներից ում հետ է ուզում գործնական շփումներ հաստատել, և երկու գործընկերները միասին բանակցում են պայմանագրերի կնքման ազատության պայմաններում իրենց շահերի շուրջ, գալով անհրաժեշտ փոխզույմների և հավասարակշռելով իրենց շահերը:

Շուկայի մասնակիցներն ըմբռնվում են որպես «*homines oeconomici*», որոնց վերաբերյալ գործում է այն կանխավարկածը, որ նրանք տարբեր նախասիրություններ ունեն, որոնք փորձում են առաջ տանել էսասիրաբար ու իրենց սուղ միջոցների ռացիոնալ օգտագործմամբ: Այդ որպես մոդել դիտվող անհատներն ամբողջովին տեղեկացված են ձեռք բերվելիք ապրանքների և ծառայությունների վերաբերյալ, ու նրանց նախասիրությունների իրականացումը չի դժվարանում, էլ չասենք՝ խոչընդոտվում հանրային կամ մասնավոր իշխանության կողմների միջամտություններով: Ապրանք-

ներ առաջարկողը ձեռնարկատերերն են, որոնց գործողությունների շարժիչ ուժը ոչ թե ինչ-որ պլան է, այլ ռացիոնալ միջոցներով իրենց օգուտը մեծացնելու եսասիրական ցանկությունը:

Շուկան այդ համակարգում զգայուն և չափազանց ճկուն մեխանիզմ է, որում բախվում են պահանջարկն ու առաջարկը: Գինն է համակարգում սպառողների ու ապրանքներ և ծառայություններ առաջարկողների միլիոնավոր որոշումները: Այն բանի շնորհիվ, որ սպառողները և առաջարկողները՝ յուրաքանչյուրն իր համար օպտիմալ լուծում է փնտրում, գները շարժվում են դեպի մի կետ, որում առաջարկն ու պահանջարկը հավասարակշռվում են, շուկան էլ՝ մաքրվում: Բացի դրանից, ենթադրվում է, որ տնտեսական դերակատարները, ճիշտ է, հնարավորինս մեծացնում են իրենց օգուտը, բայց գործում են բացարձակ օրինապահությամբ և պայմանագրի պայմանների պահպանմամբ:⁷

Իհարկե, սրանք մոդելային ենթադրություններ են ու չի կարելի ակնկալել, որ դրանք ամբողջովին համապատասխանում են իրականությանը: Այդուհանդերձ «*homo oeconomicus*»-ի մասին պատկերացումը, որքան էլ այն նորմատիվ բնույթ ունի, համարվում է բավարար չափով իրատեսական՝ դրա վրա մի ամբողջ տեսություն կառուցելու համար:

Նեոլիբերալիզմի այս տնտեսական տեսությանը համապատասխանում են քաղաքացիական իրավունքի ու հատկապես պայմանագրային իրավունքի և դեյլիկտային իրավունքի դասական հետևյալ կանխավարկածները, որոնք այսօր էլ գերիշխում են անգլիական դոկտրինում՝ անհատն ինքնավար է և պատասխանատու միայն ինքն իր առջև. նա պարտավոր է հետևել այն բանին, որ նրա շահերն իրագործվեն, և պարտավոր չէ հաշվի նստել պայմանագրի մյուս կողմի հետ: Եթե աչքաթող է անում սեփական շահերի պաշտպանությունը, պիտի կրի դրա հետևանքները: Նա չի կարող արդարանալ, պնդելով, թե պայմանագրի մյուս կողմը նրան չի տեղեկացրել որոշ ասպեկտների մասին կամ թե չի կանխատեսել ինչ-որ գործարքի

հետևանքները: Պայմանագրի ավանդական հայեցակարգում նման առարկությունները որևէ դեր չեն խաղում: Պայմանագիրը կատարելու պարտադիր պարտականությունը, պայմանագրերի, իսկ պայմանագրի պայմաններին հակասող գործողությունների կամ դեյլիկտային վարքագծի դեպքում պայմանագրերի և վնասի հատուցման պահանջների պետական դատարանների կողմից երաշխավորված ու մեծ ծախսեր չպահանջող հարկադիր կատարումը համարվել և այսօր էլ համարվում են դինամիկական շուկայական տնտեսության էական նախապայմաններ:⁸

Դասական քաղաքացիական իրավունքը իմպերատիվ իրավունքի ընդամենը սակավաթիվ սահմաններ էր ստեղծել այդ համակարգին կարգավորող շրջանակ տալու համար, սահմանելով, որ տնտեսական կյանքին մասնակցելու իրավունք ունի միայն նա, ով չափահաս է, իր հոգևոր ուժերին տիրապետելու նորմալ ունակություն ունի, թմրամոլ չէ ու կախվածություն չունի ակտիվիզմի (և դեռևս ոչ այնքան վաղուց պարտադիր պայման էր նաև արական սեռը): Բացի դրանից, մի քանի հատկապես ռիսկային և ծանրակշիռ իրավական ակտերի համար նախատեսված էր և այսօր էլ նախատեսված է պարզ կամ մույնիսկ որակյալ գրավոր ձև՝ գործող անձին նախագոյացնելու և մինչև ստորագրելը կամ մույնիսկ նոտարական վավերացումը գործի մասին լրջորեն խորհելու հնարավորություն տալու նպատակով: Նրա անհատական պատասխանատվությունը դրանից որևէ չափով չի փոխվում:

«Օրենքը և պատմությունը» վերնագիրը կրող իմ գրքում ես փորձել եմ պարզել, թե փիլիսոփայության և իրավունքի փիլիսոփայության ո՞ր հիմնական կանխավարկածներն են ընկած ազատ անհատի, ինչպես և «*homo oeconomicus*»-ի կոնցեպցիաների հիմքում: Ես այն կարծիքին եմ, որ Լուսավորչության փիլիսոփայությունը 18-րդ դարից սկսած մի կողմից ուզում էր փաստարկների միջոցով քայքայել ֆեոդալիզմի կաշկանդանքները, իսկ մյուս կողմից ի վիճակի էր վստահություն ունենալ, որ ազատ անհատն իր ազատությունը չի դրսևորի որ-

Քաղաքացիական իրավունք

պես բարոյական պարտավորության բացարձակ բացակայություն և որպես բացարձակապես ոչ մի բանի հետ հաշվի չնստելու պատրաստակամություն:⁹ *Իմանուել Կանտի* հռչակավոր կատեգորիկ իմպերատիվը ձևակերպված է որպես «ընդհանուր իրավական օրենք՝ արտաքուստ գործիր այնպես, որ քո կամայականության ազատ օգտագործումը կարողանա ըստ ընդհանուր օրենքի գոյություն ունենալ յուրաքանչյուրի ազատության հետ միասին»: Իրավունքի ընդհանուր փոխադարձ հարկադրանքը բանականության միջոցով կապված է յուրաքանչյուրի ազատության հետ:¹⁰

Բանականության պատվիրանն, անշուշտ, ձևակերպված է որպես պահանջ ու նորմ, անշուշտ, կային սոցիալական հսկողության հզոր ատյաններ, որոնք անընդհատ հորդորում էին օգտագործել բանականությունը, եկեղեցում ամեն կիրակի կրկնվող Աստծո պատվիրանների պես, կային ազնիվ առևտրականի ու ձեռնարկատիրոջ, զգուշավոր և բարի ընտանիքի հոր օրինակելի կերպարը, գոյատևող դասային կանոնները: Չնայած դրան հասարակության մասին տեսությունները, տնտեսությունը և իրավունքը կարող էին ելնել այն բանից ու հիմնվել այն համոզման վրա, որ շուկայական շրջանառության մասնակիցների զգալի մեծամասնությունը կգործի ռացիոնալ, օրինապահորեն և բանական և ոչ թե հաշվի չնստելով գործարքի մյուս կողմի հետ և սանձազերծված ազահությամբ, այսինքն՝ ճիշտ այնպես, ինչպես «*homo oeconomicus*»-ը դեռ այսօր էլ նկարագրվում է նեոլիբերալ տեսության կաղապարներում:

Իմ գրքում ես փորձել եմ բացատրել, որ այն նախադրյալները, որոնք համոզեցուցիչ են դարձրել անհատի ներհատուկ բանականության և նրա բարոյական ողջախոհության կանխավարկածը, ավելի ու ավելի փշուր-փշուր է լինում, և որ այդ իսկ պատճառով այլևս նաև տեսականորեն նպատակահարմար ու գործնականում հնարավոր չէ քաղաքացիական իրավունքն ամբողջությամբ ընկալել որպես ձևական շրջանակ, որում ինքնավար, բայց բանա-

կան անհատներն իրենց շահերն ու նախասիրություններն առաջ են տանում մտածված և իրենց խորապես զգացված բանականությամբ ուղղորդված: Արդեն մի բանի տասնամյակ է, ինչ մենք փաստորեն ականատես ենք այն բանի, թե ինչպես է ամենատարբեր ազգային իրավակարգերում իրավունքը գնալով ավելի ու ավելի նյութականանում, ինչպես են ստանդարտացվում իրավական շրջանառության մասնակիցների վարքի պարտականությունները, ինչի արտահայտությունն է հենց նաև բարեխղճության սկզբունքների նշանակության սրընթաց աճը:

Այն բանի ապացույցներ, որ շուկայում, ինչպես նաև մյուս բոլոր սոցիալական հարաբերություններում մարդկանց գործողությունների նկատմամբ ներքին հսկողությունը գնալով ավելի ու ավելի և գլոբալ եղանակով փոխարինվում է արտաքին հսկողությամբ, տեսնում ենք ամեն օր և երկրագնդի յուրաքանչյուր անկյունում՝ ամենուրեք մարդկանց հետևում են հսկողության տեսախցիկները, վարկային քարտով իրականացվող ցանկացած գործողություն գրանցվում է, պետական գաղտնի ծառայություններն աննախադեպ կատարելությամբ վերահսկում են ամենամասնավոր բնույթ ունեցող քաղաքական ու գործնական հաղորդակցությունը, իսկ հատկապես *ֆեյսբուքի* նման, այսպես կոչված, սոցիալական ցանցերում հարյուրմիլիոնավոր մարդիկ հոժարակամ ենթարկվում են սոցիալական հսկողության: Այս ամենը նպաստում է գլոբալացված և մշտական շփումներին ճիշտ այնպես, ինչպես և վարքագծի ստանդարտացմանն ու միօրինակությանը՝ անկախ բանականության սկզբունքներին հետևելու անհատական ջանքերից:

Տնտեսական տեսությունում նույնպես ավելի ու ավելի կասկածի են ենթարկվում մոդելային «*homo oeconomicus*»-ի վերաբերյալ նեոլիբերալիզմի կանխավարկածները: Նորագույն տեսությունները, որոնք ընդհանրացվում են «ինստիտուտների էկոնոմիկա» անվան տակ, ընդունում են, որ մի կողմից իրավական շրջանառության մասնակիցները գրեթե երբեք բավարար չափով

տեղեկացված չեն լինում նրանց գործողությունների և պայմանագրերի կնքմանը ծառայող բանակցությունների պայմանների մասին, որ նրանք գրեթե միշտ դատապարտված են գործելու անորոշության պայմաններում և որ տարբեր կողմերի միջև առկա է տեղեկացված լինելու հարցում զգալի ասիմետրիա, որի պատճառը տարբեր արհեստավարժությունն է, բայց նաև դիրքը շուկայում և/կամ ճարտարությունը:

Մյուս կողմից նրանք ընդունում են շուկայի մասնակիցների «օպորտունիզմը» (հարմարվողականությունը), որը *Օլիվեր Վիլյամսոնը* (*Oliver Williamson*) նկարագրում է որպես «տեղեկությունների ոչ ամբողջական կամ աղավաղված փոխանցում, հատկապես մոլորեցնելու, աղավաղելու, թաքցնելու, քողարկելու կամ որևէ այլ ձևով շփոթեցնելու դիտարկյալ փորձեր»:¹¹ Ուշագրավ է, որ Վիլյամսոնը, ինչպես և ինստիտուտների էկոնոմիկայի մի բանի ուրիշ ներկայացուցիչներ, վերջին տարիներին ստացել են Նոբելյան մրցանակներ իրենց ուսումնասիրությունների արդյունքների համար:

Այս կանխավարկածներում «*homo oeconomicus*»-ի կոնցեպցիան այլևս տեղ չունի, քանի որ այդ «*homo oeconomicus*»-ը թեև հետապնդում է իր շահերը, բայց սկզբունքորեն օրինապահ վարքագիծ է դրսևորում, ներքին բանականության պատվիրանը նրան թելադրում է հաշվի մատել ուրիշների հետ, և նա գործարքի մյուս կողմից կարևոր տեղեկություններ չի թաքցնում: Շուկան այսպես իրատեսորեն դիտելու պայմաններում յուրաքանչյուրը պետք է անվստահությամբ վերաբերվի ուրիշի նկատմամբ և փորձի տեղեկություններ ստանալ գործարքի մյուս կողմի, նրա գործելու լիազորություններ և բանակցությունների առարկայի վերաբերյալ: Սա դժվարացնում է գործարարական շրջանառությունը և թանկացնում այն՝ բանակցությունների և գործարքի հետ կապված ափերից դուրս եկող ծախսերի պատճառով:

Նույնպես Նոբելյան մրցանակ ստացած տնտեսության պատմաբան *Դուգլաս Նորթը* (*Douglas North*) հենց սրանից ելնելով էլ բացատրում է ինստիտուտների իմաստը: Ըստ նրա՝ ինստիտուտների էկո-

նոմիկան մատնանշում է «մարդկանց փոխգործության (ինտերակցիայի) մարդկանց կողմից հորինված սահմանափակումները»: Ինստիտուտների նպատակն է «կայուն կարգ ու կանոնի ստեղծման միջոցով նվազեցնել մարդկանց փոխգործության անորոշությունը», արգելել անսկզբունքային հարմարվողականությունը և նվազեցնել բանակցությունների և գործարքի հետ կապված ծախսերը: Տնտեսական շրջանառության էական ինստիտուտների թվին է պատկանում (բարբերի ու սովորությունների կողքին) պետության կողմից սահմանված իրավունքը: Այն պետք է ուղղված լինի պայմանագրերից բխող իրավունքների դյուրին և մեծ ծախսեր չպահանջող իրագործման, ինչպես նաև սեփականության իրավունքների ապահովման և վերջնական փոխանցելությանը՝ շուկայական տնտեսության արդյունավետությունը և դինամիկան երաշխավորելու համար:¹²

Տարբեր գիտակարգերի դրույթները հնարավորություն են տալիս կազմելու մի պատկեր, որն, իմ կարծիքով, կարող է բացատրել թե ինչու է ժամանակակից քաղաքացիական իրավունքը բնորոշվում գնալով ավելի քիչ սեփական վարքագծի համար պատասխանատու ինդիվիդուալիզմով և ավելի ու ավելի շատ բարեխղճության օբյեկտիվ, ստանդարտացված ու ստանդարտացնող սկզբունքներով, ինստիտուցիոնալացված վստահության պաշտպանությամբ, վստահությունը, որը օբյեկտիվ և տիպականացնող սահմանում է ստանում և պարտադիր չէ, որ անհատի մոտ առկա լինի: Սա ոչ թե պարզապես ժամանակին բնորոշ գիծ է, այլ բխում է գորբալ շուկայական շրջանառությունն արդյունավետ, դինամիկական և դյուրին եղանակով կազմակերպելու և բանակցությունների և գործարքի հետ կապված ահռելի ծախսերով չխեղդելու անհրաժեշտությունից: Այլևս հնարավոր չէ հույսը դնել շուկայի մասնակիցների ներունակ (իմանենտային) բանականության վրա:

Մի քանի առանցքային օրինակներով փորձեմ պարզաբանել թեգերս:

Արդեն հիշատակված տնտեսագետ *Նորթը* ցույց է տվել, թե ազգային ու անդր-

Քաղաքացիական իրավունք

սահմանային ապրանքների առևտրի համար որքա՞ն կարևոր է եղել բարեխիղճ ձեռքբերման իրավական ինստիտուտի ներմուծումը, որը խախտել է Հռոմեական իրավունքի այն սկզբունքը, որի համաձայն՝ ոչ ոք չի կարող իր ունեցած իրավունքներից ավելի շատ իրավունքներ փոխանցել (*nemo potest plus iurae transferre quem ipse habet*):¹³ Այս ինստիտուտը պաշտպանում է բարեխիղճ ձեռք բերողին, որը վստահում է գործարքի մյուս կողմի սեփականության իրավունքին, եթե վերջինս տիրապետողն է և տիրապետումը ձեռք է բերել ոչ անազնիվ եղանակով: Գերմանական իրավունքում դա բխում է Քաղաքացիական օրենսգրքի §1006-ի ու §932-ի համակցությունից: Չեռք բերողը սեփականություն է ձեռք բերում տիրապետողից, որն ինքը սեփականություն չունի, իսկական սեփականատիրոջ հաշվին:

Այս իրավական ինստիտուտի մշակման շուրջ երկարատև վեճեր են ընթացել, քանի որ այն որոշակիորեն միջամտություն է ներկայացնում սեփականության հետ կապված ազատության իրավունքների նկատմամբ: Դրա ճանաչման հիմնավորումն այն է, որ իսկական սեփականատերն ինքը պետք է այնքան բանական լինի, որ իր գույքի առարկաների նկատմամբ տիրապետումը փոխանցի միայն այնպիսի անձանց, ում կարող է հսկել: Այսպիսով՝ այն շիսկը, որ նրա կողմից ընտրված տիրապետողը կարող է անազնիվ գործել, ընկած է իր ու ոչ ձեռք բերողի ոլորտում:

Այսպիսով՝ այս սկզբունքը համատեղելի է պատասխանատվությունը բանականությամբ վերագրելու ավանդական սկզբունքի հետ: Խոսքը եռանկյուն հարաբերությունում արդարացված վստահության և բարեխիղճության պատմականորեն վաղ ճանաչման մասին է:

Բարեխիղճ ձեռք բերողի իրավունքն սկզբում վերաբերում էր միայն շարժական իրերին: Անշարժ իրերի բարեխիղճ ձեռք բերումը զարգացել է ավելի ուշ և տարբեր պետություններում տարբեր ինտենսիվությամբ: Գերմանական իրավունքում դա բխում է Քաղաքացիական օրենսգրքի §§891, 892, 873-ից: Պաշտպանվում է հողամասի նկատմամբ իրավունքի ձեռք բերողի

վստահությունը ռեգիստրում կատարված գրանցումների ճշտությանը: Նա, ում կատարում գրանցվածը որևէ իրավունք է փոխանցում, ձեռք է բերում այդ իրավունքը, անգամ եթե այդ իրավունքը գրանցվածինը չի եղել, այսինքն՝ եթե գրանցումը կադաստրում սխալ է եղել:

Իսկական իրավունք ունեցողի տեսանկյունից իրավունքի կորստի պատշաճության համար արդարացումը չի փոխվում, այսինքն՝ նրանից պահանջվում է հետևել այն բանին, որ նրա իրավունքներն իսկապես գրանցվեն ռեգիստրում: Նա պարտավոր է ստուգել բոլորին հասանելի տեղեկությունները, որոնք գրանցված են կադաստրում: Եթե նա պարզի, որ նրա գրանցումը սխալ է ու վտանգում է նրա իրավունքը, ապա նա իրավունք ունի պահանջելու ուղղել գրանցումը և նա կարող ու պարտավոր է այդ պահանջի իրավունքը իրագործել դատարանի միջոցով:

Իսկ ձեռք բերողի տեսանկյունից արդարացումն այլ է: Չէ՞ որ նրա վստահությունը հիմնված է ոչ թե տիրապետման ու դրանով իսկ այն իրավիճակի վրա, որը առաջացրել է իսկական իրավունք ունեցողը, այլ ռեգիստրի ճշտության վրա: Օրենքը սահմանում է, որ նա պետք է կարողանա հույսը դնել ռեգիստրի ճշտության վրա, քանի որ այն ստեղծվել է հանրային շահից պետական մարմինների կողմից և վարվում է արհեստավարժորեն՝ ռեգիստրի աշխատողների ու նմանապես պետական պաշտոն զբաղեցնող նոտարների համագործակցությամբ: Հենց այդ պատճառով մեծ է հավանականությունը, որ գրանցումների բովանդակությունը ճիշտ է, ինչը թույլատրում է վստահել դրա բովանդակությանը:

Կադաստրի ստեղծմամբ պետությունը ճանաչել է հողամասերով գործարքներ կատարելու արդյունավետության և հեշտության հանդեպ հանրության շահագրգռվածությունը, ինչը բնակչության մեծամասնության համար առանցքային տնտեսական և կարևորագույն կենսական նշանակություն ունի, և ձեռք բերողի վստահության պաշտպանությունը հայտարարել է քաղաքական խնդիր:

Նման դատողությունները Գերմանիա-

յում ու Եվրոպայի բազմաթիվ այլ պետություններում հանգեցրել են այն բանի, որ ստեղծվել են պետության կողմից վարվող ռեգիստրներ, որոնք հուսալի տեղեկություններ են տալիս առևտրային ընկերությունների և այլ իրավաբանական անձանց գոյության, կանոնադրական կապիտալի և տնօրենների գործելու իրավասությունների և լիազորությունների մասին: Գերմանական իրավունքում ռեգիստրի ճշտության հանդեպ վստահության պաշտպանության սկզբունքը կարգավորված է Առևտրային օրենսգրքի §15-ում:

Առևտրային ռեգիստրների ստեղծումը և վարումն իրենց հերթին ընկալվում և կատարվում են որպես հանրային խնդիրներ: Դրանք վարվում են արհեստավարժորեն, մմանապես ռեգիստրի աշխատողների ու նոտարների համագործակցությամբ: Դրանով իսկապես մեծ չափով ապահովված է բովանդակություն ճշտությունը: Եվ այդ իսկ պատճառով նա, ով բանակցություններ է վարում որևէ ընկերության գործադիր տնօրենի հետ, կարիք չունի մեծ ծախսեր պահանջող ուսումնասիրություններ կատարելու այն մասին, թե արդյո՞ք այդ ընկերությունն իսկապես գոյություն ունի, արդյո՞ք բանակցությունների մյուս կողմն իրոք ունի դրա լիազորությունը, ի՞նչ չափի է կանոնադրական կապիտալը: Նա կարող է ամբողջովին վստահել ռեգիստրին, ի տարբերություն, օրինակ, Անգլիայի, որտեղ ձեռնարկությունների ռեգիստրը («company house») իր կայքում ուղղակիորեն հրաժարվում է գրանցումների ճշտությունը երաշխավորելուց: Այնտեղ ամբողջովին համապատասխան այն բանին, որ մերժվում է բարեխղճության դոկտրինը, շարունակում է գործել այն սկզբունքը, որ յուրաքանչյուր ոք ինքն է պարտավոր հոգ տանել իր շահերի պահպանման համար, ինչն ինքնըստիներյան հանգեցնում է տեղեկատվություն ստանալու և գործարքներ ու բանակցություններ անցկացնելու հետ կապված բարձր ծախսերի:

Այնտեղ, որտեղ գոյություն ունի բարեխղճությունը և վստահությունը պաշտպանող կադաստր կամ առևտրային ռեգիստր, այն կարող է դիտվել որպես ոչ նյու-

թական այն ենթակառուցվածքի մի մաս, որը ծառայում է մասնավոր ու գործնական շահերի էժան և արդյունավետ կենսագործմանը, բայց չի կարող կազմակերպվել մասնավորների կողմից, որովհետև գրանցումների անհրաժեշտ չեզոքությունը և օբյեկտիվությունը երաշխավորված չէ նրանց շահ ունենալու շահագրգռվածության պատճառով:¹⁴ Սեփական տնտեսական շահերի հետ թափանցիկության և տեղեկատվության հանրային շահերի բարդ ու օրհասական խառնվածության օրինակ են այսօր միջազգային ասպարեզում գործող ռեյտինգ որոշող գործակալությունները, որոնց անընդհատ մեղադրում են, ասելով, որ օբյեկտիվորեն չեն գնահատում ձեռնարկություններին և պետություններին, այլ անում են դա՝ սեփական ձեռնարկատիրական շահերով դեկավարվելով:

2013 թվականին Նորեյյան մրցանակի արժանացած տնտեսագետ Ռոբերտ Ֆիշերը (*Robert Fisher*) 2007 թվականին սկիզբ առած համաշխարհային տնտեսության համար չափազանց վտանգավոր սուբստանդարտային (subprime) ճգնաժամը ԱՄՆ-ում գնահատել է որպես մի կողմից բանկերի ազահության և անազնվության ու մյուս կողմից՝ բանկերի հաճախորդների սխալ ուղղությամբ ուղղորդված վստահության համընկում: Նա առաջարկել է գերմանական կադաստրի մման ռեգիստր և նոտարիատ ստեղծել ԱՄՆ-ում:¹⁵

Սրանով հիմնավորվում է հիմնական հայեցակարգերի փոփոխությունը քաղաքացիական իրավունքում: Դրանք ակնհայտորեն այլևս չեն կարող բնորոշվել իրավական շրջանառության մասնակիցների բնութագրմամբ, որոնց դեպքում մի կողմից բանականությամբ արդարացված սեփական շահերը սանձահարվում են և չեն վերածվում անսահման ազահության, իսկ մյուս կողմից գործ ունենք անհատների հետ, որոնք բանականորեն առաջ են տանում իրենց շահերը, ձեռք բերում անհրաժեշտ տեղեկություններ և ռացիոնալ հաշվարկներ կատարում: «*Homo oeconomicus*»-ի ֆիկցիան այնքան է հեռացել իրականությունից, որ օգտակար չէ և նույնիսկ վտանգավոր է տնտեսական կապերը և պայմա-

Քաղաքացիական իրավունք

նագրային փոխգործունեությունը բավարար չափով վերլուծելու փորձի համար:

Վստահության պաշտպանության այստեղ վերևում հիշատակված ավանդական այնպիսի իրավական գործիքները, ինչպիսիք են տիրապետողից շարժական իրերի նկատմամբ սեփականության իրավունքի բարեխիղճ ձեռք բերումը, կադաստրում գրանցվածից հողամասերի բարեխիղճ ձեռք բերումը և վստահությունը առևտրային ռեզիստիի ճշտությանն ու ամբողջականությանը, վերածվում են բարեխղճության ընդհանուր սկզբունքի, ինչի մասին մեջբերումներ են արել այս տեքստի սկզբում: Ինքնավար անհատը, որը մեկուսացված իրավական ակտերում հանդիպում է ուրիշ ինքնավար անհատների, ավելի ու ավելի հաճախ փոխարինվում է ընդհանուր, ստանդարտացված և դատարանների միջոցով կենսագործվող սոցիալ/էթնիկական հիմնական պատվիրանների (պահանջների) մասին պատկերացմամբ. այդ պատվիրաններն այսօր անհրաժեշտ են, գործնական կապերը և իրավական շրջանառությունն արդյունավետորեն և դինամիկ կազմակերպելու և գործարքների և բանակցությունների հետ կապված ծախսերը նվազեցնելու համար:

Գրա տակ կարելի է ամփոփել այն բազմաթիվ գլխավոր պարտականությունները և լրացուցիչ պարտականությունները, որոնք այսօր քաղաքացիական օրենսգրքերի յուրաքանչյուր ժամանակակից կոմենտարում նկարագրվում են բարեխղճության պաշտպանության առնչությամբ և ընդգրկում են այնքան տարատեսակ իրադրություններ, ինչպիսիք են ստորև շարադրվածները.¹⁶

- գործարքի մյուս կողմի պաշտպանության արժանի շահերի հետ հաշվի նստելու պարտականությունը,

- նաև սոցիալապես ավելի թույլերի նկատմամբ ազնիվ և լոյալ վերաբերմունք դրսևորելու պարտականությունը,

- որպես իրավունքների անթույլատրելի օգտագործման օրինակ՝ գործարքի ընդհանուր պայմանների անազնիվ ձևակերպման արգելքը,

- համալիր բնույթ ունեցող հարաբերություններում պայմանագրերի կատարման

նախապատրաստմանը մասնակցելու պարտականությունը,

- գործարքի ակնհայտորեն վատ տեղեկացված մյուս կողմին գործարքի հետ կապված հատուկ ռիսկերի մասին տեղեկացնելու պարտականությունը,

- այն իրավունքների կորուստը, որոնք այնքան երկար ժամանակ չեն ներկայացվել, որ պայմանագրի մյուս կողմը կարող է վստահել այն բանին, որ դրանք ապագայում էլ չեն ներկայացվի,

- այն իրավունքները չճանաչելը, որոնք ձեռք են բերվել պայմանագրի խախտմամբ կամ հակաիրավական եղանակով («unclean hands»-ի [անմաքուր ձեռքերի] մասին տեսությունը),

- չնայած վավերական պայմանագրի առկայությանը քաղաքացուն պահանջներ ներկայացնելու պահանջը, եթե պարտատերն օբյեկտիվորեն անազնվորեն է առաջացրել երաշխիքի կատարման դեպքը, օրինակ, եթե առաջացրել է գլխավոր պայմանագրի պարտապանի անվճարունակությունը,

- ընկերության այն մասնակիցների նկատմամբ միջոցների ձեռնարկում, ովքեր, չարաշահելով իրավունքը, թաքնվում են ընկերության այս կամ այն ձևի հետևում,

- ֆինանսավորման գործարքներում իրավաբանորեն անջատված պայմանագրերի տնտեսական այն միասնականության ճանաչումը, որը եվրոպական դիրեկտիվների իրագործմամբ պոզիտիվ իրավական ձևակերտում է ստացել, օրինակ, Գերմանիայի Քաղաքացիական օրենսգրքի § 358-ում,

- իրավունքների իրականացման արգելք, եթե դա արվում է ոչ թե արդարացված սեփական շահից ելնելով, այլ միմիայն հակառակորդին տհաճություն պատճառելու և վնաս հասցնելու մտադրությամբ,

- կամ նաև այն դեպքերը, որոնք տեղի ունեցան ԱՄՆ-ում և որոշ եվրոպական երկրներում ֆինանսական այն ճգնաժամերի հետևանքով, որոնց ժամանակ բանկերը համառորեն պահանջել էին ազատել հիփոթեքով ծանրաբեռնված տներն այն բանից հետո, ինչ հենց իրենք էլ էապես նպաստել էին սեփականատերերի և պարտապաններ

րի անվճարունակությանը:

Բազմաթիվ իրադրություններում ակնհայտ է դառնում, որ սահմանվում են վարքագծի այնպիսի չափորոշիչներ (ստանդարտներ), որոնք պետք է գործեն ինչպես պայմանագրերի շուրջ տարվող բանակցությունների, պայմանագրերի կնքման, պայմանագրի կատարման փուլերում և վերաբերեն նաև պայմանագրի կնքմանը հաջորդած վարքագծին: Բացի դրանից չափորոշիչները քաղաքացիական իրավունքում, գերիշխող կարծիքի համաձայն՝ պետք է գործեն օբյեկտիվորեն, անկախ սուբյեկտիվ մեղքից, ինչպես արդեն անգոյություն չունեցող չափագիծը (մասշտաբը) ձևակերպում է օբյեկտիվորեն՝ որպես գործնական շրջանառությունում պահանջվող բնականորեն խախտում:

Վերջապես, դրանք չպետք է կապված լինեն հատուկ բանակցությունների արդյունք հանդիսացող պայմանագրային հարաբերության հետ, այլ պետք է գոյություն

ունենան որպես վարքագծի ընդհանուր չափորոշիչներ, կոնկրետ իրադրությունում իրականացվելու համար. հետևանքը պետք է լինի ընդհանուր չափորոշիչների խախտմամբ պատճառված վնասի հատուցումը: Վնասի հատուցումը խաղում է նաև կանխարգելիչ դեր: Վնասի հատուցման պահանջի սպառնալիքը պետք է դրդի վարքագծի չափորոշիչների պահպանմանը:

Ակնհայտորեն այս պայմաններում վերանում են սահմանները պայմանագրային իրավունքի և դեֆիկտային իրավունքի միջև:

Ընդհանուր առմամբ, ինձ թվում է, որ բարեխղճության և արդարացված, տիպականացված վստահության պաշտպանության սկզբունքները ոչ միայն խորապես փոխել են քաղաքացիական իրավունքը, այլ առաջացել են խնդիրները գործնականում հաղթահարելու անհրաժեշտությունից, որով տեսությունը դեռ նոր է սկսում զբաղվել:

1. § 242 սահմանում է. «Պարտապանը պարտավոր է պարտավորությունն այնպես կատարել, ինչպես պահանջում է բարեխղճություն՝ հաշվի առնելով գործարար շրջանառության սովորույթները:

2. Palandt, Bürgerliches Gesetzbuch, Kommentar, 72. Auflage 2013, § 242, Randnummer 1.

3. *Mckendrick E.* Contract Law, 7. Auflage 2007, p. 266.

4. Professor Summers, zitiert nach E. Mckendrick, Contract Law, 7. Auflage 2007, p. 266.

5. *Mckendrick E.* Contract Law, 7. Auflage 2007, p. 267, 268.

6. *Smith A.* Eine Untersuchung über Natur und Wesen des Volkswohlstandes, 1776, IV. Buch, 2. Kapitel

7. Հմնտ. Samuelson/Nordhaus, Volkswirtschaftslehre, 3. (18.) Auflage 2007, էջ 129 և հաջորդիվ Roth, VWL für Einsteiger, 2006, էջ 1 և հաջորդիվ eine kritische Darstellung findet sich in R. Knieper, Eine ökonomische Analyse des Notariats, 2010:

8. Հմնտ. *North D.* Institutionen,

institutioneller Wandel und Wirtschaftsleistung, 1998 (1990), էջ 41 և հաջորդիվ, 128 և հաջորդիվ:

9. *Knieper R.* Gesetz und Geschichte – Ein Beitrag zu Bestand und Veränderung des Bürgerlichen Gesetzbuches, 1996 (russisch: 2006).

10. *Kant I.* die Metaphysik der Sitten, 2. Auflage 1798, p. 338/339, 358; dazu R. Knieper, Gesetz und Geschichte, p. 127.

11. *Williamson O.* Die ökonomischen Institutionen des Kapitalismus, 1990, p. 54.

12. *North D.* Institutionen, institutioneller Wandel und Wirtschaftsleistung, p. 3, 43.

13. *North D.* Institutionen, institutioneller Wandel und Wirtschaftsleistung, p. 153.

14. *Knieper R.* Eine ökonomische Analyse des Notariats.

15. *Shiller R.* The Subprime Solution, 2008, p. 4, 134.

16. Մեծամասամբ խոսքը վերաբերում է այն դեպքերին, որոնք ես վերցրել եմ Քաղաքացիական օրենսգրքի Պալանդի կոմենտարից (Տես հղում 2):

LEGAL ISSUES OF THE PRODUCT MARKET DEFINITION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

SHUSHAN SARGSYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY**

This article is devoted to the analysis of the legal regulation of the product market definition and aims to reveal the legal gaps caused from insufficient precise reflection of the economic aspect of product market category in current legislation of the Republic of Armenia and to represent proposals for the possible ways of solution of those problems.

Keywords: product, product market, relevant product market, relevant geographic market, market shares, substitutability of the products, supply, purchase, undertaking, dominant position

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТОВАРНОГО РЫНКА В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ШУШАН САРГСЯН
**АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

Настоящая статья посвящена анализу правового регулирования порядка определения товарного рынка с целью выявления проблем, возникающих в связи с неполным отражением в действующих правовых актах Республики Армения экономических аспектов категории товарный рынок, и представления предложений о возможных путях решения этих проблем.

Ключевые слова: товар, товарный рынок, продуктовые границы товарного рынка, географические границы товарного рынка, объем товарного рынка, взаимозаменяемость товаров, реализация, приобретение, хозяйствующий субъект, доминирующее положение

Բանալի բառեր - ապրանք, ապրանքային շուկա, ապրանքային շուկայի ապրանքատեսակային սահման, ապրանքային շուկայի աշխարհագրական սահման, ապրանքային շուկայի ծավալ, ապրանքների փոխարկարժ փոխարինելիություն, իրացում, ձեռքբերում, տնտեսվարող սուբյեկտ, գերիշխող դիրք

ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ՍԱՀՄԱՆՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽՆԳԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ապրանքային շուկայի սահմանումը և հիմնարար նշանակություն ունի մրցակցային իրավունքի մի շարք ինստիտուտների կարգավորման համար: Այն ելակետային փուլ է գերիշխող դիրքի, դրա չարաշահման մասին իրավական դրույթների կիրառման, հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման գործընթացներում, համակենտրոնացումների վերաբերյալ գործերի ուսումնասիրության համար և մի շարք ընթացակարգային հարցերում: Ապրանքային շուկայի սահմանների, ծավալի ճիշտ հատկորոշումից է կախված դրա մասնակիցների վարքագծի նկատմամբ տնտեսական մրցակցության պաշտպանությանն ուղղված մոնիթինգի կիրառման առանձնահատկությունները [2]: Անվիճելի է այն հանգամանքը, որ ապրանքային շուկան հանդիսանում է տնտեսագիտական կատեգորիա, ինչին պետք է մեծ ուշադրություն դարձվի դրա հատկորոշումը կարգավորող իրավական նորմերում: Մինչդեռ մեր կողմից իրականացված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունն ապրանքային շուկայի հատկորոշման գործընթացը բավականաչափ խորը և բազմակողմանի չի կարգավորում և չի արտացոլում այդ կատեգորիայի տնտեսագիտական ասպեկտները, ինչի հետևանքով մրցակցային օրենսդրության կիրառման ընթացքում առաջանում են մի շարք խնդիրներ:

Տնտեսագիտական գրականությանը հայտնի են ապրանքային շուկա հասկացության բազմաթիվ սահմանումներ, որոնք էական փոփոխությունների են ենթարկվել հասարակական զարգացման ընթացքում [5]: Ժամանակակից տնտեսագիտական գրականության մեջ տարածված սահմանումներից

մեկի համաձայն՝ ապրանքային շուկան բնորոշվում է որպես ապրանքի, աշխատանքի, ծառայության (այսուհետ՝ ապրանք) շրջանառության ոլորտ, բարդ մեխանիզմ, որը ներառում է հասարակական վերարտադրության ողջ ցիկլը (արտադրություն, տեղաբաշխում, իրացում, սպառում) տվյալ հասարակության տնտեսական համակարգի զարգացման բոլոր մակարդակներում [6]: Մեկ այլ կարծիքի համաձայն՝ ապրանքային շուկան ապրանքների արտադրության և շրջանառության կանոններով ձևավորված հարաբերությունների ամբողջություն է [5]:

Ապրանքային շուկա հասկացությունը սահմանվում է «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով (այսուհետ մաս՝ Օրենք) [11]: Այսպես, Օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ապրանքային շուկան Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի (այսուհետ՝ Հանձնաժողով) որոշմամբ սահմանված՝ որոշակի տարածքում տվյալ ապրանքի և դրա փոխադարձ փոխարինելի ապրանքների շրջանառության ոլորտ է, որի սահմանները որոշվում են գնորդի կողմից համապատասխան տարածքում ապրանքի ձեռքբերման տնտեսական հնարավորություններով և նպատակահարմարությամբ: Ապրանքային շուկան բնութագրվում է ապրանքատեսակային ու աշխարհագրական սահմաններով, դրա սուբյեկտների կազմով և ծավալով:

Վերոնշյալ իրավանորմի վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ ապրանքային շուկայի հատկանիշներից մեկը Հանձնաժողովի որոշմամբ սահմանված լինելն է: Նշված մոտեցումը, մեր կարծիքով, արդարացված չէ.

Քաղաքացիական իրավունք

քանի որ ապրանքային շուկան օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող երևույթ է՝ անկախ Հանձնաժողովի որոշմամբ հատկորոշումից: Օրենքի տրամաբանությունից հետևում է, որ եթե Հանձնաժողովը չի ուսումնասիրել և հատկորոշել, օրինակ, սուրճի, թռչնամսի, շինանյութի և այլ ապրանքային շուկաներ, ապա տվյալ ապրանքների շրջանառության ոլորտ գոյություն չունի: Նշված սահմանումը հակասում է նաև ապրանքային շուկայի տնտեսական էությունը, քանի որ ապրանքային շուկան ապրանքի շրջանառության ոլորտն է՝ պայմանավորված որոշակի տնտեսական գործոններով, ինչպիսիք են՝ գնորդի կողմից ապրանքի ձեռքբերման նպատակահարմարությունը, տնտեսական հնարավորությունները և այլն [1]: Հանձնաժողովի որոշումն ապրանքային շուկայի հատկորոշման վերաբերյալ պետք է հանդիսանա որոշակի ապրանքի և դրա փոխադարձ փոխարինելի ապրանքների շրջանառության՝ օբյեկտիվորեն գործող կանոնների և առանձնահատկությունների իրավական ամրագրումը միայն և ոչ թե սահմանի այդ կանոններն ու առանձնահատկությունները:

Ապրանքային շուկայի առկայությունը Հանձնաժողովի որոշմամբ սահմանված լինելով պայմանավորված կարող է հանգեցնել նաև պրակտիկ խնդիրների՝ կապված տնտեսվարող սուբյեկտի գերիշխող դիրքի ամրագրման հետ:

Այսպես, Օրենքը սահմանում է որոշակի ապրանքային շուկայում տնտեսվարող սուբյեկտի գերիշխող դիրք ունենալու չափանիշները: Այդ չափանիշներին համապատասխանելու դեպքում տնտեսվարող սուբյեկտը համարվում է գերիշխող դիրք ունեցող տվյալ ապրանքային շուկայում, և նրա վրա տարածվում է գերիշխող դիրքը չչարաշահելու Օրենքով սահմանված արգելքը [8]: Այս մասին իր դիրքորոշումն է հայտնել նաև Հայաստանի Հանրապետության վերաքննիչ վարչական դատարանը՝ գերիշխող դիրքի չարաշահման վերաբերյալ գործերով կայացված որոշումներում [14], [15]: Այսպիսով, գերիշխող դիրքը համարվում է փաստացի գոյություն ունեցող կարգավիճակ, իսկ այդ դիրքի առկայության որոշման և այն չչարաշահելու արգելքը պահպանելու պարտականությունը կրում է տնտեսվարող սուբյեկտը՝ համաձայն Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի: Միևնույն ժա-

մանակ, Օրենքի իմաստով տնտեսվարող սուբյեկտը գերիշխող դիրք ունեցող է համարվում որոշակի ապրանքային շուկայում, որը հատկորոշվում է Հանձնաժողովի որոշմամբ: Այսինքն, տնտեսվարող սուբյեկտը կարող է իմանալ իր գերիշխող դիրքի առկայության մասին միայն Հանձնաժողովի որոշմամբ սահմանված ապրանքային շուկայում: Մինչդեռ Հանձնաժողովը չի հատկորոշում և օբյեկտիվորեն չի կարող հատկորոշել Հայաստանի Հանրապետության բոլոր ապրանքային շուկաները, այլ ընտրողաբար, ելնելով որոշակի ապրանքի շրջանառության ոլորտում հնարավոր խախտումների բացահայտման անհրաժեշտությունից, ուսումնասիրում է այս կամ այն ապրանքային շուկան: Նման պայմաններում հարց է ծագում, թե տնտեսվարող սուբյեկտն ինչպես կարող է պարզել իր գերիշխող դիրքի առկայության հարցն այն ապրանքային շուկաներում, որոնք հատկորոշված չեն Հանձնաժողովի որոշմամբ: Տվյալ դեպքում տնտեսվարող սուբյեկտը կարող է դիմել Հանձնաժողովին՝ պահանջելով որոշմամբ սահմանել համապատասխան ապրանքային շուկան և որոշել տնտեսվարող սուբյեկտի գերիշխող դիրքի առկայության հարցը: Այնուամենայնիվ, նման մոտեցումը մենք դիտարկում ենք որպես սուբյեկտի կողմից իր գործունեության ռիսկերը նվազեցնելու միջոց և ոչ թե խնդրի լուծում: Ապրանքային շուկայի սահմանումը պետք է համահունչ լինի այդ կատեգորիայի տնտեսագիտական էությանը, ուստի առաջարկում ենք «ապրանքային շուկա» սահմանումից հանել «Հանձնաժողովի որոշմամբ սահմանված» բառերը, այն պայմանավորել ապրանքների շրջանառության օբյեկտիվ կանոններով: Միևնույն ժամանակ իրավական ակտերում ապրանքային շուկայի որոշման չափանիշները և բնորոշիչները պետք է սահմանված լինեն այնքան հստակ և կանխատեսելի, որ տնտեսվարող սուբյեկտը, այդ չափանիշներով առաջնորդվելով, կարողանա ինքնուրույն հատկորոշել ապրանքային շուկան և պարզել այդ շուկայում իր գերիշխող դիրքի առկայության հարցը:

Վերոգրյալի կապակցությամբ անհրաժեշտ ենք համարում ուսումնասիրել ապրանքային շուկայի բնութագրիչները և հատկորոշման կարգը: Ապրանքային շուկայի բնութագրիչները՝ ապրանքատեսակային ու աշխարհագրական սահմանները, դրա սուբյեկտների կազմը և ծավալը, սահմանվում են Օրենքով,

իսկ շուկայի հատկորոշման գործընթացը կարգավորվում է Հանձնաժողովի 23.05.2011թ. «Ապրանքային շուկայի սահմանների որոշման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 190-Ն որոշմամբ (այսուհետ՝ Կարգ) [12]:

Օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ապրանքային շուկայի ապրանքատեսակային սահման է համարվում Հանձնաժողովի որոշմամբ սահմանված՝ տվյալ ապրանքի և դրա փոխադարձ փոխարինելի ապրանքների ամբողջությունը:

Նույն հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ապրանքային շուկայի աշխարհագրական սահման է համարվում Հանձնաժողովի որոշմամբ սահմանված՝ որոշակի աշխարհագրական տարածք (այդ թվում՝ ճանապարհ, երթուղի՝ օդային, ջրային, ցամաքային և այլն), որի շրջանակներում գնորդի համար տնտեսապես հնարավոր ու նպատակահարմար է ձեռք բերել տվյալ ապրանքը և դրա փոխադարձ փոխարինելի ապրանքները և առկա չէ այդ հնարավորությունն ու նպատակահարմարությունը տվյալ տարածքից դուրս: Ապրանքային շուկայի աշխարհագրական սահմանը կարող է ներառել Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքը կամ դրա մի մասը կամ Հայաստանի Հանրապետության (կամ դրա մի մասի) և այլ պետության (կամ դրա մի մասի) տարածքը:

Ինչպես երևում է վերոնշյալ նորմերի համադրությունից, ապրանքային շուկայի ապրանքատեսակային և աշխարհագրական սահմանների հիմքում դրված է ապրանքների փոխադարձ փոխարինելիության գաղափարը: Այդ մոտեցումն ամրագրված է ինչպես Եվրոպական միության [9], այնպես էլ Եվրասիական մաքսային միության մրցակցային օրենսդրությունում [10]:

Օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ փոխադարձ փոխարինելի են համարվում այն ապրանքները, որոնք կարող են համեմատվել ըստ իրենց գործածության նշանակության, կիրառման, որակական, տեխնիկական, գնային կամ այլ հատկանիշներով այնպես, որ ձեռքբերողը փոխարինում է կամ պատրաստ է փոխարինելու դրանք մեկը մյուսով:

Կարգի 2-րդ կետի համաձայն՝ համապատասխան ապրանքային շուկայի ապրանքատեսակային սահմանների որոշումը հիմնված է ձեռքբերողների տեսանկյունից ապրանքների փոխադարձ փոխարինելիության

վրա: Ապրանքային շուկայի ապրանքատեսակային սահմանի որոշման համար ընտրվում է ուսումնասիրվող ապրանքը, բացահայտվում են դրա սպառողական հատկությունները (գործածության նշանակությունը, կիրառման, որակական, տեխնիկական, գնային կամ այլ հատկանիշները), որոնք հաշվի են առնվում ապրանքների փոխադարձ փոխարինելիությունը դիտարկելիս:

Այսպիսով, ապրանքների փոխադարձ փոխարինելիության հարցի ուսումնասիրության շրջանակներում անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք տվյալ ապրանքը, օրինակ, ավտոմեքենայի անվադողը, փոխադարձ փոխարինելի է մեկ այլ ապրանքի, օրինակ՝ ավտոբուսի անվադողի հետ, կամ տանիքի թիթեղը փոխադարձ փոխարինելի՞ է արդյոք տանիքի կղմինդրյա ծածկի հետ և այլն:

Այս երկու դեպքերում պատասխանը կարող է լինել ոչ՝ սպառողի տեսանկյունից և այդ՝ արտադրողի կամ իրացնողի տեսանկյունից: Իսկապես, միևնույն տնտեսվարող սուբյեկտը կարող է ունենալ սպառողի տեսանկյունից փոխադարձ փոխարինելի չհամարվող ապրանքների, մեքենայի և ավտոբուսի անվադողերի արտադրության համապատասխան տեխնոլոգիա կամ լիցենզիա: Երբեմն երկու տարբեր ապրանքների արտադրության (մատակարարման) տեխնոլոգիան նույնն է կամ շատ մոտ, ինչպես օրինակ մեքենայի և ավտոբուսի անվադողերի արտադրության ոլորտում: Ուստի փոխադարձ փոխարինելիությունը կարելի է գնահատել երկու տարբեր անկյուններից՝ պահանջարկի կողմից, որտեղ հաշվի է առնվում սպառողների տեսակետը, և առաջարկի կողմից, որտեղ փոխադարձ փոխարինելիության հարցը դիտարկվում է մրցակիցների (առկա կամ հնարավոր) տեսանկյունից [9]: Մինչդեռ Կարգով նախատեսվում է ապրանքների փոխադարձ փոխարինելիության որոշման հնարավորություն միայն սպառողի տեսանկյունից՝ հաշվի չառնելով որոշ դեպքերում իրացման տեսանկյունից ապրանքների փոխադարձ փոխարինելիության գնահատման անհրաժեշտությունը:

Այդ կապակցությամբ առաջարկում ենք Օրենքում և Կարգում ապրանքների փոխադարձ փոխարինելիության գաղափարի հիմքում դնել ոչ միայն ձեռքբերողի, այլև արտադրողի կամ իրացնողի տեսանկյունից մեկ ապրանքը մյուսով փոխարինելու նպատակահարմարությունը, ինչը, կարծում ենք հնա-

Քաղաքացիական իրավունք

րավորություն կտա ապրանքային շուկայի սահմանման գործընթացում կիրառել ավելի ճկուն մոտեցում առանձին գործերի բնութքյան շրջանակներում:

Ապրանքների փոխադարձ փոխարինելիության որոշման ընթացքում միջազգային պրակտիկայում լայնորեն կիրառվում է ապրանքի պահանջարկի խաչաձև ճկունության բացահայտումը [9], որն իրականացվում է այսպես կոչված «SSNIP» թեստի միջոցով: Այդ թեստի համաձայն՝ անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք ապրանքի գնի փոքր, բայց էական (ոչ կարճաժամկետ) բարձրացման (5-10%) դեպքում գնորդը հակված կլինի ձեռք բերել ապրանքն այլ տնտեսվարող սուբյեկտից կամ դրա փոխարեն այլ ապրանք ձեռք բերել [4]: Եթե պատասխանը դրական է, ապա նպատակահարմար է շուկան սահմանել հնարավորինս լայն՝ ներառելով այդ բոլոր ապրանքները: Նույն «SSNIP» թեստը կարելի է կիրառել նաև շուկայի աշխարհագրական սահմանները որոշելիս: Այս թեստի կիրառման շրջանակներում կարևոր նշանակություն են ձեռք բերում սպառողների հարցումները, փորձագիտական եզրակացությունները, վիճակագրական տվյալները և այլն:

«SSNIP» թեստի հիմքում ընկած սկզբունքն ամրագրված է Կարգի 4-րդ կետով: Մինչդեռ Հայաստանի Հանրապետության իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն գրեթե չի կիրառվում, սպառողների հարցումներ խիստ հազվադեպ են իրականացվում, իսկ ապրանքային շուկայի սահմանները հաճախ որոշվում են Կարգի 6-րդ կետով նախատեսված՝ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքների անվանացանկի (ԱՏԳԱԱ) կամ այլ դասակարգիչների հիման վրա, ինչը ոչ միշտ է արտացոլում ապրանքային շուկայի իրական պատկերը: Նման դասակարգիչները, կարծում ենք, կարող են ուղղորդիչ նշանակություն ունենալ ապրանքային շուկայի մասին նախնական պատկերացման ձևավորման համար, որը, սակայն, հետագայում պետք է հստակեցվի, հիմնավորվի լրացուցիչ ուսումնասիրության արդյունքում:

Անդրադառնալով շուկայի աշխարհագրական սահմաններին՝ հարկ է նշել, որ օրենսդիրը լայն հնարավորություն է ընձեռում շուկայի աշխարհագրական սահմանների որոշման համար, ինչը, մեր կարծիքով, արդարացված է, քանի որ պրակտիկայում լինում են

դեպքեր, երբ ապրանքի ձեռքբերման հնարավորությունները առկա են Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում, իսկ որոշ դեպքերում սահմանափակվում են փոքր տարածքով [3]: Այսպես օրինակ, մեծ թվով բազմաբնակարան շենքերի կոմունալ ծառայությունները մատուցվում են մեկ կազմակերպության միջոցով, և այլ եղանակով այդ ծառայությունների ձեռքբերման հնարավորությունը բացակայում է: Նման դեպքերում ապրանքային շուկայի աշխարհագրական սահման կարող է համարվել բազմաբնակարան շենքի տարածքը, փողոցը և այլն [17]:

Ապրանքային շուկայի հատկորոշման հետագա փուլերի՝ ծավալի և սուբյեկտների կազմի որոշումն ամբողջությամբ կախված է շուկայի սահմանների որոշման ճշգրտությունից: Շուկայի սահմանների ոչ ճիշտ որոշման արդյունքում ապրանքային շուկայի ծավալը կարող է արհեստականորեն մեծանալ կամ նվազել, ինչն էլ իր հերթին կհանգեցնի տնտեսվարող սուբյեկտի մասնաբաժնի արհեստական աճին կամ կրճատմանը [1]: Օրինակ, Հանձնաժողովը թիվ 08.06.2011թ. թիվ 209-Ա որոշմամբ հատկորոշել էր «աղացած սուրճ» և «հատիկավոր սուրճ» ապրանքային շուկաները, և «Ռոյալ-Արմենիա» Հ.Ձ. ՍՊԸ-ն համարվել էր գերիշխող դիրք ունեցող «հատիկավոր սուրճ» շուկայում [13]: Այնուհետև, Հանձնաժողովը տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից այդ հանգամանքը վիճարկելուց հետո, 16.11.2012թ. թիվ 484-Ա որոշմամբ վերանայեց շուկայի սահման տրոհումը և հատկորոշեց «սուրճ» ապրանքային շուկան, որտեղ «Ռոյալ Արմենիա» Հ.Ձ. ՍՊԸ-ն չունի գերիշխող դիրք [16]:

Ապրանքային շուկայի ծավալի և սուբյեկտների կազմի համատեքստում անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև Օրենքի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասին, համաձայն որի՝ տնտեսվարող սուբյեկտ(ներ)ը կարող է (են) ներկայացնել տվյալ ապրանքային շուկայում իր(ենց) գերիշխող դիրքի առկայությունը բացառող ապացույցներ: Նշված նորմով սահմանված իրավունքի իրականացումն ապահովելու տեսանկյունից նպատակահարմար ենք համարում Օրենքում նախատեսել դրույթ, համաձայն որի՝ Հանձնաժողովը պարտավոր է ապրանքային շուկայի ծավալը և տնտեսվարող սուբյեկտների կազմը որոշելուց հետո, սակայն նախքան ապրանքային շուկայի հատկորոշման վերաբերյալ որոշման

ընդունումը, ծանուցել ուսումնասիրության արդյունքում բացահայտված գերիշխող դիրք ունեցող սուբյեկտներին վերջիններս հնարավոր գերիշխող դիրքի մասին: Նման դրույթի նախատեսումը հնարավորություն կընձեռնի սուբյեկտներին ավելի արդյունավետ օգտվել գերիշխող դիրքը բացառող ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքից: Ներկայումս ձևավորված պրակտիկայի համաձայն՝ Հանձնաժողովը ծանուցում է ապրանքային շուկայի ուսումնասիրության արդյունքում հայտնաբերված գերիշխող սուբյեկտներին որոշման կայացման նիստին մասնակցելու մասին, ինչի արդյունքում սուբյեկտը հնարավորություն չի ունենում հավաքագրելու և ներկայացնելու իր գերիշխող դիրքը բացառող ապացույցներ: Ուստի վերը նշված դրույթի նախատեսումը կնպաստի տնտեսվարող սուբյեկտի՝ Օրենքով նախատեսված իրավունքի լիարժեք իրականացմանը:

Այսպիսով, թեմայի ուսումնասիրության արդյունքում մենք հանգեցինք ստորև ներկայացված հետևություններին:

Ապրանքային շուկայի հատկորոշման գործընթացը կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը լիարժեք չի արտացոլում ապրանքային շուկա կատեգորիայի տնտեսական ասպեկտները, ինչի հետևանքով առաջանում են խնդիրներ մրցակցային օրենսդրության կիրառման ընթացքում:

Առաջարկում ենք Օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ «ապրանքային շուկա» սահմանումից հանել «Հանձնաժողովի որոշմամբ սահմանված» բառերը՝ ապրանքային շուկայի առկայությունը պայմանավորելով միայն ապրանքների շրջանառության օբյեկտիվ կանոններով:

Ապրանքային շուկայի որոշման չափանիշները և բնորոշիչները իրավական ակտերում պետք է սահմանված լինեն այնքան հստակ և կանխատեսելի, որ տնտեսվարող սուբյեկտը, այդ չափանիշներով առաջնորդվելով, կարողանա ինքնուրույն հատկորոշել ապրանքային շուկան և պարզել այդ շուկայում իր գերիշխող դիրքի առկայության հարցը:

Առաջարկում ենք Օրենքում և Կարգում ապրանքների փոխադարձ փոխարինելիության գաղափարի հիմքում դնել ոչ միայն ձեռքբերողի, այլև արտադրողի կամ իրացնողի տեսանկյունից մեկ ապրանքը մյուսով փոխարինելու նպատակահարմարությունը կամ հնարավորությունը:

Նպատակահարմար ենք համարում Օրենքում նախատեսել դրույթ, համաձայն որի՝ Հանձնաժողովը պարտավոր է ապրանքային շուկայի ծավալը և տնտեսվարող սուբյեկտների կազմը որոշելուց հետո, սակայն նախքան շուկայի ուսումնասիրության արդյունքների մասին որոշման ընդունումը, իրազեկել ուսումնասիրության արդյունքում բացահայտված գերիշխող դիրք ունեցող սուբյեկտներին վերջիններս հնարավոր գերիշխող դիրքի մասին, ինչը կնպաստի գերիշխող դիրքը բացառող ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքի իրականացման մեխանիզմի կատարելագործմանը:

նյա ասպեկտները, ինչի հետևանքով առաջանում են խնդիրներ մրցակցային օրենսդրության կիրառման ընթացքում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

[1] Конкурентное право России. Под ред. И.Ю. Артемьева, А.Г. Сушкевича. М., Изд. Дом “Высшая школа экономики”, с. 391, 2012.
[2] **Тотьев К.Ю.** Конкурентные права (правовое регулирование конкуренции). М., Издательство РДЛ, с. 352, 2000
[3] Конкурентное право РФ. Под. ред. Н.И. Клейн, Н.Е.Фонаревой. М., Логос, с. 432, 1999г.
[4] European Community Law of Competition, sixth edition, Peter Roth QC Vivien Rose, Oxford University press, 2008.
[5] Экономическая теория (политэкономия). Под ред. В.И. Видяпина, Г.П. Журавлевуой.-М: ИНФРА-М, с. 556, 1999.
[6] Экономическая теория. Под ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича.-СПб: СПбГУЭФ, с. 544, 2004.
[7] Արմեն Սարգսյան /Շուկան և նրանում գերակշռող դիրքի դրական ու բացասական հավակնությունը/ Օրենք և իրականություն, N 9, 2011:
[8] **Саргсян Ш.С., Григорян А.М.** /Правовые и экономические аспекты доминирующего положения на рынке /Сельмая Голичная научная конференция (3-7 декабря 2010гг.): Сборник научных статей.-Социально-гуманитар-

ные науки. Часть 1/-Ер.: Изд-во РАУ, с. 36-44, 2012
[9] Commission Notice on the definition of relevant market for the purposes of Community competition law OJ C 372, 09.12.1997.
[10] Соглашение Таможенного Союза “О единых принципах и правилах конкуренции” от 09.12.2010г.
[11] «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք ՀՀԳՏ 2000.12.15/30 (128), 06.11.2000թ.:
[12] ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի 23.05.2011թ. «Ապրանքային շուկայի սահմանների որոշման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 190-Ն որոշում
[13] ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի 08.06.2011թ. «Հատիկավոր սուրճ» և «Աղացած սուրճ» ապրանքային շուկաների ուսումնասիրության արդյունքների մասին թիվ 209-Ն և 16.11.2012թ. «Սուրճ» ապրանքային շուկայի կառուցվածքի ուսումնասիրության արդյունքների մասին թիվ 484-Ն որոշումներ:
[14] Վարչական գործ թիվ ՎԳ/8123/05/11:
[15] Վարչական գործ թիվ ՎԿ/0115/05/12:
[16] Վարչական գործ թիվ ՎԳ. 3331/05/11:
[17] Վարչական գործ թիվ ՎԿ/8615/05/12:

ՀՈՒՆԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)
ՕՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
81

**FINANCIAL SANCTIONS IN THE SYSTEM OF LEGAL-FINANCIAL RESPONSIBILITY:
THEORETICAL-JURIDICAL SOME PROBLEMS**

**ANNA TOROSYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION
ACADEMY OF THE RA**

In the article was attempted to analyze the theoretical and legal issues of financial sanctions, which is one of the important institutes of financial law. During the study based on the legal characteristics and study of international best practice of this institute, theoretical literature, legal acts, enforcement practices and other documents it was attempted to identify some theoretical and practical issues concerning to the financial sanctions.

Keywords: sanction, violation, responsibility, legal-financial, law violator

**ФИНАНСОВЫЕ САНКЦИИ В СИСТЕМЕ
ФИНАНСО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ**

**АННА ТОРОСЯН
АСПИРАНТ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА**

В статье была сделана попытка проанализировать теоретико-правовые проблемы финансовых санкций одного из важнейших институтов финансового права. В результате исследования правовых особенностей данного института и анализа международного опыта, теоретической литературы, правовых актов, правоприменительной практики и на основе анализа других документов была сделана попытка выявить некоторые теоретические и практические задачи по регулированию финансовых санкций.

Ключевые слова: санкция, правонарушение, ответственность, финансово-правовой, правонарушитель

Բանալի բառեր - սանկցիա, իրավախախտում, պատասխանատվություն, ֆինանսա-իրավական, իրավախախտ

ՀՈՒՆԻՐԱ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՀԱՏԱՎԱԾ
Իշխանություն

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՍԱՆԿՅԻՆՆԵՐԸ ՖԻՆԱՆՍԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ. ՏԵՍԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ

Ֆինանսական սանկցիաները կարևոր տեղ են զբաղեցնում ֆինանսաիրավական պատասխանատվության համակարգում: Ինչպես արդարացիորեն նշում է Օ.Ի. Յուստուր, այդ կարևորությունը պայմանավորված է նրանով, որ «ֆինանսաիրավական պատասխանատվության էության և յուրահատկության վերաբերյալ բոլոր դատողությունները ըստ էության բխում են ֆինանսական սանկցիաների էությունից և յուրահատկությունից»:¹ Ֆինանսական սանկցիաները ֆինանսական կարգ ու կանոնի ամրապնդման, ինչպես նաև իրավախախտումների կանխման, նախագոյնացման, սուբյեկտների խախտված իրավունքների, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների շահերի վերականգնման գործում ունեն հատուկ նշանակություն: Սանկցիայի անհրաժեշտությունն արտահայտվում է նաև իրավունքի այնպիսի հատկանիշով, ինչպիսին է դրա ապահովվածությունը պետական հարկադրանքով²:

Այդ առումով հարկ է նկատել, որ պետական հարկադրանքի միջոցն ավելի լայն հասկացություն է, քան սանկցիան: Պետք է համաձայնել նաև պրոֆեսոր Ե.Ս.Բելինսկու կարծիքի հետ. «Սանկցիան իրավական նորմի խախտման համար սահմանված պատժամիջոց է: Ի տարբերություն սանկցիայի, պատասխանատվությունը ավելի լայն հասկացություն է և հանդիսանում է իրավական նորմի փաստացի կիրառման միջոց»³:

Չնայած ֆինանսական սանկցիաների կարևորությանը, դրանք ֆինանսական իրավունքի տեսության մեջ քիչ են ուսումնասիրված: Այնուամենայնիվ, ֆինանսական սանկցիաները, դրանց առանձնահատկությունը և բնույթը քննարկվել և դիտարկվել են մի շարք հեղինակների աշխատություններում և եղել են գիտական բազմաթիվ բանավեճերի առարկա⁴:

Սակայն պետք է նշել, որ հիշատակված հեղինակների կողմից հնչեցրած կարծիքները կորցրել են իրենց արդիականությունը՝ հաշվի առնելով տնտեսական հարաբերությունների էական փո-

փոխությունները, որոնք իրենց ազդեցությունն են թողել նաև ֆինանսական սանկցիաների բնույթի ու բովանդակության վրա:

Իրավաբանական գիտության մեջ «ֆինանսաիրավական պատասխանատվություն» հասկացության ներմուծմամբ տեղի ունեցավ դրա նույնացումը ֆինանսական սանկցիայի հետ: Իրավունքի տեսության ժամանակակից փուլում դեռ չի ձևավորվել սանկցիայի և պատասխանատվության միասնական իրավաբանական: Չի ձևավորվել նաև միասնական մոտեցում պետական հարկադրանքի համակարգում դրանց տեղի վերաբերյալ: Մինչ այժմ առկա են դժվարություններ ինչպես ֆինանսական պատասխանատվության, այնպես էլ ֆինանսական սանկցիայի էության բնորոշման ընթացքում: Դա կարելի է բացատրել ոչ միայն ֆինանսաիրավական ոլորտում ուսումնասիրությունների ոչ բավարար քանակով, այլև ընդհանրապես ֆինանսական սանկցիայի յուրահատկության և բնույթի վերաբերյալ տեսական դրույթների ոչ բավարար համակարգվածությամբ: Հարկ է նշել, որ հիշատակված սանկցիաների ուսումնասիրությունը հնարավոր չէ առանց տեսական տարբեր դիրքորոշումների վերլուծության, ինչը կարելի է հիմնավորել իրավական սանկցիայի համակարգային բնույթով և նշանակությամբ⁵:

Այսպիսով, սանկցիան ոչ որպես իրավական նորմի բաղկացուցիչ մաս, այլ որպես իրավունքի նորմի չպահպանման համար պետաիրավական հետևանք, հանդիսանում է պատասխանատվության միջոց: Հետևաբար, ֆինանսական սանկցիան հանդիսանում է ֆինանսաիրավական պատասխանատվության այնպիսի միջոց, որը վրա է հասնում ֆինանսական իրավահարաբերությունների սուբյեկտների կողմից սահմանված կանոնների չպահպանման հետևանքով:

Այսինքն, ելնելով իրավաբանական պատասխանատվության կիրառման վերաբերյալ ընդհանուր տեսական մոտեցումից՝ պետք է նշել, որ պատասխանատվության միջոցի, այդ թվում՝ ֆինանսական սանկցիայի կիրառման համար հիմք է հանդիսանում ֆինանսական իրավախախտումը:

ՀՈՒՆԻՍ - 09-ՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ֆինանսական իրավունք

Իրավական սանկցիան իրենից ներկայացնում է միայն այնպիսի պետական հարկադրանքի միջոցների ամբողջություն, որոնք կիրառվում են իրավական նորմի դիսպոզիցիայի խախտման դեպքում՝ կան իրավախախտին պատժելու, կան խախտված իրավունքների վերականգնման միջոցով: Այդ հիմնավորմամբ պայմանավորված՝ սանկցիաները կարող են կրել կան իրավավերականգնողական, կան պատժիչ բնույթ: Ընդ որում, սանկցիայի կիրառման համար անհրաժեշտ է իրավախախտման անկախությունը, այլ ոչ թե ցանկացած իրավական անցանկալի հետևանք:

Սանկցիայի՝ միայն որպես պատասխանատվության միջոցի դիտարկումը շատ նեղ է, քանի որ միայն պատժիչ սանկցիաներն են իրենց մեջ ներառում պատասխանատվության միջոցներ՝:

Ֆինանսական սանկցիաների էության դիտարկման և բացահայտման համար կարևոր է նաև դրանց տեսակների ուսումնասիրումը գործող օրենսդրական կարգավորումների համատեքստում:

Վերլուծելով ՀՀ ֆինանսական օրենսդրությունը, կարող ենք նկատել, որ առավել հաճախ կիրառվում են պատժիչ, քան իրավավերականգնողական սանկցիաներ: Որպես այդպիսին օրենսդրության մեջ հաճախ հանդիպում են տուգանքը և տույժը: Սակայն, հատկանշական է, որ տույժը ֆինանսական իրավունքում օգտագործվում է որպես պարտավորությունների՝ ժամանակին կատարելու սպառնված միջոց: Ի տարբերություն տույժի, տուգանքի նպատակը պարտավորություն կրող անձանց կողմից սահմանված կարգ ու կանոնների իրականացման երաշխավորումն է:

Այսպես, տույժը սովորաբար սահմանվում է կետանցված պարտավորության նկատմամբ գույքային արտահայտությամբ և վճարվում է յուրաքանչյուր կետանցված օրվա համար կամ որոշակի գումարի նկատմամբ: Օրինակ «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ «հարկի վճարումը սահմանված ժամկետներից ուշացնելու դեպքում ժամկետանց յուրաքանչյուր օրվա համար հարկ վճարողը (հարկային օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում)՝ հարկային գործակալը՝ վճարում է տույժ՝ ժամանակին չմուծված հարկի գումարի 0.15 տոկոսի չափով»:

Ինչ վերաբերում է տուգանքին, ապա այն արտահայտվում է կոնկրետ դրամային գումարով կամ ըստ կատարած իրավախախտման բնույթի, ըստ վտանգավորության և այլնի: Օրինակ՝ «Գրավատների և գրավատնային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը ֆինանսական սանկցիաները սահմանելիս ելնում է կոնկրետ իրավախախտման համար կոնկրետ սանկցիայի սահ-

մանման սկզբունքից՝: Այլ է իրավիճակը, օրինակ, «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի տրամաբանության առումով: Մասնավորապես, նշված օրենքում, մեր կարծիքով, օրենսդիրը իրավացիորեն հնարավորություն է ընձեռել ֆինանսական սանկցիա կիրառելու համար հատուկ լիազորություն ունեցող մարմնին (տվյալ դեպքում ՀՀ կենտրոնական բանկին), զնահատելով կոնկրետ իրավախախտումը ու կոնկրետ փաստական հանգամանքները և հաշվի առնելով բանկերի՝ որպես ֆինանսական իրավահարաբերությունների հիմնական մասնակիցների գործունեության յուրահատկությունը և ռիսկային բնույթը, ինքնուրույն որոշելու օրենսդրությամբ սահմանված սանկցիաներից որևէ մեկի կամ դրանցից մի քանիսի կիրառման հնարավորությունն ու չափը՝:

Ֆինանսական սանկցիաները, որպես կանոն, կիրառվում են օրինականության պահպանման, ինչպես նաև պետության ֆինանսական գործունեության ապահովման համար՝:

Կարևորելով ֆինանսական սանկցիաների նշանակությունը, անհրաժեշտ է նկատել, որ դրանց կիրառումը նախևառաջ նպատակ է հետապնդում պետության ֆինանսական շահերին պատճառված վնասը հատուցելու, այնուհետև՝ միայն խախտում թույլ տրված անձին պատժելու նպատակ: Այսպես, «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի 39.10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Կենտրոնական բանկի և խախտումներ թույլ տված բանկի, ներդրումային ընկերության, ներդրումային ֆոնդի կառավարչի, սպառնվագրական կամ վերաապահովագրական ընկերության, Բյուրոյի կամ վարկային կազմակերպության միջև բանկի, ներդրումային ընկերության, ներդրումային ֆոնդի կառավարչի, սպառնվագրական կամ վերաապահովագրական ընկերության, Բյուրոյի կամ վարկային կազմակերպության ֆինանսական վիճակի բարելավման և բնականոն գործունեության ապահովման նպատակով կարող է կնքվել պայմանագիր...»: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն «Սույն հոդվածի 1-ին կետում նշված պայմանագրի կնքման պահից պայմանագիրը կնքված բանկի, ներդրումային ընկերություն, ներդրումային ֆոնդի կառավարիչ, սպառնվագրական կամ վերաապահովագրական ընկերության, Բյուրոյի կամ վարկային կազմակերպության նկատմամբ սկսված վարույթները կարող են կասեցվել կամ կարճվել, բանկի, ներդրումային ընկերություն, ներդրումային ֆոնդի կառավարիչ, սպառնվագրական կամ վերաապահովագրական ընկերության, Բյուրոյի նկատմամբ նշանակված տու-

զանքի, տույժի գանձումը կարող է հետստանալ կամ տուգանք կամ պատասխանատվության այլ միջոց չկիրառվել, տուգանքի, տույժի չափը կարող է նվազեցվել կամ տուգանքի, տույժի գանձման ժամանակացույց սահմանվել»:

Մասնագիտական գրականության մեջ բանավեճերի առարկա է հանդիսանում նաև այն հարցը, թե ինչպիսի բնույթ ունեն ֆինանսական սանկցիաները: Փորձեր են արվել դրանք դիտարկել որպես վարչական սանկցիա, այն հիմնավորմամբ, որ դրանք կիրառվում են վարչական կարգով¹¹: Առանձին հեղինակներ բացահայտելով տարբեր բնագավառներում իրավախախտումների համար պատասխանատվության էությունն ու բովանդակությունը, այնուամենայնիվ, մի կողմից, չեն ժխտում ֆինանսական սանկցիաների առանձին համակարգի առկայությունը, սակայն, մյուս կողմից, գտնում են, որ, օրինակ՝ մաքսային, բանկային և այլ բնույթի, իրավախախտումների համար կիրառվում են վարչական սանկցիաներ¹²:

Սակայն, ինչպես նշում է Ի.Բ.Ռոզանովը, «ֆինանսական սանկցիայի էությունը չի փոխվում՝ եղներով այն հանգամանքից թե ինչ կարգով է այն կիրառվում՝ վարչական, թե՛ դատական: Ավելին, ֆինանսական սանկցիայի բովանդակությունը էականորեն ազդում է դրա կիրառման եղանակի և ձևի վրա: Այդ պատճառով սանկցիաները այս կամ այն իրավունքի ճյուղին վերագրելը կախված է ոչ թե դրանց անվանումից և կիրառման եղանակից այլ այն հանգամանքից, թե որ իրավունքի ճյուղի նորմի կիրառումն են ապահովում (քրեական, քաղաքացիական, ֆինանսական)»¹³:

Պրոֆեսոր Վ.Ն. Ռեպեցկին ևս կարծում է, որ «սխալ կլիներ պնդել, որ ֆինանսական սանկցիաների էությունը կախված է նրանից, թե ինչ կարգով

են դրանք կիրառվում», քանի որ այդ սանկցիաները իրավունքի այս կամ այն ճյուղին դասելու համար կարևոր չէ դրանց կիրառման կարգը, այլ կարևոր է թե որ իրավունքի ճյուղի նորմի կատարումն են դրանք ապահովում¹⁴:

Վերը շարադրվածից հետևում է, որ ֆինանսական սանկցիաների՝ վարչական կարգով կիրառման պարագայում, այնուամենայնիվ, դրանք հանդիսանում են պատասխանատվության ինքնուրույն միջոցներ, ինչպես նաև պետական հարկադրանքի համակարգում զբաղեցնելով առանձնահատուկ տեղ՝ բնութագրվում են հետևյալ առանձնահատկություններով. ա) դրանք կիրառվում են պետության ֆինանսական գործունեության ոլորտում ֆինանսական նորմերի խախտման համար, բ) հանդիսանում են ֆինանսական պատասխանատվության միջոց, գ) դրանք սահմանվում են ֆինանսական իրավունքի նորմերով, դ) ունեն գույքային բնույթ, ե) կիրառվում են ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ իրավաբանական անձանց նկատմամբ, զ) որոշ դեպքերում (օրինակ՝ բանկային համակարգում) դրանց բնորոշ է հստակ կիրառման կարգ և դրանք կիրառող անձանց հստակ շրջանակ:

Այսպիսով, ֆինանսական սանկցիաներն ընկալվում են որպես պետության հարկադրանքով ապահովված իրավական պատասխանատվության տեսակ, որոնք կիրառվում են պետական իրավասու մարմինների կողմից ֆինանսական օրենսդրության խախտման դեպքում և նպաստում են անձի խախտված իրավունքների վերականգնմանը կամ մեղավորի պատժմանը և իրավունքի նորմերը խախտելու համար իրավախախտի վրա դնում են լրացուցիչ գույքային բեռ:

1. **Юстус О.И.** Финансо-правовая ответственность налогоплательщиков организаций, дис.канд.юр.наук, Саратов 1997, с. 24.

2. **Юстус О.И.**, там же, с. 47.

3. **Белинский Е.С.** К вопросу о правовой природе ответственности по налоговому законодательству// Хозяйство и право.1995. N8, с.111.

4. **Химичева Н.И.** Финансово-правовые санкции в системе правовых средств обеспечения качества продукции//Советское государство и право. 1984,N8, с. 38; Советское финансовое право/ Отв. Ред. Л.К.Воронова, Н.И. Химичева. М., Юрид. лит., 1987, с. 71-72; **Карасева М.В.** Финансовое право.Общая часть: Учебник М., Юрист, 1999, Гл. 8; Финансовое право под отв. ред. Н.И. Химичева, 5-е издание НОРМА-ИНФРА-М.,Москва, 2012, Гл. 6.

5. **Веремеенко И.И.** Административно-правовые санкции. М., Юридлитература, 1975, с. 5.

6. **Братусь С.Н.** Юридическая ответственность и законность. М., Городец, 2001, с. 115.

7. «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենք, 14.04.1997թ./ՀՀՊՏ 1997/11՝ 20.05.97:

8. «Գրավաճանդի և գրավատնային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք՝ 03.12.2003/ՀՀՊՏ 2009/64 (299), 30.12.03, հոդ.1289՝ գլուխ 4 :

9. «Գրավաճանդի և գրավատնային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, 03.12.2003/ՀՀՊՏ 2009/64 (299), 30.12.03, հոդ.1289, «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք՝ 30.06.1996/ՀՀԱԺՏ 1996/12, հոդ. 153:

10. **Емельянов А.С.** Меры финансово-правового принуждения//Правоведение.2001, N6, с. 45.

11. **Бахрах Д.Н., Кропос Л.Ю.** Административная ответственность и финансовые санкции//Журнал российского права.1997, N8, с. 87.

12. **Тончаров А.В.** Административная ответственность за правонарушение в сфере налогообложения: дис.к анд.юр.ид. наук, Хабаровск, 2000, с. 13; **Зуев В.М.** Финансовое право РФ: Теория общей части-Томск: Изд.-во НТЛ, 2000, с. 181-188; Финансовое право Российской Федерации. Учебник. /Отв. ред. М.В. Карасева/. М., Юрист, 2002; **Зуев В.М.** Учебно-методический комплекс по курсу финансового права. Томск, Томский государственный университет, 2005.

13. **Розанов Н.Н.** Финансово-правовые средства обеспечения государственной финансовой дисциплины:Автореф.дис...канд.юр.ид.наук. Саратов, 1971, с. 8.

14. **Реппецкий В.Н.** К вопросу об ответственности по советскому праву//Вопросы совершенствования правового регулирования-Львов, 1982, с. 52.

PRE-TRIAL SETTLEMENT OF COLLECTIVE LABOR DISPUTES WITH A FEW QUESTIONS

ARMINE CHOBANYAN
PHD STUDENT OF EUROPEAN REGIONAL ACADEMY
DEPARTMENT OF CIVIL PROCEDURAL LAW
MEMBER OF CEMBER OF ADVOCATES OF ARMENIA

This article presents methods for regulating civil disputes, particularly methods of peaceful settlement of collective labor disputes in the Republic of Armenia.

The author mainly focuses on legislative and copyrights approaches peaceful settlement collective labor disputes, as well as the advantages of this method. The importance of the mediator-facilitator as impartial and neutral parties in resolving disputes when the mediator assists the conflicting parties to reach an acceptable mutual consent.

Keywords: labor disputes, litigation, trade union, collective agreements, working relationship, reconciliation commission, conciliatory procedures

СПОСОБЫ МИРНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КОЛЛЕКТИВНЫХ ТРУДОВЫХ СПОРОВ

АРМИНЕ ЧОБАНЯН
АСПИРАНТ ЕВРОПЕЙСКОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ,
КАФЕДРА ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА,
ПАЛАТА АДВОКАТОВ РА

В данной статье представлены способы регулирования гражданско-правовых споров, особенно способы мирного регулирования коллективных трудовых споров в Республике Армения.

В основном представлены законодательные и авторские подходы мирного регулирования коллективных трудовых споров, а также преимущества данного способа. Обсуждается важность медиатора-посредника как беспристрастной и нейтральной стороны в урегулировании споров, когда посредник помогает конфликтующим сторонам достичь приемлемого взаимного согласия.

Ключевые слова: трудовые споры, судебные процессы, профсоюз, коллективные договоры, рабочие отношения, комиссия по примирению, примирительные процедуры

Բանալի բառեր - աշխատանքային վեճեր, դատական գործընթացներ, արհեստակցական միություն, կոլեկտիվ պայմանագրեր, աշխատանքային հարաբերություններ, հաշտեցման հանձնաժողով, հաշտարարական ընթացակարգեր

ԿՈՒՆԿՏԻՎ ԱՆԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՎԵՃԵՐԻ ՄԻՆՉՂԱՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՐՅԵՐ

Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային օրենսգիրքը՝ ոչ միայն կարգավորում է աշխատանքային հարաբերությունները, այլև սահմանում է այդ իրավահարաբերությունների մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության (դատական, վարչական, հասարակական, սոցիալական համագործակցության, մեդիացիոն-միջնորդական և այլ) եղանակները: Ըստ որում, ելնելով շուկայական տնտեսության զարգացման շահերից և հաշվի առնելով իրավահարաբերությունների մասնակիցների հավասարության, պայմանագրի ազատության, աշխատանքային իրավունքների անարգել իրականացման անհրաժեշտության, խախտված իրավունքների վերականգնման ապահովման սկզբունքներից, օրենսդիրը սոցիալ-տնտեսական զարգացման ներկա փուլում կարևորագույն նշանակություն է տալիս աշխատանքային վեճերի լուծման (իրավունքների պաշտպանության) նոր՝ աշխատողների և գործատուների բանակցությունների միջոցով խաղաղ կարգավորման, այսինքն՝ արտադատական եղանակներին, որոնք բացառում են վեճերի լուծման դատական բարդ ու երկարատև գործընթացները: Ընդամենը, խաղաղ կարգավորման հիմնական օբյեկտն աշխատողների և գործատուների ներկայացուցիչների միջև կնքվող կոլեկտիվ պայմանագրերն են:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 45-րդ հոդվածի համաձայն՝ կոլեկտիվ պայմանագիրը գործատուի (գործատուի ներկայացուցչի) և աշխատողների ներկայացուցիչների կամ գործատուների միության և արհեստակցական միության, իսկ աշխատանքային օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև ՀՀ կառավարության միջև գրավոր ձևով կնքված կանավոր համաձայնությունն է, որը կարգավորում է աշխատողների և գործատուների միջև աշխատանքային հարաբերությունները: Հետևաբար, կոլեկտիվ պայմանագիրը դիտարկվում է որպես կազմակերպությունում սոցիալ-աշխատանքային հարաբերությունները կարգավորող կարևորագույն իրավական ակտ տվյալ կազմակերպության ներսում: Այն պարունակում է նաև աշխատողների՝ օրենսդրությամբ չնախատեսված կարգավիճակն առավել բարելավող նորմեր (կանոններ), որոնք համաձայնեցվում են գործատուի հետ:

Ինչ վերաբերում է կոլեկտիվ աշխատանքային վեճին, ապա դա արհեստակցական միության և գործատուի կամ կոլեկտիվ պայմանագիր կնքելու իրավունք ունեցող կողմերի միջև տարածաշրջանային մեդիացիոն են, որոնք ծագում են կոլեկտիվ պայմանագրի կնքման առիթով բանակցությունների, ինչպես նաև օրենսդրությամբ, այլ նորմատիվ իրավական ակտերով կամ կոլեկտիվ պայմանագրով սահմանված պայմանների փոփոխման կամ աշխատանքի նոր պայմանների սահմանման, կոլեկտիվ պայմանագրի կնքման և կատարման ընթացքում:

Կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի վերաբերյալ գործատուին կամ կոլեկտիվ պայմանագրի կողմին համապատասխանաբար պահանջներ առաջադրելու իրավունք ունեն սոցիալական գործընկերության կողմերը՝ աշխատողները և գործատուները՝ ի դեմս իրենց ներկայացուցիչների: Սոցիալական գործընկերության հանրապետական մակարդակում կողմեր են ՀՀ կառավարությունը, արհեստակցական կազմակերպությունների հանրապետական միությունը, գործատուների հանրապետական միությունը, ճյուղային մակարդակում՝ արհմիությունների ճյուղային հանրապետական միությունը և գործատուների ճյուղային միությունը, տարածքային մակարդակում՝ արհմիության տարածքային միությունը, կազմակերպության մակարդակում՝ գործատու և աշխատողների ներկայացուցիչները: Ըստ որում, պահանջները պետք է ներկայացվեն գրավոր՝ հստակ շարադրված ու պատճառաբանված: Գրավոր պահանջները հանձնվում են գործատուին կամ սոցիալական գործընկերության համապատասխան կողմին (Աշխ. օր. 41-րդ և 65-րդ հոդվածներ):

Հաշտեցման հանձնաժողովում ներկայացված պահանջների վերաբերյալ համաձայնություն ձեռք բերվելու դեպքում ընդունվում է գրավոր որոշում՝ կոլեկտիվ աշխատանքային վեճը լուծված համարվելու և հաշտեցման գործընթացն ավարտվելու մասին: Հաշտեցման հանձնաժողովում

Աշխատանքային իրավունք

վի որոշումը կողմերի համար ունի պարտադիր ուժ և ենթակա է կատարման հաշտեցման հանձնաժողովի որոշմամբ սահմանված կարգով և ժամկետներում:

Հաշտեցման հանձնաժողովում ներկայացված պահանջների կամ դրանց մի մասի վերաբերյալ համաձայնություն ձեռք չբերվելու դեպքում կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի կողմերը կազմում են արձանագրություն տարածայնությունների վերաբերյալ և ընդունում են որոշում՝ կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի քննարկումը միջնորդի մասնակցությամբ շարունակելու (եթե վեճը վերաբերում է կոլեկտիվ պայմանագրի կնքմանը կամ փոփոխմանը) կամ վեճը չլուծվելու և հաշտեցման գործընթացն ավարտելու մասին:

Հաշտեցման հանձնաժողովի որոշման մասին տեղեկացվում է աշխատողներին:

Կոլեկտիվ աշխատանքային վեճը քննարկվում է միջնորդի մասնակցությամբ, եթե վեճը վերաբերում է կոլեկտիվ պայմանագրի կնքմանը կամ փոփոխմանը:

Հաշտեցման հանձնաժողովի կողմից տարածայնությունների մասին արձանագրություն կազմելուց և Աշխատանքային օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 2-րդ մասին համապատասխան որոշում ընդունելուց հետո կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի կողմերը երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում հրավիրում են միջնորդ: Անհրաժեշտության դեպքում կողմերը կարող են դիմել աշխատանքի բնագավառի պետական լիազորված մարմին՝ միջնորդի թեկնածության վերաբերյալ: Միջնորդի թեկնածության վերաբերյալ համաձայնությունն ամրագրվում է համապատասխան արձանագրությամբ, որում նշվում են միջնորդի վարձատրության չափն ու կարգը: Եթե երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի կողմերը ձեռք չեն բերում համաձայնություն միջնորդի թեկնածության վերաբերյալ, ապա բանակցությունները համարվում են ավարտված, իսկ կոլեկտիվ աշխատանքային վեճը՝ չլուծված:

Միջնորդի մասնակցությամբ կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի քննարկման կարգը որոշվում է կողմերի համաձայնությամբ, որին մասնակցում է նաև միջնորդը:

Միջնորդն իրավունք ունի հարցադրումներ ներկայացնելու կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի կողմերին և ստանալու նրանցից տվյալ վեճին վերաբերող անհրաժեշտ փաստաթղթեր և տեղեկություններ: Միջնորդն իրավունք ունի կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի կողմերին ներկայացնելու առաջարկություններ:

Կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի քննարկու-

մը միջնորդի մասնակցությամբ իրականացվում է նրան հրավիրելուց հետո՝ յոթ օրվա ընթացքում: Հաշտեցման հանձնաժողովում ներկայացված պահանջների վերաբերյալ համաձայնություն ձեռք բերվելու դեպքում ընդունվում է գրավոր որոշում կոլեկտիվ աշխատանքային վեճը լուծված համարելու, իսկ ներկայացված պահանջների կամ դրանց մի մասի վերաբերյալ համաձայնություն ձեռք չբերվելու դեպքում՝ վեճը չլուծվելու և հաշտեցման գործընթացն ավարտելու մասին:

Կոլեկտիվ պայմանագրի դրույթների կատարման վերաբերյալ կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի դեպքում հաշտեցման հանձնաժողովում համաձայնություն ձեռք չբերվելու դեպքում կողմերը տարածայնությունների վերաբերյալ արձանագրությունը կազմելուց և վեճը չլուծվելու ու հաշտեցման գործընթացն ավարտելու մասին որոշումն ընդունելուց հետո՝ տասն օրվա ընթացքում կարող են դիմել դատարան:

Աշխատանքային վեճերի խաղաղ կարգավորման հիմնական ձևերը սահմանում են Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության կոնֆերանսների ժամանակ ընդունված սկզբունքներն ու միջազգային իրավական ակտերի դրույթները:

Աշխատանքային վեճերի խաղաղ կարգավորման վերաբերյալ կոնվենցիաները պարտադիր կարգով ենթակա են համագործակցող պետությունների կողմից վավերացման և վավերացումից հետո հիշյալ պետությունների վրա դրվում են իրավաբանական պարտավորություններ՝ պրակտիկայում դրանց կիրառման ուղղությամբ:

Միջազգային կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի լուծման բնագավառում հիմնական փաստաթղթեր են 1948 թվականի դեկտեմբերի 10-ին Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի հռչակած «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը» և 1956 թվականի դեկտեմբերի 15-ին ընդունված «Բաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրը³:

Ի դեպ նշենք, որ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունն իր գործունեության ողջ ընթացքում կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի վերաբերյալ առ այսօր չի ընդունել հիմնական կոնվենցիա կամ դրա հիման վրա ընդունված սկզբունքներն ու սահմանված միջազգային իրավական ակտերի կիրառումն ապահովող համապատասխան դրույթներ: Անհրաժեշտ է հիշատակել, որ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունն իր կոնֆերանսների կազմակերպման օրակարգում մշտապես ընդգրկում է կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերին նվիրված հարցերի քննար-

կումը՝ Աշխատանքային կոլեկտիվ վեճերի կարգավորման փաստաթղթերի թվին կարելի է դասել նաև աշխատանքի միջազգային կազմակերպության կողմից ընդունված և Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված հետևյալ կոնվենցիաները.

- «Մետրոպոլիայից դուրս աշխատանքային կոնֆլիկտների կարգավորման և միավորման իրավունքի մասին» (թիվ 84) կոնվենցիա. վավերացվել է 21.12.1993 թվականին, ուժի մեջ է մտել 29.07.1995 թվականին,

- «Կազմակերպության իրավունքների պաշտպանության և աստղիացիայի ազատության մասին» (թիվ 87) կոնվենցիա. վավերացվել է 21.12.1993 թվականին, ուժի մեջ է մտել 29.07.1995 թվականին,

- «Ձեռնարկատիրական մակարդակով համագործակցության մասին» (թիվ 94) կոնվենցիա. վավերացվել է 21.12.1993 թվականին, ուժի մեջ է մտել 29.07.1995 թվականին,

- «Աշխատողների ներկայացուցիչների» մասին (թիվ 135) կոնվենցիա. վավերացվել է 21.12.1993 թվականին, ուժի մեջ է մտել 29.07.1995 թվականին,

- «Կոլեկտիվ բանակցություններ կազմակերպելու և վարելու իրավունքի սկզբունքների կիրառման մասին» (թիվ 98) կոնվենցիա. վավերացվել է 24.09.2003 թվականին, ուժի մեջ է մտել 12.11.2004 թվականին,

- «Կոլեկտիվ բանակցություններին աջակցելու մասին» (թիվ 154) կոնվենցիա. վավերացվել է 13.12.2004 թվականին, ուժի մեջ է մտել 29.04.2006 թվականին:

Կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի կարգավորման վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթեր են հանդիսանում նաև հետևյալ կոնվենցիաները. «Կամավոր հաշտության և արբիտրաժի մասին» (թիվ 92) և «Կոլեկտիվ բանակցություններին աջակցման մասին» (թիվ 163) կոնվենցիաները՝

Աշխատանքային իրավունքի միջազգային փաստաթղթերից են Ֆիլադելֆիական հռչակագրերը, որոնք հիմնականում շոշափում են աշխատանքային վեճերի հետ կապված ընդհանուր և ղեկավարատիվ հարցեր: Դրանք են.

«Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության խնդիրների և նպատակների մասին» հռչակագիրը,

«Աշխատանքի բնագավառում հիմնարար սկզբունքների և իրավունքների վերաբերյալ» հռչակագիրը՝

Աշխատանքային կոլեկտիվ վեճերի խաղաղ կարգավորումը ժամանակակից հասարակության

մեջ հանդիսանում է կողմերի միջև որոշակի փոխզիջման հասնելու առաջադեմ միջոց: Հստակ և մանրակրկիտ մշակված հաշտարարական ընթացակարգերը հիմնականում հանգեցնում են վեճերի կարգավորման ավելի ներդաշնակ լուծման՝ հաշվի առնելով կողմերի փոխադարձ հետաքրքրությունները: Հենց դրա համար էլ օրենքը սահմանում է, որ կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի կողմն իրավունք չունի խուսափելու հաշտեցման ընթացակարգերից:

Կոլեկտիվ աշխատանքային վեճը լուծելու համար կողմերի ներկայացուցիչները, հաշտեցման հանձնաժողովը, միջնորդը պարտավոր են օգտագործել օրենսդրությամբ նախատեսված բոլոր հնարավորությունները:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով նախատեսված է կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի լուծման հաջորդականություն, որը մի կողմից հանդիսանում է ժողովրդավարական միջոց՝ շահագրգիռ անձանց հնարավորություն ընձեռելով ընտրություն կատարելու, մյուս կողմից թույլ է տալիս ընտրել կոնֆլիկտի կարգավորման խաղաղ միջոցներ, մինչև գործադուլի իրականացումը:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ օրենսդրության շրջանակներում կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի լուծման հաշտեցման կարգը համապատասխանում է աշխատանքի վերաբերյալ գոյություն ունեցող միջազգային ակտերին: Սակայն Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության կողմից ընդունված «Կամավոր հաշտության և արբիտրաժի մասին» (թիվ 92) կոնվենցիան հորդորում է աշխատողներին ձեռնպահ մնալ գործադուլներից՝ հաշտության վերաբերյալ տարվող բանակցությունների ողջ ընթացքում: Մինչդեռ, ՀՀ աշխատանքային օրենսդրությունը նախկինում արգելում էր գործադուլ կազմակերպել կոլեկտիվ պայմանագրի գործողության ողջ ընթացքում նաև աշխատողների ու գործատուի շահերի բախման պայմաններում, որը հակասում էր վերանայված սոցիալական եվրոպական խարտիայի 7-6-րդ հոդվածի 4-րդ կետին:

Պետք է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում կան կոլեկտիվ պայմանագրեր, որոնք հիմնականում կնքում են խոշոր կազմակերպությունները: Դրանցից են, օրինակ, Հայաստանի երկաթուղայիններ գործատու արհմիությունը, Էլեկտրաարհմիությունը, բուհերի աշխատողների արհմիությունը, ավիացիայի աշխատողների արհմիությունը, կրթության և գիտության աշխատողների արհմիությունը և այլն: Նկատենք, որ թեև կան կազմակերպություններ, որոնք կնքում են կոլեկտիվ պայմանագրեր, սակայն դրանք հիմնա-

Աշխատանքային իրավունք

կանոն կրում են ֆորմալ բնույթ, որտեղ չեն ներառվում օրենքի բոլոր անհրաժեշտ կետերը:

Բացի այդ, ցավալիորեն պետք է արձանագրել, որ ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրքը քննարկվող հարցերում պրակտիկ կիրառում չի արձանագրում, որովհետև շատ կազմակերպություններում դեռևս կոլեկտիվ աշխատանքային պայմանագրեր չեն կնքվել (կնքվելու դեպքում չեն պահպանվում անհրաժեշտ դրույթները), հետևաբար դրանցից ծագող վեճերի կարգավորման (այն էլ խաղաղ կարգավորման) մասին խոսել հնարավոր չէ: Այդ է պատճառը, որ գործատուները թույլ են տալիս աշխատանքային օրենսդրության բազմաթիվ խախտումներ, որոնք առանձին վերլուծության կարիք ունեն:

Կոլեկտիվ աշխատանքային պայմանագրից բխող իրավունքներից մեկը, ինչպես գիտենք, գործադրույի իրավունքն է: Գործադրույ կոլեկտիվ աշխատանքային վեճի լուծման նպատակով մեկ կամ մի քանի կազմակերպությունների աշխատողների կամ աշխատողների խմբի աշխատանքի լրիվ կամ մասնակի դադարեցումն է: Այդ մասին որոշում ընդունելու իրավունք ունի արհեստակցական միությունը: Նախատեսվող գործադրույի մասին արհմիությունը պարտավոր է գործատուին գրավոր տեղեկացնել գործադրույն սկսելու օրվանից առնվազն յոթ օր առաջ: Գործադրույ հայտարարելիս թույլատրվում է գործատուին ներկայացնել միայն հաշտեցման ընթացակարգերի ժամանակ չբավարարված պահանջները: Այլ կերպ ասած՝ գործադրույին վերաբերող վեճերը նույնպես խաղաղ ճանապարհով ընկնում և լուծում են ստանում վերը նկարագրված ընդհանուր կարգով, միայն այն տարբերությամբ, որ գործադրույ հայտարարելուց հետո գործատուն կամ պահանջներ ստացած կողմը կարող է դիմել դատարան՝ գործադրույն անօրինական ճանաչելու պահանջով (Աշխ. օր. 73-րդ, 74-րդ և 78-րդ հոդվածներ):

Չխորանալով գործադրույի իրավունքի ծագման հիմքերի, դրա իրականացման կարգի, ընթացքի, գործադրույի օրինականությունը վիճարկելու, անօրինական ճանաչվելու դեպքում դրա իրավական հետևանքների և այլ հարցերի կարգավորման մեջ, ՀՀ սահմանադրական դատարանի մեկ որոշման հիման վրա ցույց տանք, թե ինչ հիմունքներով ՀՀ օրենսդրությունից բացառվեցին գործադրույ անցկացնելու սահմանափակումների մասին դրույթները:

Գործադրույի ազատության իրավունքը նախատեսված է Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիայի 6-րդ հոդվածի 4-րդ կետով, ըստ որի՝ կոլեկտիվ գործադրների, այսինքն՝ կո-

լեկտիվ պայմանագրերի կնքման ժամանակ կողմերը ճանաչում են շահերի բախման դեպքում աշխատողների և գործատուների համատեղ գործողությունների անցկացման իրավունքը, ներառյալ՝ գործադրույների իրավունքը, այն պարտավորություններին ենթարկվելու պայմանով, որոնք կարող են ծագել նախօրոք կնքված կոլեկտիվ համաձայնագրերից:

Մրան հակառակ, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում էր, որ «Կոլեկտիվ պայմանագրի գործողության ամբողջ ընթացքում արգելվում է գործադրույ հայտարարելը»: Այս հակասահմանադրական (տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության 32-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 43-րդ հոդվածը), ընդհանրապես հակաիրավական դրույթը ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքից «Արմենթե» ՓԲ ընկերության մի խումբ աշխատակիցների հայցով սահմանադրական դատարանի 2007 թվականի փետրվարի 7-ի ՄԳՈ-677 որոշման հիման վրա հանվեց միայն 20.05.09 ՀՕ-130-Ն ՀՀ օրենքով:

Գործադրույի իրավունքը սահմանափակող վեճերը նշված դրույթի վերացումը վկայում է, որ Հաստատում, միջազգային իրավունքի նորմերին ու սկզբունքներին համապատասխան՝ ա) գործադրույի իրավունքը դիտարկվում է աշխատողների և գործատուների համատեղ գործողությունների անցկացման իրավունքի շրջանակներում և անմիջականորեն առնչվում է կոլեկտիվ աշխատանքային վեճերի առաջացման և դրանք կոլեկտիվ պայմանագրերի միջոցով լուծելու անհնարինության խնդրին, բ) գործադրույի իրավունքը ճանաչվում է «... այն պարտավորություններին ենթարկվելու պայմանով, որոնք կարող են ծագել նախօրոք կնքված կոլեկտիվ համաձայնագրերից», գ) կամ ընդհանրապես անհնարին են դարձնում գործադրույի իրավունքի իրականացմանը:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ որոշումը, մեր կարծիքով, խթան կհանդիսանա հաշտեցման գործընթացով չլուծվելու դեպքում քաղաքացիական դատավարության կարգով աշխատողների աշխատանքային իրավունքների գործնական պաշտպանության համար:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 11-րդ գլխի նորմերին համապատասխան, կոլեկտիվ աշխատանքային վեճը կարող է կարգավորվել միջնորդի մասնակցությամբ: Չէ՞ որ միջնորդությունն իրենից ներկայացնում է հաշտեցման գործընթաց: Կրա առանձնահատկությունն այն է, որ վեճի կարգավորմանն իր մասնակցությունն է ունենում անկախ անձը՝ միջնորդը, որը (բախման) կոնֆլիկտի մասնակիցներին առաջարկում է վեճի կարգավորման

մեկ կամ մի քանի տարբերակ: Այդ տարբերակները քննարկվում են համատեղ կամ առանձին միտերի ընթացքում և հիմք են հանդիսանում կողեկտիվ աշխատանքային վեճի լուծման շուրջ համաձայնագրի կնքման համար:

Միջնորդի հիմնական գործառույթն է կառուցողական երկխոսության միջոցով կողեկտիվ աշխատանքային վեճի հանգուցալուծման վերաբերյալ կողմերին տրամադրել օգնություն, ինչը այլ երկրների օրինակով կարող է հաջողությամբ կիրառվել նաև Հայաստանի Հանրապետությունում:

Իրավաբանական գրականության մեջ միջնորդության ինստիտուտի հիմնախնդիրները բավականաչափ ուսումնասիրված չեն: Օրինակ՝ Վ. Ա. Սաֆոնովի կարծիքով դա ակնհայտորեն կապված է միջնորդության կոնկրետ կառուցակարգերի (մեխանիզմների) ոչ բավարար տարածվածության հետ, չնայած միջնորդության գործընթացն ավելի ակտիվորեն կիրառվում է կողեկտիվ աշխատանքային վեճերի լուծման համար, բայց և այնպես վիճող կողմերն այն չեն դիտում որպես առանձնահատուկ անկախ գործընթաց⁵:

Վ. Ն. Տոլկունովան և Ս. Ա. Գոլոշայաովը գտնում են, որ արբիտրաժային (միջնորդական) գործընթացները տարբերվում են հաշտարար-միջնորդական գործընթացներից նրանով, որ առաջին դեպքում վեճի կարգավորումն իրականացվում է երրորդ անձի՝ արբիտրի միջոցով, իսկ երկրորդ դեպքում կողմերն իրենք են լուծում իրենց միջև գոյություն ունեցող տարաձայնությունները, չնայած այս դեպքում ևս օգնում են չեզոք անձինք՝ մեղիատրները⁶:

Վ. Ա. Սաֆոնովը միջնորդի բնութագիրը ներկայացրել է հետևյալ կերպ. «... Իրավահարաբերությունների առանձնահատուկ սուբյեկտ վեճերի կարգավորման դեպքում, որի գործառույթն է վիճելի կողմերին օգնության տրամադրումը՝ հաշտության եզրեր գտնելու հիմքով»⁷:

Ուսումնասիրելով միջազգային փորձը, մասնավորապես՝ Ֆինլանդիայի, Գերմանիայի, Մեծ Բրիտանիայի կողեկտիվ աշխատանքային վեճե-

րի լուծումը միջնորդի օգնությամբ, նշենք, որ պետական հատուկ նշանակված պաշտոնյաների և կառավարական մարմինների ներկայացուցիչների հետ միաժամանակ շատ բարձր է գնահատվում անկախ անձանց՝ մեղիատրների գործունեությունը: Օրինակ՝ Ֆինլանդիայում նշանակվում է, այսպես կոչված, «պետական հաշտարար», Գերմանիայում՝ Աշխատանքի նախարարությանը կից միջնորդ, որը մասնակցում է կողեկտիվ աշխատանքային վեճերի լուծմանը ֆեդերալ (դաշնային) մակարդակով⁸:

Մեծ Բրիտանիայում, ի տարբերություն պետական պաշտոնյաների կողմից իրականացվող հաշտեցման, միջնորդ են հանդիսանում այն անձինք, որոնք այդ հաստիքում չկան⁹: Հարկ է նշել, որ Մեծ Բրիտանիայում միջնորդի միջոցով լուծված վեճերի ընդհանուր քանակը 2005-2006թթ. կազմել է 85, իսկ 2006-2007թթ. դրանց քանակը հասել է 134-ի¹⁰:

Ռուսաստանի Դաշնությունում միջնորդ կարող է հանդիսանալ ինչպես աշխատանքային մարմինների աշխատակիցը, օրինակ՝ պետական զբաղվածության կենտրոնի աշխատակիցը, այնպես էլ ոչ կառավարական մարմնի աշխատակիցը ինչպիսին հանդիսանում է կողեկտիվ աշխատանքային վեճերի արբիտրաժային դատարանի անկախ մասնագետը:

Այսպիսով, միջնորդությունն աշխատանքային իրավունքում ևս սահմանվում է որպես անհրաժեշտ և դրական հաշտեցման գործընթաց, որը նպաստում է կողմերի միջև եղած հարաբերությունների որակական փոփոխությունների հասնելուն:

Միջնորդի գործունեության խնդիրն է, ծանոթանալով վեճի առարկայի ծագման պատմությանը, նրա պատճառներին, հաշտեցնող հանձնաժողովի կողմից ներկայացված նյութերին, կողմերի փոխադարձ պահանջներին՝ ներկայացնել վեճի կարգավորման վերաբերյալ անհրաժեշտ փոխզույմային տարբերակներ: Սա է բուն մեղիացիայի էությունը:

1. ՀՀ Աշխատանքային օրենսգիրքը երևան, 2013:
 2. էլ. փոստ՝ <http://www.artis.am/documentview.aspx?docid=31167>:
 3. էլ. փոստ՝ www.concourt.am:
 4. էլ. փոստ՝ www.apregroup.org:
 5. Ընդունվել է 2004 թվականի նոյեմբերի 9-ին և գործողության մեջ դրվել պաշտոնական հրատարակումից (21.12.2004թ.) վեց ամիս հետո (տես ՀԳՊՏ, թիվ 69 (368)), 2004 թվական: Այսօրեւ ՄՀԱՍԱՆՔԱՅԻՆ օրենսգիրք:
 6. Առանձին աշխատողների և գործատուների միջև նրանց իրավունքների և պարտավորությունների կատարման ժամանակ ծագած (անհատական) վեճերը ընկնում են միայն դատական կարգով՝ ՀՀ բարձրագույն դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով (տես ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 24-րդ գլուխը):
 7. ՀՀ միջազգային պայմանագրերի ժողովածու, N 4(12) 2004 թվականի դեկտեմբերի 20:
 8. Լոտոս Ե. Ա. Коллективные трудовые споры: сравнительно-правовой анализ. Москва, 2007, с. 104. Свобода объединения. Сборник решений, принятых комитетом по свободе объединения Административного совета МОТ, и принятых им принципов. Женева, 1997, с. 9.
 9. Լոտոս Ե. Ա. Коллективные трудовые споры: проблемы теории и практики. Дис. канд. юрид. наук. СПб. 2000, с. 165.
 10. Գոլոշայա Ս. Ա. Толкунова В. Н. Трудовые споры в СССР. М., 1974, с. 31.
 11. Տոլկունով Վ. Ա. Указ. Соч. С. 168.
 12. Լոտոս Ե. Ա. Указ. Соч. С. 392.
 13. Լոտոս Ե. Ա. Коллективное трудовое право Великобритании. М., 2009, с. 107.
 14. Նույն տեղում:

5. Լոտոս Ե. Ա. Указ. Соч., с. 108, Конвенции и Рекомендации: Т. 1 и 2. Женева, 1991.
 6. Լոտոս Ե. Ա. Указ. Соч., с. 107; Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XVI. М., 1957, с. 351-372; Российская газета, 1998, 16 декабря.
 7. ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության պաշտոնական տեղեկագիր, N 6(14), 2004 թվականի նոյեմբերի 26: Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2004 թվականի մարտի 1-ից:
 8. Տոլկունով Ե. Ա. Коллективные трудовые споры: проблемы теории и практики. Дис. канд. юрид. наук. СПб. 2000, с. 165.
 9. Գոլոշայա Ս. Ա. Толкунова В. Н. Трудовые споры в СССР. М., 1974, с. 31.
 10. Տոլկունով Ե. Ա. Указ. Соч. С. 168.
 11. Լոտոս Ե. Ա. Указ. Соч. С. 392.
 12. Լոտոս Ե. Ա. Коллективное трудовое право Великобритании. М., 2009, с. 107.
 13. Նույն տեղում:

FOUNDATIONS OF LEGAL LIABILITY

OVSANNA ADAMYAN

The main difference between legal liability from other forms of state coercion is that it is applicable for the offense. Responsibility is retroactive, as is the reaction of the state to the past and the only wrongful act guilty. Requisition, preventive measures, preventive carried out for reasons not related to the response of the state for offenders, and therefore are not considered valid as a form of legal liability.

Keywords: legal liability, crime, sanction, duty (responsibility), punishment, coercion, relations

ОСНОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

ОВСАННА АДАМЯН

Статья касается одной из форм государственного принуждения - юридической ответственности. Основное отличие юридической ответственности от иных форм государственного принуждения состоит в том, что она применяется за совершенное правонарушение. Ответственность носит ретроспективный характер, поскольку представляет собой реакцию государства на прошлое и только противоправное виновное деяние. Реквизиция, меры предупредительного, профилактического характера проводятся по причинам, не связанным с реакцией государства на правонарушителей и поэтому справедливо не рассматриваются как вид юридической ответственности. Равным образом нельзя рассматривать в качестве юридической ответственности меры принудительного медицинского характера, применяемые к недееспособным лицам, страдающим психическим расстройством, ибо это противоречило бы основным принципам современного права. Именно потому, что неменяемые не могут привлекаться к ответственности, уголовное законодательство и предусматривает особый институт государственного принуждения к лицам, которые совершают общественно опасные деяния, но не могут нести ответственность в общем порядке.

Ключевые слова: юридическая ответственность, преступление, санкция, обязанность, наказания, принуждение, отношения

Բանալի բառեր - իրավական պատասխանատվություն, հանցագործություն, պատժամիջոց, պարտականություն, հարկադրանք, վերաբերմունք

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՀԱՍՏԱՇԱՍ
Իշխանություն

Овсання АДАМЯН

ОСНОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Применение ответственности всегда характеризуется отрицательными последствиями для правонарушителя. Такие последствия могут быть психологическими, имущественными или организационно-правовыми[1].

Психологические меры выражаются в осуждении государством поведения правонарушителя. Отрицательная оценка выражается в признании его виновным в совершении противоправного деяния и определении ему конкретной меры ответственности, которая в ряде случаев может ограничиваться мерами психологического порядка – предупреждением, объявлением замечания или выговора. Негативные последствия выражаются в переживаниях правонарушителем данных мер и самого факта привлечения к юридической ответственности. В то же время его имущественные и иные права остаются неизменными, такими, как они сложились до принятия решения о применении ответственности.

Лишения имущественного плана, которые вынужден претерпевать правонарушитель, могут выражаться в уплате им штрафа, пени, неустойки, отбытии исправительных работ, лишении конфискованного имущества. Организационно-правовые меры сводятся к ограничению прав и свобод правонарушителя. Это, в частности, может быть административный арест, лишение специального права, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, лишение свободы на определенный срок или по-

жизненно.

Суть юридической ответственности как лишения, ограничения прав и интересов правонарушителей состоит в их штрафном характере. Лицо не имело бы этих последствий, если бы его действия были правомерны. Благодаря применению юридической ответственности правонарушитель не только ничего не приобретает, а, наоборот, утрачивает большие ценности по сравнению с благом, приобретенным незаконным путем.

Лишения штрафного, карательного порядка, которые вынужден претерпевать правонарушитель, применяются к нему в целях его перевоспитания, развития в его сознании установок на правомерное поведение неукоснительное следование действующим нормам права[2]. И, как показывает практика борьбы с правонарушениями и преступлениями, юридическая ответственность по-прежнему остается наиболее эффективным средством воздействия на правонарушителей. Попытки их исправления мерами общественного воздействия путем передачи на поруки трудовому коллективу не дали ожидаемых результатов, и ныне действующий УК не предусматривает этого способа исправления и перевоспитания правонарушителей.

Юридическая ответственность применяется в рамках специального правоохранительного отношения, которое возникает между компетентным органом государства и правонарушителем. Это отношение носит властно-распорядительный характер[3]. Органы государства правомочны принимать обязательные для правонаруши-

ՀՈՒՄԻՐ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՀԱՍՏԱՑՄԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵՐ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

теля предварительные решения, в том числе:

- * являться по их вызову;
- * участвовать в мероприятиях, проводимых в процессе сбора доказательств совершенного правонарушения;

- * надлежащим образом исполнить примененную санкцию.

* Таким образом, юридическая ответственность — это психологические, имущественные и иные лишения, которые по решению компетентного государственного органа претерпевает гражданин или иное лицо за совершенное им правонарушение.

* Обобщив сказанное, можно выделить следующие признаки юридической ответственности:

- * юридическая ответственность состоит из двух аспектов: норм материального и норм процессуального права, причем процессуальное право регулирует порядок и условия вложения, применения юридической ответственности из правонарушения;

- * юридическая ответственность является наряду, например, с экономической, одним из видов социальной ответственности. И в принципе ей присущи все те же признаки, что и социальной ответственности;

- * определяющим признаком юридической ответственности является наказание, хотя некоторые ученые не соглашались с такой постановкой вопроса, поскольку ответственность некоторыми из них рассматривается в двух аспектах: активности и ретроспективности. Когда речь идет об активном аспекте ответственности, то в этом случае она выступает как осознание лицом своего места в обществе. В данном случае ответственность является моральным регулятором поведения людей. Во втором говорят о ретроспективном аспекте ответственности за прошлое. В этом смысле, с данной стороны, ответственность за

суть принятия лицом неблагоприятных последствий за свое противоправное поведение лицу этих лишений. О юридической ответственности в данном случае можно говорить только в плане наказания;

- * юридическая ответственность, в отличие от социальной, устанавливается только правовыми актами, которые издаются государственной властью и должностными лицами;

- * отличительным признаком юридической ответственности является то, что она применяется за совершение правонарушения, за нарушение правовых норм;

- * юридическая ответственность является одной из форм государственного принуждения, а поэтому возлагается либо государственными органами, либо по поручению государственных органов общественными органами. Государственное принуждение предусмотрено любой правовой нормой, поскольку волевой характер является главной чертой права как общественного явления.

Указанные признаки юридической ответственности являются обязательными: отсутствие хотя бы одного из них свидетельствует об отсутствии юридической ответственности и позволяет ограничивать ее от других правовых и неправовых категорий.

На основании этого можно сделать выводы: юридическая ответственность — это установленная, государственная мера принуждения за совершенное правонарушение.

Для более глубокого проникновения в сущность юридической ответственности необходимо выявить ее цели назначения в обществе[4]. Цели юридической ответственности — это конкретное проявление общих целей права. В качестве таких выступают закрепление, регулирование и охрана общественных отношений. Эти цели и обуславливают существование регу-

лятивной и охранительной функции права. Поскольку юридическая ответственность “участвует” в реализации охранительной функции, то и ее цель в общей форме можно определить как охрану существующего строя и общественного порядка. Ответственность, применяемая к конкретному правонарушителю, имеет (наряду с охраной общественных отношений) более узкую цель — наказание виновного. При этом государство, осуществляя меру государственного принуждения, преследует еще одну цель — предупреждение совершения правонарушений впредь.

Кроме того, существуют и чисто правовые цели юридической ответственности, которые служат средством обеспечения нормального функционирования механизма правового регулирования путем обеспечения реализации субъектами правоотношений субъективных прав и юридических обязанностей, являются важнейшей гарантией законности.

Указанные цели юридической ответственности определяют ее функции. Главная среди них - штрафная, карательная функция. Она выступает как реакция общества в лице государства на вред, причиненный правонарушителем. Прежде всего, это наказание правонарушителя, которое есть не что иное, как средство самозащиты общества от нарушения условий его существования. Наказание — всегда причинение правонарушителю духовных, личных, материальных обременений. Оно реализуется путем либо изменения его прав и свобод, либо возложение на него дополнительных обязанностей. Следовательно, юридическая ответственность осуществляет и предварительную (предупредительную) функцию.

Реализуя наказание, государство воздействует на сознание правонарушителя. Предупредительное воздей-

ствие сказывается не только на самого нарушителя, но и на окружающих. Это не означает, что наказание может осуществляться без учета тяжести нарушения и вины нарушителя, лишь в назидание другим. Предупредительное значение определяется необратимостью.

При этом наказание направлено на воспитание нарушителя, т.е. юридическая ответственность имеет также воспитательную функцию. Эффективная борьба с нарушителями, своевременное и неотвратимое наказание виновных создают у граждан онезыблемости существенного правопорядка, укрепляют веру в справедливость и мощь государственной власти, уверенность в том, что их законные права и интересы будут надежно защищены[5]. Это в свою очередь способствует повышению политической и правовой культуры, ответственности и дисциплины у граждан, активизации их политической и трудовой деятельности, а в конечном счете — укреплению законности и устойчивости правопорядка.

Юридическая ответственность связана в основном с охранительной деятельностью государства, с охранной функцией права. Но она выполняет и свойственную праву в целом организующую (регулятивную) функцию. Уже сам факт существования и неотвратимости наказания обеспечивает организующие начала в деятельности общества.

Таким образом, юридическая ответственность есть средство, орудие формирования и укрепления частных-собственных отношений и одновременно — вытеснения устаревших, чуждых обществу общественных отношений.

В механизме правового регулирования юридическая ответственность выполняет три функции — общепреventивную, частнопредventивную и

правовосстановительную.

Устанавливая санкцию нормы права, государственный орган воздействует на сознание граждан и иных лиц. Каждый осознает меры, которые будут применены к нему в случае несоблюдения соответствующего запрета или возложенной обязанности. Угроза наступления такой ответственности может усиливаться эффективной деятельностью государства по выявлению правонарушителей и наказанию виновных лиц. И факты применения санкции нормы к конкретным лицам, осознание реальности юридической ответственности выступает действенным предупредительным средством, удерживающим большую часть населения от правонарушений. В этом и заключается общепревентивная функция юридической ответственности.

Частнопревентивная функция ответственности состоит в применении санкции к правонарушителю конкретной нормы[6]. Правоохранительное отношение, которое возникает между органом государства и правонарушителем завершается принятием решения, какую конкретно меру должен претерпевать правонарушитель. Частнопревентивная функция, однако, не может сводиться к неоправданной жестокости наказания. Голыми репрессиями государству никогда не удавалось достичь всеобщего и беспрекословного законопослушания. Современное законодательство требует от правоприменителя учитывать и тяжесть совершенного правонарушения, и личность правонарушителя, и форму его вины.

Правовосстановительная функция юридической ответственности направлена на восстановление нарушенного права и полное удовлетворение потребностей и интересов управомоченных лиц. По общему правилу, исполнив наказание или взыскание,

правонарушитель должен также выполнить и возложенные на него обязанности.

Законодательство допускает также замену реального исполнения обязательства денежной и иной компенсацией.

Обязанность компенсировать вред, причиненный неправомерными действиями, полностью распространяется на государство и его органы. Граждане, пострадавшие от незаконных действий государственных органов и должностных лиц, имеют право требовать от государства полного возмещения причиненного материального ущерба. Так, государство наиболее часто возмещает вред, причиненный гражданам незаконным осуждением, незаконным привлечением к уголовной ответственности, незаконным содержанием под стражей и по некоторым другим основаниям.

При определении способов исполнения обязательств правонарушителем в первую очередь учитываются права управомоченных лиц, возможность наиболее полного удовлетворения их интересов в максимально короткие сроки и надлежащим образом. В любом случае положение правонарушителя не должно улучшаться вследствие несвоевременного или ненадлежащего исполнения каких-либо своих обязательств. Понятно, что не всякий вред, причиненный правонарушениями, можно восполнить или компенсировать. И, тем не менее, правовосстановительная функция органически дополняет действие других функций юридической ответственности и обеспечивает ее эффективное действие.

В теоретическом плане по мерам воздействия различают и виды юридической ответственности.

Прежде всего, это уголовная ответственность, которая наступает за преступления и содержит такие меры,

В отношении последней в научной сфере и в практике ряда стран идут научные споры — сохранить ее или устранить из арсенала уголовного наказания. Аргументы против ее сохранения заключаются в том, что она в целом никак не влияет на состояние преступности. Кроме того, судебную ошибку, а они, увы, действительно имеют место, - исправить уже невозможно, последствия ошибки становятся непоправимыми. Наконец, ссылаются еще и на то обстоятельство, известное еще в древности, что эффективность наказания заключается не в его жестокости, а его неотвратимости.

Смертная казнь — это такой вид уголовной ответственности, который во все времена вызывал, и еще будет вызывать споры, столкновение мнений. Да он и в отечественной истории не был однозначным, временами вводился, временами отменялся, потом опять сохранял свою ужасающую силу.

Следует подчеркнуть, что уголовное наказание может назначить только суд. В назначении такого наказания реализуется не только карательная функция уголовного наказания, но, как упоминалось, восстановительная. Она имеет предупредительный характер - общепреventивный и частнопредупредительный. Иными словами, наказание конкретного преступника имеет двух адресатов — самого правонарушителя и общество, которому подается сигнал о неблагополучии, неустойчивости в конкретном случае и о возможных неблагоприятных последствиях для общества. Иногда можно встретить упования на расширение и ужесточение уголовной ответственности как на панацею от всех зол, как на главный инструмент наведения в обществе порядка. Предлагается, нап-

ример, привлекать к уголовной ответственности лиц, не исполняющих договорные обязательства. Разумеется, такие попытки уже имели место в истории. Подобная криминализация ответственности в имущественной сфере — это, в общем, пройденный этап в правовом развитии человечества. Однако это вовсе не исключает в определенных случаях (мошенничество, злоупотребление доверием и т.п.) и применение уголовно-правовых мер.

Административная юридическая ответственность наступает за административный проступок — противоправное, виновное действие, посягающее на государственный или общественный порядок, собственность, права и свободы граждан, установленный порядок управления.

Эта ответственность наступает независимо от служебного положения и подчиненности субъекта права. Она налагается специальными органами, в частности инспекциями. Меры административной ответственности включают в себя предупреждение, штраф, исправительные работы, административный арест, конфискацию предмета, являвшегося орудием правонарушения, временное лишение специальных прав (например, на вождение автомобиля).

Меры дисциплинарной ответственности, наступающие за нарушение организационных правил — внутреннего трудового распорядка, исполнительской дисциплины, за невыполнение служебных обязанностей, также являются весьма многогранными. Это замечание, выговор, строгий выговор, перевод на нижеоплачиваемую работу на срок до 3-х месяцев или смещение на другую должность на тот же срок, увольнение. Различают три вида дисциплинарной ответственности: в соответствии с правилами внутреннего трудового распорядка, в порядке подчиненности и в соответ-

ответственности:

1. Ответственность налогоплательщиков за нарушения порядка исчисления и уплаты налогов (ст.13 Закона об основах налоговой системы);

2. Ответственность сборщиков налогов за нарушение порядка удержания и перечисления в бюджет подоходного налога с физических лиц;

3. Ответственность банков и иных кредитных организаций за неисполнение (несвоевременное исполнение) платежных поручений налогоплательщиков.

4. Суровость мер налоговой ответственности стала одним из самых серьезных оснований для начала компании по реформированию налоговой системы в целом. Кроме того, налоговое законодательство в настоящее время является единственной отраслью, в которой жесткость системы наказаний сочетается с отсутствием каких-либо гарантий, процедур и специальных механизмов наложения и применения взысканий, неотъемлемо присущих любой другой системе мер ответственности. В частности, в налоговом законодательстве до сих пор до конца не решен вопрос об основаниях и условиях освобождения от ответственности налогоплательщика при наличии в его деянии состава правонарушения. Так, законодательные акты по налогообложению вообще не регулируют этот вопрос, что вызывает ситуацию, при которой данный пробел начинают заполнять подзаконные акты и акты правоприменительных органов, что не всегда оправданно и обоснованно.

Отличие конституционной ответственности от политической состоит в том, что основанием конституционной ответственности для высших должностных лиц является нарушение их конституционных обязанностей, тогда как политическая ответственность означает только то, что за-

нимающее высшую государственную должность лицо может лишиться политической поддержки в силу той или иной причины.

Меры юридической ответственности не следует смешивать с другими мерами, которые также могут иметь принудительный характер и внешне очень сходны с мерами юридической ответственности, но имеют совершенно другое назначение. Это меры медицинского характера, когда лицо, совершившее внешне противоправное действие, признается невменяемым и в зависимости от характера и степени заболевания принудительно помещается в медицинское учреждение. Это меры административного характера — изъятие оружия, запрет на выезд из карантинной зоны и тому подобное[7].

Иногда можно встретить другое деление юридической ответственности на виды:

* Штрафная, карательная ответственность применяется за преступления либо административные или дисциплинарные проступки. Возникновение и движение этой ответственности протекает только в процессуальной форме и определяется актами государственных органов и должностных лиц, наделенных соответствующими полномочиями. Этот вид ответственности включает следующие стадии:

о обвинение определенного лица в совершении конкретного преступления или проступка;

о исследование обстоятельств дела о правонарушении;

о принятие решения о применении или неприменении санкции, выбор в ее пределах конкретной меры наказания или взыскания;

о исполнение взыскания или наказания, назначенного правонарушителю;

о своеобразным последствием

применения штрафной, карательной санкции является “состояние наказанности” (судимость - в уголовном праве, наличие взыскания - в трудовом и административном), влекущее некоторые правоограничения и более строгую ответственность при рецидиве. К штрафной, карательной ответственности относятся уголовная, административная, дисциплинарная ответственность.

* Правовосстановительная ответственность заключается в восстановлении незаконно нарушенных прав, в принудительном исполнении невыполненной обязанности. Особенность этого вида ответственности в том, что в ряде случаев правонарушитель может сам, без вмешательства государственных органов, выполнить свои обязанности, восстановить нарушенные права, прекратить противоправное состояние. На этом основаны дополнительные санкции, применяемые к правонарушителю в процессе осуществления этих отношений ответственности (пени, штрафы, другие меры понуждения). Правовосстановительная ответственность возникает с момента правонарушения и завершается восстановлением (в установленных законом пределах) нарушенного правопорядка. Процессуальные нормы регулируют реализацию этого вида ответственности в случае спора (в суде, арбитраже) или отказа правонарушителя восстановить нарушенный правопорядок (исполнительное производство).

* В процессе осуществления ответственности могут применяться предусмотренные законодательством принудительные меры, обеспечивающие производство по делу о правонарушении - меры обеспечения доказательств (обыски, выемки и др.) или исполнения решения (опись имущества или его изъятие и др.), а также меры пресечения (отстранение от ра-

боты, задержание, содержание под стражей и др.). Эти принудительные меры носят вспомогательный характер. Их применение зависит от тяжести правонарушения, но не содержит его итоговой правовой оценки (их применением не исчерпывается и не решается вопрос об ответственности за правонарушение), при применении санкции они поглощаются назначенным наказанием, взысканием, принудительным исполнением.

* Любое противоправное деяние влечет за собой юридическую ответственность. Однако из этого общего правила имеются исключения, связанные с особенностями криминогенных общественных отношений, когда законодательством специально оговариваются такие обстоятельства, при наступлении которых ответственность исключается.

Невменяемость. Обусловленная болезненным состоянием психики или слабоумием неспособность лица отдавать себе отчет в своих действиях или в момент совершения правонарушения. Законодатель выделяет два критерия невменяемости: медицинский (биологический) и юридический (психологический). Медицинский критерий предполагает следующие расстройства психической деятельности лица: хроническая душевная болезнь; временное расстройство деятельности; слабоумие; иное болезненное состояние психики. Под юридическим критерием понимается такое расстройство психической деятельности человека, при котором он теряет способность отдавать отчет в своих действиях, либо не способен руководить своими действиями. Отсутствие способности отдавать отчет в своих действиях образует интеллектуальный момент юридического критерия.

Необходимая оборона. Она имеет место при защите прав гражданами своих прав и законных интересов

другого лица, общества, государства от преступного посягательства, независимо от возможности избежать его либо обратиться за помощью к другим лицам или органам власти. Защита от нападения, не сопряженного с насилием, опасного для жизни обороняющегося или другого лица, либо с угрозой применения насилия, является тоже правомерной, при этом не было допущено превышение пределов необходимой обороны.

Крайняя необходимость. Этот вид противоправного деяния допустим в случаях устранения опасности, угрожающей интересам государства, общественным интересам, личности или правам данного лица или других граждан, если эта опасность не могла быть устранена другими средствами, а причиненный вред является менее значительным, чем предотвращенный [8]. Одно из условий крайней необходимости — наличие опасности, угрожающей интересам государства, общественным интересам, личности. Источниками опасности могут быть стихийные силы природы, животные, различного вида механизмы, человек и др. Второе условие состоит в наличии опасности, которая уже начала превращаться в действительность в форме причинения вреда или создания реальных условий, при которых правоохраняемым интересам

грозит неминуемая опасность.

Причинение вреда можно считать оправданным только тогда, когда у человека не было другого выхода и он мог спасти более ценное благо лишь путем причинения вреда правоохранительному интересу. Малозначительность правонарушения, не представляющей общественной опасности. Вопрос о признании деяния малозначительным решается на основе совокупности фактических обстоятельств каждого конкретного дела. Здесь учитывается характер деяния, условия его совершения, отсутствие существенных вредных последствий, незначительность причиненного ущерба и т.д. Кроме того, действие или бездействие признается малозначительным только в том случае, если совершившее его лицо не только не причинило общественному вреду общественным отношениям, но и не намеривалось его причинить. Казус. В силу многообразия общественных отношений многие из них трудно заранее предусмотреть и закрепить законодательно, поэтому они не попадают под действие. Государство охватывает правовыми рамками лишь те из них, которые на сегодняшний день являются наиболее важными и актуальными, т.е. требуют правового решения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. **Бусленко Н.И.** Юридический словарь-справочник. М., “Феникс”, 2006, с. 360.
2. **Венгеров А.Б.** Теория государства и права. М., Новый Юрист, 2005, с. 487.
3. **Горбатов И.А.** Юридическая ответственность: нравственные и правовые аспекты. - Минск: “Аура”, 2004, с. 381.
4. **Иоффе О.С., Маргародский М.Д.** Вопросы теории и права, М., “Право”, 2003, с. 547.
5. **Кашанина Т.В., Кашанин А.В.** Основы российского права. М., “Юристъ”, 2003, с. 235.
6. Кодекс РФ об административных правонарушениях. М., “Спартак”, 2005, с. 93.
7. Конституция РФ. М., Новая школа, 2006, с. 138.
8. **Лучин В.** Ответственность в механизме реализации Конституции // Право и жизнь. 2007, N1, с. 30-49.

**CIRCUMSTANCES, EXCLUDING THE JUDGE'S PARTICIPATION
IN CRIMINAL PROCEEDING
BY THE PROJECT OF THE NEW CODE
OF CRIMINAL PROCEDURE**

AIDA TADEVOSYAN
**THE ASSISTANT AT A JUDGE IN THE COURT
OF GENERAL JURISDICTION
OF SHENGAVIT ADMINISTRATIVE DISTRICT OF YEREVAN,
POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF JURISPRUDENCE
OF EUROPEAN REGIONAL EDUCATIONAL ACADEMY**

The article is dedicated to the research of circumstances excluding the participation of a judge in criminal proceeding. Within the framework of the article the author analysis the criminal-procedural system of the circumstances excluding the participation of a judge in criminal proceeding in a base of the draft of a new Criminal Procedure Code of Republic of Armenia. In the article it is also studied the legal position of European Court of Human Rights concerning the circumstances excluding the participation of a judge in criminal proceeding

Keywords: Judge, circumstances excluding the participation of a judge in criminal proceeding, challenge, self-rejection, criminal procedure.

**ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, ИСКЛЮЧАЮЩИЕ УЧАСТИЯ СУДЬИ
В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ
ПО ПРОЕКТУ НОВОГО
УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО КОДЕКСА**

АИДА ТАДЕВОСЯН
**ПОМОЩНИК СУДЬИ ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ
АДМИНИСТРАТИВНОГО ОКРУГА ШЕНГАВИТ ГОРОДА ЕРЕВАНА,
АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ЮРИСПРУДЕНЦИИ ЕВРОПЕЙСКОЙ
РЕГИОНАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ АКАДЕМИИ**

Статья посвящена изучению обстоятельств, исключающих участие судьи в уголовном производстве. В рамках статьи автор анализирует уголовно-процессуальную систему обстоятельств, исключающих участие судьи в уголовном производстве на основе проекта нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения. В статье также исследуется правовая позиция Европейского суда по правам человека в связи с обстоятельствами, исключающих участие судьи в уголовном производстве.

Ключевые слова: судья; обстоятельства, исключающие участие судьи; отвод; самоотвод; уголовный процесс.

Բանալի բառեր - դատավոր, վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանձմանքներ, բացարկ, ինքնաբացարկ, քրեական դատավարություն

Արդա ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ
*Երևան քաղաքի Շենգավիթ վարչական շրջանի
ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի օգնական,
Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ*

ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՄԱՍՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԲԱՅԱՌՈՂ ՀԱՆՔԱՄԱՆՔՆԵՐՆ
ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՆՈՐ ՕՐԵՆՍՊՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ

Ժողովրդավարական և իրավական պետության կայացման կարևոր պայմաններից մեկը մարդու իրավունքների և ազատությունների ապահովմանն ու պաշտպանությանն ուղղված արդյունավետ իրավական միջոցների և պետական կառուցակարգերի ստեղծումն է: Ժամանակակից իրավական պետության պայմաններում, երբ հասարակական կյանքը կառուցված է մարդու իրավունքների գերակայության գաղափարական հենքի վրա, իրավական պաշտպանության կառուցակարգերի շարքում առանձնակի կարևորություն ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված, անկախ և անկողմնակալ դատարանի առկայությունն ու արդյունավետ գործառնությունը:

1948թ. դեկտեմբերի 10-ին ընդունված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 10-րդ հոդվածին¹, 1966թ. դեկտեմբերի 10-ին ընդունված Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածին², 1950թ. նոյեմբերի 4-ին ընդունված Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին³ համահունչ՝ ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածը հռչակում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր

գործի հրապարակային քննության իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրությամբ և մարդու իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված միջազգային կոնվենցիաներով երաշխավորված այս իրավադրույթն իր ամրագրում է ստացել ինչպես ՀՀ դատական օրենսգրքում (7-րդ հոդված), ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքում (17-րդ հոդված), այնպես էլ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում (15-րդ, 23-րդ հոդվածներ):

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը (այսուհետ՝ Նախագիծ), որպես ուղենիշ ունենալով քրեական դատավարության ոլորտում անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, քրեական գործի արդար քննության ապահովման, դատարանակենտրոն քրեական դատավարություն ձևավորելու առանցքային խնդիրները, ամրագրում է որոշակի հանգամանքների շրջանակ, որոնց առկայության պայմաններում բացառվում է քրեական վարույթի ներգրավված համապատասխան անձանց մասնակցությունը տվյալ գործով վարույթի իրականացմանը: Խնդրո առարկա հարցի շրջանակներում առանձնակի ուշադրության է արժանի դատավորի՝ որպես քրեական վարույթի ընթացքում դատական իշխանություն իրականացնող պետական պաշտոնատար անձի, վարույթին մասնակցությունը բացառող հանգամանքների Նախագծով ամրագրված քրեադատավարական կարգավորման մեխա-

ՀՈՒՒԽՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութուն

Քրեական դատավարություն

նիզմների հետագրությունը:

Սույն հոդվածի շրջանակներում վերլուծության կենթարկվի դատավորի վարույթին մասնակցությունը բացառող հանգամանքների քրեադատավարական համակարգն ըստ Նախագծի, կուսումնասիրվի դատավորի վարույթին մասնակցությունը բացառող հանգամանքների կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումը:

Վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքների համակարգը:

Քրեական գործի արդար և օբյեկտիվ քննության երաշխավորման կարևորագույն նախապայման են իրավասու, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից գործի քննության ապահովմանն ուղղված օրենսդրական կառուցակարգերը, ի թիվս որոնց, ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունը դասում է վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքների համակարգը, որը կոչված է ապահովելու վարույթին անկողմնակալ, օբյեկտիվ և գործի ելքով որևէ կերպ չշահագրգռված դատավորի մասնակցությունը:

Քրեական վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքները նախատեսված են Նախագծի 8-րդ «Վարույթին մասնակցությունը բացառող հանգամանքներ» վերտառությամբ գլխի 66-րդ «Վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքները» հոդվածում: Ի տարբերություն գործող ՀՀ քրեական դատավորության օրենսգրքի 11-րդ «Անձանց բացարկելը և նրանց ազատելը քրեական դատավարությանը մասնակցելուց» գլխի 90-րդ «Դատավորի ինքնաբացարկը» հոդվածի՝ Նախագծի 66-րդ հոդվածն ամրագրում է միայն կոնկրետ հանգամանքները, որոնց առկայության դեպքում տվյալ դատավորը չի կարող մասնակցել վարույթին, մինչդեռ գործող օրենսգրքի 90-րդ հոդվածը նախատեսում է ոչ միայն դատավորի ինքնաբացարկի հիմքերը, այլև դրանց քննարկման և լուծման դատավարական կարգը: Կարծում ենք, Նախագծով առաջարկվող իրավակարգավորման մեխանիզմն առավել առաջադիմական է, քանի որ հստակորեն տարանջատվում են մասնակցությունը բացառող հանգամանքները և դրանց քն-

նարկման և լուծման դատավարական կարգը կանոնակարգող իրավադրույթները:

Նախագծի 66-րդ հոդվածի ուժով դատավորը չի կարող մասնակցել վարույթին, եթե

1) կանխակալ վերաբերմունք ունի վարույթին ներգրավված որևէ անձի նկատմամբ.

Տվյալ հիմքով դատավորին բացարկ հայտնելու⁴ կամ վերջինիս կողմից ինքնաբացարկ ներկայացնելու համար, նախևառաջ, անհրաժեշտ է բացահայտել «կանխակալ» հասկացության նշանակությունը: Բացատրական բառարաններում «կանխակալ» եզրույթը սահմանվում է որպես նախապես ունեցած կարծիքի վրա հիմնված⁵: Քննարկվող դեպքում կանխակալ վերաբերմունքը կարող է լինել ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական: Վերոնշյալ երկու դեպքում էլ դատավորի նախատրամադրվածությունը խոչընդոտում է գործով անկողմնակալ քննության իրականացմանը: Դատավորի կանխակալ վերաբերմունքի դրսևորման եղանակ կարող է լինել վերջինիս սուբյեկտիվ կարծիքը վարույթին ներգրավված որևէ անձի անձնային հատկությունների վերաբերյալ, օրինակ՝ դատավորի անկողմնակալությունը կարող է կասկածի տակ դրվել, եթե նա, տվյալ անձին ծանոթ լինելով, նրան նախապես համարում է պարկեշտ մարդ, մասնագիտական կարողություններով անսխալական կամ, ընդհակառակը, օրինախախտ, անազնիվ և այլն: Կանխակալության վերաբերյալ ողջամիտ կասկածի տեղիք կարող են տալ նախկինում ունեցած միջանձնային հարաբերությունները, օրինակ՝ ընկերական, ուսանողական բնույթի և այլն, սակայն բոլոր դեպքերում պետք է հիմնավորվի տվյալ հարաբերությունների ազդեցությունը դատավորի անաչառության վրա: Հարկ է ընդգծել, որ քննարկվող հիմքով դատավորին բացարկ հայտնելու համար դատավորի կանխակալության ապացուցման բեռը կրում է բացարկ հայտնողը, քանի որ առկա է դատավորի անկողմնակալության կանխավարկած: Նման դիրքորոշում է հայտնել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը՝ Լինդոնը, Օտչակովսկի-Լաուրենսը և Ջուլին ընդդեմ Ֆրանսիայի (Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France) 22.10.2007թ. գործով՝ նշելով. «...Դատավորի անձնական անկողմնակալությունը ենթադր-

վում է, եթե հակառակը հիմնավորող ապացույցներ չկան...ուստի, չկա որևէ ապացույց առ այն, որ դիտարկվող երկու դատավորները դատավճիռ կայացնելիս անձնական կանխակալ վերաբերմունք են ունեցել...» /կետ 76/:

Այսպիսով՝ դատավորի անկողմնակալությունը հանդես է գալիս որպես կանխավարկած, և քանի դեռ հակառակն ապացուցված չէ, դատավորը համարվում է անկողմնակալ, ուստի դատավորին բացարկ հայտնելիս, դատավորի կողմից ինքնաբացարկ ներկայացնելիս պետք է ներկայացվեն վերջինիս կողմից վարույթին ներգրավված որևէ անձի նկատմամբ կանխակալ վերաբերմունք ունենալը հիմնավորող հանգամանքներ, հակառակ դեպքում ներկայացված բացարկը ենթակա կլինի մերժման, իսկ դատավորի կողմից ներկայացված ինքնաբացարկը կարող է դիտվել իբրև արդարատատություն իրականացնելուց հրաժարում՝:

2) Որպես մասնավոր անձ, ականատես է եղել այն փաստերին, որոնք քննվում են վարույթի ընթացքում.

Տվյալ պարագայում, դատավորը՝ որպես մասնավոր անձ, ականատես լինելով վարույթի շրջանակներում քննվող փաստերին, դրանց վերաբերյալ ունի նախնական կարծիք, որպիսի փաստը ողջամտորեն կարող է անդրադառնալ Նախագծի 105-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ներքին համոզմամբ ապացույցների գնահատման վրա: Քննարկվող հիմքով դատավորին բացարկ հայտնելու համար կարևոր նախապայման է նրա կողմից վարույթի ընթացքում քննվող փաստերին ականատես լինելու հանգամանքը: Դատավորը պետք է անմիջականորեն, անձամբ ընկալած լինի վարույթի ընթացքում քննվող հանգամանքները, այլ ոչ թե դրանց վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանա երրորդ անձանցից: Բացի այդ, որպես մասնավոր անձ՝ վարույթի ընթացքում քննվող փաստերին ականատես լինելը հիմք է տվյալ անձին վարույթին վկայի դատավարական կարգավիճակով ներգրավվելու համար, որպիսի փաստն այլևս բացառում է վարույթին որպես դատավոր նրա մասնակցությունը: Նշված իրավիճակի օրինակ կարող է լինել այն դեպքը, երբ դատավորը՝ որպես մասնավոր անձ,

ականատես է եղել մեղադրյալի կողմից ենթադրաբար կատարված ավագակալին հարձակման դեպքին: Տվյալ պարագայում նա այլևս չի կարող վարույթին ներգրավվել որպես դատավոր, քանի որ արդեն իսկ ձևավորված դիրքորոշում ունի հանցագործությանն անձի առնչության և նրա մեղավորության վերաբերյալ, որպիսի պայմաններում բավարար հիմքեր կան կասկածի տակ դնելու նրա օբյեկտիվությունը:

Միաժամանակ կարծում ենք, որ մեկնաբանվող հիմքի ուժով դատավորը պարտավոր է ինքնաբացարկ հայտնել նաև իր լիազորությունների շրջանակներում հանցանքի կատարմանն ականատես լինելու դեպքերում: Օրինակ՝ դատական նիստի ընթացքում դատավորն ականատես է լինում մեղադրյալի, տուժողի կամ դատական նիստին ներկա այլ անձի կողմից հանցագործության դեպքին:

3) Նա կամ նրա ամուսինը կամ նրանց հետ ազգակցական՝ մինչև 3-րդ աստիճանի կապի մեջ գտնվող անձը հանդիսացել, հանդիսանում կամ ողջամտորեն կարող է հանդիսանալ (հիմքեր ունի կարծելու, որ նա կհանդիսանա) վարույթին ներգրավված անձ.

Նախագծի 6-րդ հոդվածի 54-րդ կետի համաձայն՝ ազգականներ են հանդիսանում ազգակցական կապի մեջ գտնվող և մինչև նախապայլը կամ նախատատն ընդհանուր նախնիներ ունեցող անձինք: Անձի հետ ազգակցական կապի 1-ին աստիճանի մեջ են գտնվում անձի զավակները, ծնողները, քույրերը և եղբայրները: Անձի հետ ազգակցական կապի մինչև 2-րդ աստիճանի մեջ են գտնվում ազգակցական կապի 1-ին աստիճանի մեջ գտնվող անձինք, ինչպես նաև վերջիններիս հետ ազգակցական կապի 1-ին աստիճանի մեջ գտնվող անձինք: Անձի հետ ազգակցական կապի մինչև 3-րդ աստիճանի մեջ են գտնվում ազգակցական կապի մինչև 2-րդ աստիճանի մեջ գտնվող անձինք, ինչպես նաև վերջիններիս հետ ազգակցական կապի 1-ին աստիճանի մեջ գտնվող անձինք:

Նախագծի 6-րդ հոդվածի 9-րդ կետի համաձայն՝ վարույթին ներգրավված անձինք են դատավորը, դատախազը, քննիչը, քննչական մարմնի ղեկավարը, հետաքննության մարմնի պետը, հետաքննիչը, ձերբակալված անձը, մեղադրյալը, նրա օրինական ներկայացուցի-

Քրեական դատավարություն

չը, պաշտպանը, տուժողը, նրա օրինական և լիազոր ներկայացուցիչը, գույքային պատասխանողը, նրա օրինական և լիազոր ներկայացուցիչը, վկան, նրա օրինական ներկայացուցիչը և փաստաբանը, փորձագետը, թարգմանիչը, ընթերական, դատական նիստի քարտուղարը:

Ներկայացվող հիմքով դատավորի կողմից ինքնաբացարկ ներկայացնելու կամ վարույթին ներգրավված անձանց կողմից դատավորին բացարկ հայտնելու համար կարևոր պայման է, որպեսզի դատավորը կամ նրա ամուսինը կամ նրանց հետ ազգակցական՝ մինչև 3-րդ աստիճանի կապի մեջ գտնվող անձը

1. հանդիսացած լինի վարույթին ներգրավված անձ: Օրինակ՝ գործով նախաքննություն իրականացրած քննիչը, կամ նախաքննության ընթացքում որպես ընթերական հանդես եկած անձը հանդիսանում է գործն ըստ էության քննող դատավորի մինչև 3-րդ աստիճանի ազգակցական կապի մեջ գտնվող անձ:

2. հանդիսանում է վարույթին ներգրավված անձ: Օրինակ՝ մեղադրյալի պաշտպանը հանդիսանում է գործն ըստ էության քննող դատավորի ամուսնու եղբայրը:

3. ողջամտորեն կարող է հանդիսանալ (հիմքեր ունի կարծելու, որ նա կհանդիսանա) վարույթին ներգրավված անձ: Օրինակ՝ վարույթին որպես տուժողի օրինական ներկայացուցիչ ներգրավվելու է դատավորի ամուսնու հետ ազգակցական մինչև 3-րդ աստիճանի կապի մեջ գտնվող անձը:

Խնդրո առարկա հիմքը մեկնաբանելիս անհրաժեշտ է պարզաբանել «ազգակցական կապ» և «ազգակցական հարաբերություն» հասկացությունների բովանդակությունը:

«Ազգակցական կապը» Նախագծի 6-րդ հոդվածով նախատեսված անձանց կենսաբանական կապն է, որը կարող է զուգորդված լինել կամ չլինել «ազգակցական հարաբերություններով», որոնք ենթադրում են տվյալ անձանց միջև մարդկային շփում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ՎԲ-251/06 գործով 2006 թվականի նոյեմբերի 24-ին կայացրած որոշմամբ նշել է. «...Ազգակցական հարաբերություններն առկա են միայն այն դեպքում, երբ ազգակցական կապը զուգորդվում է ազգակցական հարաբերություններով

(մարդկային շփումներ, այդ կապը կարևորող դրսևորումներ և այլն)...»:

Ինչպես նշում է Մ.Վ. Գորսկին, վարույթին ներգրավված անձի հետ դատավորի ազգակցական կապը նրա անձնական շահագրգռվածությունը հիմնավորող հանգամանք չէ, բայցևայդպես, «ազգակցական կապի» առկայությունը՝ որպես դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանք, քրեադատավարական օրենսդրությամբ ամրագրելն օրենսդրի կողմից «պրոֆիլակտիկ միջոց է»՝ ուղղված դատավորի անկողմնակալությունը կասկածի տակ դնող յուրաքանչյուր հանգամանքը բացառելուն, քանի որ փաստացի առկա ազգակցական կապը կարող է զուգորդվել կամ չզուգորդվել ազգակցական հարաբերություններով:

Այսպիսով, որպես վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հիմք՝ Նախագիծն ամրագրում է «ազգակցական կապը», ուստի տվյալ դեպքում դատավորին բացարկ հայտնելու կամ դատավորի կողմից ինքնաբացարկ ներկայացնելու համար բավարար է վարույթին ներգրավված համապատասխան անձի հետ միայն ազգակցական կապի առկայությունը:

4) Անձանք նա կամ նրա ամուսինը կամ նրանց հետ ազգակցական՝ մինչև 3-րդ աստիճանի կապի մեջ գտնվող անձինք տնտեսական շահ ունեն՝ կապված վարույթի էության կամ կողմերից մեկի հետ.

Քննարկվող հիմքով դատավորին բացարկ հայտնելու կամ դատավորի կողմից ինքնաբացարկ ներկայացնելու համար անհրաժեշտ է բացահայտել «տնտեսական շահ» հասկացության բովանդակությունը: Ըստ էության, «տնտեսական շահ» հասկացությունը ենթադրում է, որ վեճի լուծումից կամ վարույթի կողմերից մեկից կախված է դատավորի կամ մեկնաբանվող հոդվածում նշված մյուս անձանց ֆինանսական շահը՝ նյութական վիճակի դրական փոփոխությունը ցանկացած ձևով, ներառյալ՝ ուղղակի նյութական օգուտ, եկամտի ավելացում, գույքի, գույքային իրավունքների ձեռքբերում և այլն: Սույն հիմքով դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանք նախատեսում է նաև ՀՀ դատական օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, ընդ որում՝ նույն հոդվածի 2-րդ մա-

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
106

ար սահմանում է, որ տնտեսական շահ հասկացությունը չի ընդգրկում՝

1) բաց բաժնետիրական ընկերության բաժնետոմսեր անողղակի ունենալը, եթե դա իրականացվում է ներդրումային կամ կենսաթոշակային ֆոնդի կամ այլ անվանական սեփականատիրոջ միջոցով, և դատավորը չգիտի, որ հանդիսանում է տվյալ ընկերության բաժնետեր.

2) բանկում ավանդ ունենալը, ապահովագրական կազմակերպությունում ապահովագրական պոլիս ունենալը, վարկային կամ խնայողական միության ավանդատու կամ անդամ հանդիսանալը, եթե գործի ելքի արդյունքում այդ կազմակերպության վճարունակությանն էական վտանգ չի սպառնա.

3) Հայաստանի Հանրապետության, համայնքի կամ Կենտրոնական բանկի կողմից թողարկված արժեթղթեր ունենալը:

Քննարկվող հիմքով դատավորին բացարկ հայտնելու կամ դատավորի կողմից ինքնաբացարկ ներկայացնելու համար էական նշանակություն ունի այն հանգամանքը, որ սույն հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով նախատեսված անձանց «տնտեսական շահը» կամ կախված է գործի էության հետ, կամ կողմերից մեկի: Ցանկացած պարագայում «տնտեսական շահի» առկայությունն արդեն իսկ խոչընդոտում է դատարանի կողմից անկողմնակալ և անաչառ քննության իրականացմանը, ուստի վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանք է:

5) Առկա են այլ հանգամանքներ, որոնք կարող են ողջամիտ կասկած հարուցել տվյալ վարույթի հետ կապված նրա անկողմնակալության մեջ:

Դատավորի անկողմնակալությունը կոնկրետ գործով դատավորի մոտ նախատեսված անողղակիության, կանխակալ վերաբերմունքի բացակայությունն է: Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ անկողմնակալությունը սուբյեկտիվ կատեգորիա է, այն առավել բարդ է բացահայտել:

Դատավորի կողմնակալությունը կարող է ունենալ բազմաթիվ և բազմաբնույթ դրսևորումներ, այդ իսկ պատճառով դրանք բավարար որոշակիությամբ սահմանվել չեն կարող՝ Քննարկվող հիմքը ներառում է բոլոր այն հանգամանքները, որոնք կարող են ող-

ջամիտ կասկած հարուցել տվյալ վարույթի հետ կապված դատավորի անկողմնակալության մեջ, սակայն նախատեսված չեն Նախագծի 66-րդ՝ հոդվածով: Օրինակ՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ հսկողություն իրականացրած դատախազը հետագայում նշանակվել է դատավորի պաշտոնում և իրականացրել գործի ըստ էության քննություն:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Պիերսակն ընդդեմ Բելգիայի /Piersack v. Belgium/ 01.10.1982թ. որոշման 30 /a/ կետում գործում նշել է. «Միայն այն փաստը, որ դատավորը երբևէ աշխատել է դատախազությունում, դեռևս հիմք չէ նրա անաչառությունը կասկածի տակ դնելու համար ... սակայն, եթե դատախազությունում իր նախկին աշխատանքի քննությամբ դատավորը կարող էր գործ ունենալ տվյալ դեպքի հետ, և հետագայում մասնակցում է դրա քննությանը, ապա հանրությունն իրավունք ունի մտավախություն ունենալու, որ բացակայում են անաչառության բավարար երաշխիքները»: Այսպիսով, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջների խախտում, քանի որ դատարանում գործը քննող դատավորը նախկինում նույն այդ գործով ղեկավարել է Բյուրոսի դատախազության «Կ» սեկցիան, որը և իրականացրել է տվյալ գործով մինչդատական վարույթ:

«Անկողմնակալություն» իրավական կատեգորիայի բովանդակության բացահայտմանն անդրադարձել է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, որը Հոլդիդտը ընդդեմ Դանիայի (Hauschildt v. Denmark) գործով 24.05.1989թ. /46-րդ կետ/, Գոտրինը և մյուսներն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Gautrin and others v. France) գործով 20.05.1998թ. /58-րդ կետ/, Ինկալն ընդդեմ Թուրքիայի (Incal v. Turkey) գործով 06.09.1998թ. /65-րդ կետ/ առանձնացրել է անկողմնակալության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններ՝ նշելով, որ սուբյեկտիվ գործոնները վերաբերում են դատավորի անձին, ուստի տվյալ դեպքում գործում է դատավորի անձնական անաչառության կանխավարկածը, հետևաբար անհրաժեշտ են կանխակալության փաստացի առկայության ապացույցներ՝ օբյեկտիվ անկողմնակալությունը կախ-

Քրեական դատավարություն

ված է արտաքին գործոններից: Ընդ որում, այս հարցում դատավորի վարքագիծը երկրորդական նշանակություն է ստանում: Օբյեկտիվ անկողմնակալությունը կարող է կասկածի տակ դրվել՝ պայմանավորված բազմազան հանգամանքներով, օրինակ՝ դատավորի մերձավոր ազգական կողմի հետ ֆինանսական կապը, դատավորի և կողմի միջև նախկինում եղած ենթակայության հարաբերությունը, քրեական գործն ըստ էության քննող դատավորի ներգրավվածությունը տվյալ գործով մինչդատական վարույթին:

Ինչ վերաբերում է քննարկվող հողվածում գործածվող «ողջամիտ կասկած» եզրույթին, ապա անդրադառնալով «ողջամիտ» հասկացության բովանդակության բացահայտմանը՝ պետք է նշել, որ այն նշանակում է առողջ դատողության վրա հիմնված⁹, ուստի «ողջամիտ կասկած» նշանակում է կասկած, որը հիմնված է առողջ դատողության վրա, և իրականության հետ ունի շոշափելի եզրեր:

Հարկ է ընդգծել, որ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի 90-րդ հոդվածը սպառնիչ կերպով թվարկում է դատավորի ինքնաբացարկի հիմքերը, մինչդեռ Նախագծի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի ուժով դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքների շրջանակն արդարացիորեն չի սահմանափակվում, քանի որ, ինչպես արդեն իսկ նշվել է, դատավորի կողմնակալությունը կարող է ունենալ բազմաձև դրսևորում, որպիսի պայմաններում գործնականում հնարավոր չէ կանխատեսել դրանք և օրենսդրություն ամրագրել իբրև վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանք:

Այսպիսով, բոլոր այն հանգամանքները, որոնք ուղղակիորեն նախատեսված չեն Նախագծի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-4-րդ կետերով և նույն հոդվածի 2-րդ մասով իբրև դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանք, սակայն ողջամտորեն կարող են կասկած հարուցել նրա անաչառության մեջ, Նախագծի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի ուժով դիտվում են որպես դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանք:

6) Մինչդատական վարույթում, առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարաններում վարույթին մասնակցած դատավորը չի կարող մասնակցել տվյալ վարույթին հետագա-

յում:

Սույն հիմքով բացառվում է վարույթին դատավորի կրկնակի մասնակցությունը, մասնավորապես՝

1. դատական երաշխիքների կիրառման վարույթին դատավորը չի կարող տվյալ վարույթին մասնակցել առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարաններում, օրինակ՝ եթե դատավորը քննել է մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը՝ որպես խափանման միջոց կիրառելու հարցը, ապա չի կարող առաջին ատյանի դատարանում իրականացնել գործի ըստ էության քննություն կամ մասնակցել գործի քննությանը վերաքննիչ դատարանում:

2. առաջին ատյանի դատարանում վարույթին մասնակցած դատավորը չի կարող տվյալ վարույթին մասնակցել վերաքննիչ դատարանում, օրինակ՝ այն դեպքում, երբ առաջին ատյանի դատարանի դատավորն ըստ էության քննել է գործը և կայացրել համապատասխան դատական ակտ, ապա նշանակվել է վերաքննիչ դատարանի դատավոր, վերաքննիչ դատարանում չի կարող մասնակցել տվյալ վարույթին:

3. վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի բեկանման և նոր քննության ուղարկելուց հետո առաջին ատյանի նույն դատավորը չի կարող մասնակցել տվյալ գործով գործի նոր քննությանը:

Ընդգծենք, որ քննարկվող հիմքով դատավորի մասնակցության բացառումը նորամուծություն է, քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքը նման սահմանափակում չի նախատեսում:

Կարծում ենք, մինչդատական վարույթում, առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարաններում վարույթին մասնակցած դատավորի վարույթին կրկնակի մասնակցության արգելք սահմանելով՝ Նախագիծը հաշվի է առել այն հանգամանքը, որ դատավորը, տվյալ վարույթի շրջանակներում արդեն իսկ իր քննության ներքո գտնվող հարցի շուրջ արտահայտել է իր իրավական դիրքորոշումը՝ կայացնելով համապատասխան որոշում, և որպեսզի վարույթին հետագա մասնակցության ընթացքում վերջինս կաշկանդված չլինի իր իրավական գնահատականով և կայացրած որոշմամբ՝ քննարկվող հողվածով բա-

ցառվում է վարույթին նրա հետագա մասնակցությունը:

Վարույթին դատավորի կրկնակի մասնակցության կապակցությամբ քննադատություն է արտահայտվել նաև մասնագիտական գրականության շրջանակներում: Դատավոր կողմից նախկինում կայացրած դատական ակտի օրինականության և հիմնավորվածության վերանայման դեպքում դատավորը չի կարող օբյեկտիվ և անկողմնակալ լինել, քանի որ կաշկանդված է նախկինում տվյալ դատական ակտում իր արտահայտած իրավական գնահատականով¹⁰:

Դատավորի նախկին մասնակցության բացառման գաղափարը հիմնված է այն սկզբունքի վրա, որ մարդիկ անգամ այլ կարգավիճակով հակված են պահպանել նախկինում ունեցած իրենց կարծիքը, ուստի այդ իմաստով նրանք ստիպված կլինեն գնահատել կոնկրետ գործով իրենց իսկ արտահայտած կարծիքը՝ այդպիսով խախտելով հռոմեական իրավունքի հայտնի սկզբունքը, որի համաձայն՝ ոչ ոք չի կարող իր գործով դատավոր լինել (Nemo iudex in causa sua, Հուստինիանոսի օրենսգիրք)¹¹:

Խնդրո առարկա հարցի շրջանակներում հարկ է անդրադառնալ մինչդատական վարույթին մասնակցության դեպքում առաջին ատյանի դատարանում գործն ըստ էության քննելու Նախագծով ամրագրված անթույլատրելիության հիմնախնդրին: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն այս հարցի կապակցությամբ նշել է, որ մինչդատական վարույթին դատավորի մասնակցությունն ինքին նրա անկողմնակալությունը կասկածի տակ դնող հանգամանք չէ (Հոշիլդտն ընդդեմ Գանիայի 24.05.1989թ. որոշման 50-րդ կետ¹²), այս պարագայում էական նշանակություն ունի մինչդատական վարույթում դատավորի մասնակցության ծավալը և բնույթը (Ֆայն ընդդեմ Ավստրիայի 24.02.1993թ. որոշման 30-րդ կետ¹³): Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ միևնույն դատավորի մասնակցությունը մինչդատական վարույթին, և հատկապես, կալանքի կիրառման հարցերի քննությանը և հետագայում գործի ըստ էության քննության դիտվում է որպես

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում¹⁴ այն դեպքում, երբ մինչդատական վարույթում դատարանի կողմից կատարվում են լայնածավալ քննչական գործողություններ, այդ թվում՝ մեղադրյալի հարցաքննությունը, քննության են առնվում մեղադրյալի մեղավորությանն առնչվող փաստեր, ինչպես դա եղել էր Դե Կուբերն ընդդեմ Բելգիայի գործով¹⁵: Օրինակ՝ Էկեբերգը և այլոք ընդդեմ Նորվեգիայի (Ekeberg and others v. Norway) գործով 31.07.2007թ. խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է. «...34. Առաջին հանգամանքը կապված է նրա հետ, թե Բարձրագույն Դատարանի անկողմնակալությունը կարող է վիճարկվել՝ կապված դատավոր Գ-ի՝ որպես գործը քննող երեք դատավորներից մեկի, մասնակցության հետ, քանի որ նա ներգրավված է եղել չորրորդ դիմողի կողմից՝ կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին Քաղաքային դատարանի որոշման դեմ բերված բողոքը մերժելու վերաբերյալ սկզբնական որոշման կայացմանը... 40. Վերոգրյալի լույսի ներքո, Դատարանը գտնում է, որ չորրորդ դիմողը հիմնավոր պատճառ է ունեցել կասկածելու, որ Դատավոր Գ-ն կարող է նախքան Բարձրագույն դատարանում գործի քննությունը կամխակալ կարծիք ունենալ իր մեղավորության կամ անմեղության մասին...»: Մինչդեռ, Ֆայն ընդդեմ Ավստրիայի 24.02.1993թ. գործով, Սենտ-Մարին ընդդեմ Ֆրանսիայի 16.12.1992թ. գործով միևնույն դատավորի մասնակցությունը մինչդատական վարույթին և ըստ էության գործի քննությանը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում չի դիտվել, քանի որ վերագրյալ գործերով դատարանն անդրադարձել է միայն կալանքի կիրառման անհրաժեշտության հարցերին՝ գնահատական տալով միայն խափանման միջոցի կիրառման պայմանների առկայությանը¹⁶:

Միաժամանակ, Նախագիծը դատավորի՝ վարույթին հետագա մասնակցությունը բացառող հանգամանք չի դիտում դատավորի

Քրեական դատավարություն

կողմից նախնական դատախոսների անցկացումը, որպիսի հանգամանքը պայմանավորված է նախնական դատախոսների ընթացքում քննարկման ենթակա հարցերի շրջանակով, որոնք չեն ընդգրկում ապացույցների հետազոտման և գնահատման հարցերը: Վճռաբեկ դատարանի դատավորի մասնակցությունը վարույթին ևս չի բացառում վճռաբեկ դատարանում նույն վարույթին նրա հետագա մասնակցությունը:

Նախագծի 66-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ դատավորը պարտավոր չէ հայտնել ինքնաբացարկ կամ ընդունել բացարկը, եթե դատական ակտ կայացնելու համար չի կարող ստեղծվել արդարադատության մեկ այլ մարմին: Վերոնշյալ հոդվածի վերլուծությունից բխում է, որ դատավորի բացարկի/ինքնաբացարկի կանոնի նկատմամբ գերակայություն ունի, այսպես կոչված, «անհրաժեշտության կանոնը», որը ներառում է այն դեպքերը, երբ դատավորը բացարկի հիմքերի առկայության դեպքում կարող է ինքնաբացարկ չհայտնել կամ չընդունել հայտնված բացարկը: Բացառության այս կանոնը գործում է միայն արդարադատության այլ մարմին ստեղծվելու անհնարինության պայմաններում, ուստի եթե այդ պայմանը չի հիմնավորվում, դատավորի կողմից ինքնաբացարկ չներկայացնելը կամ բացարկ չընդունելը ոչ իրավաչափ է: Նշված իրավիճակի օրինակ կարող է լինել, երբ գործը քննող ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի բոլոր դատավորների մասնակցությունը բացառվի Նախագծի 66-րդ հոդվածով ամրագրված հանգամանքների հիմքով: Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ բացառության այս կանոնը չի բխում Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասով, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ինչպես նաև ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում գործի հրապարակային քննության իրավունքի պահանջներից, քանի որ

տվյալ դեպքում արդեն իսկ առկա է դատարանի անկողմնակալությունը խաթարող հանգամանք:

Դատարանի անկողմնակալությունը կարող է վտանգվել նաև պայմանավորված դատարանի ունեցած գործառույթների ծավալով¹⁷: Նման իրավական դիրքորոշում է արտահայտել ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2007 թվականի հուլիսի 24-ի ՍԳՌ-710 որոշման մեջ, որով քրեական գործը լրացուցիչ նախաքննության ուղարկելու քրեադատավարական ինստիտուտը ճանաչվել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը չհամապատասխանող և անվավեր: Այդ որոշման 7-րդ մասում նշված է. «ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի պահանջն է, ի թիվս արդար դատաքննության այլ երաշխիքների, դատաքննության իրականացումը կողմերի հավասարության պայմաններում և անկողմնակալ դատարանի կողմից: ՀՀ քր. դատ. օր-ով նախատեսված կարգով գործը լրացուցիչ նախաքննության ուղարկելով դատարանը դուրս է գալիս դատավարությունում անկողմնակալ իր դերի շրջանակներից և ուղղորդում է լրացուցիչ նախաքննության ընթացքը՝ իրականացնելով արդարադատության գործառույթի հետ անհամատեղելի գործողություններ»:

Քննարկվող դեպքում ևս փաստացի առկա են դատարանի կողմնակալությունը հիմնավորող հանգամանքներ, որպիսի փաստը չի կարող որևէ կերպ արդարացվել արդարության այլ մարմին ստեղծվելու անհնարինությամբ:

Ինչպես արդեն նշվել է, գործնականում չեն բացառվում իրավիճակներ, երբ գործը քննող ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի բոլոր դատավորների մասնակցությունը բացառվի Նախագծի 66-րդ հոդվածով ամրագրված հանգամանքների հիմքով: Խնդրի լուծմանն ուղղված իրավադրույթներ նախատեսված չեն ոչ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքով, ոչ էլ Նախագծով, ուստի կարծում ենք, ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության մեջ առկա տվյալ բացը կարելի է լրացնել տարածքային ընդդատության փոփոխմամբ, մասնավորապես՝ առաջարկում ենք Նախագծի 268-րդ հոդվածը լրացնել 6-րդ մասով հետևյալ կերպ.

«6. Տարածքային ընդդատությունը կարող է փոփոխվել կողմի միջնորդությամբ կամ դատարանի նախաձեռնությամբ, եթե տվյալ դատարանի բոլոր դատավորների մասնակցությունը բացառվում է սույն օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով նախատեսված հանգամանքներով»:

Այսպիսով, ելնելով վերոգրյալից՝ կարելի է եզրակացնել.

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը, ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի, հստակորեն տարանջատել է վարույթի դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքները, դատավորին բացարկ հայտնելու և ինքնաբացարկի քննության ու լուծման դատավարական կարգը սահմանող իրավանդումները, որպիսի իրավակարգավորման մեխանիզմը, մեր կարծիքով, առավել նախընտրելի է:

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով իբրև վարույթի դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքն ամրագրվել է մինչդատական վա-

րույթում, առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարաններում դատավորի նախկին մասնակցությունը, որը բխում է ինչպես ժամանակակից գիտական մտքի, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայի պահանջներից:

Ինչպես ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքը, այնպես էլ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը, չեն պարունակում համապատասխան իրավակարգավորումներ այն դեպքում, երբ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի բոլոր դատավորների մասնակցությունը բացառվի Նախագծի 66-րդ հոդվածով ամրագրված հանգամանքների հիմքով: Վերոգրյալից ելնելով՝ առաջարկում ենք Նախագծի 268-րդ հոդվածը լրացնել 6-րդ մասով հետևյալ կերպ. «6. Տարածքային ընդդատությունը կարող է փոփոխվել կողմի միջնորդությամբ կամ դատարանի նախաձեռնությամբ, եթե տվյալ դատարանի բոլոր դատավորների մասնակցությունը բացառվում է սույն օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով նախատեսված հանգամանքներով»:

1. Հռչակագիրը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի սեպտեմբերի 23-ից:
 2. Գաշնագիրը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի սեպտեմբերի 23-ից:
 3. Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2002 թվականի ապրիլի 26-ից:
 4. ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի 88-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ դատավարության մասնակիցները սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում իրավունք ունեն դատավորին, իսկ եթե գործը քննվում է կամ պետք է քննվի կոլեգիալ՝ դատավորներին կամ դատարանի ամբողջ կազմին **ինքնաբացարկի միջնորդություն ներկայացնելու**: Ի տարբերություն գործող օրենսգրքի, Նախագիծի 64-րդ հոդվածն ամրագրում է վարույթի մասնակիցների՝ դատավորին **բացարկ հայտնելու** իրավունքը:
 5. **Աղայան Է.Ք.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» Հրատարակչություն, Երևան, 1976, հատոր 1, էջ 687:
 6. ՀՀ դատավորի վարքագծի կանոնների մեկնաբանություններ/ ՀՀ դատավորների միություն, 2-րդ լրանշակված հրատ. - Եր.: ՀՀ դատավորների միություն, 2012, էջ 38:
 7. **Горский М.В.** Механизм правового регулирования отводов участников уголовного судопроизводства (процессуальное и криминалистическое исследование)/ М., Юрлитинформ. — 2011, с. 44.
 8. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի. - Եր.: «Իրավունք»,

2010, էջ 226:
 9. **Աղայան Է.Ք.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» Հրատարակչություն, Երևան, 1976, հատոր 2, էջ 1133:
 10. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. В.И. Радченко, с. 163.
 11. **Дженис М., Эй Р., Бредли Э.** Европейское право в области прав человека // Практика и комментарии. М., 1997, с. 471.
Ампинов С. С. Обстоятельства, исключающие участие в уголовном судопроизводстве : диссертация ... кандидата юридических наук. Тюмень, 20... с. 70.
 12. Hauschildt v. Denmark judgment of 24 May 1989, Series A no. 154, p. 22, §50.
 13. Fey v. Austria, judgment of 24 February 1993, Series A no. 255-A, p. 12, §30.
 14. Hauschildt v. Denmark judgment of 24 May 1989, Ekeberg and others v. Norway judgment of 31 July 2007.
 15. De Cubber v Belgium judgment of 26 October 1986.
 16. **Ампинов С. С.** Обстоятельства, исключающие участие в уголовном судопроизводстве: диссертация ... кандидата юридических наук. Тюмень, 20... с. 75-77.
 17. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի. - Եր.: «Իրավունք», 2010, էջ 227:

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանութուն

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏՁ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ ՆԱԵՎ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2014 թվականի մայիսի 31-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով նոր հանգամանքի հիմքով ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի որոշումների, 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճռի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշման դեմ Ժիրայր Սիմոնի Սեֆիլյանի վճռաբեկ բողոքի հիման վրա նոր հանգամանքի հիմքով հարուցված վարույթով գործը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

1. Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան) 2006 թվականի օգոստոսի 15-ի որոշմամբ բավարարվել է Ժիրայր Սիմոնի Սեֆիլյանի քաղաքային և բջջային հեռախոսահամարների հեռախոսային խոսակցությունները և այլ հարողորմները գաղտնալսելու և ձայնագրառելու թույլտվություն ստանալու մասին ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության սահմանադրական կարգի պահպանման և ահաբեկչության դեմ պայքարի գլխավոր վարչության պետ Ջ.Նանյանի միջնորդությունը՝ 6 ամիս ժամկետով:

2. Առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 1-ի որոշմամբ բավարարվել է 2006 թվականի դեկտեմբերի 2-ին Երևանի պարարվեստի ուսումնարանի դահլիճում կայանալիք «Հայ կամավորականների համախմբում» կազմակերպության համաժողովի ընթացքում ելույթներն ու կոչերը գաղտնալսելու և ձայնագրառելու թույլտվություն ստանալու մասին ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության սահմանադրական կարգի պահպանման և ահաբեկչության դեմ պայքարի գլխավոր վարչության պետ Ջ.Նանյանի միջնորդությունը:

3. 2006 թվականի դեկտեմբերի 8-ին ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական գլխավոր վարչությունում հարուցվել է թիվ 58211806 քրեական գործը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվածի հատկանիշներով:

Առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 8-ի որոշումներով բավարարվել են Ժ.Սեֆիլյանի աշխատավայրում և բնակարանում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու մասին ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական գլխավոր վարչության պետի տեղակալ Ա.Տոնոյանի միջնորդությունները:

2006 թվականի դեկտեմբերի 10-ին Ժիրայր Սեֆիլյանը ձերբակալվել է:

2006 թվականի դեկտեմբերի 12-ին Ժ.Սեֆիլյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվածով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշմամբ Ժ.Սեֆիլյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանքը՝ 2 ամիս ժամկետով:

Ժ.Սեֆիլյանի պաշտպաններ Ա.Զաքարյանի, Վ.Գրիգորյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանը 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է, Առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշումը՝ թողել անփոփոխ:

Առաջին ատյանի դատարանի 2007 թվականի հունվարի 7-ի որոշմամբ կալանքը գրավով փոխարինելու մասին Ժ.Սեֆիլյանի պաշտպաններ Ա.Զաքարյանի և Վ.Գրիգորյանի միջնորդությունը մերժվել է:

Ժ.Սեֆիլյանի պաշտպաններ Ա.Զաքարյանի, Վ.Գրիգորյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանը 2007 թվականի հունվարի 22-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է, Առաջին ատյանի դատարանի 2007 թվականի հունվարի 7-ի որոշումը՝ թողել անփոփոխ:

Առաջին ատյանի դատարանի 2007 թվականի փետրվարի 7-ի որոշմամբ Ժ.Սեֆիլյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացվել է 2 ամսով:

Ժ.Սեֆիլյանի պաշտպաններ Ա.Զաքարյանի, Վ.Գրիգորյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանը 2007 թվականի փետրվարի 23-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է, Առաջին ատյանի դատարանի 2007 թվականի փետրվարի 7-ի որոշումը՝ թողել անփոփոխ:

Առաջին ատյանի դատարանի 2007 թվականի ապրիլի 4-ի որոշմամբ Ժ.Սեֆիլյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացվել է ևս 2 ամսով:

Ժ.Սեֆիլյանի պաշտպաններ Ա.Զաքարյանի, Վ.Գրիգորյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանը 2007 թվականի մայիսի 14-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է, Առաջին ատյանի դատարանի 2007 թվականի ապրիլի 4-ի որոշումը՝ թողել անփոփոխ:

2007 թվականի մայիսի 15-ի որոշմամբ Ժ.Սեֆիլյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել, և նրան նոր ծավալով մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվածով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2007 թվականի հունիսի 7-ին Ժ.Սեֆիլյանի և մյուսների վերաբերյալ քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Առաջին ատյանի դատարան:

4. Առաջին ատյանի դատարանը 2007 թվականի հունիսի 22-ին որոշում է կայացրել քրեական գործը դատական քննության նշանակելու մասին և Ժ.Սեֆիլյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանքը թողել է անփոփոխ:

Առաջին ատյանի դատարանը 2007 թվականի օգոստոսի 6-ի դատավճռով ճանաչել և հռչակել է ամբաստանյալ Ժ.Սեֆիլյանի անմեղությունը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքի կատարման մեջ և ամբաստանյալ Ժ.Սեֆիլյանին այդ մեղադրանքի մասով արդարացրել:

Ամբաստանյալ Ժ.Սեֆիլյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով: Պատժի կրման սկիզբը հաշվվել է 2006 թվականի դեկտեմբերի 9-ից:

Նույն դատավճռով դատապարտվել են նաև Վ.Մալխասյանը և Վ.Արոյանը:

5. Ժ.Սեֆիլյանի պաշտպաններ Վ.Գրիգորյանի և Ա.Զաքարյանի, Վ.Մալխասյանի պաշտպան Մ.Շուշանյանի և մեղադրող Ա.Սկրտչյանի վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ նաև՝ վերաքննիչ դատարան) 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճռով Առաջին ատյանի դատա-

Դատական պրակտիկա

րանի 2007 թվականի օգոստոսի 6-ի դատավճիռը Վ.Արոյանի մասով փոփոխել է, Ժ.Սեֆիլյանի, Վ.Մալխասյանի, ինչպես նաև մնացած մասով դատավճիռը թողել է անփոփոխ, իսկ պաշտպանների վերաքննիչ բողոքները՝ առանց բավարարման:

6. Վերաքննիչ դատարանի 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճիռի դեմ հավատարմագրված փաստաբանի միջոցով դատապարտյալ Ժ.Սեֆիլյանի պաշտպաններ Ա.Զաքարյանի և Վ.Գրիգորյանի, Վ.Մալխասյանի պաշտպան Մ.Շուշանյանի բերած վճռաբեկ բողոքները վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշմամբ վերադարձվել են՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի և 414.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներին չհամապատասխանելու պատճառաբանությամբ:

7. Ժ.Սեֆիլյանի գանգատի հիման վրա Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան) 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ին *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով (գանգատ թիվ 22491/08) վճիռ է կայացրել (այսուհետ նաև՝ *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով վճիռ), որով ճանաչել է Ժ.Սեֆիլյանի «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) երաշխավորված ազատության և անձնական անձեռնմխելիության, անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքների խախտման փաստը:

8. Որպես նոր հանգամանք վկայակոչելով Եվրոպական դատարանի՝ 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ի *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով վճիռը՝ Ժ.Սեֆիլյանը ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումների վերանայման վարույթ հարուցելու վերաբերյալ վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել, որի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը 2013 թվականի դեկտեմբերի 26-ի որոշմամբ հարուցել է ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումների վերանայման վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

9. Նախաքննության մարմնի 2006 թվականի դեկտեմբերի 8-ի որոշման համաձայն՝ թիվ 58211806 քրեական գործը հարուցվել է «2006 թվականի դեկտեմբերի 2-ին «Հայ կամավորականների համախմբման» անդրանիկ հավաքի ժամանակ պետական իշխանությունը բռնությամբ զավթելուն ուղղված հրապարակային կոչերի դեպքի առթիվ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 1):

10. 2006 թվականի դեկտեմբերի 8-ին նախաքննության մարմինը որոշում է կայացրել Ժ.Սեֆիլյանի աշխատավայրում խուզարկության թույլտվության միջնորդություն հարուցելու մասին՝ նշելով, որ. «2006 թվականի դեկտեմբերի 2-ին, Երևանի պարարվեստի պետական քոլեջի դահլիճում կայացել է «Հայ կամավորականների համախմբման» անդրանիկ հավաքը, որի ժամանակ ներկա են գտնվել շուրջ 150 անձինք, ինչպես Երևան քաղաքից, այնպես էլ մարզերից:

Հավաքի ընթացքում տեղի ունեցած ելույթների ժամանակ հնչել են պետական իշխանությունը բռնությամբ զավթելուն ուղղված կոչեր:

(...) իշխանությունը բռնությամբ զավթելու գործընթացն իրականացնելու համար հա-

վարի նախաձեռնող ժիրայր Սեֆիլյանի աշխատավայրում կարող են գտնվել զենք, ռազմամթերք, պլաններ, սխեմաներ, ինչպես նաև գործի համար նշանակություն ունեցող այլ առարկաներ, իրեր և փաստաթղթեր (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 77):

Ժ.Սեֆիլյանի աշխատավայրում խուզարկություն կատարելու միջնորդությունը բավարարելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 8-ի որոշման համաձայն՝ «(...) միջնորդությունը պետք է բավարարել, քանի որ նախաքննությանը բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ իշխանությունը բռնությամբ զավթելու գործընթացն իրականացնելու համար հավաքի նախաձեռնող ժիրայր Սեֆիլյանի աշխատավայրում կարող են գտնվել զենք, ռազմամթերք, պլաններ, սխեմաներ, ինչպես նաև գործի համար նշանակություն ունեցող այլ առարկաներ, իրեր և փաստաթղթեր» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 79):

Առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 8-ի մեկ այլ որոշմամբ ժ.Սեֆիլյանի բնակության վայրում խուզարկության թույլտվության նմանատիպ միջնորդությունը բավարարվել է նույնաբովանդակ հիմնավորմամբ (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 135, 137):

11. Նախաքննության մարմնի կողմից ժ.Սեֆիլյանը որպես մեղադրյալ է ներգրավվել, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվածով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով այն բանի համար, որ «նա 2006 թվականի դեկտեմբերի 2-ին, Երևանի պարարվեստի պետական քոլեջի դահլիճում նախաձեռնել է «Հայ կամավորականների համախմբման» անդրանիկ հավաքը, որին ներկա գտնվող շուրջ 150 անձանց ներկայությամբ կատարել է Հայաստանի Հանրապետության պետական իշխանությունը բռնությամբ զավթելուն ուղղված հրապարակային կոչեր, այն է՝

«...Այստեղ պարբերաբար ելույթների ընթացքում հայտնվեց, հայտնեցին, որ ի՞նչ անենք, հերիք ա, եկեք միջոցների մեջ խտրականություն չղենք: Ես համաձայն եմ, իրոք չղենք...»

«...Նորից եմ շեշտում, որ մինչև չկազմակերպվենք ոչ մի գործ առաջ չի գնալու: «Ընչարյան, Մերժ, հեռացիր» կրկնելով, իրենք չեն հեռանա: Այդ մարդիկ խաղաղ ցույցերով չեն հեռանա: Ես ձեզ հավաստիացնում եմ: Դրսի ճնշումով չեն հեռանալու: Եթե մենք կազմակերպվեցինք, երբ կարողացանք որակական լուրջ ուժ ստեղծել, իրենք հեռանալու են...»:

«...Ունենք մեկ խնդիր: Ո՞րն է: Այս իշխանություններից ձերբազատվելը: Այսինքն մենք այնքան պետք է կազմակերպվենք այս մի քանի ամիսը, որ կարողանանք չքողնել այս մարդկանց վերարտադրվել, որովհետև եթե վերարտադրվեն, մեր հեռանկարային գործը իրականացնելու համար լուրջ դժվարություններ ենք ունենալու: Այս հրեշները վերարտադրվելուց հետո շատ ավելի վտանգավոր են լինելու: Այս մի քանի ամիսը մեզ շատ կարևոր է, որ մենք կազմակերպվենք...»:

Բացի այդ, մասնակցելով Արցախի ազատամարտին և 11.12.2002թ. ավարտելով ծառայությունը և զորացրվելով, Չինված ուժերի համապատասխան ստորաբաժանմանը չի հանձնել և մինչև 2006 թվականի դեկտեմբերի 9-ը ապօրինի իր մոտ պահել ու կրել է ՀՀ Պաշտպանության նախարարի 02.10.1993 թ. թիվ 0397 հրամանով որպես հաշվեցուցակային հրազեն իրեն տրամադրված, հրազեն հանդիսացող «ՊՍ» տեսակի ՈՒԿ 2291 գործարանային համարով ատրճանակը, ռազմամթերք հանդիսացող 9 մմ տրամաչափի 25 փամփուշտներով: Ինչպես նաև ապօրինի ձեռք է բերել և իր բնակության վայրում, քաղ. Երևան, Լեփսիուսի փողոց, շենք 17, բն. 42 հասցեով, պահել է ռազմամթերք հանդիսացող 9 մմ տրամաչափի 53 փամփուշտներ (նախատեսված «ՊՍ» և «ԱՊՍ» տեսակի ատրճանակների համար), 9 մմ տրամաչափի 3 փամփուշտներ (նախատեսված «Պարաբելլում», «Բերետտա», «Բրաունինգ», «Գլոկ» և մի շարք այլ ատր-

Դատական պրակտիկա

ճանակների համար), 5,45 մմ տրամաչափի 1974 թ. նմուշի 8 փամփոշտներ (նախատեսված «ԱԿ-74» տեսակի ինքնաձիգերի, «ՌՊԿ-74» տեսակի ձեռքի զնդացիրների և դրանց մոդիֆիկացիաների համար), 5,6 մմ տրամաչափի օդակավոր բոցավառման հրացանային 2 փամփոշտներ (նախատեսված համապատասխան տրամաչափի «Տոզ» մոդելի հրացանների, «ՄԱՐԳ-ՈԼԻՆ» տեսակի ստրճանակների և մի շարք այլ ակոսավոր զենքերի համար) և 7,62 մմ տրամաչափի հրացանային 1 փամփոշտ (նախատեսված «Մոսին» տեսակի հրացանների, կարաբինների, «ՄՎԳ» տեսակի հրացանների և «ՊԿ» տեսակի զնդացիրների համար), որոնք 2006 թվականի դեկտեմբերի 9-ին և լույս 10-ի գիշերը հայտնաբերվել և առգրավվել են հիշյալ բնակարանում կատարված խուզարկությամբ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 61-62):

12. Մեղադրական եզրակացության համաձայն՝ Ժ.Սեֆիլյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվածով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքների կատարման մեջ առաջադրված մեղադրանքի հիմքում դրվել են վկաների ցուցմունքները, Ժ.Սեֆիլյանի աշխատավայրում և բնակարանում կատարված խուզարկությունների ժամանակ առգրավված իրերին ապացույցները, Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 1-ի որոշման հիման վրա կատարված գաղտնալսման արդյունքում 2006 թվականի դեկտեմբերի 2-ին Երևանի պարարվեստի պետական քոլեջի դահլիճում կայացած «Հայ կամավորականների համախմբում» կազմակերպության անդրանիկ հավաքի ժամանակ տեղի ունեցած ելույթների ձայնագրությունը՝ ամրագրված թվով 5 աուդիոժապավեններում, Ժ.Սեֆիլյանի աշխատավայրում կատարված խուզարկությամբ առգրավված նույն ելույթների տեսաձայնագրությունները՝ 1 տեսաժապավենով, դատաձգաբանական, դատապաթյունատեխնիկական, սառը զենքի և դատաքիմիական համալիր փորձաքննության 2006 թվականի դեկտեմբերի 12-ի թիվ 2442 եզրակացությունը, ՀՀ ոստիկանությունից և պաշտպանության նախարարությունից, ԼՂՀ պաշտպանության բանակից և ոստիկանությունից ստացված գրությունները (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5-րդ, թերթ 75-105):

13. Առաջին ատյանի դատարանի 2007 թվականի օգոստոսի 6-ի դատավճռով Ժ.Սեֆիլյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվածով առաջադրված մեղադրանքում ճանաչվել է անմեղ և արդարացվել է, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքը հիմնավորված է համարվել վերջինիս աշխատավայրում և բնակարանում կատարված խուզարկությունների արձանագրություններով, դատապաթյունատեխնիկական, սառը զենքի և դատաքիմիական համալիր փորձաքննության թիվ 2442 եզրակացությամբ, ՀՀ ոստիկանությունից և պաշտպանության նախարարությունից, ԼՂՀ պաշտպանության բանակից և Ոստիկանությունից ստացված գրություններով (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 6-րդ, թերթ 397-414):

Նույն ապացույցները դրվել են նաև Ժ.Սեֆիլյանի վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռն անփոփոխ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի որոշման հիմքում (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 7-րդ, թերթ 110-120):

3. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում.

14. Բողոք բերած անձը փաստարկել է, որ Եվրոպական դատարանի 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ի՝ *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* վճռով ճանաչվել է իր՝ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ և 4-րդ կետերով երաշխավորված ազատության և անձնական անձեռնմխելիության, 8-րդ հոդվածով երաշխավորված անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքների խախտման փաստը:

Բողոք բերած անձը փաստարկել է նաև, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվա-

ծի հատկանիշներով քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը, հարուցված քրեական գործի շրջանակներում Առաջին ատյանի դատարան ներկայացված՝ Ժ.Սեֆիլյանի աշխատավայրում և բնակարանում խուզարկություններ կատարելու համար թույլտվություն ստանալու մասին միջնորդությունները և դրանք բավարարելու մասին որոշումները հիմնավորվել են Եվրոպական դատարանի կողմից Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի պահանջներին հակասող ճանաչված՝ Առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի օգոստոսի 15-ի՝ Ժ.Սեֆիլյանի հեռախոսային խոսակցությունների, այլ հաղորդումների և 2006 թվականի դեկտեմբերի 1-ի՝ Երևանի Պարավեստի ուսումնարանի դահլիճում 2006 թվականի դեկտեմբերի 2-ին կայանալիք «Հայ կամավորականների համախմբում» կազմակերպության համաժողովի ընթացքում ելույթների ու կոչերի գաղտնալսումը և ձայնագրառումը թույլատրելու մասին որոշումների հիման վրա ձեռք բերված տեղեկություններով: Կոնվենցիայի 8-րդ և ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածների պահանջների խախտմամբ ձեռք բերված տեղեկությունների հիման վրա կայացված որոշումներով կատարված խուզարկության արդյունքում զենքի ու ռազմամթերքի հայտնաբերումն էլ հիմք է ծառայել Ժ.Սեֆիլյանին մեղադրանք առաջադրելու և հետագայում դատապարտելու համար:

Ըստ բողոք բերած անձի՝ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործմամբ քրեական գործ հարուցելու, իր աշխատավայրի և բնակարանի խուզարկություն իրականացնելու հետևանքով ինքը զրկվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված հնարավորությունից՝ իր տիրապետման տակ գտնվող զենքը կամուփին հանձնելով ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Ելնելով վերոգրյալից՝ բողոք բերած անձը խնդրել է հարուցել դատական ակտերի վերանայման վարույթ, անթույլատրելի ճանաչել իր բնակարանում և աշխատավայրում 2006 թվականի դեկտեմբերի 9-ին կատարված խուզարկությունների արդյունքում կազմված արձանագրությունները, բեկանել և փոփոխել Վերաքննիչ դատարանի 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճիռը և Վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումը՝ իրեն մեղավոր ճանաչելու մասով, և այդ մասով կարճել քրեական գործի վարույթը՝ իրեն ազատելով քրեական պատասխանատվությունից, ինչպես նաև բեկանել և փոփոխել Վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի և 2007 մայիսի 14-ի որոշումները:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

1. Ներպետական դատական ատյանների կողմից կայացված ակտերի վերանայման հիմքը.

15. Մույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հարցը հետևյալն է. *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Եվրոպական դատարանի վճիռն արդյո՞ք Վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի որոշումները, 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճիռը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումը վերանայելու հիմք է:

16. Եվրոպական կոնվենցիային կից թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավագրության շրջանակներում երկրորդ անգամ դատվի կամ քրեական դատավարության կարգով պատժվի այն հանցագործության կապակցությամբ, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան:

2. Նախորդ կետի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը տվյալ պետու-

Դատական պրակտիկա

թյան օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան, եթե ի հայտ են եկել նոր կամ նոր բացահայտված փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ են գտել էական թերություններ, որոնք կարող էին ազդել դրա արդյունքի վրա

(...)»:

Քսերաժն ընդդեմ Ալբանիայի գործով Եվրոպական դատարանը նշում է, որ «(...) Կոնվենցիայի նախաբանի լույսի ներքո իրավունքի գերակայությունը պայմանավորվող պետությունների ընդհանուր նվաճումն է, որի հիմնարար կողմերից է իրավական որոշակիության սկզբունքը, որը պահանջում է, ի թիվս այլնի, որ եթե դատարանները վերջնականապես որոշել են որևէ հարց, նրանց որոշումը չպետք է կասկածի տակ դրվի (տես *Brum?rescu v. Romania* [ՄՊ], թիվ 28342/95, § 61, ՄԻԵԴ 1999VII):

(...) [Ի]րավական որոշակիության պահանջները բացարձակ չեն: Այս սկզբունքից շեղումն արդարացված է միայն այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ է էական և անհաղթահարելի բնույթ ունեցող հանգամանքների թելադրանքով (տես *Ryabykh v. Russia*, թիվ 52854/99, § 52, ՄԻԵԿ 2003IX) կամ եթե լուրջ իրավաչափ նկատառումները գերակայում են իրավական որոշակիության սկզբունքի նկատմամբ (տես *Bratyakin v. Russia* (որոշում), թիվ 72776/01, 9 մարտի 2006)» (*Xheraj v. Albania* գործով 2008թ. հուլիսի 29-ի վճռի 51-52-րդ կետեր):

Ռաչչիկովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Եվրոպական դատարանը, վերահաստատելով իրավական որոշակիության սկզբունքի կարևորությունը, նշել է, որ քրեական գործերով վերանայման առանձնահատուկ համատեքստում իրավական որոշակիության սկզբունքի պահանջը բացարձակ չէ և այս սկզբունքից շեղվող ցանկացած որոշում պետք է գնահատվի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի 2-րդ կետի լույսի ներքո, որն ուղղակիորեն թույլատրում է պետությանը նոր փաստերի կամ նախորդ վարույթում տեղ գտած՝ գործի ելքի վրա ազդող հիմնարար թերության հիմքով նորոգել գործի վարույթը (*Radchikov v. Russia* գործով 2007 թվականի մայիսի 24-ի վճռի 42-րդ կետ):

Վերը մեջբերված իրավական նորմերի և դիրքորոշումների վերլուծությունից հետևում է, որ այնպիսի բացառիկ դեպքերում, երբ ի հայտ են եկել նոր կամ նոր բացահայտված փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ են գտել էական թերություններ, որոնք կարող էին ազդել դրա արդյունքի վրա, անձի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու նպատակը գերակայում է իրավական որոշակիության (*res judicata*) սկզբունքի և կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (*non bis in idem*) հիմնարար պահանջի (Եվրոպական կոնվենցիային կից թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածի 1-ին կետ) նկատմամբ:

ՀՀ օրենսդիրը, ելնելով Եվրոպական կոնվենցիայի վերոհիշյալ դրույթներից, դրանցում նշված չափանիշներին և պայմաններին համապատասխան, նախատեսել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը, ի թիվս այլոց, նոր հանգամանքներով վերանայելու դատավարական ընթացակարգ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.1-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայման ենթակա է միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը:

2. Նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ դատարանը, իսկ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը՝ վճռաբեկ դատարանը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Նոր հանգամանքների հետևանքով դատական ակտերը վերանայվում են հետևյալ դեպքերում.

(...)

2) Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող միջազգային դատա-

րանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը.

(...):

2. Սույն հոդվածի առաջին մասի (...) 2-րդ կետ[ով] նախատեսված նոր հանգամանք[ը] հաստատված [է] համարվում (...) Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող տվյալ միջազգային դատարանի որոշմամբ դր[ա] ուժի մեջ մտնելու պահից:

(...)»:

Այսպիսով, նոր հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման հիմք է նաև Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող միջազգային դատարանի, այդ թվում Եվրոպական դատարանի ուժի մեջ մտած վճիռը կամ որոշումը, որով հաստատվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը (տե՛ս, *mutatis mutandis*, Արարատ Նարիմանի Մուրադխանյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ՎԲ/01/13 որոշումը և Գրիշա Յաշայի Վիրաբյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ՎԲ/05/13 որոշումը):

17. Այսպես, *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Եվրոպական դատարանն արձանագրել է բողոք բերած անձի՝ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ, 4-րդ կետերով և 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքների խախտումներ:

Մասնավորապես, Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում արձանագրելու համար հիմք է ծառայել բողոք բերած անձին ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հիմքով կալանքի տակ պահելը: Այս կապակցությամբ Եվրոպական դատարանն անդրադարձել է վերոնշյալ հոդվածում առկա այն կարգավորմանը, որի համաձայն՝ քրեական գործով մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու ժամկետի ընթացքը կասեցվում է այն օրը, երբ դատախազը քրեական գործն ուղարկում է դատարան, և արդեն իսկ ձևավորված նախադեպային պրակտիկայի վկայակոչմամբ ընդգծել է, որ. «*Երբ հարցը վերաբերում է ազատությունից զրկելուն, ապա հատկապես կարևոր է, որ պահպանվի իրավական որոշակիության ընդհանուր սկզբունքը: Հետևաբար, էապես կարևոր է, որ ներպետական իրավունքով հստակորեն սահմանված լինեն ազատությունից զրկելու պայմանները, իսկ օրենքն էլ կիրառման մեջ ինքնին կանխատեսելի լինի, որպեսզի համապատասխանի Կոնվենցիայով սահմանված «օրինականության» չափանիշին՝ չափանիշ, որով պահանջվում է, որ ցանկացած օրենք լինի բավարար չափով կոնկրետ, որպեսզի ցանկացած ոք, անհրաժեշտության դեպքում՝ համապատասխան խորհրդատվությամբ, հնարավորություն ունենա կանխատեսել իր գործողությունների հնարավոր հետևանքները՝ այնքանով, որքանով դա ողջամտորեն հնարավոր է տվյալ իրավիճակում» (տե՛ս *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով վճռի 75-րդ կետը):*

Վերահաստատելով *Պողոսյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը Եվրոպական դատարանը նշել է, որ. «(...) արդեն քննել է համանման բողոք Հայաստանի դեմ բերված մեկ այլ գործում, որում եկել է եզրահանգման, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում, քանզի դիմումատուի նկատմամբ կալանքը չի կիրառվել դատարանի որոշման հիման վրա և, հետևաբար, եղել է անօրինական՝ նշյալ դրույթի իմաստով: Դատարանը չի տեսնում սույն գործով այլ եզրահանգում կատարելու որևէ պատճառ և եզրակացնում է, որ դիմումատուի նկատմամբ՝ 2007 թվականի հունիսի 10-ից 22-ն ընկած ժամանակահատվածում կիրառված կալանքը՝ 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի իմաստով եղել է անօրինական» (տե՛ս *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով վճռի 76-րդ կետը):

Դատական պրակտիկա

18. Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի առնչությամբ նախադեպային իրավունքում ձևավորված ընդհանուր սկզբունքները *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով կիրառելու արդյունքում Եվրոպական դատարանը կոնվենցիոնալ պահանջների խախտում է արձանագրել՝ հիմնվելով այն հանգամանքների վրա, որ ներպետական դատարանները դիմումատուին կալանավորելու և կալանքի ժամկետը երկարաձգելու իրենց որոշումներում սահմանափակվել են մեղադրանքի ծանրությամբ և դիմումատուի՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու և վարույթին խոչընդոտելու վտանգի հիմքերը վերացական և կարծրատիպային ձևով կրկնելով առանց մատնանշելու որևէ պատճառ առ այն, թե ինչու են իրենք հիմնավորված համարել այն ենթադրությունները, թե դիմումատուն կարող էր թաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից կամ խոչընդոտել վարույթի ընթացքին: Եվրոպական դատարանը հիմնավոր, սակայն ոչ բավարար գործոն է համարել Վերաքննիչ դատարանի կողմից մատնանշված քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու վտանգը՝ գրավով կալանքից չազատելը հիմնավորելու համար, քանի որ Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքով սահմանված գործոններից ոչ մեկը, ներառյալ այն փաստերը, որ դիմումատուն 1992 թվականից ի վեր մշտապես բնակվել է Հայաստանում և ունեցել է ընտանիք, սեփականություն և երկրի հետ ակնհայտորեն ամուր սոցիալական կապեր, և որ նրա անձնագիրը առգրավվել էր, իսկ դա զգալիորեն նվազեցնում էր փախուստի վտանգը: Անդրադառնալով վերաքննիչ դատարանի նույն որոշման մեջ նշված՝ գրավով կալանքից չազատելու մյուս հիմքին, մասնավորապես՝ որ նույն գործով մեղադրվող մեկ այլ անձ նույնպես գտնվում էր կալանքի տակ՝ Եվրոպական դատարանը գտել է, որ այն չի առնչվում դիմումատուի գործի հետ: Վերոգրյալի հիման վրա Եվրոպական դատարանը եզրահանգել է, որ պատճառաբանությունները, որոնց հիման վրա ընդունվել են դիմումատուի կալանավորման, կալանքի ժամկետի երկարաձգման և գրավով ազատելը մերժելու մասին որոշումները, չեն եղել «հիմնավոր և բավարար» (տե՛ս *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով վճռի 88-93-րդ կետերը):

19. Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ կետի խախտման առնչությամբ Եվրոպական դատարանը վերահաստատել է իր այն դիրքորոշումը, որ. «(...) 5-րդ հոդվածի 4-րդ կետը պահանջվում է, որպեսզի կալանքի դեմ բերված բողոքը քննելիս դատարանն ապահովի դատական քննության երաշխիքները: Քննությունը պետք է լինի մրցակցային, և միշտ պետք է ապահովվի «կողմերի հավասարությունը» մեղադրանքի կողմի և կալանավորված անձի միջև: Կողմերի հավասարությունն ապահովված չի համարվում, եթե պաշտպանին մերժում են տրամադրել գործով նախաքննությամբ ձեռք բերված այն փաստաթղթերը, որոնք կարևոր են նրա պաշտպանյալին կալանքի տակ պահելու օրինականությունն արդյունավետորեն վիճարկելու համար (...)» (տե՛ս *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով վճռի 103-րդ կետը):

Անդրադառնալով կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքներին՝ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ. «(...) իր վստահորդին վերաբերող պնդումների հիմքը և նրան կալանքի տակ պահելու օրինականությունն արդյունավետորեն վիճարկելու նպատակով պաշտպանության կողմին պետք է տրամադրվեն գործին առնչվող առնվազն այն նյութերը, որոնք վերջինիս անհրաժեշտ են դա անելու համար, այդ թվում նաև՝ արդարացնող ապացույցները, որոնք ևս պետք է տրամադրվեն պաշտպանության կողմին: (...) սույն գործի պարագայում դա տեղի չի ունեցել» (տե՛ս *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով վճռի 104-րդ կետը):

Արդյունքում Եվրոպական դատարանը եզրահանգել է, որ ընդհանուր իրավասության դատարանում կալանքի ժամկետը երկարացնելու միջնորդության քննության ընթացակարգով չեն երաշխավորվել մրցակցության սկզբունքը և կողմերի հավասարությունը, ուստիև արձանագրել է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ կետի խախտում:

20. Ինչ վերաբերում է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտմանը, ապա Առաջին ատ-
յանի դատարանի 2006 թվականի օգոստոսի 15-ի որոշման հիման վրա բողոք բերած
անձի հեռախոսային խոսակցությունների և այլ հաղորդումների գաղտնալսումը և ձայ-
նագրառումը նույն հոդվածի 1-ին կետի լույսի ներքո գնահատելով որպես միջամտու-
թյուն դիմումատուի իրավունքներին՝ Եվրոպական դատարանը քննարկման առարկա է
դարձրել այդ միջամտության՝ նույն հոդվածի 2-րդ կետի իմաստով արդարացված լինե-
լու խնդիրը:

Նախ, Եվրոպական դատարանն ուշադրություն է հրավիրել իր կողմից սահմանված
նախադեպային իրավունքին, համաձայն որի՝ «(...) «*օրենքին համապատասխան*» ար-
տահայտությամբ ոչ միայն պահանջվում է, որ վիճարկվող միջոցը որոշակի հիմքեր ու-
նենա ներպետական իրավունքում, այլ նաև այդ արտահայտությունը վերաբերում է
խնդրո առարկա օրենքի որակին, այսինքն պահանջվում է, որ այն հասանելի լինի շա-
հագրգիռ անձի համար և կանխատեսելի լինի իր հետևանքների առումով (...)» (տե՛ս Սե-
ֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճռի 121-րդ կետը):

Օրենքի հասանելիության առումով կոնկրետ գործով Եվրոպական դատարանը գտել
է, որ դիմումատուի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալսումը ներպետական
իրավունքի տեսանկյունից եղել է հիմնավորված և որ օրենքի դրույթների հասանելիու-
թյան առումով ոչ մի խնդիր չի ծագել (տե՛ս Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճ-
ռի 122-րդ կետը):

Անդրադառնալով օրենքի կանխատեսելիության խնդրին՝ Եվրոպական դատարանը
ևս մեկ անգամ անդրադարձել է արդեն իսկ ձևավորված նախադեպային իրավունքին՝
նշելով, որ. «Հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալսումը և վերահսկման այլ
ձևերը լուրջ միջամտություն են անձնական կյանքի և հաղորդակցության նկատմամբ և
համապատասխանաբար պետք է հիմնված լինեն հատկապես հստակ «օրենքի» վրա:
Կարևոր է խնդրի վերաբերյալ ունենալ հստակ և մանրամասն կանոններ, հատկապես
երբ կիրառման համար առկա տեխնոլոգիաները շարունակաբար կատարելագործվում
են (...):

Վերահսկման գաղտնի միջոցառումների վերաբերյալ իր նախադեպային իրավուն-
քում Դատարանը մշակել է հետևյալ նվազագույն երաշխիքները, որոնք պետք է սահ-
մանվեն օրենսդրությամբ լիազորությունների չարաշահումներից խուսափելու նպատա-
կով, հանցագործությունների բնույթը, որոնք կարող են վերահսկման մասին որոշում
կայացնելու հիմք հանդիսանալ, մարդկանց այն կատեգորիաների սահմանումը, որոնց
հեռախոսները կարող են ենթակա լինել գաղտնալսման, հեռախոսների գաղտնալսման
ժամանակահատվածը, այն ընթացակարգը, որին պետք է հետևել ձեռք բերված տվյալ-
ների ուսումնասիրության, օգտագործման և պահպանման համար, կանխարգելիչ մի-
ջոցները, որոնք պետք է ձեռնարկել այդ տվյալները այլ կողմերին հաղորդելու դեպքում,
և այն հանգամանքները, որոնց դեպքում ձայնագրությունները կարող են կամ պետք է
ջնջվեն կամ ժապավենները՝ ոչնչացվեն (...)» (տե՛ս Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի
գործով վճռի 124-125-րդ կետերը):

Վերոշարադրյալի լույսի ներքո դիտարկելով կոնկրետ գործի հանգամանքները՝ Եվ-
րոպական դատարանը եկել է այն հետևությանը, որ՝ «(...) ներպետական օրենսդրու-
թյամբ կամայական միջամտության դեմ որոշ երաշխիքներ ապահովված էին: Մասնա-
վորապես, ԶԳՕ-ի 281-րդ և 284-րդ հոդվածներով հեռախոսային խոսակցությունների
գաղտնալսման համար պահանջվում էր դատարանի թույլտվությունը: Ավելին, վերահս-
կումը կարող էր թույլատրվել միայն հիմքեր պարունակող գրավոր միջնորդության հի-
ման վրա, որը կարող էր ներկայացվել բացառապես կոնկրետ ծառայությունների ղեկա-
վարների կողմից: Միջնորդության մեջ պետք է մանրամասն նշվեին այն տվյալները,
որոնք նախատեսվում էր ստանալ, և հսկողության իրականացման ժամկետը, ինչպես

Դատական պրակտիկա

նաև միջոցառմանը պետք է կցվեին բոլոր այն նյութերը, որոնք հիմնավորում էին նման միջոցառման իրականացման անհրաժեշտությունը» (տե՛ս Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճռի 128-րդ կետը):

Այդուհանդերձ Եվրոպական դատարանը գտել է, որ ներպետական օրենքում առկա են համապատասխան թերություններ, մասնավորապես դատարանը նշել է, որ. «(...) օրենքով սահմանված չեն եղել ո՛չ իրավախախտումների տեսակները, ո՛չ էլ այն անձանց շրջանակը, որոնց դեպքում կարելի է թույլատրել գաղտնալսումը: Այն նաև չի մանրամասնել այն հանգամանքները կամ հիմքերը, որոնց առկայության պայմաններում կարելի էր նման միջոցառման իրականացման որոշում կայացնել: Այս առումով հարկ է նշել, որ նման մանրամասնությունների բացակայությունը կարող էր հանգեցնել լուրջ հետևանքների՝ հաշվի առնելով այն, որ սույն միջոցառման իրականացման թույլտվություն կարելի էր տալ որևէ քրեական վարույթի բացակայության պայմաններում:

Օրենքով նախատեսված չէր գաղտնալսման համար հստակ առավելագույն ժամկետ: Այսպիսով, թեպետ գաղտնալսման իրականացում թույլատրող դատական որոշման գործողության ժամկետը սովորաբար սահմանափակվել է վեց ամսով, այդուհանդերձ, դատավորն ազատ է եղել կայացնելու այլ որոշում:

Ավելին, օրենքով նախատեսված չէր միջոցառման իրականացման նկատմամբ պարբերական վերահսկողություն կամ դրա կիրառման նկատմամբ դատական կամ մամուլային աշխատանքները կամ տվյալներն ուսումնասիրելու, օգտագործելու, պահելու և ոչնչացնելու որևէ կանոն: Ոչ էլ պահանջվում էր գաղտնալսումը դադարեցնելուց հետո ծանուցել այն անձին, ում նկատմամբ այն կիրառվել էր՝ այն դեպքերում, երբ նման ծանուցումն այլևս չէր վտանգի գաղտնալսման նպատակը (...)» (տե՛ս Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճռի 130-132-րդ կետերը):

Արդյունքում Եվրոպական դատարանը եզրահանգել է, որ միջամտությունը «օրենքին համապատասխան» չի եղել՝ նկատի ունենալով, որ տվյալ ժամանակահատվածում հայաստանյան օրենքը չի պարունակել բավականաչափ հստակ և մանրամասն կանոններ ու չի ապահովել չարաշահման դեմ բավականաչափ երաշխիքներ:

21. Հիմք ընդունելով Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանի կողմից բողոք բերած անձի՝ Եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված համապատասխան իրավունքների խախտման փաստի արձանագրումը և ղեկավարվելով Կոնվենցիոն պահանջներով ու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանի վճիռը Վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի որոշումները, 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճիռը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումը վերանայելու հիմք է:

II. Ներպետական դատական ատյանների կողմից կայացված ակտերի բեկանման ու փոփոխման հիմքերը.

22. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված երկրորդ իրավական հարցը հետևյալն է. Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանի վճիռն արդյո՞ք ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի որոշումները, 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճիռը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումը բեկանելու և փոփոխելու հիմք է:

23. Կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝

«Բարձր պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են կատարել Դատարանի վերջնական վճիռները ցանկացած գործի վերաբերյալ, որում նրանք կողմեր են»:

Սկոցգարին և Ջունտան ընդդեմ Իտալիայի գործով Եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ. «(...) վճիռը, որով Դատարանը խախտում է արձանագրում, պատասխանող պետության վրա իրավական պարտավորություն է դնում ոչ միայն շահագրգիռ անձանց վճարել արդարացի փոխհատուցման կարգով տրամադրվելիք գումարները, այլ նաև Նախարարների կոմիտեի վերահսկողությամբ ընտրել ընդհանուր և/կամ անհրաժեշտության դեպքում անհատական միջոցներ, որոնք անհրաժեշտ է ձեռնարկել ներպետական իրավական համակարգում՝ վերջ տալու համար Դատարանի արձանագրած խախտումներին և հնարավորինս շտկելու դրանց հետևանքները: Բացի այդ, Նախարարների կոմիտեի վերահսկողությամբ պետությունը ազատ է Կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածով ստանձնած իր պարտավորությունների կատարման միջոցների ընտրության հարցում՝ պայմանով, որ դրանք համատեղելի են Դատարանի վճռի մեջ տեղ գտած եզրակացությունների հետ:

Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի հիման վրա արդարացի փոխհատուցման կարգով գումարների տրամադրման նպատակը բացառապես կրած վնասի համար հատուցում տալն է այնքանով, որքանով որ այդ վնասը հետևանք է խախտման, որն այլ կերպ վերականգնվել չի կարող» (տե՛ս Scozzari and Giunta v. Italy գործով Եվրոպական դատարանի 2000 թվականի հուլիսի 13-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 39221/98 և 41963/98, կետեր 249-250):

Սելջուկը և Ասկերն ընդդեմ Թուրքիայի գործով Եվրոպական դատարանը նշել է, որ. «Կոնվենցիայի խախտում արձանագրած Դատարանի վճռով պատասխանող պետության վրա պարտավորություն է դրվում դադարեցնել խախտումը և դրա հետևանքների համար այնպիսի հատուցում տրամադրել, որ հնարավորինս վերականգնվի խախտումից առաջ առկա իրավիճակը (restitutio in integrum): Եթե restitutio in integrum-ը գործնականում հնարավոր չէ, ապա պատասխանող պետությունն ազատ է վճիռը կատարելու միջոցների ընտրության հարցում (...)» (տե՛ս Selcuk and Asker v. Turkey գործով Եվրոպական դատարանի 1998 թվականի ապրիլի 24-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 23184/94 և 23185/94, կետ 125):

24. Եվրոպական դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածի 1-ին կետի իմաստով պետություններն ունեն հետևյալ պարտավորությունները.

1. վճարել նշանակված փոխհատուցումը,
2. անհրաժեշտության դեպքում հոգուտ դիմումատուի ձեռնարկել անհատական միջոցառումներ, այն է՝
 - դադարեցնել Եվրոպական դատարանի կողմից արձանագրված իրավունքի խախտումը կամ դրա հետևանքների ներգործությունը,
 - հնարավորինս վերականգնել մինչև խախտումը եղած իրավիճակը (restitutio in integrum), իսկ դրա անհնարինության դեպքում Դատարանի վճռի մեջ տեղ գտած եզրակացությունների հետ համատեղելի այլ միջոցներով ապահովել իր ստանձնած պարտավորությունների կատարումը,
3. ձեռնարկել ընդհանուր բնույթի միջոցառումներ՝ կանխելու համար նմանատիպ խախտումներն ապագայում:
25. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.9-րդ հոդվածի համաձայն՝
 - «1. Նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքների հիմքով հարուցված վարույթով դատարանը գործի քննության արդյունքում կայացնում է դատական ակտ՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված ընդհանուր կարգով:
 - 2. Այդ վարույթի արդյունքում կայացված դատական ակտում դատարանը կարող է

Դատական պրակտիկա

չփոփոխել վերանայված դատական ակտի եզրափակիչ մասը, միայն եթե ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ սույն օրենսգրքի 426.3 կամ 426.4 հոդվածներով նախատեսված հանգամանքներն ըստ էության չէին կարող ազդել գործի ելքի վրա:

(...)»:

26. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով 2013 թվականի մայիսի 31-ին կայացված ՍԳ-Ռ-1099 որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել առ այն, որ. «(...) իրավաչափ նպատակ է հետապնդում վեճի առարկա դրույթով նախատեսվող լրացուցիչ պահանջը: Այն պետք է դիտարկել ոչ թե իրավունք կամ սուբյեկտիվ հայեցողություն դատական ակտն անփոփոխ թողնելու համար, այլ նորմատիվ պարտադրանք՝ նման հնարավոր դեպքերում ծանրակշիռ փաստարկներով հիմնավորում ներկայացնելու վերաբերյալ: Պարզապես այսպիսի իրավակարգավորումը նույնպես ենթադրում է իրավական մշակույթի պատշաճ մակարդակ և «ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում» եզրույթի հայեցողական սահմանների իրավական հստակեցում, ինչն օրենսդրի և դատական համարժեք նախադեպ ստեղծելու խնդիրն է: (...) Անհրաժեշտ է նաև հաշվի առնել, որ նման փաստարկների բացակայության պայմաններում վերանայված դատական ակտի եզրափակիչ մասի անփոփոխ թողնելը կհակասի իրավունքի գերակայության սկզբունքին և իրավական պետության հիմնարար արժեքներին»:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումից երևում է, որ վերջինս իրավաչափ է համարում նոր (նոր երևան եկած) հանգամանքի հիմքով հարուցված վարույթով բողոքարկվող դատական ակտի եզրափակիչ մասն անփոփոխ թողնելու օրենսդրական հնարավորությունը՝ պայմանով, որ ներկայացվեն ծանրակշիռ փաստարկներ այն մասին, որ համապատասխան հանգամանքը չի ազդում գործի ելքի վրա: Այլ կերպ ասած՝ այն դեպքում, երբ նոր հանգամանքն ըստ էության կասկածի տակ չի կարող դնել գործի ելքը, ուստի դրա հիման վրա գործի կրկին քննությունը չի կարող ծառայել իր *restitutio in integrum* հնարավորինս ապահովելու նպատակին՝ այդպիսին կատարելը կդառնա ինքնանպատակ, ավելին, կհակասի իրավական որոշակիության սկզբունքին:

27. Դատական ակտի վերանայումը կամ գործի նոր քննությունը՝ որպես մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը վերականգնելու անհատական միջոց, նախատեսված է նաև Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի վճիռների հիման վրա ներպետական մակարդակում որոշ գործերի վերաքննության կամ վերաբացման մասին 2000 թվականի հունվարի 19-ի հանձնարարականում, որին ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2013 թվականի մայիսի 31-ի ՍԳ-Ռ-1099 որոշման մեջ ևս հղում է կատարել:

Վերոնշյալ հանձնարարականի համաձայն՝ անհատական միջոցառումների ձեռնարկումն անհրաժեշտ է հետևյալ երկու պայմանների պարտադիր առկայության պարագայում, այն է՝ **նյութական կամ դատավարական իրավունքի խախտումը պետք է իր բնույթով լինի այնպիսին, որ լուրջ կասկած հարուցի ներպետական մարմիններում բողոքարկման առարկա վարույթի ելքի արդյունքների կապակցությամբ և դիմումատուին պետք է շարունակի կրել խնդրո առարկա ներպետական որոշման բացասական հետևանքները, որոնք բավարար չափով չեն վերականգնվում արդարացի փոխհատուցմամբ և չեն կարող վերացվել այլ կերպ, քան դատական ակտի վերանայմամբ կամ գործի վերաբացմամբ:**

28. Գործի վերաբացումը Եվրոպական դատարանի կողմից ևս գնահատվում է որպես *«restitutio in integrum»*-ը հնարավորինս ապահովելու միջոց: Ընդ որում, Եվրոպա-

կան դատարանը, հղում կատարելով Հանձնարարականին և համարելով, որ վարույթի վերսկսումը կարող է տեղի ունենալ «բացառիկ» հիմքերով, այդպիսիք է համարում հատկապես Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտման դեպքերը, երբ գործի քննությունն իրականացվել է արդար դատաքննության իրավունքի խախտմամբ: Եվրոպական դատարանն իր մի շարք վճիռներում շեշտել է, որ այս դեպքում հատուցման ամենապատշաճ ձևը կլինի վարույթի վերաբացումն ու գործի նոր քննությունը՝ արդար դատաքննության բոլոր պահանջների պահպանմամբ: Եվրոպական դատարանի համար կայուն պրակտիկա է դարձել նաև գործերի վերաբացման վերաբերյալ դրույթներն ընդգրկել վճռի մեջ (տե՛ս, ի թիվս այլոց, Gencel v. Turkey գործով Եվրոպական դատարանի 2003 թվականի հոկտեմբերի 23-ի վճիռը, գանգատ թիվ 53431/99, Ceylan v. Turkey գործով Եվրոպական դատարանի 2005 հոկտեմբերի 11-ի վճիռը, գանգատ թիվ 46454/99, Bracci v. Italy գործով Եվրոպական դատարանի 2005 թվականի հոկտեմբերի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 36822/02, Somogyi v. Italy գործով Եվրոպական դատարանի 2004 թվականի մայիսի 18-ի վճիռը, գանգատ թիվ 67972/01): Անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից գործի քննության իրավունքի խախտման պարագայում վարույթի վերաբացման՝ որպես մինչև խախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնման համարժեք միջոցի մասին դիրքորոշումը *Օջալանն ընդդեմ Թուրքիայի* գործով հաստատվել է նաև Եվրոպական դատարանի Մեծ պալատի կողմից (տե՛ս Ocalan v. Turkey գործով Եվրոպական դատարանի 2005 թվականի մայիսի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 46221/99):

Գարրիելյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճռում Եվրոպական դատարանը նշել է. «(...) Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում ճանաչելու դեպքում դիմումատուն որքան հնարավոր է պետք է գտնվի այն իրավիճակում, որում նա կլիներ, եթե սույն դրույթի պահանջները չանտեսվեին (տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Sejdovic v. Italy* [ՄՊ], գանգատ թիվ 56581/00, §127, *ՄԻԵԳ-2006* և *Yanakiev v. Bulgaria*, գանգատ թիվ 40476/98, §89, 10 օգոստոսի 2006թ.):

Այս առնչությամբ Դատարանը (...) այն կարծիքին է, որ այն դեպքում, երբ դատաքննությունն իրականացվել է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված արդար դատաքննության իրավունքի խախտմամբ, փոխհատուցման ամենապատշաճ ձևը կլինի վարույթի վերաբացումն ու գործի նորից քննումը՝ արդար դատաքննության բոլոր պահանջներին համապատասխան (տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Lungoci*, վերը ցիտաձ., § 56)» (տե՛ս *Գարրիելյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Եվրոպական դատարանի 2012 թվականի ապրիլի 10-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8088/05, կետեր 103-104):

Այսպիսով, Եվրոպական դատարանի որդեգրած մոտեցման համաձայն՝ համապատասխան անհատական միջոցառումների կիրառումը, մասնավորապես գործի վերաբացումը անհրաժեշտ է և ըստ այդմ, մինչև խախտումը եղած իրավիճակի վերականգնումը՝ հնարավոր Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքների խախտման պարագայում (տե՛ս, *mutatis mutandis*, Արարատ Նարինյանի Մուրադխանյանի և Գրիշա Յաշայի Վիրաբյանի գործերով Վճռաբեկ դատարանի՝ վերը հիշատակված որոշումները):

29. Սույն որոշման 23-28-րդ կետերում շարադրված վերլուծության համատեքստում գնահատելով այն հանգամանքը, որ սույն գործով բողոքարկման առարկա հանդիսացող չ՛է քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի որոշումները վերաբերում են բողոք բերած անձի նախնական կալանքին և կալանքի ժամկետը երկարացնելուն, որոնց առնչությամբ Եվրոպական դատարանը ճանաչել է բողոք բերած անձի՝ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքների խախտում և պարտավորեցրել է պետությանը վճարել համապատասխան գումար՝ որպես ոչ նյութական վնասի հատուցում:

Դատական պրակտիկա

Սույն գործի նյութերի համաձայն՝ բողոք բերած անձը Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների առաջին ատյանի դատարանի 2007 թվականի օգոստոսի 6-ի դատավճռով մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքում և դատապարտվել ազատազրկման մեկ տարի վեց ամիս ժամկետով, որը հաշվարկվել է 2006 դեկտեմբերի 9-ից (տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը): Այսինքն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ բողոք բերած անձի ազատազրկման ժամկետի մեջ հաշվակցվել է այն ժամանակահատվածը, որի ընթացքում անձը գտնվել է կալանքի տակ:

30. Համանման փաստական հանգամանքներով *Մուրադխանյանի վերաբերյալ գործով* իր որոշման մեջ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ. «*Եվրոպական դատարանի կողմից արձանագրված (...) խախտումներն իրենց բնույթով այնպիսին են, որ չէին կարող ազդել գործի ելքի վրա: Մասնավորապես, որպես խախտումներ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ Ա.Մուրադխանյանի՝ 2005 թվականի դեկտեմբերի 14-ից 29-ն ընկած ժամանակահատվածի կալանքը չի համապատասխանել Կոնվենցիայով սահմանված օրինականության պահանջներին, որ Ա.Մուրադխանյանը պահվել է շարունակական կալանքի տակ «ողջամիտ ժամկետի» խախտմամբ: Դրա հետ մեկտեղ, գործի քննությամբ ձեռք բերված և դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցներով հաստատվել է Ա.Մուրադխանյանի մեղավորությունը նրան մեղսագրվող արարքներում և նա դատապարտվել է ցմահ ազատազրկման: Անցկացված դատաքննության և կայացված դատավճռի օրինականության հետ կապված որևէ խախտում Եվրոպական դատարանը չի արձանագրել, իսկ գործի քննության ընթացքում Ա.Մուրադխանյանին կալանքի տակ պահելու գործընթացում թույլ տրված խախտումները կայացված վերջնական դատական ակտի վրա որևէ ներազդեցություն չեն ունեցել» (տե՛ս Արարատ Նարինյանի Մուրադխանյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ վերը հիշատակված որոշումը, կետ 22):*

31. Սույն որոշման 29-30-րդ կետերում շարադրված վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Եվրոպական դատարանի վճիռը ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի որոշումները բեկանելու և փոփոխելու հիմք չէ:

32. Անդրադառնալով 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճիռը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումը բեկանելու և փոփոխելու հարցին՝ Վճռաբեկ դատարանը քննարկման է առնում այն հարցը, թե *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Եվրոպական դատարանի կողմից բողոք բերած անձի՝ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2006 թվականի օգոստոսի 15-ի որոշման հիման վրա հեռախոսային խոսակցությունների և այլ հաղորդումների գաղտնալսումը (այսուհետ՝ հեռախոսային խոսակցությունների և այլ հաղորդումների գաղտնալսում) Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի պահանջներին ոչ համապատասխանող ճանաչելն արդյո՞ք Ժ.Սեֆիլյանի բնակարանում և աշխատավայրում կատարված խուզարկությունների արձանագրություններն անթույլատրելի ճանաչելու հիմք է:

33. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Քրեական գործով վարույթում մեղադրանքի հիմքում չեն կարող դրվել և որպես ապացույց օգտագործվել այն նյութերը, որոնք ձեռք են բերվել՝

(...)

5) քննչական կամ այլ դատավարական գործողության կատարման կարգի էական խախտմամբ.

(...):

2. Ապացույցներ ձեռք բերելիս էական են այն խախտումները, որոնք, դրսևորվելով մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների կամ սույն օրենսգրքի որևէ պահանջի խախտմամբ, դատավարության մասնակիցներին՝ օրենքով երաշխավորված իրավունքների զրկմամբ կամ սահմանափակմամբ կամ որևէ այլ կերպ ազդել են կամ կարող էին ազդել ստացված փաստական տվյալների հավաստիության վրա:

(...):»

34. Անդրադառնալով սույն գործի հանգամանքներին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ժ.Մեֆիլյանի հեռախոսային խոսակցությունների և այլ հաղորդումների գաղտնալսման արդյունքում ձեռք բերված տեղեկություններն ինքնին որպես ապացույց չեն օգտագործվել, վերջինիս նկատմամբ կայացված որևէ դատավարական որոշման կամ կատարված դատավարական գործողության հիմքում չեն դրվել: Մասնավորապես, թիվ 58211806 քրեական գործը հարուցվել է Երևանի Պարարվեստի ուսումնարանի դահլիճում «Հայ կամավորականների համախմբում» կազմակերպության համաժողովի ընթացքում ելույթների ժամանակ իշխանությունը բռնությամբ զավթելուն ուղղված հրապարակային կոչերի դեպքի առթիվ՝ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 2-ի որոշման հիման վրա այդ ելույթների ու կոչերի գաղտնալսման և ձայնագրառման արդյունքում ձեռք բերված տեղեկությունների հիման վրա (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը): Նույն տեղեկությունները հիմք են ծառայել նաև Ժ.Մեֆիլյանի բնակարանում և աշխատասենյակում խուզարկություն կատարելու համար թույլտվություն ստանալու մասին քննիչի կողմից միջնորդություն հարուցելու և Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից դրանք բավարարելու մասին համապատասխան որոշումներ կայացնելու համար (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը):

Վերոշարադրյալ հանգամանքների ուսումնասիրությունից երևում է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի պահանջներին հակասող ճանաչված միջամտության, այն է՝ Ժ.Մեֆիլյանի հեռախոսային խոսակցությունների և այլ հաղորդումների գաղտնալսման արդյունքում ձեռք բերված տեղեկությունները ո՛չ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման և ո՛չ խուզարկություն կատարելու համար թույլտվություն ստանալու միջնորդությունների և դրանք բավարարելու մասին որոշումների հիմքում չեն դրվել: Այսինքն՝ քննարկվող դատավարական որոշումները կայացվել են այնպիսի տեղեկությունների հիման վրա, որոնք ստացվել են Կոնվենցիայի պահանջներին չհամապատասխանող գործողություններից անկախ՝ դրանց հետ առնչություն չունեցող աղբյուրից, իսկ Ժ.Մեֆիլյանի բնակարանում և աշխատավայրում խուզարկություններն իրականացվել և դրանց արձանագրությունները կազմվել են օրենքով սահմանված կարգի պահպանմամբ:

35. Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է նաև, որ անգամ անօրինական ճանապարհով ստացված տվյալի վրա ամբողջությամբ հիմնված (դրանից բխած) ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու համար անհրաժեշտ է, որ բացակայի ողջամիտ ջանքերով այդ ապացույցը ստանալու հնարավորությունը: Այլ կերպ՝ բխելու չափանիշի հետ մեկտեղ առկա է նաև «պատճառական կապի բացակայություն» չափանիշը, որի էությունը հետևյալն է՝ ապացույցը կարող է ճանաչվել թույլատրելի, եթե պետությունը կարող էր ողջամիտ ջանքերով ձեռք բերել այդ տվյալը:

Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ ՀՀ իրավասու մարմիններին հայտնի է եղել 2006 թվականի դեկտեմբերի 2-ի ժողովի անցկացման տեղը և ժամանակը: Այս կապակցությամբ կարևոր է ընդգծել, որ՝

1) ժողովին ներկա են եղել մի քանի տասնյակ անձինք, այսինքն՝ ժողովի ընթացքում

Դատական պրակտիկա

հնչած կոչերը ընկալել են մեծ թվով անձինք,

2) ժողովն անցկացվել է ոչ թե մասնավոր տարածքում, այլ հանրային սեփականություն հանդիսացող տարածքում, մասնավորապես՝ Երևանի պարարկատի պետական քոլեջի դահլիճում:

Նշված փաստերը Վճռաբեկ դատարանին հիմք են տալիս եզրահանգել, որ իրավասու մարմինները կարող էին ողջամիտ ջանքերով ձեռք բերել վիճարկվող ապացույցների նախահիմք հանդիսացած տվյալները:

36. *անն ընդդեմ Միացյալ թագավորության և Փի. Ջի.-ն և Ջեի. Էյջ.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործերով* Եվրոպական դատարանի ձևավորած իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ «(...) Դատարանի խնդիրը չէ որոշել ապացույցների որոշակի տեսակների, օրինակ, ներպետական օրենսդրության խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործման թույլատրելիությունը, կամ որոշել արդյոք դիմումատուն իրականում մեղավոր է, թե՛ ոչ: Պատասխան ակնկալող հարցն այն է, թե արդյոք քննությունը, որպես ամբողջություն, ներառյալ եղանակը, որի միջոցով ձեռք է բերվել ապացույցը, եղել է արդար: Սա ներառում է վիճարկվող «անօրինականության» ստուգումը և եթե խոսքը գնում է Կոնվենցիայով սահմանված այլ իրավունքի խախտման մասին, վերջինիս քննության պարզումը» (տե՛ս Khan v. the United Kingdom գործով Եվրոպական դատարանի 2000 թվականի մայիսի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 35394/97, կետ 34, P.G. and J.H. v. the United Kingdom գործով Եվրոպական դատարանի 2001 թվականի սեպտեմբերի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 44787/98, կետ 76):

Վերոնշյալ գործերով Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ գաղտնի ձայնագրող սարքի օգտագործումը եղել է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում, քանի որ մեծ միջոցի օգտագործումը չի ունեցել իրավական հիմքեր ներպետական օրենսդրության մեջ, և դիմումատուի՝ անձնական կյանքը հարգելու իրավունքին միջամտությունը նախատեսված չի եղել օրենքով, միևնույն ժամանակ այդ գործերի հանգամանքներում մեծ ճանապարհով ստացված տեղեկատվությունը որպես ապացույց օգտագործելը Եվրոպական դատարանը չի դիտել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված արդարության պահանջներին հակասող (տե՛ս Khan v. the United Kingdom գործով վերը հիշատակված վճիռը, կետեր 25-28, P.G. and J.H. v. the United Kingdom գործով վերը հիշատակված վճիռը, կետեր 37-38): Նշված գործերով Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտման բացակայության մասին եզրահանգման համար, ի թիվս այլոց, հիմք է ծառայել այն, որ ձայնագրող սարքի օգտագործումը ներպետական օրենսդրության տեսանկյունից եղել է օրինական (տե՛ս Khan v. the United Kingdom գործով վերը հիշատակված վճիռը, կետ 36, P.G. and J.H. v. the United Kingdom գործով վերը հիշատակված վճիռը, կետ 78): Բացի այդ, Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճռում Եվրոպական դատարանը ևս հստակ նշել է, որ դիմումատուի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալուծումը ներպետական իրավունքի տեսանկյունից եղել է հիմնավորված (տե՛ս սույն որոշման 20-րդ կետը):

Եվրոպական դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումների վերլուծությունից երևում է, որ այն Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված արդար դատաքննության պահանջներին հակասող չի համարում ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձեռքբերված ապացույցների օգտագործումը, թեկուզև ներպետական օրենսդրությունը չի բավարարել Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով սահմանված չափանիշներին: Եթե ինքնին նշված ապացույցների օգտագործումը չի դիտարկվում որպես անձի արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքի խախտում, հետևաբար իրավաչափ չեն այդ ապացույցների հետ առնչություն չունեցող դատավարական գործողությունների արդյունքում ձեռք բերված փաստական տվյալների՝ որպես ապացույցի հնարավոր անթույլատրելիության և դրանք ապացուցողական զանգվածից հանելու

վերաբերյալ փաստարկները:

37. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով առկա են ծանրակշիռ փաստարկներ առ այն, որ Եվրոպական դատարանի կողմից բողոք բերած անձի՝ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքի խախտումը որևէ կերպ չի ազդել գործով ապացուցողական զանգվածի, հետևաբար նաև գործի ելքի վրա: Ուստի, *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Եվրոպական դատարանի կողմից բողոք բերած անձի՝ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2006 թվականի օգոստոսի 15-ի որոշման հիման վրա հեռախոսային խոսակցությունների և այլ հաղորդումների գաղտնալսումը Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի պահանջներին ոչ համապատասխանող ճանաչելը Ժ.Սեֆիլյանի բնակարանում և աշխատավայրում կատարված խուզարկությունների արձանագրություններն անթույլատրելի ճանաչելու հիմք չէ:

38. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 15-37-րդ կետերում շարադրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ *Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Եվրոպական դատարանի 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ի վճիռը, որով արձանագրվել են դիմումատուի՝ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ և 4-րդ կետերով, 8-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքների խախտումներ, սույն գործով ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի որոշումները, 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճիռը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումները բեկանելու հիմք չէ:

Հետևաբար, ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումների վերանայման արդյունքում Ժ.Սեֆիլյանի բողոքը ենթակա է մերժման:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 418-419-րդ, 422-424-րդ, 426.1-րդ, 426.2-րդ, 426.4-րդ 426.7-րդ և 426.9-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Ժիրայր Սիմոնի Սեֆիլյանի բողոքի հիման վրա ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի դեկտեմբերի 27-ի, 2007 թվականի փետրվարի 23-ի, 2007 թվականի մայիսի 14-ի որոշումները, 2007 թվականի սեպտեմբերի 25-ի դատավճիռը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 2008 թվականի մայիսի 4-ի որոշումը վերանայել:

2. Վերանայման արդյունքում վճռաբեկ բողոքը մերժել:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Թեւավոր խոսքեր

Եթե դուք ձեզ ցանկանում եք անխորտակելի հուշարձան՝ ձեր հոգին ներդրեք լավ գործի մեջ:

Պ. ԲՈՒԱՍՏ

Իմաստունի լեզուն հոգու մեջ է, հիմարի հոգին՝ լեզվի վրա:

Ն. Վ. ՇԵԼԳՈՒՆՈՎ

Ջրաղվելով գործով, խոսում են միայն այն ժամանակ, երբ ասելու բան կա, բայց անգործության դեպքում առաջանում է անընդհատ խոսելու պահանջ:

Ժ. Ժ. ՌՈՒՍՈ

Միջակության նշաններից մեկը անդադրում շատախոսությունն է:

Ժ. ԼԱԲՐՅՈՒԵՐ

Ամենից հեռու կգնա նա, ով չի զիջում իրեն հավասարին, պահպանում է արժանապատվությունը ուժեղագույնների հետ հարաբերություններում և կարողանում է իրեն զսպել անպաշտպանների նկատմամբ:

ԹՈՒԿԻԴԻՏԵՍ

ՀՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ 2014 7 - 8 (181 - 182)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

130

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արովյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արովյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am